

Marián Gajdoš – Stanislav Konečný

**UKRAJINSKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU
AKO OBJEKT A SUBJEKT POLITIKY
(1954 – 1960)
III.**

2 0 1 8

Publikácia bola napísaná a vydaná v rámci riešenia projektu VEGA 2/0059/14
Riešenie ukrajinskej otázky v období socialistického experimentu.

Recenzenti: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
Doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Pre Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV
v Košiciach vydalo vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, s. r. o., Javorinská 26,
080 01 Prešov (www.universum-eu.sk)

Prešov 2018

ISBN 978-80-89946-07-5

OBSAH

ÚVODOM.....	5
I. UKRAJINSKÁ MINORITA A ROZVOJ SEVEROVÝCHODNÉHO SLOVENSKA.....	10
1. Rozvoj v oblasti priemyslu a poľnohospodárstva.....	10
2. Špecifické úlohy a ich realizácia.....	32
3. Sociálny vývoj a životná úroveň obyvateľstva.....	39
II. VÝVOJ RIEŠENIA UKRAJINSKEJ OTÁZKY	48
1. Vznik a problémy KZUP	48
2. Menšina v politickej a verejnej sfére	65
3. Administratívna reforma a jej dôsledky	83
III. UKRAJINCI V KULTÚRNOM ŽIVOTE REGIÓNU.....	91
1. Ukrajinské národnostné školstvo.....	91
2. Ukrajinská menšina a cirkev.....	103
3. Osvetová činnosť a umelecké aktivity menšiny	109
ZÁVER	141
PRAMENE A LITERATÚRA	152

ÚVODOM

V roku 1953, po piatich rokoch existencie, prežívali nové spoločensko-ekonomické zriadenie a s ním spojený politický režim v Československu prvú vážnu krízu. Horúčkovité zbrojenie v súvislosti s kórejským konfliktom od roku 1950 si vynútilo presun skoro všetkých investícií do oblasti ťažkého priemyslu, čo v ďalších rokoch vyvolalo nedostatok niektorých surovín, ale tiež tovarov v oblasti spotreby obyvateľstva, preto spôsobilo i jeho nespokojnosť. Časté neprímerané formy a násilné metódy používané pri kolektivizácii poľnohospodárstva mali za následok vznik síce formálne existujúcich, ale fakticky neprosperujúcich jednotných roľníckych družstiev (JRD), ktoré nezabezpečovali ani dostatočný finančný príjem v nich pracujúcich roľníkov, ani výživu mestského obyvateľstva. Napätú situáciu na úseku platobnej bilancie a finančných rezerv štátu vláda riešila drastickou menovou reformou, ktorá nielen znehodnotila, ale v skutočnosti likvidovala finančné úspory prostých ľudí, ktorí rýchle strácali ilúzie o ľudovej demokracii, za ktorú sa vtedajší totalitný systém vydával.

Politickú moc mala v rukách Komunistická strana Československa (KSČ), ktorá ju na Slovensku vykonávala prostredníctvom Komunistickej strany Slovenska (KSS) ako územnej organizácie. Komunistická strana dosadzovala najmä svojich členov ako nomenklatúrne kádre do všetkých politických, verejných, súdnych i hospodárskych orgánov, organizácií a inštitúcií. Len formálne jestvujúce ďalšie politické strany a spoločenské či záujmové organizácie boli začlenené do tzv. Národného frontu ovládaného a kontrolovaného komunistami.¹ Regionálna, resp. miestna správa boli realizované prostredníctvom činnosti národných výborov, pričom ich samosprávne funkcie mali len symbolický charakter. Politickým štruktúram v plnej miere slúžili ozbrojené zložky: *Zbor národnej bezpečnosti* (ZNB), najmä jej dôležitá súčasť, *Štátna bezpečnosť* (ŠtB), *Československá ľudová armáda* aj *Ľudové milície*.

Oficiálnou štátnou ideológiou sa stal marxizmus-leninizmus, a to v jeho stalinovej, dogmatickej verzii, ktorý ovládol tak obsahovú, ako aj metodickú stránku sústavy výchovy a vzdelávania, vedy a výskumu i všetkých osvetových, kultúrnych a umeleckých aktivít často zaradených do systému štátnej propagandy alebo politickej agitácie. Prípustným umeleckým štýlom literárnej tvorby, ale i výtvarného umenia, sa stal výlučne tzv. socialistický realizmus, ktorý však po tematickej aj formálnej stránke do značnej miery potláčal slobodu a kreativitu väčšiny umeleckej obce. Súčasťou ideovo-politickej činnosti bolo tiež obmedzovanie práce i znižovanie vplyvu cirkví v živote spoločnosti a presadzovanie ateis-

---

1 MARUŠIAK, J. Postavenie nekomunistických strán v politickom systéme Slovenska v druhej polovici 50. rokov. In *Právna úprava politických strán. Materiály z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 13. – 15. januára 2000 v Piešťanoch*. Ed. E. Bárány. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV; Inštitút pre verejné otázky; Filozofická fakulta Univerzity Komenského; Friedrich Ebert Stiftung, 2000, s. 95-104.

tického svetonázoru ľudí, zvlášť v radoch mládeže a inteligencie pracujúcej v humanitnej oblasti.

Na druhej strane, je nesporné, že s rastom zamestnanosti a kvality života sa v týchto rokoch vzdelanostná a kultúrna úroveň obyvateľstva zvýšila, preto politika KSC na Slovensku už na začiatku päťdesiatych rokov minulého storočia mala svojich stúpcov, ba dokonca aj určitú sociálnu základňu, o ktorú sa mohla oprieť. Tvorilo ju nielen viac ako 183 000 členov strany, ale i ľavicová časť inteligencie, priemyselný proletariát, ale tiež mládež, ktorá uverila politickým lídrom, marxistickému učeníu a perspektívam ďalšieho spoločenského pokroku. Na Slovensku však prevládali neproletárske vrstvy obyvateľstva, preto nová moc sa nemohla udržať bez problémov. Tie sa prejavovali vo forme nespokojnosti i nepokojov, najmä v súvislosti s menovou reformou i zatýkaním kňazov, hoci neprekročili miestny rámec, rozpadom JRD, najmä v Prešovskom kraji, vytváraním ilegálnych štruktúr, resp. emigrovaním do zahraničia.

Štát v tomto smere využíval svoje mocenské orgány a inštitúcie na represívnu činnosť, ktorej cieľom nebolo len trestať odporcov režimu, ale predovšetkým zastrašiť ich prípadných nasledovníkov. To bol dôvod realizácie monsterprocesov, zriaďovania táborov nútených prác, internačných kláštorov pre duchovenstvo, pomocných technických práporov, zvyšovania kontingentov súkromne hospodáriacim roľníkom, uplatňovania značného administratívneho a psychologického nátlaku pri kolektivizácii poľnohospodárstva či znemožňovania štúdia, resp. prepúšťania zo zamestnania, ako aj kampaní proti buržoáznym nacionalistom, titovcom, kulakom a zradcom.

Skutočnosť, že v Československu sa počas päťdesiatych rokov existujúci spoločenský systém aj politický režim ocitli vo vážnej kríze, alebo sa aspoň výrazne prejavovali niektoré krízové javy a tendencie, v podstate uznávali takmer všetci historici, politológovia i publicisti doma aj v emigrácii v dávnej i nedávnej minulosti a jednoznačne to potvrdzujú tiež najnovšie výsledky výskumu. Autori, akými sú I. Ducháček, V. Hlavová, J. Jech, Z. Jirásek, K. Kaplan, A. Kusák, J. Marušíak, Z. Mlynář, J. Pernes, S. Sikora, A. Štefániková, P. Tigrid a ďalší sa navzájom líšia len v charakteristike hĺbky a rozsahu krízy, resp. v jej presnejšom časovom vymedzení či eventuálnej periodizácii.²

Táto politická situácia a spoločenská atmosféra zásadne determinovali obsah i formy národnostnej politiky štátu. Téza o hospodárskom a sociálnom zaostávaní ako o základnej príčine všetkých nacionálnych sporov a problémov sa nielen udržala, ale dokonca upevnila v teoretickej i praktickej rovine, hoci vývoj neskôr ukázal, že nezodpovedala skutočnosti. Na problém ekonomickej zaostalosti, ktorý spravidla býva zdanlivo veľmi ľahko riešiteľným industrializá-

---

2 PERNES, J. Kdy lze v padesátých letech hovořit o krizi komunistického režimu v Československu? In *Kapitolami najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc.* Ed. J. Pešek. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodamu, s. r. o., 2006, s. 222-237.

ciou, bola redukovaná aj slovenská otázka v Československu.³ Z tohto hľadiska sa ešte oveľa jednoduchšou musela zdať problematika etnických menšín, hlavne po odsune nemeckého obyvateľstva i čiastočnom znížení počtu príslušníkov maďarskej národnosti na južnom Slovensku v predchádzajúcich rokoch. Maďarská, ukrajinská a počtom zanedbateľná poľská menšina na Slovensku, ktoré navyše žili pozdĺž hraníc so susednými spojeneckými a spriatelenejšími štátmi pod kuratelou Moskvy, nepredstavovali nebezpečenstvo typu iredenty a separatizmu a boli, tak ako všetky subjekty v totalitnej spoločnosti, pod priamou kontrolou zo strany štátu.

Za týchto okolností nás nemôže prekvapiť, že na začiatku päťdesiatych rokov nielen existovala, ale sčasti sa i plnila stratégia riešenia otázky národnostných minorít na Slovensku. Jej podstatou bol plán hospodárskeho vyrovnávania pohraničných oblastí a politickej, ale tiež organizačnej a finančnej podpory usmerňovaného rozvoja národnostného školstva a kultúry. Vychádzalo sa totiž z častej fikcie, že pádom kapitalistického systému bolo odstránené nielen vykorisťovanie človeka človekom, ale aj nerovnoprávne postavenie národnostných menšín. Účasť minoritného obyvateľstva na týchto procesoch mala pritom zabezpečovať existencia a činnosť národnostno-kultúrnych zväzov etnických menšín, ktoré sú riadené jednak formou straníckej nomenklatúry, jednak prostredníctvom systému Národného frontu by v podstate nielen propagovali, ale fakticky aj presadzovali politiku KSČ v radoch jednotlivých minorít.⁴

Osobitný prístup zo strany KSČ, štátu a jeho inštitúcií si však vyžadovalo vtedajšie postavenie ukrajinskej menšiny v Československu. Rusínska menšina na severovýchodnom Slovensku sa vyznačovala zložitým vývojom, pričom desaťročia žila v marginalizovanej oblasti a s nevyhranenou národnou identitou, ale po druhej svetovej vojne prejavovala značné politické ambície, a to aj na základe rezervovaného až odmietavého postoja k režimu v rokoch 1939 – 1945. Jej vtedajšia vízia stať sa tretím slovanským štátotvorným národom obnoveného Československa zanikla odstúpením Podkarpatskej Rusi ZSSR, preto sa musela uspokojiť len so štatútom národnostnej menšiny. Po nastolení moci komunistov sa jej reprezentácia síce ešte snažila zachrániť, čo sa dalo, obhájiť existenciu národných inštitúcií vytvorených ešte tesne po oslobodení teritória, avšak napriek značnej politickej angažovanosti, bezúspešne. Rusíni a Ukrajinci sa napokon stali, tak ako iné menšiny, tiež len objektom národnostnej politiky.⁵ Boli vystavení procesom pravoslavizácie, kolektivizácie a ukrajinizácie, boju s ukrajinským buržoáznym

---

3 LIPTÁK, E. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 312.

4 Poľský kultúrno-osvetový zväz (*Polski Związek Kulturalno-Oświatowy*) – PZKO vznikol už v roku 1947. V marci 1949 bol založený Československý kultúrny spolok maďarských pracujúcich (*Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete*) – Csemadok. Od roku 1951 sa v prípravnom štádiu nachádzal Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich (Культурна спілка українських трудящих).

5 BARNOVSKÝ, M. et al. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1988, s. 340-341.

nacionalizmom a zapojení do dobových kampaní, ktoré im priniesli len zriedka nejaký úžitok.

Prirodzene, ani nasledujúca etapa historického vývoja nebola pre ukrajinskú menšinu na Slovensku jednoduchá, hoci možno menej hektická a bez takých prevratných zmien, aké zaznamenala v rokoch 1948 – 1953. Jej reprezentácia ešte nestratila všetok politický vplyv, prispôbovala sa novým podmienkam a nevzdávala sa svojho cieľa, ktorým ďalej zostávalo rovnoprávne politické postavenie minority a všestranný rozvoj jej sídelného územia. Vývoj v druhej polovici päťdesiatych rokov ale priniesol niektoré vážne makroekonomické problémy, a najmä odhalenie a odsúdenie niektorých nezákonných, ba až zločinných foriem a postupov uplatňovaných počas výstavby socializmu v Sovietskom zväze.

Kritika „kultu osobností“, ako znelo dobové označenie stalinistických metód v živote strany a spoločnosti, aj keď v rámci Československa prebiehala s istým oneskorením a so značne zníženou intenzitou, predsa len umožňovala otvorenejší a objektívnejší pohľad aj na domáce politické pomery a vyjadrovala potrebu niektorých zmien v straníckych štruktúrach, v štátnom aparáte aj v masovopolitickej práci. Tieto nové okolnosti síce odsúvali národnostnú politiku z programu prvoradých úloh, avšak priznanie niektorých politických neúspechov si niekedy vynucovalo aj promptné riešenie. Ukrajinská otázka sa ocitla práve v tejto kategórii spoločenských problémov, preto ukrajinská menšina, a to predovšetkým stav a výsledky riešenia s ňou spätých hospodárskych, politických, kultúrnych a ideologických problémov, bola často prerokovávaná na straníckych fórach všetkých stupňov. Závery orgánov KSČ a KSS sa zákonite premietli do práce štátnych orgánov a regionálnych i miestnych národných výborov, pričom v nich vytvárali pomerne rozsiahlu a širokú agendu, ktorú bolo potrebné často a pravidelne otvárať a hodnotiť.

Od mája roku 1954 *Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich* (KSUP) bol už oficiálne založenou národnokultúrnou organizáciou, prostredníctvom ktorej mohla ukrajinská minorita čiastočne vystupovať ako subjekt politických a spoločenských vzťahov. Aj keď, na rozdiel od *Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny* (UNRP) v rokoch 1945 – 1951, KSUP vlastne neplnil reprezentatívnu funkciu ani úlohy kvázi výkonného orgánu s politickými ambíciami, mal isté organizačné a finančné možnosti, hoci so súhlasom a pod vedením KSČ, relatívne samostatne sa podieľať na organizovaní a realizovaní takých aktivít, ktoré priamo či nepriamo smerovali k zabezpečeniu i rozvoju ukrajinskej národnostnej kultúry v takmer všetkých jej segmentoch. Pravda, je druhou stranou mince, do akej miery tento potenciál KSUP využil a či tieto jeho aktivity zodpovedali objektívnym a subjektívnym potrebám, resp. očakávaniam a záujmom ukrajinskej menšiny.

V každom prípade, činnosť politických orgánov a štátnej správy na centrálnej, ale aj regionálnej úrovni, ako aj aktivity KSUP a ďalších ukrajinských národnostných kultúrnych organizácií a inštitúcií poskytujú široké možnosti pre vedecký výskum postavenia a vývoja ukrajinskej menšiny v tomto období, ktoré predstavuje dôležitú periódu na ceste od stalinizmu k parciálnemu uvoľneniu politického napätia v šesťdesiatych rokoch. Je preto paradoxné, že tento nesporné zaujímavý, hoci už nie taký dramatický úsek dejín ukrajinského obyvateľ-

stva na Slovensku, zostal akoby trochu mimo pozornosti bádateľov, a to aj tých, ktorí mali ukrajinskú minoritu za predmet svojho bádania (J. Bača, I. Bajcura, J. Briškár, M. Čorný, A. Kovač, V. Skrip, P. Uram, resp. aj I. Vanat). Ukrajincom na Slovensku v druhej polovici 50. rokov viac pozornosti venoval iba V. Kapišovský, a to hlavne ekonomickým a sociálnym otázkam, najmä z regionálnych aspektov.⁶ Uvedené obdobie do istej miery však približovali tiež autori, ktorí sa zaoberali skôr históriou jednotlivých ukrajinských národnostných inštitúcií, najčastejšie z príležitosti ich okrúhlych výročí (L. Babotová, A. Ducar, M. Dujčák, F. Kovač, M. Mindoš, J. Muličák, A. Zozulák a iní).

Viac historických analýz bolo publikovaných koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia, keď v atmosfére istého politického uvoľňovania, ako aj odstraňovania cenzúry bolo možné prezentovať aj tie výsledky výskumu, resp. aj vlastné skúsenosti z riešenia ukrajinskej otázky v predchádzajúcom období, vrátane nami vymedzeného časového úseku, ktoré kriticky reflektovali rozhodnutia a postupy kompetentných orgánov. Je však celkom logické, že tieto výstupy sa týkali najmä opatrení vo vzťahu k Rusínom a Ukrajincom koncom štyridsiatych a začiatkom 50. rokov 20. storočia. Takýto charakter mali príspevky viacerých vedeckých a pedagogických pracovníkov ukrajinskej národnosti, ktoré odzneli v priebehu vedeckého sympózia v decembri 1967 v Prešove, ktoré charakterizovali ako nesprávnu a protinárodnú takmer celú koncepciu národnostnej politiky voči ukrajinskej menšine.⁷

V tejto súvislosti je vhodné poznamenať, že v dielach súdobých autorov o udalostiach, javoch a procesoch v päťdesiatych rokoch chyby, omyly či nesprávne metódy v národnostnej politike boli interpretované ako deformácie, ktoré vznikli odklonom od marxisticko-leninskej línie. V skutočnosti však tomu bolo naopak: chyby, omyly a nesprávne metódy totiž vznikali a uplatňovali sa práve preto, že príslušné inštitúcie a úrady stalinistické normy, princípy a postupy odvodené zo skúseností v ZSSR dogmaticky aplikovali v našich podmienkach. Táto skutočnosť bola potvrdená až na začiatku deväťdesiatych rokov po páde komunistického režimu v Československu a po rozpade celého sovietskeho bloku. Štafetu výskumu prevzala skupina historikov poučená minulosťou, ktorá sa odvtedy snaží o modernú históriu rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku. V tomto zmysle dejiny Rusínov a Ukrajincov skúma aj interpretuje podľa zásad historickej vedy a vytvára objektívny obraz vývoja menšiny, ktorý nielen umožňuje chápať jej špecifiká, ale i načrtáva ďalšie perspektívy. Aj táto publikácia je jedným z výsledkov tohto dlhodobého úsilia.

---

6 КАПШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення в Чехословацькій республіці та його перспективи*. Пряшів: Культурна спілка українських трудящих, 1960, 23 s.; КАПШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1982. 246 s.

7 *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з міжнародного симпозіуму*. Ред. М. Ричалка. Пряшів: Культурний союз українських трудящих, 1968. 640 s.

I. UKRAJINSKÁ MINORITA A ROZVOJ SEVEROVÝCHODNÉHO SLOVENSKA

1. ROZVOJ V OBLASTI PRIEMYSLU A POĽNOHOSPODÁRSTVA

Hospodársky vývoj na Slovensku v päťdesiatych rokoch minulého storočia, a to vrátane riešenia ekonomických a sociálnych problémov jeho zaostávajúcich oblastí, ktoré sa v naratívne vtedajších politických predstaviteľov stalo aj základným nástrojom národnostnej politiky vo vzťahu k maďarskej a ukrajinskej menšine, v rozhodujúcej miere determinovali zmeny orientácie národného hospodárstva Československej republiky v priebehu realizácie prvého päťročného plánu v rokoch 1949 – 1953.¹ Pod vplyvom zostrujúcej sa tzv. studenej vojny a eskalácie kórejského konfliktu dostala československá ekonomika zaradená do rámca sovietskeho bloku nové úlohy v podobe jej bezprostrednej účasti na plnení programu, ktorý sa dá v istom zmysle charakterizovať ako militarizácia národného hospodárstva.

Hoci povinnosti vyplývajúce z tejto zmeny nemali zastaviť ani ohroziť industrializáciu Slovenska, výrazne však ovplyvnili jej tempo a charakter. V zmysle záverov IX. zjazdu KSS, ako aj februárového zasadnutia ÚV KSČ bola totiž vytýčená požiadavka všemožného rastu prvovýroby, najmä ťažby uhlia a rúd, energetiky, hutníctva, ťažkého strojárstva aj priemyslu stavebných hmôt. Zvrat v priebehu realizácie päťročnice nazvaný tiež koncepciou „zvýšených úloh“ nemal len charakter kvantitatívneho zvýšenia objemu a tempa rastu výroby v určených oblastiach, ale podstatne modifikoval tiež celkové zameranie národohospodárskeho rozvoja. Pôvodnou prioritou sa zdalo byť zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva, avšak už od roku 1951 sa začalo evidentne prejavovať, že v skutočnosti hlavným cieľom je prebudovanie celej československej ekonomiky a dosiahnutie istej nezávislosti od dovozu techniky a technológie, najmä z kapitalistických štátov.² Tento trend celkom prirodzene zasiahol aj zámery v plnení národohospodárskeho plánu na Slovensku.

Kým pôvodným cieľom prvej päťročnice bolo zväčšiť objem výroby na Slovensku o 83 %, prepracovaný plán určil jej vzostup až o 168 %, teda viac než dvojnásobne. Produkcia v oblasti ťažkého priemyslu na Slovensku mala pôvodne do roku 1953 vzrásť na dvojnásobok úrovne z roku 1948, podľa navýšenia kvót

-
- 1 Precenenie úlohy ekonomického rozvoja pri riešení národnostnej otázky v marxistickej teórii i v politickej praxi priznávali teoretici marxizmu-leninizmu aj niektorí politici v socialistických štátoch už v 60. rokoch. Pozri ŠTASTNÝ, J. Príprava a výsledky rokovania Celostátnej konferencie Komunistickej strany Československa roku 1956. In *K niektorým otázkam budovania socializmu*. Ed. L. Grešík. Bratislava: Pravda, 1982, s. 206.
  - 2 SNÍTIL, Z. Hlavní problémy 1. pětiletého plánu v letech 1949 – 1953. In DEYL, Z. et al. *K politickým a sociálně ekonomickým přeměnám v ČSR v letech 1948 – 1953*. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1967, s. 77-78.

a úloh mala ale stúpnuť na štvornásobok. Takýmto spôsobom slovenský priemysel založený prevažne na spracovateľských odvetviach vo veľmi krátkom čase úplne zmenil svoju orientáciu a bol zameraný predovšetkým na výrobu energie, na ťažbu uhlia a železnej rudy, rúd farebných kovov, na produkciu železa, ocele, valcovaných materiálov, ale tiež strojov a výrobkov chemického priemyslu.³ Táto premena musela zjavne ovplyvniť zamýšľané ciele smerujúce k vyrovnávaniu rozdielov medzi úrovňou ekonomickej rozvinutosti jednotlivých oblastí Slovenska vrátane jeho severovýchodnej časti.

Plnenie prvej päťročnice, napriek naznačeným komplikáciám od roku 1950, prinieslo, a to v celoslovenskom meradle, ale i v regionálnom kontexte, mimoriadne pozitívne výsledky. Priemyselná výroba v roku 1953 predstavovala viac než štvornásobok predvojnovej úrovne a celkový objem produkcie vzrástol sedemkrát.⁴ Napokon, výroba na Slovensku sa zvýšila o 128 %, prírastok priemyselnej výroby dosiahol 18 %, podiel Slovenska v rámci celoštátnej priemyselnej produkcie vzrástol na 15,6 % oproti 13,2 % roku 1948 a celková zamestnanosť v priemysle stúpila v porovnaní s tým istým rokom (13,8 %) na 16,1 %. Postavilo sa viacero priemyselných závodov, hoci v severovýchodnej časti Slovenska to bol iba *Vihorlat* v Snine. Podiel výroby výrobných prostriedkov na celkovej priemyselnej produkcii vzrástol v rokoch 1948 – 1953 len mierne, zo 41,2 % na 50 %.⁵

Nedostatky a disproporcie v národnom hospodárstve Československa, ktoré sa evidentne prejavovali už vo výsledkoch za rok 1953, boli najprv interpretované len ako istý dôsledok nerovnomerného vývoja v jednotlivých oblastiach ekonomiky a najmä rozdielov v surovínovej a energetickej základni na jednej strane a enormným rozvojom priemyselnej výroby na strane druhej, dokonca i „záškodníckej činnosti sprisahaneckého centra na čele s R. Slánským“. A. Novotný pritom na X. zjazde KSČ tieto očividné problémy vlastne označil len za dedičstvo kapitalistickej minulosti, a, čo je absurdné tvrdenie, za dôsledok nerešpektovania zákona plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva.⁶ Príčiny však boli evidentne vážnejšie a hlbšie, pretože ich riešenie v roku 1954 prinieslo, okrem iného, pokles tvorby národného dôchodku o 4,6 %. Hoci v hodnote národného dôchodku na jedného obyvateľa sa to pri vyjadrení v porovnateľných cenách neprejavilo, pokles miery jej rastu bol evidentný, ako to ukazuje tabuľka č. 1.⁷ Pravda,

-
- 3 ŠURINA, M. Desiat rokov industrializácie Slovenska. In *Príspevok k dejinám ľudovej demokracie v ČSR. Košický vládny program na Slovensku*. Ed. B. Graca. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry; Ústav dejín KSS, 1955, s. 130-131.
  - 4 DEYL, Z. – SNÍTIL, Z. Výsledky prvnj pñtiletky. In DEYL, Z. et al. *K politickým a sociálnè ekonomickým pøemènám v ÈSR*, s. 178.
  - 5 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1999, s. 94-95.
  - 6 Zpráva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa X. sjazdu KSČ a ďalšie úlohy strany. Referát súdruha Antonína Novotného, prednesený dňa 11. júna 1954. In *X. sjazd Komunistickej strany Československa*. Praha: sine editore, 1954, s. 24.
  - 7 LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 67.

kríza sa intenzívnejšie prejavovala na Slovensku, hlavne v spomalení rastu priemyselnej zamestnanosti, v podiele ekonomicky aktívneho obyvateľstva pracujúceho v poľnohospodárstve a v nižšom ročnom prírastku maloobchodného obratu.

Tabuľka č. 1: *Vývoj národného dôchodku v Československu na obyvateľa a jeho rastu v rokoch 1950 – 1956*

Rok	Národný dôchodok na obyvateľa v Kčs	Rast národného dôchodku v %
1950	6 821,9	-----
1951	7 387,3	8,28
1952	8 079,9	9,37
1953	8 508,4	5,30
1954	8 720,3	2,49
1955	9 516,3	9,13
1956	9,923,5	4,28

Naznačené problémy mali byť vyriešené a tiež rast národného hospodárstva obnovený v rámci pôvodne plánovanej sedemročnice podľa vzoru ZSSR do konca päťdesiatych rokov (1954 – 1960), neskôr v priebehu druhého päťročného plánu (1966 – 1970), a to po krátkom období na korekciu vývoja a zámerov (1954 – 1955). Išlo totiž obzvlášť o rast produktivity práce, ktorého extenzívne faktory sa vyčerпали, ako aj o rozvoj technickej a technologickej úrovne výroby, ktorá začala zaostávať. To viedlo k prípravám tzv. prvej ekonomickej reformy zameranej na zdokonalenie plánovania a riadenia. Jej zameranie signalizoval podpredseda vlády J. Dolanský už v októbri 1954 na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ, ktorý označil detailné centralizované riadenie všetkých ekonomických procesov za príčinu poklesu iniciatívnosti v nižších zložkách a mnohých chýb v oblasti plánovania výroby.⁸ Pre Prešovský kraj sa táto tendencia od začiatku ukazovala byť sľubnou perspektívou, pretože prípadné presuny procesu plánovania na úroveň národných orgánov by rozhodne umožnili vo väčšej miere a pružnejšie prihliadať na miestne špecifiká severovýchodného Slovenska.

Tempo industrializácie v Prešovskom kraji totiž ani v období plnenia prvej päťročnice nedosahovalo celoslovenský priemer a vo všeobecnosti bolo centrom hodnotené ako pomalé. Rast priemyselnej zamestnanosti nedocielil ani 50 % z celoslovenského priemeru a nedostatok pracovných príležitostí spôsoboval vysokú migráciu. Určitú úlohu v tomto smere zohralo tiež nesplnenie investičného plánu, keď celkové plánované investície boli vyčerpané len na 79 % a v stavebníctve dokonca iba z necelých dvoch tretín.⁹ Napriek relatívne vysokej natalite sa v kraji v priebehu prvej päťročnice dokonca znížil aj celkový počet obyvateľov, a to celkom o 25 000 ľudí, kým za to isté obdobie pribudlo v celoslovenskom

8 Pozri LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu*, s. 68-74.

9 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 140.

meradle až 151 200 osôb. Pretrvávajúce hospodárske zaostávanie generovalo nižšiu hmotnú i kultúrnu úroveň populácie Prešovského kraja. Maloobchodný obrat v kraji bol oproti celoslovenskému priemeru nižší asi o 23 %. Elektrický prúd sa využíval iba v 40 % obcí a k vodovodnej sieti malo prístup 12 % obyvateľstva kraja.¹⁰ Hospodársku situáciu v regióne s ukrajinským obyvateľstvom negatívne ovplyvňovalo aj rozmiestňovanie priemyselných kapacít v rámci kraja, ktoré sa koncentrovalo na líniu Prešov – Humenné.¹¹

Prešovský kraj aj po skončení prvej päťročnice preto výrazne zaostával, dokonca aj za Košickým krajom, ktorý tiež mal isté problémy a relatívne vysoký podiel poľnohospodárstva v hospodárskej štruktúre regiónu. Napriek tomu počtom zamestnancov v priemysle na 1000 poľnohospodárov Košický kraj prevyšoval Prešovský kraj viac než päťnásobne. V roku 1954 tak z celkovej hodnoty hrubej priemyselnej výroby v Československu na východné Slovensko pripadalo len 2,65 %, z toho v Košickom kraji sa vyprodukovalo 2,06 % a v Prešovskom kraji 0,59 % z tejto produkcie. Jednou z príčin tohto javu bolo nerovnomerné rozloženie výrobného potenciálu na území východného Slovenska, z ktorého v roku 1955 sa 78,3 % nachádzalo práve na teritóriu Košického kraja a iba 21,7 % v Prešovskom kraji. Z tohto hľadiska bolo celkom samozrejmé, že v tom istom roku v Košickom kraji v priemysle pracovalo 45 563 pracovníkov, kým v kraji Prešov 12 624, hoci počet obyvateľov v Košickom kraji bol vyšší len o 11,7 %.¹²

Plánovitý rozvoj celej československej ekonomiky v rokoch 1954 – 1955 sa vzhľadom na jej stav teda uskutočňoval len prostredníctvom plnenia ročných plánov. Ich cieľom nebolo len zaistiť odstránenie disproporcionality, ktorá sa, najmä v dôsledku zvýšenia úloh počas prvej päťročnice, začala prejavovať medzi dosiahnutou úrovňou rozvoja priemyslu na jednej strane a poľnohospodárstva na strane druhej, resp. medzi výrobou výrobných prostriedkov a výrobou spotrebných predmetov. Nemenej aktuálnym cieľom bola snaha dať do určitého súladu životnú úroveň ľudí s oficiálne pertraktovaným stupňom ekonomického rozvoja celej spoločnosti, zvlášť v priemysle.

V tomto zmysle hospodárske úlohy na roky 1954 – 1955 tiež oveľa viac zodpovedali objektívnym hospodárskym podmienkam v Československu, ako aj možnostiam Prešovského kraja, než príliš všeobecné zámery v smerniciach predchádzajúceho obdobia. Zvýšená pozornosť, ktorú v tomto období problematike rozvoja severovýchodného Slovenska venovali ústredné i slovenské stranice a štátne orgány, pritom nebola náhodná.

Politický sekretariát ÚV KSČ na návrh Predsedníctva ÚV KSS totiž už 9. decembra 1953 prijal uznesenie o rozvoji Prešovského kraja, na základe ktorého určené vládne orgány koncipovali opatrenia zamerané predovšetkým na roz-

---

10 Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond (f.) Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS), Predsedníctvo ÚV KSS (P ÚV KSS), škatuľa (šk.) 851. Zasadnutie P ÚV KSS 26. novembra 1953. *Zpráva o súčasnej politickej a hospodárskej situácii v Prešovskom kraji*, s. 8.

11 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 137-138.

12 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*, s. 173.

voj miestneho priemyslu, geologického prieskumu a na zlepšenie energetickej situácie v tomto regióne, a to v záujme jeho ďalšieho spriemyselňovania. Preto aj Ministerstvo miestneho hospodárstva malo najmä v objektoch niektorých nefungujúcich prevádzok v Stropkove, v Kružlovskej Hute, v Giraltovciach či v Medzilaborciach zriadiť závody miestneho významu, ktoré by sa mali zamerať na opravu mláťačiek, výrobu súčiastok do poľnohospodárskych strojov, ale aj na produkciu klinec, drôtov a drevených násad i fúrikov.¹³ Do 12. marca 1954 Slovenský plánovací úrad (SPÚ) vypracoval *Prehľad požiadaviek povereníctiev na zvýšenie investícií, materiálových fondov a finančných prostriedkov pre Prešovský kraj v roku 1954*.¹⁴

Predsedníctvo ÚV KSS do návrhu opatrení pre Politický sekretariát ÚV KSČ však zaradilo aj tie, ktoré sa týkali rozvoja priemyselnej výroby a stavebných investícií v rámci industrializácie severovýchodného Slovenska. Smerovali k zabezpečeniu takého výrobného programu, ktorý by umožnil využiť plnú kapacitu a okamžite zaviesť dvojzmennú a neskôr i trojzmennú prevádzku chemického závodu v Strážskom a k urýchleniu dodania strojových zariadení, aby sa už v roku 1954 začalo s výrobou v cementárni v Bystrom. Záujem o rozvoj stavebníctva sledovalo tiež opatrenie zamerané na to, aby v priebehu roku 1954 boli celkom dokončené tehelne v Čemernom a v Drienovskej Novej Vsi.¹⁵

Situácia v tomto období však nebola príliš prajná pre rešpektovanie špecifických úloh industrializácie na východnom Slovensku vzhľadom na aféru, ktorá vznikla v súvislosti s tzv. rezolúciou o strojárstve na Slovensku a evidentne posilnila centralizovaný model rozvoja hospodárstva v Československu. SPÚ už dlhšie kritizoval nedostatky vo vývoji strojárstva na Slovensku, najmä improvizáciu, nevyužívanie kapacít, slabú koordinovanosť a rozostavanosť závodov. Pristúpil tak ku kritickej komplexnej správe o stave a rozvoji strojárkeho priemyslu na Slovensku, v ktorej sa požadovalo rýchle preorientovanie štruktúry strojárkej výroby a prechod na plnohodnotné výrobné programy. Správa, ktorá bola tiež doplnená o uznesenia v podobe konkrétnych opatrení a schválená Predsedníctvom ÚV KSS 6. februára 1954 pod názvom *Rezolúcia o situácii v rozvoji strojárstva na Slovensku*, vyvolala však pobúrenie Politického sekretariátu ÚV KSČ. Odmietol o nej rokovať a označil ju za prejav politického separatizmu, ktorý nerešpektuje jednotnosť československého hospodárstva. Na zasadnutí ÚV KSS 2. júla 1954 sa od rezolúcie dištancoval i prvý tajomník ÚV KSS K. Bacílek, ktorý ju začal dávať do háklivej a nebezpečnej súvislosti s buržoáznym nacionalizmom.¹⁶ Určitou personálnou dohrou prípadu bolo, že vláda odvolala J. Bránika z funkcie v Zbore povereníkov a Politické byro ÚV KSČ na zá-

---

13 Štátny archív v Prešove (ŠA Prešov), f. KNV – P, zvláštne oddelenie (ZO), inventárne číslo (inv. č.) 63, šk. 31.

14 SNA, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP), Zasadnutia ZP, (Zas. ZP), inv. č. 644, šk. 139. Zápisnica zo zasadnutie Zboru povereníkov 17. marca 1954.

15 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 851. Zasadnutie P ÚV KSS 26. novembra 1953. *Návrh opatrení pre Politický sekretariát ÚV KSČ - k situácii prešovského kraja*, s. 2-3.

16 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska*, s. 89-91.

klade správy K. Bacílka rozhodlo o tom, že tak ako J. Púll, nebol zvolený do novovytvoreného Byra ÚV KSS, čo však nepriamo oslabilo tiež postavenie V. Širokého na slovenskej politickej scéne.¹⁷

Napriek týmto negatívnym okolnostiam, na zasadaní Zboru povereníkov 26. júla 1954 predložil predseda *Komisie pre rozvoj Prešovského kraja* P. Majling dokument *Návrh rozvoja hospodárstva Prešovského kraja na rok 1955 a roky 1956 – 1960*. Javil sa pomerne veľkoryso koncipovaným, ale vychádzal z niektorých nereálnych predpokladov, akými boli uhoľné sloje pri Vyšnom Nemeckom alebo náleziská ropy v oblasti Magury.¹⁸ Na druhej strane, je zrejme potrebné pozitívne hodnotiť tiež úsilie slovenských orgánov dostať plánovanie hospodárskeho rozvoja tejto oblasti na vyššiu úroveň, a hlavne, poznať geografické, technické, ekonomické, urbanistické i architektonické stránky, charakteristiky a možnosti regiónu, ktoré koncipovanie plánu musí zohľadňovať. Preto Zbor povereníkov, okrem iného, schválil aj *Návrh uznesenia Sboru povereníkov pre vypracovanie územného plánu oblasti východného Slovenska*, ktorý predložil podpredseda Zboru povereníkov Š. Šebesta.

Návrh aj dôvodová správa boli pritom vypracované až 21. marca 1955 a vychádzali z uznesení politických a štátnych orgánov o ekonomickom rozvoji východného Slovenska ako oblasti susediacej so ZSSR, z objektívnych možností regiónu, ale tiež z príliš optimistických predstáv o výsledkoch geologického prieskumu a tiež náročných plánov investičnej výstavby. Zahrňovali budovanie priemyselných závodov, železníc, ale i tepelnej elektrárne (Vojany), melioráciu Potiskej nížiny, ako i postavenie hydrocentrál, a to nielen na Hornáde a Poprade, ale aj na Ondave a Topli. Preto vznikla potreba vypracovať územný plán oblasti východného Slovenska (tzv. rajónový plán), ktorého úlohou bolo na základe prieskumu či analýz všetkých jestvujúcich prvkov usporiadať vzťahy medzi nimi tak, aby boli dosiahnuté všetky ciele najúčelnejším spôsobom. Jeho úlohou teda bola koordinácia a vzájomná väzba všetkých elementov v regióne, a to v záujme vysokej efektívnosti investícií. Úlohou vypracovať takýto plán bol poverený *Štátny ústav pre rajónové plánovanie* v Prahe s tým, že na Slovensku bude vlastne vytvorená jeho pobočka presunom niektorých odborníkov z Prahy s doplnením ďalšími expertmi z domácich zdrojov.¹⁹

Propozícia bola po jej prekonzultovaní s oddelením plánovania a financií ÚV KSS prerokovaná i schválená Byrom ÚV KSS 1. apríla 1955 a predložená Zboru povereníkov, ktorý ho 12. apríla 1955 schválil a prijal konkrétne opatrenia na jeho realizáciu tak, aby prvé výsledky analýzy geografických a ekonomických

---

17 PEŠEK, J. *Komunistická strana Slovenska - Dejiny politického subjektu I.: Na ceste k moci (1945 – 1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948 – 1968)*. Bratislava: Veda, 2012, s. 139.

18 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 654, šk. 150. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 27. júla 1954. *Návrh rozvoja hospodárstva Prešovského kraja na rok 1955 a roky 1956 – 1960*.

19 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 891. Zasadnutie P ÚV KSS 2. apríla 1955. *Dôvodová zpráva k vypracovaniu územného plánu oblasti východného Slovenska*, s. 1-5.

podmienok boli k dispozícii do konca roku 1955 a mohli sa ešte aj zohľadniť pri príprave druhej päťročnice. Kontrolou postupu prác na uvedenom projekte a koordináciou činnosti zainteresovaných zložiek bola poverená komisia ZP na čele s podpredsedom ZP Š. Šebestom, ktorej členmi sa stali predseda SPÚ P. Majling, povereník miestneho hospodárstva J. Gajdošík, povereník financií Ing. J. Marko, predsedovia KNV v Košiciach a v Prešove M. Chudík a L. Gabriel, ako i zástupcovia KV KSS v týchto krajoch T. Bohdanovský a V. Biľak. Predseda ZP bol zároveň poverený prijaté závery formou návrhu vládneho uznesenia predložiť vláde republiky.²⁰

Je však zaujímavé a chvályhodné, že Byro ÚV KSS otázku rozvoja severovýchodného Slovenska na úseku plánovania nestratilo zo zreteľa ani v ďalšom období. V nasledujúcom roku uložilo P. Majlingovi vytvoriť pri Slovenskom plánovacom úrade špeciálnu organizačnú zložku pre vypracovanie plánov rozvoja zaostávajúcich oblastí na východe a juhu Slovenska a zahrnúť do plánu aj realizáciu výstavby železničnej trate Podolíneec – Orlov – Plaveč. Spolu s predsedom Zboru povereníkov R. Strehajom dostali tiež za úlohu ustanoviť komisiu, ktorá by pripravila návrhy organizačného zabezpečenia plnení uznesení ÚV KSS o ďalšom rozvoji Prešovského kraja.²¹

Podpora zo strany vyšších orgánov umožnila v Prešovskom kraji dokončiť výstavbu ďalších nových závodov. Už v priebehu roku 1954 boli odovzdané do prevádzky tehelne v Černom a v Drienovskej Novej Vsi i cementáreň v Bystrom, v roku 1955 vranovský drevokombinát a závod Východoslovenských treparní v Bardejove.²² V súlade s úlohami, ktoré vtedy boli vytýčené v ročných plánoch, bol síce celkový nárast počtu závodov na Slovensku v tomto období relatívne nízky (2,5 % ročne), avšak v Prešovskom kraji dosiahol až 3,9 %.²³ Hrubá výroba v priemysle kraja dosiahla v roku 1954 hodnotu 687 mil. Kčs a v nasledujúcom roku 1955 dokonca 810,1 mil. Kčs, t. j. o 18 % viac.²⁴ Mimoriadny nárast za uvedené obdobie zaznamenala priemyselná zamestnanosť. Kým v celoslovenskom meradle medzi rokmi 1953 a 1955 narastala iba o 6,2 % ročne, v Prešovskom kraji až o 79,2 %.²⁵ Údaj je však evidentne skreslený veľmi nízkou výcho-

---

20 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 680, šk. 178. Zasadnutie ZP 12. apríla 1955. *Návrh na vypracovanie územného plánu oblasti východného Slovenska.*

21 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 912. *Zápis z 11. schôdzky byra ÚV KSS, konanej dňa 3. apríla 1956, s. 1-2.*

22 ŠA Prešov, f. KNV – P, ZO, inv. č. 263, šk. 31; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. Zápisnica z pléna KV KSS v Prešove 31. mája 1956. Pozri *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960, s. 59.*

23 REPČÍKOVÁ, J. Industrializácia a proces znižovania rozdielov v priemyselnej rozvinitosti územných celkov na Slovensku v období 1945 – 1960. In *Ekonomický časopis*, roč. 31, 1983, č. 1, s. 59.

24 *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960, s. 60.*

25 REPČÍKOVÁ, J. Industrializácia a proces znižovania rozdielov v priemyselnej rozvinitosti, s. 62.

diskovou základňou a matematikou malých čísel, pričom výsledok v absolútnych číslach vôbec nie je mimoriadny.

Napriek pozoruhodným výsledkom v ekonomike Prešovského kraja sledujeme v rokoch 1954 – 1955, a to v celoslovenskom meradle, isté spomalenie tempa hospodárskeho rozvoja a industrializačného procesu. V tomto období síce počet pracujúcich v národnom hospodárstve rástol na Slovensku o čosi rýchlejšie než v českých krajoch (5,3 % ku 4,6 %), ale to predovšetkým vďaka rastu počtu pracovných miest v poľnohospodárstve a v lesníctve, kým v priemysle len o 14,6 %, pričom pre industrializáciu je charakteristický práve opačný trend. Z celkových investícií do priemyslu bolo pre Slovensko určených len 25 %. V tomto zmysle išlo nielen o spomalenie tempa industrializácie Slovenska, ale rast priemyslu v Čechách bol fakticky rýchlejší.²⁶ Tieto ukazovatele nemohli neovplyvniť distribúciu investičných zdrojov a pracovných síl na Slovensku a nevyhnutne sa tak prejavili aj v ekonomickom vývoji jeho severovýchodných okresov.

Napriek mnohým pozitívnym výsledkom, ktoré priniesol industrializačný proces po skončení druhej svetovej vojny, Prešovský kraj v polovici päťdesiatych rokov tak ešte naďalej výrazne zaostával za úrovňou priemyselnej výroby v ostatných slovenských krajoch. V roku 1955 ústredne riadený priemysel na Slovensku tvorilo 241 podnikov, z ktorých sa na území kraja nachádzalo 15, t. j. 6,2 %. Ich hrubá výroba v peňažnom vyjadrení predstavovala asi 16,44 mld. Kčs, avšak v Prešovskom kraji iba 0,56 mld. Kčs, t. j. 3,4 %. Uvedené závody zamestnávali celkom 184 941 robotníkov, z toho v Prešovskom kraji 7079 robotníkov, teda len 3,8 % z ich počtu na Slovensku.²⁷

Celkove bolo v kraji iba 46 závodov, v ktorých pracovalo viac než 50 zamestnancov, čo predstavovalo spolu 13 502 pracovníkov. V ôsmich okresoch, v ktorých žila rozhodujúca časť ukrajinskej menšiny, sa nachádzalo iba štrnásť takýchto závodov, t. j. 30,4 % z ich počtu v kraji, ktoré zamestnávali 2907 pracovníkov, teda 21,5 % z ich súhrnného počtu.²⁸ Intenzitu zamestnanosti v priemysle Prešovského kraja k 31. decembru 1955 podľa jednotlivých okresov prezentuje tabuľka č. 2.²⁹

Formulovaniu úloh druhého päťročného plánu rozvoja národného hospodárstva na roky 1956 – 1960 predchádzala pomerne dlhá a zložitá príprava, ktorá umožnila stanovené ciele viac priblížiť reálnym možnostiam a vyjadriť sa mnohým odborníkom, ba aj kolektívom pracujúcich, ale na druhej strane to vyvolávalo až do uzákonenia plánu v októbri 1958 aj dosť rozpakov a neistoty. Predbežný návrh plánu vypracoval *Státní úřad plánovací* (SÚP) vlastne už začiatkom roku 1954 a v marci bol schválený Politickým byrom ÚV KSČ, ako aj vládou republi-

---

26 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska*, s. 113.

27 Vypočítané podľa SNA, f. Slovenský štatistický úrad (SŠÚ), inv. č. 51, šk. 50. *Údaje o hospodárskych výsledkoch priemyslu na Slovensku*, s. 9.

28 Vypočítané podľa SNA, f. SŠÚ, inv. č. 52, šk. 50. *Vývoj počtu pracovníkov v priemysle na Slovensku 1900 – 1955*, s. 174 a n.

29 Vypočítané podľa *Vývoj počtu pracovníkov v priemysle na Slovensku 1900 – 1955*, s. 15 a n.

Tabuľka č. 2: Podiel osôb pracujúcich v priemysle v Prešovskom kraji roku 1955

O k r e s	Podiel osôb pracujúcich v priemysle v %	O k r e s	Podiel osôb pracujúcich v priemysle v %
Bardejov	38,4	Sobrance	6,4
Giraltovce	23,9	Spišská Stará Ves	2,4
Humenné	16,7	Stará Ľubovňa	17,9
Medzilaborce	5,4	Stropkov	16,2
Michalovce	58,7	Svidník	9,9
Prešov	87,0	Veľké Kapušany	12,2
Sabinov	20,0	Vranov nad Topľou	50,2
Snina	51,6		

ky. V júni 1954 mal byť definitívne potvrdený X. zjazdom KSČ. SPÚ predložil vlastný návrh Predsedníctvu ÚV KSS v apríli 1954, hoci vtedy nemal k dispozícii ani všetky potrebné podklady.³⁰

Návrh smerníc pre druhý päťročný plán bol pritom v súlade s veľmi optimistickým hodnotením stavu a trendov ekonomického a politického vývoja spoločnosti a za hlavné ciele označil dobudovanie materiálno-technickej základne socializmu, úspešné mierové súťaženie s kapitalizmom a zvýšenie životnej úrovne obyvateľstva. Predpokladal sa prednostný rozvoj Slovenska, takže industrializačný aspekt z predchádzajúcich národohospodárskych plánov bol v podstate zachovaný. Pre priemyselný rozvoj severovýchodného Slovenska bolo však zvlášť dôležité, že jedným zo zámerov realizácie päťročného plánu na Slovensku bolo totiž i riešenie otázky jeho zaostávajúcich oblastí, hlavne Prešovského kraja. Splnenie tejto úlohy sťažovala skutočnosť, že plánovaný rozvoj priemyslu palív a energetiky, strojárstva, ale i chemického priemyslu v ekonomicky rozvinutých oblastiach štátu, investičné prostriedky na tento účel do istej miery limitoval.

Samotný Státní úřad plánovací (SÚP) v Prahe uviedol, že napriek zjavnej dôležitosti podpory zaostávajúcich oblastí štátu, predovšetkým severných okresov Prešovského kraja, bol v rámci projektu druhej päťročnice najmenej úspešný, hoci v priebehu rokov 1948 – 1953 dosiahol najnižší prírastok hrubej výroby (3,1 %). Kraj charakterizovala najnižšia úroveň priemyselnej aktivity a napriek značnému prírastku populácie, v rokoch 1950 – 1955 ho opustilo 40 000 ľudí. Úrad v tomto zmysle navrhoval do kraja dislokovať energeticky nenáročné priemyselné podniky a závody s vyšším podielom živej práce, avšak nepodarilo sa to presadiť.³¹ Preto počas tzv. všeludovej diskusie k plánu začali niektorí funkcionári národných výborov, ale i stranických orgánov prejavovať určitú nespokojnosť

30 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska*, s. 103.

31 LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu*, s. 72.

s počtom, s rozsahom a s charakterom investičných akcií plánovaných na obdobie druhej päťročnice v Prešovskom kraji a osobitne v jeho severných okresoch. Predstavitelia KSS a štátnej správy v rámci kraja, najmä z okresov s ukrajinským obyvateľstvom, vznášali preto rad pripomienok a priamo návrhov na podstatné doplnenie päťročného plánu vo vzťahu k tejto oblasti, ktoré sa fakticky týkali skoro všetkých rezortov.³²

V tomto duchu vystupovali delegáti z Prešovského kraja aj v diskusii na celoštátnej konferencii KSC, ktorá sa konala v dňoch 11. – 14. júna 1956 a jej hlavným imperatívom sa stalo zosilnenie a urýchlenie snáh o „dobudovanie socializmu“ v krajine.³³ A. Marko z okresu Medzilaborce okrem iného zdôraznil, že rozmach národného hospodárstva krajiny by mal byť nerozlučne spätý so správnym rozdelením a rozmiestnením výrobných síl, preto daný návrh smerníc 2. SRP vo vzťahu k okresom, v ktorých žije aj ukrajinské obyvateľstvo, nezodpovedá leninským zásadám národnostnej politiky KSC. V tomto zmysle tiež žiadal, aby pripomienky pracujúcich z týchto okresov boli plne rešpektované. V diskusii vystúpil aj predseda KNV v Prešove Ľ. Gabriel, ktorý upozornil tiež na mimoriadne nepriaznivý stav v oblasti výstavby školských budov na území kraja.³⁴

Pravda, celoštátna konferencia schválila až druhý návrh SÚP, ktorý bol 3. apríla 1956 prerokovaný Predsedníctvom ÚV KSS aj s pripomienkami Slovenského plánovacieho úradu. Proklamoval pokračovanie v ďalšej industrializácii Slovenska, ktorá sa mala opierať o jeho prírodné a pracovné zdroje, ale súčasne mali pracujúci zo Slovenska aj pomáhať zvládnuť plnenie náročných úloh v českých krajinách. Pozornosť sa mala venovať rozvoju priemyslu i poľnohospodárstva na východnom Slovensku, zvlášť v Prešovskom kraji, s cieľom priblížiť hospodársku úroveň tejto oblasti k ostatným regiónom.³⁵ Na druhej strane, prvoradým zámerom malo byť však naďalej budovanie ťažkého priemyslu a zaistenie investícií v regiónoch Ostravy, Ústí nad Labem a v Karlových Varoch. Znamenalo to, že industrializačný plán sa obmedzil do tej miery, že priemyselná produkcia na Slovensku mala vzrásť o 61,5 % a v celoštátnom meradle o 50 %. Hoci SPÚ zrejme mal o hospodárskom raste Slovenska vlastné predstavy, počínal si veľmi obozretne vzhľadom na postoje Prahy a po skúsenostiach bývalého predsedu

---

32 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. Zápisnica z pléna KV KSS v Prešove 31. mája 1956.

33 ŠTASTNÝ, J. Příprava a výsledky rokování Celoštátné konferencie, s. 229. Podľa marxistickej periodizácie však v druhej polovici päťdesiatych rokov išlo o „dobudovanie základov socializmu“, teda nie socializmu ako určitého systému, ktorý bezprostredne predchádza komunizmu. Pozri RAČKO, M. Vyjasňovanie a formovanie koncepcie ďalšieho vývoja socializmu v Československu v postupe KSC na konci päťdesiatych rokov. In *K niektorým otázkam budovania socializmu*. Ed. L. Grešík. Bratislava: Pravda, 1982, s. 243.

34 *Nový život*, roč. 5, 16. jún 1956, č. 48, s. 2.

35 BAJCURA, I. *Cesta k internacionálnej jednote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1982, s. 173.

J. Bránika. Asi nie náhodou pripomenul K. Bacílek slovenský buržoázny nacionalizmu ešte aj na zjazde KSS v apríli 1957.³⁶

Na základe písomných návrhov i ďalších intervencií V. Široký v záverečnom slove na konferencii uviedol, že v rokoch 1956 – 1960 bude do stavebnomontážnych prác na teritóriu Prešovského kraja investovaných 3,5 mld. Kčs, že sa postaví závod na výrobu kaprolaktamu v Humennom a ďalší priemyselný závod v Starej Lubovni. Návrh smerníc bol zároveň tiež doplnený o projekt výstavby železničnej trate Podolíneč – Plaveč – Orlov s odôvodnením, že vznik uvedenej komunikácie je podmienkou zapojenia tejto oblasti do hospodárskeho života a je spolu s geologickým prieskumom hlavnou podmienkou plánovitého a proporcionálneho rozvoja celého východného Slovenska.³⁷

Z aspektu industrializácie a hospodárskeho rozvoja severovýchodného Slovenska istý význam malo tiež prijatie ústavného zákona č. 33/1956 Zb. z 31. júla 1956 o slovenských národných orgánoch, ktoré prinieslo formálne zvýšenie právomocí SNR a Zboru povereníkov, avšak v postate neznamenalo žiadnu štátoprávnú zmenu. Stalo sa tak na základe *Rezolúcie Ústredného výboru KSČ k správe o výsledkoch XX. zjazdu KSS z 30. marca 1956*, v ktorej sa takáto úloha odvodzovala najmä od rastu počtu príslušníkov robotníckej triedy na Slovensku a bola jednoznačne inšpirovaná decentralizačnými tendenciami v ZSSR. Z nášho hľadiska ale bolo dôležité, že podľa § 10 Zboru povereníkov, okrem iného, prináležalo tiež vypracovanie návrhu plánu rozvoja národného hospodárstva i rozpočtu na Slovensku, ako aj disponovanie centrálné určenými materiálnymi a finančnými prostriedkami potrebnými na hospodárne vykonávanie plánu rozvoja národného hospodárstva na Slovensku, hoci možnosť ingerencie zo strany vlády a jednotlivých ministerstiev, ako i celková podriadenosť centrálnym orgánom zostali zachované.³⁸

Určitú decentralizáciu aj na najvyšších miestach si vyžadovala i ekonomická reforma, ktorú pripravoval SÚP pod vedením jeho predsedu K. Rozsypala, avšak napriek viacerým pozitívnym trendom v prípravnej fáze oblastnú problematiku, vrátane špecifik ekonomického vývoja Slovenska, viac-menej ignorovala. Osobitná komisia vytvorená v decembri 1956 na zasadaní 2. januára 1957 konštatovala, že všetky ekonomické problémy bude potrebné riešiť po línii kvalitatívnych ukazovateľov a maximálnej efektívnosti. Ekonomická reforma bola definitívne schválená na zasadaní ÚV KSČ 25. februára 1958 uznesením pod názvom *O zá-*

---

36 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska*, ss. 105, 107, 120. Išlo o riadny zjazd KSS, ktorý sa konal v dňoch 26. – 28. apríla 1957 a v prvom rade hodnotil plnenie úloh KSS stanovených predchádzajúcim zjazdom KSS z apríla 1955. Pozri VARTÍKOVÁ, M. *Zjazdy Komunistickej strany Československa*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, s. 229.

37 *Nový život*, roč. 5, 20. jún 1956, č. 49, s. 1.

38 33. Ústavný zákon č. 33/1956 Sb. zo dňa 31. júla 1956, o slovenských národných orgánoch. In GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa II. 1945 – 1960*. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 492-498.

sadách zvýšenia ekonomickej účinnosti riadenia priemyslu a stavebníctva a priniesla okrem štrukturálnych zmien akceptovanie princípu hmotnej zainteresovanosti podnikov a ich pracovníkov na maximálnom rozvoji výroby a znižovaní nákladov, a to prostredníctvom dlhodobých noriem.³⁹

Realizáciou reformy na Slovensku sa zaoberala *Komisia pre otázky organizácie a systemizácie správy pri Zbore povereníkov*, ktorá vznikla 2. apríla 1957, a to s cieľom vyjadrovať sa k organizačným zmenám súvisiacim s reformou a ku aplikovaniu nových zákonných noriem zvyšujúcich právomoc Zboru povereníkov pri riadení hospodárskych záležitostí. Jej predsedom sa stal podpredseda Zboru povereníkov Š. Šebesta a členmi povereník financií J. Marko, povereník štátnej kontroly L. Benada, povereník potravinárskeho priemyslu a výkupu J. Marcelly, povereník spotrebného priemyslu M. Hrušovský, ako aj námestník povereníka a predseda SPÚ J. Tulka. Počas jej činnosti ale vznikol ekonomicky a právne plne odôvodnený návrh, aby sa kompetencie slovenských národných orgánov rozšírili tiež na úseky a odvetvia priamo riadené z centra.⁴⁰

Elaborát Šebestovej komisie, v ktorom sa predpokladal vznik troch povereníctiev, a to strojárstva, chemického priemyslu i hutného priemyslu a rudných baní, po predchádzajúcich skúsenostiach so stanoviskami Prahy k decentralizácii vyvolal už nesúhlas a ostrú kritiku zo strany vedúcich funkcionárov ÚV KSS, najmä P. Davida, J. Kríža, O. Jeleňa, A. Michaličku a M. Chudíka. Bol podrobený kritike už v priebehu jeho prerokovania v aparáte ÚV KSS a 21. októbra 1957 ho zamietlo Byro ÚV KSS. Š. Šebesta bol zároveň označený za nositeľa buržoázneho nacionalizmu, ba vytvorená bola aj osobitná vyšetrovacia komisia pod vedením R. Strechaja, ktorá mala uvedenú záležitosť prešetriť. Správy tejto vyšetrovacej komisie boli predložené Byru ÚV KSS 1. novembra 1957 aj 16. decembra 1957 a na zasadnutí ÚV KSS v dňoch 9. – 10. januára 1958 bol Š. Šebesta odvolaný z postu kandidáta Byra ÚV KSS a jeho spolupracovníkom boli uložené stranícke tresty. Bolo len samozrejmé, že 13. januára 1958 bol Š. Šebesta uvoľnený aj z funkcie podpredsedu Zboru povereníkov.⁴¹

Napriek viacerým problémom malo obdobie druhej päťročnice pre industrializáciu severovýchodného Slovenska, a zvlášť severných okresov Prešovského kraja, naozaj veľký význam. Napokon, na rozvoj východného Slovenska sa v rámci päťročnice investovalo 15,5 miliardy Kčs, čo umožnilo postaviť 36 úplne nových závodov, 32 584 bytov, 76 základných škôl, tri nemocnice, 78 kultúrnych domov i ďalšie objekty, a to i v severných okresoch kraja Prešov s ukrajinskou menšinou.⁴² Práve v tomto období vznikli v Prešovskom kraji základné priemyselné kapacity, ktoré, sprevádzané ďalšími ekonomickými a sociálnymi

---

39 Pozri LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu*, s. 82-88.

40 LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu*, s. 106-108.

41 PEŠEK, J. *Komunistická strana Slovenska*, s. 149-151.

42 ČORNÝ, I. Úspešné riešenie sociálno-ekonomických problémov a životnej úrovne obyvateľstva ukrajinskej národnosti. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti. Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Ed. M. Čorný. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 67.

premenami regiónu, sa stali základom jeho rozvoja aj v nasledujúcich rokoch. Už začiatkom roku 1956 sa začala výroba v Ústave sér a očkovacích látok Imuna v Šarišských Michalánoch a v lete roku 1956 bola otvorená prevádzka v závode CHEMKO v Strážskom.⁴³ Za necelý rok od celoštátnej konferencie KSČ vzrástla hrubá priemyselná výroba v kraji o 18,8 %.⁴⁴

V súlade s uznesením celoštátnej konferencie KSČ príslušné orgány venovali zvláštnu pozornosť severným okresom kraja s ukrajinským obyvateľstvom a vypracovali osobitný plán rozvoja okresov Svidník, Stropkov a Medzilaborce. Už v roku 1957 pripadalo na tieto okresy v investičnej výstavbe 15,3 % z celkového objemu investícií v kraji, ba v oblasti školstva to bolo dokonca 26,2 % investovaných prostriedkov. Objem výroby v miestnom priemysle sa mal zvýšiť v porovnaní s rokom 1956 o 21,8 %, z toho výroba tvárnic o 71 % a cementových rúr o 74,5 %. Za významnú úlohu bola považovaná tiež výstavba tehelní v Krásnom Brode a v Tisinci pre potreby výstavby v okresoch Medzilaborce, Stropkov a Svidník.⁴⁵

Výrazným oživením industrializačného procesu na severovýchodnom Slovensku bolo rozhodnutie vlády ČSR z 15. januára 1957 a uznesenie Zboru poverenikov z 19. marca 1957 č. 73/11-57 o pridelení kvóty 50 000 000 Kčs z vládnej investičnej rezervy Prešovskému kraju, najmä severným okresom, a to na poľné, štátne a lesné cesty, na melioráciu, reguláciu a na hradenie bystrín, pokiaľ akcie budú mať projektovú dokumentáciu a nebudú klásť vysoké nároky na fondované a centralizované materiály. Uvedená mimoriadna dotácia sa mala tiež využiť na začatie výstavby priemyselných závodov v Stropkove, Svidníku a Medzilaborciach, na rekonštrukciu závodov a výrobní miestneho hospodárstva a na výstavbu škôl aj predajní v obciach. Pôvodný návrh predložený Radou KNV v Prešove počítal s realizáciou 51 akcií a výstavbou troch dvorov Štátnych majetkov v celkovom náklade 149 412 800 Kčs, pričom v roku 1957 by bolo preinvestovaných 50 mil. Kčs, t. j. 33,5 % celkových nákladov. Pokiaľ ide o územné rozdelenie, mali byť investičné akcie distribuované tak, aby sa celkom 23 akcií uskutočnilo v okrese Svidník, osemnásť v okrese Medzilaborce, štrnásť v okrese Stropkov, štyri v okrese Snina, tri v okrese Bardejov a aspoň po jednej akcii v okresoch Humenné a Giraltovce.⁴⁶

Do realizačného projektu osobitnej investičnej výstavby bolo ale nakoniec zahrnutých celkom 133 akcií, z toho 41 v oblasti poľnohospodárstva a lesníctva, 22 v oblasti priemyslu, 16 na úseku dopravy, 14 v miestnom hospodárstve, 13 v školstve a kultúre, 10 v zdravotníctve a 17 v iných oblastiach. Medzi jednotlivé okresy boli investičné akcie distribuované tak, že 31 z nich pripadalo na

---

43 *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960*, s. 59.

44 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 6. *Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove II. októbra 1957*. Referát vedúceho tajomníka KV KSS v Prešove V. Biľaka, s. 54.

45 *Nový život*, roč. 6, 5. január 1957, č. 1, s. 4.

46 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 142, šk. 115. *Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Zboru poverenikov zo dňa 29. apríla 1957*.

okres Svidník, 29 na okres Medzilaborce, 23 na okres Stropkov, dvanásť na Prešov-mesto, deväť na okres Bardejov, sedem na okres Michalovce, štyri na Sabinov, po tri akcie boli realizované v okresoch Prešov, Snina, Sobrance a Vranov a po dve akcie v okresoch Giraltovce, Humenné a Spišská Stará Ves.⁴⁷ V ústredne riadenom priemysle išlo v akcii „S – 50“ o zaistenie začiatku výstavby štyroch nových závodov, a to odevného závodu vo Svidníku, strojárskych závodov v Stropkove a v Medzilaborciach a obuvníckeho závodu v Bardejove, ako aj o rekonštrukciu tamojšej trepárne ľanu.⁴⁸

Základný kameň pri výstavbe nového závodu OZKN, n. p., vo Svidníku bol slávnostne položený 5. októbra 1957.⁴⁹ Výstavba ďalších plánovaných závodov však bola ohrozená, a to obzvlášť nezaistením projektovej dokumentácie. Preto tiež Predsedníctvo Zboru povereníkov uznesením pod č. 463 z 22. decembra 1957 uložilo prvému podpredsedovi ZP a súčasne aj povereníkovi – predsedovi Slovenskej plánovacej komisie (SPK) P. Majlingovi intervenovať u ministra ťažkého priemyslu J. Reitmajera ohľadom projektu nového závodu *Transporta* v Medzilaborciach pre 1 200 zamestnancov a urýchlenia projektovania haly pre závod *Tesla* v Stropkove. Zároveň uložilo povereníkovi stavebníctva Ing. S. Takáčovi zabezpečiť stavebné mechanizmy pre *Pozemné stavby* Prešov na výstavbu *Závodov 29. augusta* v Bardejove.⁵⁰ Výstavba závodu na dopravné zariadenia *Transporta* v Medzilaborciach sa slávnostne začala 1. mája 1958.⁵¹

Od začiatku roku 1958 v najvyšších štátnych orgánoch nadobudla prevahu vcelku logická tendencia riešiť zložité otázky Prešovského kraja v rámci zabezpečenia rozvoja celej oblasti východného Slovenska, ktorú v podstate potvrdil aj XI. zjazd KSC. Preto na základe uznesenia vlády č. 171 zo dňa 20. februára 1958 bola zriadená vládna komisia pre rozvoj východného Slovenska pod vedením predsedu Ing. O. Šimůnka, ministra – predsedu Štátneho úradu plánovacieho (ŠÚP) a troch podpredsedov, ktorými sa okrem P. Majlinga stali K. Šubert a M. Žaloudek, vedúci skupín Štátneho úradu plánovacieho. Členmi pätnásťčlennej komisie boli tiež J. Mockovčiak, L. Gabriel a Š. Frank, predsedovia KNV v Košiciach, Prešove a Banskej Bystrici. Za oblasť východného Slovenska boli totiž považované nielen kraje Košice a Prešov, ale tiež časť Banskobystrického kraja, ktorá bola ekonomicky spojená s východným Slovenskom a tvorili ju vtedajšie okresy Brezno, Fiľakovo, Hnúšťa, Lučenec, Modrý Kameň, Poltár, Rimavská Sobota a Šafárikovo.⁵²

Vládna komisia vychádzala predovšetkým z rozhodnutia o výstavbe hutníckeho závodu na východnom Slovensku a zo základného zamerania, potrieb a možností dlhodobého rozvoja celoštátnej ekonomiky, ktoré však bolo dosť poplatné koncepcii extenzívneho rozvoja a gigantickým projektom vyplývajúcim

---

47 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 158, šk. 130. Prípís č. 10062/1957.

48 Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Zboru povereníkov zo dňa 29. apríla 1957.

49 *Nový život*, roč. 6, 25. september 1957, č. 76, s. 1.

50 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 158, šk. 130. Prípís č. 10062/1957.

51 *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 9. máj 1958, č. 18, s. 1.

52 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 787, šk. 351. Príloha č. 1 717/taj/58 z 21. augusta 1958.

z vtedajšieho chápania hospodárskeho a sociálneho vývoja v štáte i jeho perspektív. Hlavnou úlohou komisie pritom bolo vypracovať návrh plánu rozvoja východného Slovenska tak, aby v optimálnej miere kalkuloval aj s využitím všetkých zdrojov tohto regiónu. Správa o stave prác na vypracovaní návrhu dlhodobého plánu rozvoja východného Slovenska, ktorú na zasadnutí Zboru poverenikov 21. augusta 1958 predkladal P. Majling, ukázala, že vládna komisia pracovala aktívne a v relatívne krátkom čase pripravila zhodnotenie geologického prieskumu, energetickej bilancie, dopravy a zdrojov pracovných síl, orientačnú úvahu o rozvoji východného Slovenska, návrhy hlavných smerov rozvoja hutníctva, chemického a strojárkeho priemyslu, ale tiež návrh základných smerov rozvoja východného Slovenska.⁵³

Aj keď druhý päťročný plán rozvoja národného hospodárstva v Československu bol do značnej miery improvizáciou, menil sa i doplňoval a v niektorých ukazovateľoch sa nesplnil, jeho realizácia priniesla niektoré pozitívne výsledky, ktoré sa prejavili aj v podmienkach Prešovského kraja. V celoštátnom meradle vzrástol objem priemyselnej výroby o 66 %, objem stavebných prác o 74 % a celkové investície stúpili o 90 %, čo znamenalo prekročenie plánu. Na Slovensku vzrástla priemyselná výroba o 90 %, kým plán predpokladal 61 %, postavilo sa 38 úplne nových závodov a 43 ďalších bolo rekonštruovaných.⁵⁴

Zvlášť v posledných rokoch päťročnice výstavba priemyselných závodov prebiehala veľmi rýchlym tempom aj v Prešovskom kraji a značne sa rozšírila výroba v už existujúcich podnikoch, závodoch a prevádzkach. Napríklad, už v roku 1959 boli príslušným rezortom odovzdané závody *Chemlon Humenné*, *Transporta* v Medzilaborciach, *Závody 29. augusta* v Bardejove, *Tesla* v Stropkove, *Odevné závody kpt. Nálepku* vo Svidníku, ba aj *Skrutkáreň* v Starej Ľubovni, hoci sa jej výstavba začala len 29. augusta 1958.⁵⁵ Uvedený trend sa odrazil v tom, že práve Prešovský kraj v období druhej päťročnice dosiahol najrýchlejší nárast počtu priemyselných závodov zo všetkých slovenských krajov a priemerným ročným tempom rastu 6,3 % až 1,7-krát prevýšil celoslovenský priemer. Tempom rastu priemyselnej zamestnanosti v rokoch 1955 – 1960 (18 %) dokonca prekonal celoslovenský priemer trojnásobne. Intenzita zamestnanosti v priemysle v Prešovskom kraji v roku 1955 predstavovala 23,0 osôb a v roku 1960 47,2 osôb z 1000 obyvateľov, t. j. zvýšila sa dvojnásobne, kým v celoslovenských podmienkach vzrástla zo 68,8 na 84,9, t. j. len 1,2-krát.⁵⁶

Všetky uvedené aj neuvedené štatistické údaje o priemyselnom rozvoji Slovenska v rokoch 1948 – 1960 jednoznačne ukazujú, že skoro vo všetkých relatívnych ukazovateľoch jeho severovýchodná časť zaznamenala najväčší a najrýchlejší nárast, ktorými často i výrazne prevýšila ostatné kraje, ako aj celoslovenský priemer. Sústavne si však musíme uvedomovať skutočnosť, že pomerné čísla majú reálnu výpovednú hodnotu len vtedy, ak ich porovnávame pri rovnakom

---

53 Pozri Príloha č. 1 717/taj/58 z 21. augusta 1958.

54 LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska*, s. 133.

55 *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 29. august 1958, č. 34, s. 1.

56 REPČÍKOVÁ, J. *Industrializácia a proces znižovania rozdielov*, ss. 59, 63, 65.

východiskovom základe, pretože v opačnom prípade neodrážajú skutočný stav sledovaných javov a procesov, ktorý vyjadrujú ich absolútne čísla.

Úroveň priemyselnej výroby Prešovského kraja na začiatku industrializácie totiž bola v porovnaní s inými krajinami natoľko nízka, že porovnávaním ich priemyselného rozvoja síce môžeme sledovať jednotlivé tendencie, ale nie zisťovať reálny stav. Preto zostáva faktom, že podiel severovýchodného Slovenska na počte závodov na Slovensku roku 1945 predstavoval 7,9 % a v roku 1960 9,8 %, avšak v oboch prípadoch ich mal evidentne najmenej zo všetkých slovenských krajov. Priemerným ročným tempom rastu priemyselnej zamestnanosti v tom istom období (17,5 %) síce región asi dvojnásobne prevyšoval slovenský priemer, avšak jeho podiel na priemyselnej zamestnanosti Slovenska v roku 1945 (1,9 %) i v roku 1960 (6,7 %) znamenal v poradí krajov posledné miesto. Intenzita priemyselnej zamestnanosti na území Prešovského kraja sa síce v rokoch 1945 – 1960 zvýšila 10,4-krát, avšak tak počtom 4,5 osôb na 1000 obyvateľov v roku 1945, ako aj 47,2 osôb v roku 1960 bola stále zo všetkých krajov najnižšia.⁵⁷

Pravda, spriemyselňovanie Prešovského kraja v päťdesiatych rokoch objektívne nemohlo zabezpečiť jeho ekonomické vyrovnanie s rozvinutejšími regiónmi Slovenska. Detailný rozbor ekonomických faktorov a tendencií priemyselného rozvoja jednotlivých slovenských krajov v období rokov 1948 – 1960 síce demonštruje, že niektoré kvocienty ako indikátory ich priemyselnej rozvinutosti mali stále menšie diferencie, čo však bolo z hľadiska medzioblastného ekonomického vyrovnávania ako komplikovaného a pozvoľného trendu skôr len istým príslu-
bom do budúcnosti.

Na druhej strane, je nepopierateľným faktom, že plánovitá industrializácia, bez ohľadu na nedostatky v jej koncepcii a chyby pri realizácii, priniesla pre oblasť severovýchodného Slovenska mimoriadne pozitívne výsledky. Oživila hospodársky život tohto regiónu, očividne zmiernila preň charakteristické sociálne problémy, znížila jeho relatívne zaostávanie za inými oblasťami a vytvorila tak základné podmienky pre ďalší ekonomický rozvoj a progresívnejší spoločenský vývoj. Úspechy industrializácie predstavovali veľmi solídnu platformu tiež pre riešenie problematiky ukrajinského obyvateľstva, a to na celom východnom Slovensku. Žiaľ, v dôsledku vtedajšieho chápania národnostnej otázky bolo evidentné zvýšenie životnej úrovne v radoch ukrajinskej menšiny a zlepšenie ekonomických, sociálnych a kultúrnych podmienok na jej sídelnom území neodôvodnene interpretované ako úplné vyriešenie celej problematiky ukrajinského obyvateľstva v krajine.

Ekonomický rozvoj Prešovského kraja bol však v značnej miere podmienený vývojom v oblasti poľnohospodárstva. Napriek evidentnému neúspechu, akým bol rozpad veľkej časti JRD v krají, ukázalo sa, že myšlienka spoločného hospodárenia sa u časti roľníctva ujala a v tomto zmysle nezostala bez perspektív. Tým istým smerom pôsobilo tiež mierne zvýšenie hektárových výnosov, ku kto-

---

57 REPČÍKOVÁ, J. Industrializácia a proces znižovania rozdielov, ss. 60 a 65.

rému došlo v niektorých úrodnejších oblastiach kraja.⁵⁸ Zároveň to u vedúcich predstaviteľov KSČ a štátu, ako aj u pracovníkov politického aparátu v regióne posilňovalo presvedčenie, že kolektivizácia je nepochybne oprávnená, avšak socializmus na vidieku zvíťazí len vtedy, ak sa združstevňovanie bude uskutočňovať iným a podmienkam primeraným spôsobom. Preto druhá etapa kolektivizácie v Prešovskom kraji v rokoch 1954 až 1955 sa už vyznačovala prednostnou orientáciou na ekonomické, ale i politické upevňovanie existujúcich družstiev, na konsolidovanie situácie na úseku poľnohospodárstva vôbec a na vytváranie podmienok na úspešnú socializáciu dediny, obzvlášť získaním väčšiny roľníckeho obyvateľstva.

Súčasťou usporiadania pomerov v Prešovskom kraji bolo riešenie problému opustenej pôdy a nerozdelenej pôdy, ktorá nemala faktického držiteľa a nebola obrábaná, čo za vtedajšej situácie na úseku zásobovania potravinami predstavovalo veľký luxus. Išlo nielen o cirkevnú či farskú pôdu, ktorú neprevzali *Štátne majetky*, ale aj o pozemky opustené po rozpade JRD, čo spolu tvorilo 3116 ha, z toho v severných okresoch s ukrajinskou menšinou 2060 ha, teda takmer dve tretiny (66,1 %). Na základe správy poverenika pôdohospodárstva Š. Gažika mu preto Sekretariát ÚV KSS uložil zabezpečiť presvedčanie súkromne hospodáriacich roľníkov, aby prevzali opustenú pôdu, zvýhodniť ich pri povinných dodávkach, najmä na menej kvalitných pozemkoch, a zaistiť odovzdanie vhodných parciel *Štátnym majetkom* za vopred stanovených podmienok.⁵⁹

K bezodkladným úlohám patrilo aj riešenie sociálnej situácie družstevných roľníkov, najmä v severných okresoch Humenné, Medzilaborce, Sabinov, Stropkov a Svidník v roku 1954. Podľa prieskumu v septembri 1953 v Prešovskom kraji existovalo 19 JRD, v ktorých cena tzv. pracovnej jednotky mala záporné hodnoty, pričom v 55 družstvách bola priemerná hodnota pracovnej jednoty 6,20 Kčs. V tomto zmysle bolo nevyhnutné roľníkom vyplatiť doplatok aspoň na základné živobytie, preto Rada KNV v Prešove uznesením č. 453/1953 z 23. decembra 1953 schválila na tento účel 5 856 000 Kčs a žiadala súhlas Povereníctva pôdohospodárstva na ich vyplatenie.⁶⁰

Nové prístupy sa hneď prejavili značným spomalením tempa, ba takmer stagnovaním združstevňovania. Keďže mnohí funkcionári sa obávali, že sa znovu dopustia chýb, za ktoré boli ostro kritizovaní, bolo zakladanie družstiev na určitý čas úplne zastavené. Vývoj situácie na tomto úseku v rokoch 1953 – 1955 ukazuje tabuľka č. 3.⁶¹

---

58 Pozri *Nový život*, roč. 3, 10. marec 1954, č. 19, s. 3.

59 SNA, f. ÚV KSS, Sekretariát ÚV KSS (S ÚV KSS), šk. 75. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 28. decembra 1953. *Zpráva o půde bez přímých držitelův a zabezpečení obrábání v šetke půdy v roku 1954 v kraji Prešov* zo dňa 9. decembra 1953.

60 Národní archiv (NA) Praha, f. Úřad Předsednictva vlády (ÚPV), tajná spisovna (T), inv. č. 1931, signatúra (sign.) 190/6/32, šk. 525. *Návrh politicko-organizačních opatření na zlepšení situácie na JRD* z 23. decembra 1953.

61 Údaje vyčítané podľa SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 59, šk. 46. Spis č. 2 123/54 – taj. s. 6; *Nový život*, roč. 6, 20. marec 1957, č. 22. Príloha, s. 4.

Tabuľka č. 3: *Vývoj kolektivizácie v Prešovskom kraji v rokoch 1954 – 1955*

Stav ku dňu	Celkový počet JRD v kraji	Podiel kolektivizovaných obcí na ich celkovom počte
31. 12. 1953	84	11,1 %
31. 12. 1954	91	12,1 %
31. 12. 1955	100	13,2 %

Z uvedených údajov vyplýva, že v priebehu roku 1954 bolo v Prešovskom kraji založených iba sedem JRD a v roku 1955 deväť družstiev. Hlavná pozornosť v tomto období bola totiž venovaná hospodárskemu, kádrovému a politickému upevňovaniu družstiev, čomu prospeli aj nové opatrenia na ich podporu.

Na základe vládneho vyhlásenia z 15. septembra 1953 a uznesenia ÚV KSČ zo dňa 16. decembra 1953 došlo k navýšeniu investícií do poľnohospodárskej výroby, k výraznému zvýšeniu cien pôdohospodárskych výrobkov, k odkladu platieb v rámci dlhodobých, ako aj krátkodobých úverov, a k zníženiu úrokovej miery. V prípade potreby boli však družstvám dokonca poskytované i priame finančné dotácie. Súčasne boli úradne zvýšené výkupné ceny hovädzieho dobytku a zaviedla sa zľava pri naturálnej platbe za práce vykonané strojovými a traktorovými stanicami. Životná úroveň družstevných roľníkov vzrástla tiež znížením cien priemyselného tovaru.⁶²

Tretia etapa združstevňovania poľnohospodárstva na severovýchodnom Slovensku sa časove viazala na obdobie realizácie úloh druhej päťročnice (1956 – 1960). Hlavným cieľom aktivity stranických a štátnych orgánov v týchto rokoch bolo, aby tzv. socialistický sektor, t. j. štátne majetky (ŠM) a JRD, získal rozhodujúcu prevahu vo sfére poľnohospodárskej výroby. Preto družstvá vznikali za účinnejšej pomoci nadriadených inštitúcií, premyslenejšie sa realizovalo získavanie stredných roľníkov do JRD a základnými formami pôsobenia v tomto smere sa postupne stále viac stávali propaganda a agitácia, aj keď porušovania zásad a noriem odvodzovaných z Leninovej teórie kolektivizácie sa sporadicky vyskytovali i naďalej.

Obnovená aktivita na úseku kolektivizácie v Prešovskom kraji priniesla výsledky už v roku 1956, kedy došlo k založeniu 19 nových JRD. Koncom roku bolo v kraji už 119 družstiev s 23 197 ha poľnohospodárskej pôdy, ale spolu so ŠM obhospodarovali iba 8,68 % z celkovej výmery ornej pôdy v kraji. Situácia v jednotlivých okresoch bola pritom značne rozdielna. Tak napríklad v okrese Michalovce vzniklo roku 1956 osem JRD, v okrese Sabinov šesť, avšak v okresoch Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa a Stropkov ani jediné.⁶³ Je pritom pravdou, že tempo združstevňovania v kraji sa podstatne zvýšilo až v nasledujúcich rokoch.

62 Pozri SNA, f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR), inv. č. 8, č. 390/prez. dôv./1954. *Stenografický zápis o priebehu 25. zasadnutia SNR, ktoré bolo dňa 27. apríla 1957 v Bratislave.*

63 *Nový život*, roč. 6, 20. marec 1957, č. 22. Príloha, s. 4.

Fakt, že do konca roku 1959 vzrástol počet JRD v Prešovskom kraji päťnásobne a priemerný ročný nárast počtu JRD dosahoval až 125 %, potvrdzujú údaje uvedené v tabuľke č. 4.⁶⁴

Tabuľka č. 4: *Vývoj kolektivizácie v Prešovskom kraji v rokoch 1956 – 1959*

Stav ku dňu	Celkový počet JRD v kraji	Podiel kolektivizovaných obcí z ich celkového počtu
31. 12. 1955	100	13,2 %
31. 12. 1956	119	15,8 %
31. 12. 1957	202	26,8 %
31. 12. 1958	300	39,8 %
31. 12. 1959	503	66,8 %

Od začiatku roku 1957 sa viac prihliadalo na rozdielne podmienky v jednotlivých okresoch. Tak napríklad v okresoch Svidník, Stropkov a Medzilaborce sa zo strany nadriadených orgánov začal klásť dôraz na vytváranie krmovínovej základne. Na úkor málo efektívneho pestovania zrnovín sa rozšírila výmera pôdy pre technické plodiny, zemiaky a krmné obilie a postupne sa vytvárali podmienky na zvyšovanie stavu hospodárskych zvierat, čo pozitívne ovplyvnilo aj hospodárske výsledky družstiev v týchto okresoch.⁶⁵

Vzhľadom na relatívne malý podiel kolektivizovaných obcí v porovnaní s ostatnými slovenskými krajinami bola aj naďalej veľká pozornosť sústredená na získavanie malých a stredných roľníkov pre vstup do družstiev. V priebehu roku 1958 bolo v kraji založených 98 nových JRD a 61 menšinových družstiev sa zmenilo na celoobecné. Znamenalo to, že do JRD vstúpilo 12 551 členov a pôda v tzv. kolektívnej forme socialistického vlastníctva sa rozšírila o 90 085 ha. Na konci roku bolo už v kraji 300 JRD, ktoré obhospodarovali 35,4 % výmery poľnohospodárskej pôdy. Spolu so ŠM tak socialistický sektor využíval už 40,4 % pôdneho fondu. V družstvách bolo v tom čase spolu 24 928 členov. V okresoch Michalovce, Veľké Kapušany a Sobrance bola kolektivizácia v podstate ukončená.⁶⁶

V súvislosti s opätovným zvýšením tempa v zakladaní JRD zväčšoval sa aj počet zaostávajúcich družstiev. Podľa pokynov ústredných stranických orgánov program ich konsolidácie mal spočívať v kádrovom posilnení, vo zvýšení vplyvu stranických organizácií, v rozšírení patronátnej pomoci zo strany závodov, v po-

64 Údaje spracované podľa *Nový život*, roč. 6, 20. marec 1957, č. 22. Príloha, s. 4; *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 21. február 1958, č. 7, s. 7; SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku po XI. zjazde KSČ (do roku 1960). In *Historica Carpatica* 19. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 48-49.

65 *Nový život*, roč. 6, 5. január 1957, č. 1, s. 4.

66 SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku, s. 48.

litickej a kultúrnej výchove členov družstiev, v rozvoji pracovnej iniciatívy a vo zvýšenej účasti národných výborov pri riešení problémov.⁶⁷

Začiatkom februára 1958 existovalo v Prešovskom kraji už 314 JRD s 27 496 členmi, ktoré vlastnili 43 % všetkej poľnohospodárskej pôdy v kraji. Na tomto úspechu sa podieľali predovšetkým produkčné okresy Veľké Kapušany, Sobrance, Michalovce a Vranov, ostatné v tomto ukazovateli nedosahovali ani krajský priemer, ba okresy Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Snina, Sabinov, Giraltovec a Bardejov ani jeho polovicu.⁶⁸ Zakladanie JRD však ďalej pokračovalo. K 26. aprílu 1959 bolo v kraji 367 JRD s 31 467 členmi, ktorí disponovali 219 924 hektármi poľnohospodárskej pôdy, čo spolu s pôdou ŠM a verejného sektoru vôbec predstavovalo 50,5 % z jej celkovej výmery.⁶⁹

Značné problémy v Prešovskom kraji v oblasti poľnohospodárstva súviseli s plnením hospodárskych plánov, ktoré neraz len mechanicky prerozdeľovali úlohy stanovené pre celú republiku alebo pre Slovensko a ich splnenie bolo preto od začiatku nereálne. V roku 1958 sa mala hrubá hodnota poľnohospodárskej produkcie zvýšiť o 13 %, v skutočnosti však vzrástla iba o 0,14 % a na úseku rastlinnej výroby dokonca poklesla o 0,9 %. Preto KNV v Prešove na zasadnutí v dňoch 3. – 4. apríla 1959 uvedené výsledky charakterizoval ako neuspokojivé a prijal niektoré opatrenia na zabezpečenie plnenia plánu. Na základe uznesenia Predsedníctva ZP č. 337 z 10. septembra 1959 uskutočnil sa aj prieskum riadenia poľnohospodárskej výroby v Prešovskom kraji, a to súčasne s kontrolou plnenia úloh vyplývajúcich z uznesení ÚV KSČ z marca a júna 1959.

Prieskum realizovali v dňoch 10. septembra – 2. októbra 1959 pracovníci z Úradu Predsedníctva ZP na KNV v Prešove, ako i v okresoch Prešov, Michalovce, Veľké Kapušany, Stropkov a Medzilaborce. Týkal sa obzvlášť otázok riadenia, činnosti poľnohospodárskych komisií, rozpisu plánu výroby a výkupu, ale aj pracovnej iniciatívy. Analýza, okrem iného, ukázala, že príslušné stranické uznesenia neboli rozpracované na konkrétne podmienky kraja ani okresov, že rozpis plánu nebol účelný a že poľnohospodárske odbory KNV aj ONV pracovali na relatívne nízkej úrovni, nesystematicky a kampaňovitým spôsobom.⁷⁰

Na druhej strane, rok 1959 bol z hľadiska cieľov kolektivizácie v Prešovskom kraji vcelku úspešným. K 1. októbru 1959 JRD už hospodárili na 250 950 ha poľnohospodárskej pôdy, čo predstavovalo 52,8 % z jej celkovej výmery v kraji, hoci sedem severných okresov, v ktorých žili občania ukrajinskej národnosti, v tomto smere značne zaostávalo. Vo verejnom sektore sa vtedy nachádzalo 57,1 % z vý-

---

67 Pokyny ÚV KSČ k politickému, organizačnému a hospodárskému upevneniu zaostávajúcich JZD. Usnesení ÚV KSČ ze dne 9. září 1958. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 111.

68 Pozri SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku, s. 48.

69 *Východoslovenské noviny*, roč. 2 (8), 1. máj 1959, č. 34, s. 4.

70 Pozri SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 830, šk. 452. *Zpráva o řízení poľnohospodárskej výroby v Prešovskom kraji*; SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 830, šk. 452. Spis č. 8 854/59. *Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 17. decembra 1959*.

mery poľnohospodárskej pôdy. Stav na úseku kolektivizácie či socializácie poľnohospodárstva v Prešovskom kraji podľa jednotlivých okresov prezentuje tabuľka č. 5.⁷¹

Tabuľka č. 5: *Stav socializácie poľnohospodárstva v Prešovskom kraji k 1. októbru 1959*

O k r e s	Poľnohosp. pôda JRD	Kolektivizovaná pôda	Pôda ŠM a OVS	Pôda v socialist. vlastníctve	Socializácia poľn. pôdy
Bardejov	19 266 ha	42,2 %	2 276 ha	21 542 ha	47,2 %
Giraltovce	10 479 ha	37,0 %	940 ha	11 419 ha	41,0 %
Humenné	16 468 ha	55,2 %	1 445 ha	17 913 ha	60,2 %
Medzilaborce	15 158 ha	55,5 %	1 200 ha	16 358 ha	59,9 %
Michalovce	42 069 ha	90,3 %	3 264 ha	45 333 ha	97,3 %
Prešov	25 267 ha	56,7 %	1 732 ha	27 999 ha	60,5 %
Sabinov	12 583 ha	29,0 %	1 223 ha	13 806 ha	32,0 %
Snina	8 728 ha	24,3 %	1 348 ha	10 076 ha	28,1 %
Sobrance	26 649 ha	87,2 %	2 490 ha	29 139 ha	95,3 %
Spišská Stará Ves	765 ha	5,3 %	-----	765 ha	5,3 %
Stará Ľubovňa	6 391 ha	25,3 %	418 ha	6 809 ha	26,9 %
Stropkov	10 549 ha	52,9 %	176 ha	10 725 ha	53,7 %
Svidník	8 835 ha	40,0 %	1 886 ha	10 721 ha	48,5 %
Veľké Kapušany	28 414 ha	94,3 %	1 508 ha	29 922 ha	99,3 %
Vranov n./Topľou	18 329 ha	58,3 %	1 450 ha	19 779 ha	62,9 %
Prešovský kraj	250 950 ha	52,8 %	21 356 ha	272 306 ha	57,1 %
Okresy s ukr. ob.	97 978 ha	40,5 %	9 972 ha	107 950 ha	42,7 %

Legenda: OVS = ostatný verejný sektor

Na konci roku 1959 podiel poľnohospodárskej pôdy v držbe JRD stúpol na 56,7 % a v socialistickom sektore sa nachádzalo 61,4 % poľnohospodárskej pôdy v Prešovskom kraji, čo však naďalej predstavovalo najnižšie hodnoty spomedzi všetkých krajov.⁷² V tom istom čase totiž v Košickom kraji bolo v socialistickom

71 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 830, šk. 452. *Zpráva o riadení poľnohospodárskej výroby v Prešovskom kraji*. Napriek tomu, že v kraji vzniklo v roku 1959 203 družstiev, plán nebol splnený, pretože podľa uznesenia KV KSS v Prešove malo byť do začiatku jesenných prác v socialistickom vlastníctve 70 % poľnohospodárskej pôdy. Pozri *Východoslovenské noviny*, roč. 2 (8), 19. máj 1959, č. 39, s. 2.

72 Pozri MICHNOVIČ, I. Vznik a formovanie triedy družstevných roľníkov na východnom Slovensku. In *Zborník prác učiteľov Ústavu marxizmu-leninizmu UPJŠ II*. Košice:

vlastníctve 85,7 % poľnohospodárskej pôdy, v rámci Slovenska 75,6 % a celoštátny priemer dosiahol 84 %.⁷³ K 1. júlu 1960, t. j. po vzniku Východoslovenského kraja, mal socialistický sektor k dispozícii 78,2 % z celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy v novovytvorenom kraji.⁷⁴

Hodnotením výsledkov poľnohospodárskej výroby v Prešovskom kraji sa zaoberal Zbor povereníkov 17. decembra 1959 a konštatoval, že došlo k určitému skvalitneniu práce orgánov zodpovedných za túto oblasť v kraji i v okresoch, a to zvlášť v druhom polroku. V celokrajskom meradle bol výkup obilia splnený na 106 %, zemiakov na 101 %, cukrovej repy na 100 % a rovnako aj výkup vajec. Zlepšenie nastalo aj v plnení úloh investičnej výstavby JRD. Na druhej strane sa naďalej nedarilo zvýšiť stav a úžitkovosť hovädzieho dobytká.⁷⁵

Tretiu etapu kolektívizácie v Prešovskom kraji možno označiť za úspešnú len za predpokladu, ak jej hlavným cieľom bolo dosiahnuť prevahu socialistického sektoru a značne obmedziť sféru súkromnej malovýroby v poľnohospodárstve, čo bolo oficiálne pertraktované ako základné východisko pre postupné zavádzanie veľkovýrobných postupov a pre prechod k intenzifikácii poľnohospodárskej produkcie. Dôležité pritom bolo, že druhá fáza masového zakladania družstiev sa uskutočnila po zodpovednejšej príprave, za zvýšenej starostlivosti kompetentných orgánov a bez použitia priameho násillia. Zlepšili sa tiež pracovné a životné podmienky značnej časti roľníckeho obyvateľstva, ktorá vstúpila do JRD. Dôchodok na jedného člena JRD vzrástol z 9313,- Kčs ročne v roku 1956 na 10523,- Kčs v roku 1959 a peňažné príjmy z 1 ha za to isté obdobie sa tak zvýšili z 1250,- Kčs na 1843,- Kčs, t. j. o 47 %. Hodnota pracovnej jednotky z roku 1956 (24,42 Kčs) v roku 1957 stúpila na 26,15 Kčs, avšak v rokoch 1958 a 1959 opäť klesla na 18,24 Kčs, resp. 14,71 Kčs v priemere, a to v dôsledku nárastu počtu členov, nesústredenia dobytká a značného množstva slabšie prosperujúcich JRD.⁷⁶

Objektívne hodnotenie významu a dôsledkov kolektívizácie nevyhnutne predpokladá náležite prihliadať na fakt, že združstevňovanie na Slovensku vôbec a v jeho severovýchodnej časti zvlášť neznamenalo len podstatnú zmenu vlastníckych vzťahov, ale za vtedajšej situácie umožňovalo pomerne rýchlo odstraňovať určité prežívajúce prvky patriarchálno-naturálneho hospodárenia, zmierňovať relatívnu preľudnenosť vidieka, ale tiež postupne modernizovať poľnohospodársku výrobu a tým i zvýšiť životnú a kultúrnu úroveň obyvateľstva. Na druhej strane, je rovnako nesporné, že kolektívizácia priniesla aj niektoré tendencie, ktoré vplývali na vývoj poľnohospodárskej výroby negatívne.

Došlo totiž k istému oddeleniu bezprostredného výrobcu od výrobných prostriedkov, výrazne sa znížila osobná zainteresovanosť roľníka na výsledkoch vlastnej práce, čo zároveň s extenzívnou formou rozvoja poľnohospodárskej vý-

---

Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 217.

73 SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku, s. 51.

74 *Východoslovenské noviny*, roč. 3 (9), 30. júl 1960, č. 90, s. 2.

75 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 830, šk. 452. Spis č. 8854/59. *Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 17. decembra 1959*.

76 Pozri SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku, s. 49-50.

roby i nedostatočným agrotechnickým vybavením družstiev spôsobovalo nemalé problémy a malo nepriaznivé dôsledky v podobe stagnácie niektorých úsekov poľnohospodárstva, neefektívnosti a nižšej produktivity práce, pričom relatívne nízka hladina cien poľnohospodárskych produktov bola umele udržiavaná dotáciami zo štátneho rozpočtu. Navyše, fakty uvedené v tabuľke č. 4 potvrdzujú, že v závere nami sledovaného obdobia, teda k 1. októbru 1959, sa v Prešovskom kraji vo vlastníctve JRD nachádzalo 52,8 % všetkej poľnohospodárskej pôdy, zatiaľ čo okresoch, ktoré boli obývané vyšším počtom ukrajinského obyvateľstva, tento indikátor dosahoval 40,5 %.

2. ŠPECIFICKÉ ÚLOHY A ICH REALIZÁCIA

Riešenie otázky hospodárskeho a sociálneho zaostávania regiónu severovýchodného Slovenska z hľadiska jeho obsahu, nákladov aj tempa pomerne výrazne ovplyvňovali tiež niektoré oblastné špecifiká, ktorými sa bolo potrebné zaoberať s rovnakou naliehavosťou, aká charakterizovala plnenie úloh na úseku rozvoja priemyslu a poľnohospodárstva. Išlo o určité problémy, ktoré boli dedičstvom dávnejšej alebo nedávnej minulosti, avšak neboli odstránené vôbec, resp. boli vyriešené len čiastočne a predstavovali tak istú brzdu spoločenského vývoja.

Napriek iniciatíve aj úsiliu kompetentných zložiek v Prešovskom kraji naďalej pretrvávali problémy spojené s nepriaznivou situáciou na úseku dopravy.

Na základe požiadaviek Rady KNV v Prešove zaslal predseda Zboru povereníkov R. Strechaj 5. januára 1955 predsedovi vlády ČSR V. Širokému rozbor situácie v železničnej doprave v kraji súčasne aj s návrhom na dokončenie železničnej trate Orlov – Plaveč – Podolínec, ale aj na výstavbu trate Michalovce – Sobrance. Argumentoval tým, že na dokončenie trate sú dobré podmienky, pretože zemné práce už boli vykonané na 46 %, tunely prerazené na 95 %, aj keď bolo ešte potrebné rátať s postavením desiatich mostov. Náklady na dostavbu trate, t. j. úsek v dĺžke 30,9 km pritom odhadoval na 120,5 mil. Kčs. Na výstavbu trate Michalovce – Sobrance s dĺžkou asi 35 km v rovinnom teréne sa predpokladali náklady 157,5 mil. Kčs.⁷⁷ Napokon, ako sme to uviedli, do druhého päťročného plánu bolo zahrnuté iba dokončenie železničnej trate Podolínec – Plaveč – Orlov.

Dopravný odbor KNV v Prešove tiež nie vždy uspel pri zabezpečovaní plánovaného rozširovania vozového parku potrebným počtom a požadovanými druhmi vozidiel. Napríklad, v roku 1954 namiesto plánovaných 33 vozidiel pre potreby kraja bolo dodaných iba dvadsať nákladných automobilov vyradených vojenskou správou.⁷⁸ Napriek istým problémom sa však v podstate darilo postupne prekonávať vzájomnú izolovanosť obcí, ktoré boli vzdialenejšie od regionálnych centier. V roku 1955 v kraji Prešov fungovalo 161 autobusových liniek, v roku 1956 malo autobusové spojenie už 602 obcí. V roku 1957 stúpol počet autobusových liniek

---

77 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 71, šk. 54. Spis č. 2986/taj. z 9. októbra 1954.

78 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 59, šk. 46. Spis č. 237/55 – taj. z 8. februára 1955.

na 185 a v roku 1958 na 189.⁷⁹ Významnú úlohu pri sprístupnení a skvalitnení vozoviek do 14 obcí zohrala výstavba 11 ciest v dĺžke 58,2 km a 20 mostov v dĺžke 150 – 170 m, čo umožnila osobitná investičná akcia vlády v roku 1957.⁸⁰

Druhou z nedoriešených otázok charakterizujúcou pomery v regióne bolo bývanie obyvateľstva, ktorej sa kompetentné štátne orgány síce venovali už od roku 1946, avšak riešili ju relatívne zdĺhavo, málo efektívne a často i neadresne. K 1. marcu 1950 v Prešovskom kraji totiž bolo 90078 bytov, v ktorých žilo 425 494 ľudí, čo vlastne znamenalo priemer 4,73 osôb na jeden byt a 2,4 osoby na jednu obytnú miestnosť, kým v celoslovenskom meradle priemer týchto ukazovateľov predstavoval 4,2 osôb na byt a 2,04 osoby na jednu obytnú miestnosť.⁸¹ Zmenu však signalizovalo až vládne nariadenie z 15. septembra 1953, ktoré bolo populisticky predstavované ako prejav starostlivosti o blaho človeka a rast jeho životnej úrovne. KV KSS v Prešove dokonca označil výstavbu domov, a to najmä v tých častiach kraja, ktoré boli najviac postihnuté vojnou pri prechode frontu, za najvážnejšiu úlohu. Zodpovedajúce návrhy v tomto smere boli napokon prostredníctvom Zboru povereníkov predložené na schválenie vláde republiky.⁸² Prirodzene, prinieslo to značné navýšenie úloh aj na úseku stavebníctva, čo pre Prešovský kraj znamenalo, že už počas roku 1954 by vraj malo byť možné do užívania odovzdať 1158 bytov postavených z prostriedkov štátnej investičnej výstavby.⁸³ Pravda, v tom istom roku malo byť dokončených aj 1378 zničených a 307 vážne poškodených domov, ktoré boli budované ešte v rámci povojnovej rekonštrukcie.⁸⁴

Predovšetkým s veľkou nádejou bola prijatá skutočnosť, že na základe návrhu predsedu Zboru povereníkov R. Strechaja sa vláda Československej republiky svojím uznesením č. 494 zo dňa 19. marca 1954 rozhodla zabezpečiť dokončenie obnovy, ako aj výstavby vojnou zničených domov v severných okresoch Prešovského kraja a zároveň aj opravu schátraných domov, najmä v okresoch Stará Ľubovňa, Spišská Stará Ves, Svidník a Snina, a to tak, že štát sa zaviazal reálne podporovať iniciatívu aj aktivitu individuálnych stavebníkov, a to predovšetkým

---

79 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk.5. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 28. apríla 1956. *Uznesenia orgánov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska*, mimoriadne číslo z 23. decembra 1955. *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 169; *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 21. februára 1958, č. 7, s. 7; *Дружно вперед*, roč. 10, február 1960, č. 2, s. 9.

80 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 59, šk. 46. Spis č. 187/57 z 29. apríla 1957.

81 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 120. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 6. októbra 1955. *Zpráva o usporiadaní pomerov v súkromnej bytovej výstavbe*, príloha IV.

82 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 856. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 13. februára 1954. *Zpráva o plnení uznesení ÚV KSS o Prešovskom kraji*, s. 19.

83 SNA, f. ÚV KSS, Pléna ÚV KSS, šk. 1828. Zasadnutie ÚV KSS 8. – 9. apríla 1954. *Stenografický záznam zo zasadnutia Ústredného výboru KSS, ktoré sa konalo v dňoch 8. – 9. apríla 1954 v zasadacej miestnosti SNR*. Referát prvého tajomníka ÚV KSS K. Bacílka, s. 34.

84 SNA, f. ÚV KSS, Pléna ÚV KSS, šk. 1828. Zasadnutie ÚV KSS 2. júla 1954. *Stenografický zápis zo zasadnutia Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska konaného dňa 2. júla 1954*. Diskusné vystúpenie V. Biľaka, s. 64.

zaistením materiálových fondov, poskytnutím stavebného príspevku, ako i zvýhodnením dlhodobých pôžičiek.

Štátny stavebný príspevok predstavoval 20 000 Kčs, resp. 25 000 Kčs v prípade stavby domu pri priemyselnom podniku alebo JRD okresného sídla, a príspevok na generálnu opravu alebo údržbu 4000 Kčs. Štátna sporiteľňa zároveň poskytovala žiadateľom pôžičky do výšky 10 000 alebo 15 000 Kčs s úrokováním 2,5 % a so začiatkom splácania po piatich rokoch od dátumu povolenia k obyvaniu. Na generálne opravy sporiteľňa tiež požičiavala peniaze do výšky 4000 Kčs na obdobie piatich rokov s úrokom 2,5 %. Pokiaľ nešlo o vojnu poškodené budovy, mohli aj majitelia schátraných domov získať na údržbu pôžičky do 3000 Kčs na päť rokov so štvorpercentným úrokom. Okrem toho, každý stavebník mohol požiadať o bežnú pôžičku s úrokovou mierou 4 %. Pôžičky boli síce zaistované záložným právom na objekt, avšak bez zápisu vecného bremena do pozemkovej knihy, teda viac-menej len formálne.⁸⁵

Na zasadnutiach Predsedníctva Zboru povereníkov 31. marca a 6. apríla 1954 bol prerokovaný *Návrh opatrení pre zabezpečenie uznesenia vlády republiky Československej zo dňa 19. marca 1954 o výstavbe a opravách domov v severných okresoch Prešovského kraja*, ktorý predložil podpredseda Zboru povereníkov Dr. J. Púll. Boli prijaté konkrétne opatrenia na vypracovanie typových projektov, bilancie materiálu a odborníkov, ako aj časového plánu prepravy stavebných hmôt, na posilnenie prevádzok sporiteľni novými pracovníkmi, vyslanie odborníkov na KNV v Prešove a na ONV v severných okresoch kraja, ale tiež na organizačné zvládnutie celého veľkolepého plánu, ktorý bol nazvaný akcia „P“⁸⁶

Realizácia výstavby a obnovy domov prebiehala vo viacerých etapách. V rokoch 1954 – 1955 bolo postavených 1 284 novostavieb a uskutočnili sa generálne opravy 550 domov. V priebehu druhej fázy, v rokoch 1955 – 1956, stavebníci postavili celkom 403 rodinných domov. Akcia „P“ – III. v rokoch 1957 – 1958 umožnila postaviť ďalších 959 novostavieb a zrealizovať celkom 1067 generálnych opráv, pričom v 117 prípadoch stavebníci vystavali nové domy, pretože opravy sa ukázali byť nerentabilnými. Celkove v rámci akcie „P“ bolo postavených 2763 domov a na 1500 objektoch boli uskutočnené generálne opravy, a to s celkovým nákladom 133 585 381 Kčs. Jednotlivým stavebníkom bol poskytnutý tiež štátny príspevok v úhrnej výške 66 819 000 Kčs a ich pôžičky v sporiteľni dosiahli celkovú sumu 41 577 000 Kčs.⁸⁷

---

85 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 46, šk. 36, č. 861/54 – dôv. *Smernice pre poskytovanie pôžičiek štátnymi sporiteľňami na výstavbu, obnovu a údržbu domov v severných okresoch Prešovského kraja.*

86 Pozri *Smernice pre poskytovanie pôžičiek štátnymi sporiteľňami na výstavbu, obnovu a údržbu domov v severných okresoch Prešovského kraja.*

87 Pozri SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 809, šk. 398, č. 2 609/59. *Záverečná správa o výstavbe vojnou zničených a poškodených rodinných domčekov v Prešovskom kraji* zo 4. mája 1959. V priebehu výstavby sa spotrebovalo 47,5 mil. kusov tehál, 88 000 q cementu, 138 000 q vápna, 69 t ocele, 52 500 m³ reziva a 7,7 mil. kusov krytiny, pričom len malá časť z tohto materiálu pochádzala z miestnych zdrojov.

Rada KNV v Prešove na zasadnutí 27. augusta 1958 prerokovala predbežnú správu o ukončení akcie „P“ a s vyúčtovaním k 31. júlu 1958 ju vyhlásila za uzavretú. V tom čase 855 domčekov bolo už pokrytých, z toho 505 obývaných a 104 domov bolo s obvodným murivom. Ich nedokončenie zdôvodňovala tým, že stavebníci nezabezpečili včas stavebné pozemky, často nemali vlastné povozy ani pracovné sily a istú úlohu v tomto smere zohral nedostatok tzv. úzkoprofilového materiálu, najmä železa. Zároveň konštatovala, že situácia so zásobovaním v tomto smere sa zlepšila a stavby budú dokončené do začiatku októbra 1958. Rada KNV v závere listu vyslovila poďakovanie celému Zboru povereníkov a osobne jeho predsedovi R. Strechajovi za politickú a materiálnu podporu a pomoc.⁸⁸

Akciu štátnej pomoci pri individuálnej výstavbe a rekonštrukcii vojnou zničených, resp. schátraných domov priamo organizovala Rada KNV v Prešove prostredníctvom krajskej komisie a jej podriadených okresných komisií. Stavebno-technickú časť ale garantoval odbor výstavby KNV cez odbory rád okresných národných výborov. Komisie koordinovali aj veľmi rozšírenú brigádnickú pomoc zo strany odborníkov i učňov z jednotlivých učilišť pracovných záloh, pričom práceneschopným stavebníkom, vdovám i sirotám vtedy účinne pomáhali tiež masové organizácie, predovšetkým Československý zväz mládeže (vtedy Československý sväz mládeže – ČSM).⁸⁹

Prirodzene, v súvislosti s realizáciou tejto náročnej akcie sa vyskytovali aj niektoré nedostatky a problémy, od roku 1956 predovšetkým so zabezpečovaním materiálu, ako aj s nie vždy objektívnym výberom stavebníkov a s tým spojenými dodatočnými žiadosťami. Pomerne často sa tiež objavovali prípady zneužívania štátnej pomoci pri odstraňovaní vojnových škôd najmä tým, že niektorí stavebníci, často i z radov miestnych funkcionárov, neoprávnene rozširovali stavebné a rekonštrukčné práce aj na nebytové časti domu, bez súhlasu realizovali prestavby takmer od základov, k opraveným domom budovali prístavby hospodárskeho charakteru, stavali úplne nové domy na inom mieste alebo iným spôsobom porušovali podmienky akcie.⁹⁰

Podstatne vážnejším problémom, a to s priamym dopadom najmä na príslušníkov ukrajinskej menšiny na severovýchodnom Slovensku, sa stalo vymáhanie 20 % z finančných prostriedkov preinvestovaných v rámci výstavby a opravy vojnou zničených a poškodených domov v rokoch 1945 – 1948. V tomto období totiž štát z technických dôvodov uhradil všetky stavebné náklady, ale majiteľ zničeného alebo poškodeného obydľia mal nárok len na štátny príspevok do výšky

---

88 ŠA Prešov, f. KNV – P, Sekretariát predsedu, katalógové číslo (kat. č.) 797, šk. 70. List predsedu KNV v Prešove L. Gabriela predsedovi Zboru povereníkov R. Strechajovi, č. ZO – 0223/58 taj. zo 4. októbra 1958.

89 Pozri *Záverečná správa o výstavbe vojnou zničených a poškodených rodinných domčekov v Prešovskom kraji*.

90 Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Levoči, f. U 5, inventárna jednotka (inv. j.) 33. Prípís Odboru výstavby Rady ONV v Michalovciach Okresnému oddeleniu Verejnej bezpečnosti v Michalovciach z 21. marca 1957, č. Výst.1499/1956.

80 % z celkových nákladov, ako sa to už priamo realizovalo v ďalších rokoch. Keďže na obnovenie 6479 domov bolo celkovo vynaložených 517 080 820 Kčs, súhrnná suma preplatkov zo strany štátu bola vyčíslená na 103 240 000 Kčs. Na jedného stavebníka tak v priemere pripadla dlžná čiastka 15 974 Kčs. V Prešovskom kraji ich bolo celkom 4213, v Košickom kraji 1394 a štátu tak dlhovali 61 271 560, resp. 25 543 880 Kčs. Agenda tejto záležitosti pripadla poverenictvu miestneho hospodárstva, ktoré vtedy viedol povereník A. Horák. Povereníctvo vypracovalo príslušné smernice na finančné vyrovnanie obnovy, ale zároveň určilo dátum splatnosti nedoplatkov na 1. apríl 1954 a uvedený materiál potom predložilo na schválenie Zboru povereníkov.⁹¹

Vzhľadom na citlivosť problematiky Byro ÚV KSS akceptovalo pripomienky X. oddelenia ÚV KSS, ktoré navrhovalo uplatňovať individuálny prístup k dlžníkom a pritom zohľadňovať ich triedne a sociálne postavenie. Termín vymáhania splátok žiadalo presunúť na 1. august 1956 s tým, aby KNV mali právo na návrh rád ONV udeľovať výnimky a aby tak vybraným jednotlivcom stanovili aj náhradu nižšiu než 20 % zo stavebných nákladov.⁹² Na žiadosť Byra ÚV KSS sa formou listu R. Strechajovi k problematike vyjadril i predseda vlády V. Široký. V podstate akceptoval oprávnenosť postupu kompetentných orgánov, uznal však potrebu starostlivo posudzovať politický dosah celej akcie a prihliadať najmä na individuálne okolnosti jednotlivých prípadov a na verejnú mienku v príslušných lokalitách. Na druhej strane, V. Široký neodporúčal vyžadovať od niektorých stavebníkov sumy vyššie ako 20 % stavebných nákladov a tak kompenzovať finančnú stratu, pretože by to zrejme vyžadovalo legislatívnu úpravu.⁹³

Napriek všetkým problémom a ťažkostiam, ktoré realizáciu akcie „P“ sprevádzali, celú koncepciu výstavby a opravy domov a jej uskutočnenie možno však s odstupom času hodnotiť pozitívne. Dokončením posledných domov začiatkom jesene roku 1958 bola tak uvedená akcia „P“ ukončená, pričom spolu s bytmi postavenými v rámci štátnej investičnej výstavby a pomerne dosť prísne reglementovanej individuálnej bytovej výstavby bezpochyby značne prispela k riešeniu bytovej situácie v severných okresoch Prešovského kraja, teda veľmi vážneho sociálneho problému, ktorý však bezpochyby mal aj svoj národnostný aspekt.

Predstavitelia regiónu, ale aj slovenské národné orgány sa snažili riešiť tiež otázky ďalšieho rozvoja zdravotníctva v Prešovskom kraji. Oprávnené požiadavky na tomto úseku prerokovával Zbor povereníkov už 26. januára 1954. Uložil povereníkovi zdravotníctva V. Törökovi do 1. júla 1954 pre kraj navyše plá-

---

91 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 946. Zasadnutie Byra ÚV KSS 5. – 6. apríla 1957. *Dôvodová správa k smerniciam pre finančné usporiadanie obnovy vojnou poškodených obcí na Slovensku*, s. 2.

92 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 946. Zasadnutie Byra ÚV KSS 5. – 6. apríla 1957. *Pripomienky X. oddelenia ÚV KSS k smerniciam o finančnom usporiadaní obnovy vojnou zničených obcí na Slovensku*, s. 1.

93 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 946. Zasadnutie Byra ÚV KSS 5. – 6. apríla 1957. List V. Širokého predsedovi Zboru povereníkov R. Strechajovi, č. j. 13. 10. 24/56 zo 7. marca 1957.

nu zabezpečiť 28 lekárov, z toho osemnásť praktických lekárov, troch internistov a troch gynekológov, dvoch pediatrov, jedného psychiatra a jedného komunálneho hygienika. Do zdravotníckych zariadení v kraji malo byť presunutých tridsať absolventov vyšších zdravotníckych škôl a zároveň mal V. Török, a to v spolupráci s povereníkom školstva E. Sýkorom i s predsedom KNV v Prešove Ľ. Medvedom uskutočniť nábor tridsiatich žiakov na štúdium na týchto školách. Zbor povereníkov sa tiež zaviazal prerokovať dodanie dvanástich sanitných a piatich terénnych vozov pre potreby Prešovského kraja. Súčasne poveril predsedu Slovenského plánovacieho úradu Dr. J. Bránika a povereníka financií P. Majlinga doceliť zvýšenie investičných kvót na rok 1954 pre výstavbu okresných zdravotných stredísk v Starej Ľubovni a v Sabinove s nákladmi po 800 000 Kčs, nemocnice v Bardejove s rozpočtom osem miliónov Kčs a 10 drevených provizórií pre obvodné strediská v hodnote 1,6 mil. Kčs.⁹⁴

Uvedené opatrenia však viedli len k čiastkovým výsledkom. Z plánovaného počtu 72 nových lekárov nastúpilo len 55, z výpomoci 28 lekárov v termíne nastúpili iba dvaja, neskôr ešte štrnásť, a z tridsiatich absolventov vyšších zdravotníckych škôl pracovné miesto v kraji neprijal ani jeden. Náborom bolo získaných dvadsaťsedem uchádzačov ukrajinskej národnosti o štúdium na zdravotníckych školách, ale už v roku 1954 siedmi z uvedeného štúdia odstúpili. Z očakávaných devätnástich sanitných automobilov bolo dodaných len sedem, ba z piatich terénnych vozidiel ani jedno. Z investičných akcií sa podarilo zabezpečiť iba desať drevených montovaných barakov. Výstavba nemocnice v Bardejove bola daná do plánu už na rok 1954 s plánovaným nákladom dva milióny Kčs a okresné strediská v Starej Ľubovni a v Sabinove na rok 1955, avšak bez projekčnej prípravy.⁹⁵

Napriek uvedeným, ale aj ďalším problémom zaznamenávame v rokoch 1954 – 1955 predsa len badateľný pokrok v oblasti zdravotníctva Prešovského kraja. Počet lekárov v kraji sa zvýšil na 335 v roku 1954 a na 362 koncom roku 1955.⁹⁶ Znamenalo to, že na tisíc ľudí pripadalo 0,78, resp. 0,89 lekára. Rozšírila sa tiež kapacita nemocníc a počet lôžok na 1000 obyvateľov sa tak zvýšil na 4,0 v roku 1954 a 4,1 v roku 1955.⁹⁷ Značnú zásluhu na riešení otázok rozvoja zdravotníctva mali krajské a okresné štátne i stranícke orgány, ktoré svojou iniciatívou a vytrvalosťou neraz dokázali prekonať objektívne ťažkosti. Veľa si sľubovali aj od realizácie druhého päťročného plánu. V pripomienkach k smerniciam 2. 5RP v rámci všeludovej diskusie bola pre úsek zdravotníctva vznesená požiadavka, aby sa Prešovský kraj dostal na úroveň ostatných slovenských krajov, t. j., aby na jedno lekárske miesto pripadalo 850 obyvateľov, na 1000 obyvateľov šesť nemocničných lôžok a na 4000 obyvateľov jedno sanitné auto.⁹⁸

---

94 SNA, ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 640, šk. 137. Spis č. 207/54 dôv. z 26. januára 1954.

95 SNA, ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 78, šk. 61. Spis č. 237/55 – taj; ŠA Prešov, f. KNV – P, ZO, inv. č. 263, šk. 31.

96 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Spis č. 3 373/1956 z 24. apríla 1956.

97 КАПШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 13.

98 *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960*, s. 60.

Ďalší vývoj základných ukazovateľov vtedajšej úrovne zdravotníckej starostlivosti v Prešovskom kraji potvrdil, že uvedené zámery neboli nereálne. Už v roku 1958 bolo v kraji jedenásť nemocníc s 2080 posteľami. V priebehu desiatich rokov sa detská úmrtnosť znížila zo 131 z 1000 živonarodených detí na 44 a novorodenecká úmrtnosť klesla zo 4,06 % len na 1,53 %.⁹⁹ Vývoj počtu lekárov a nemocničných lôžok na tisíc obyvateľov v rokoch druhej päťročnice ukazuje tabuľka č. 6.¹⁰⁰

Tabuľka č. 6: *Vývoj počtu lekárov a nemocničných lôžok na tisíc obyvateľov v Prešovskom kraji*

Stav ku dňu	Počet lekárov na 1 000 obyvateľov	Počet nemocničných lôžok na 1 000 obyvateľov
31. 12. 1956	1,03	4,6
31. 12. 1957	1,03	4,6
31. 12. 1958	1,13	4,9
31. 12. 1959	1,28	5,2

Pozitívny pohyb na tomto úseku potvrdzuje skutočnosť, že v roku 1960 už pripadalo na jedného lekára v Prešovskom kraji len 743 obyvateľov a na jeden zdravotný obvod 4100 obyvateľov, zatiaľ čo v roku 1948 to bolo asi 9000 ľudí.¹⁰¹ Dá sa konštatovať, že do roku 1960 bolo neblahé dedičstvo z minulosti na úseku zdravotníctva v podmienkach Prešovského kraja v podstate odstránené.

Plnenie hospodárskych úloh a zvyšovanie životnej i kultúrnej úrovne obyvateľstva, a to vrátane ukrajinskej menšiny, bolo ale nemysliteľné bez ukončenia elektrifikácie regiónu. Koncom roku 1955 bolo už v Prešovskom kraji elektrifikovaných 424 obcí, preto existoval úplne reálny zámer v roku 1960 elektrifikáciu ukončiť.¹⁰² Na rok 1956 bola plánovaná elektrifikácia 64 obcí, čo by v prípade splnenia tejto úlohy znamenalo, že elektrický prúd by bol zavedený v 62,4 % zo všetkých obcí v kraji.¹⁰³ Elektrifikácia kraja mala teda byť zavŕšená v období druhej päťročnice a na základe toho návrh smerníc pre Prešovský kraj predpokladal elektrifikáciu 286 obcí, čím by bol elektrický prúd k dispozícii občanom vo všetkých obciach kraja. Byro KV KSS v Prešove však v rámci pripomienok vyšším hospodárskym orgánom navrhovalo elektrifikáciu urýchliť tak, aby bola ukončená v roku 1959 s tým, že v rokoch 1957 – 1958 malo byť elektrifikovaných 230 obcí.¹⁰⁴

99 *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 21. február 1958, č. 7, s. 7.

100 КАПІШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 13.

101 КАПІШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 15.

102 *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 165 a n.

103 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Spis č. 3373/1956 z 24. apríla 1956.

104 *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960*, s. 98.

V skutočnosti napokon záver procesu elektrifikácie v kraji prebiehal iným tempom. Do konca roku 1957 bolo elektrifikovaných 507 obcí, t. j. 66,7 %, záverom roku 1958 už 580 obcí, teda 76,3 % z ich celkového počtu a k 31. decembru 1959 672 obcí, teda 88,2 % zo všetkých obcí v rámci Prešovského kraja.¹⁰⁵ Napojenie obce Zlatá Baňa (okres Prešov) na elektrickú sieť v roku 1960 znamenalo ukončenie elektrifikácie nielen kraja, ale aj celého Československa.¹⁰⁶ Na druhej strane, považujeme za vhodné poukázať na skutočnosť, že práve Prešovský kraj mal i na tomto úseku „štartovaciu čiaru“ spomedzi iných regiónov a územných celkov najviac pozadu a kompetentné orgány museli v záujme splnenie tejto úlohy vynaložiť podstatne viac úsilia, času a prostriedkov. Prehľadne nám to naznačuje nasledujúca tabuľka č. 7.¹⁰⁷

Tabuľka č. 7: Vývoj elektrifikácie v rokoch 1948 – 1960 v %

Celok alebo región	1948	1953	1956	1960
Československo	77,9	88,3	93,9	100,0
České kraje	85,5	94,7	98,8	100,0
Slovensko	51,4	67,0	78,1	100,0
Košický kraj	49,8	67,5	79,0	100,0
Prešovský kraj	23,0	39,5	59,5	100,0

3. SOCIÁLNY VÝVOJ A ŽIVOTNÁ ÚROVEŇ OBYVATEĽSTVA

Viacere geografické, demografické a historické faktory determinovali diferencovanosť regiónu východného Slovenska, ktorá sa ešte rozšírila a prehĺbila v dôsledku hospodárskych a politických zmien v prvých povojnových rokoch, a najmä po februárovom prevrate v roku 1948. Je len prirodzené, že okrem konkrétnych ekonomických, spoločensko-politických, ako aj kultúrnych podmienok tieto rozdiely sa výrazne podpísali na stave aj vývoji rozvrstvenia ekonomicky aktívneho obyvateľstva celého regiónu, ale i jeho severnej a južnej časti. Nie je žiadnym prekvapením, že zo štyroch priemyselne najmenej rozvinutých okresov východného Slovenska sa vtedy tri nachádzali v Prešovskom kraji (Spišská Stará Ves, Stropkov, Sobrance) a zo štyroch priemyselne najrozvinutejších okresov do Prešovského kraja nepatril ani jeden z nich (Gelnica, Poprad, Spišská Nová Ves a Rožňava). Situáciu v tomto smere po realizácii prvého päťročného plánu, ktorá do istej

105 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 13.

106 Pozri BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 142.

107 Spracované podľa КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*, s. 177.

miery pozitívne korigovala východiskový stav po druhej svetovej vojne, prezentuje tabuľka č. 8.¹⁰⁸

Tabuľka č. 8: *Rozmiestnenie ekonomicky aktívneho obyvateľstva k 31. 12. 1954 v %*

Oblasť alebo odvetvie	Prešovský kraj	Košický kraj
Priemysel	8,2	32,1
Poľnohospodárstvo	88,5	62,0
Lesníctvo	1,3	2,4
Miestny priemysel	2,0	3,5
Spolu	100,0	100,0

Na druhej strane, nerovnomerné rozdelenie priemyselných objektov a zariadení, investičnej výstavby i dopravnej štruktúry v Prešovskom kraji determinovalo rozdielnu priemyselnú zamestnanosť a podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva pracujúceho v poľnohospodárstve v príslušných okresoch. Tabuľka č. 9 tak potvrdzuje, že celokrajský priemer u oboch skupín obyvateľstva, a to s výnimkou okresu Veľké Kapušany s početnou maďarskou menšinou, spravidla v priemyselnej zamestnanosti nedosahovali, resp. podiel osôb zamestnaných v poľnohospodárstve prekročovali práve severné okresy kraja, v ktorých žilo aj obyvateľstvo hlásiace sa k ukrajinskej národnosti.

Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že riešenie agrárnej a roľníckej otázky v Prešovskom kraji v druhej polovici päťdesiatych rokov nehľadiac na mnohé nedostatky a postupy, ktoré neraz prekročovali morálne zásady i zákonnosť, objektívne skvalitnilo tiež sociálnoekonomické podmienky života ukrajinskej menšiny a spolu s ostatnými činiteľmi determinovalo aj ďalší vývoj jej sociálnej stratifikácie. Odvetvová skladba i sociálna štruktúra ukrajinského obyvateľstva v tomto období však zaznamenali tiež niektoré zmeny, ktoré boli ovplyvnené určitými špecifickými okolnosťami. Celkový trend vývinu odvetvovej skladby ekonomicky aktívneho ukrajinského obyvateľstva v sledovanom období v porovnaní s jej celoštátnym smerovaním v percentuálnom vyjadrení prezentuje tabuľka č. 10.¹⁰⁹

108 Spracované podľa КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*, s. 174-175.

109 Tabuľka zostavená podľa KOZEL, J. *Rozvoj a zblížování našich národů a národností. Závěrečná správa z výskumu*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1980, ss. 110, 115, 116 a *Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, II. díl. Sociální, ekonomická a profesijní skladba obyvatelstva*. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965, tab. 9.

Tabuľka č. 9: *Základné rozvrstvenie ekonomicky aktívneho obyvateľstva v okresoch Prešovského kraja roku 1958 v % ¹¹⁰*

Okres	Priemysel a ostatné oblasti	Poľnohospodárstvo
Bardejov	15,5	38,1
Giraltovce	9,3	40,3
Humenné	19,4	30,5
Medzilaborce	11,9	38,3
Michalovce	24,1	31,2
Prešov	36,2	19,7
Sabinov	9,8	35,9
Sobrance	16,8	22,5
Sp. Stará Ves	4,2	41,2
Stará Ľubovňa	12,6	36,8
Stropkov	12,0	42,7
Svidník	14,4	38,7
Veľké Kapušany	7,2	40,0
Vranov	17,3	31,7
Prešovský kraj	18,6	32,7

Tabuľka č. 10: *Odvetvová skladba ekonomicky aktívneho obyvateľstva ukrajinskej menšiny v porovnaní s celoštátnym a slovenským trendom v rokoch 1950 a 1961*

Aspekt	Rok	Priemysel, remeslá	Stavebníctvo	Poľnohospodárstvo	Doprava, spoje	Obchod, peňažníctvo	Ost. nevýr. odvetvia	Ostatní a nezistení
Československo	1950	38,7	8,2	31,2	4,2	6,8	10,5	0,6
Československo	1961	39,0	8,4	24,4	6,0	6,7	15,2	0,3
Ukrajinci ČSR	1950	21,3	6,4	43,2	4,7	7,3	16,6	0,5
Ukrajinci ČSSR	1961	27,6	8,2	31,0	4,1	5,5	23,1	0,5
České kraje	1961	42,1	8,1	15,1	5,3	6,9	22,0	0,5
Slovenské kraje	1961	17,7	8,3	41,8	3,3	4,6	23,8	0,5

Z údajov v tabuľke zjavne vyplýva, že vzostupné či zostupné tendencie zamestnanosti v jednotlivých kategóriách povolání u ukrajinského obyvateľstva sledovaných v celoštátnom kontexte v rokoch 1950 – 1961 boli v podstate zhodné a navzájom sa líšili len istou mierou a tempom nárastu či poklesu. Jedinou vý-

¹¹⁰ Spracované podľa BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 144.

nimkou bol vývin podielu zárobkovo činných osôb zamestnaných v oblasti dopravy a spojov, ktorý v československom meradle stúpol zo 4,2 % na 6 %, zatiaľ čo u Ukrajincov poklesol zo 4,7 % na 4,1 %, čo je však vzhľadom na vývoj počtosti ukrajinskej menšiny, ale aj na nižšiu hustotu komunikácií i charakter sídlisk v Prešovskom kraji vcelku jednoducho vysvetliteľné. Podstatne výstižnejší obraz o stave odvetvovej štruktúry ukrajinského obyvateľstva poskytuje jej porovnanie s rozložením ekonomicky aktívnych Slovákov do príslušných kategórií prezentované v tabuľke č. 11.¹¹¹

Tabuľka č. 11: *Štruktúra obyvateľstva podľa odvetví*

Odvetvie	Podiel z počtu ukr. obyvateľstva	Podiel z počtu slov. obyvateľstva
Priemysel	20,5 %	27,7 %
Stavebníctvo	8,8 %	12,2 %
Poľnohospodárstvo	27,9 %	25,2 %
Doprava a spoje	3,8 %	7,4 %
Obchod a verejné služby	3,9 %	4,4 %
Zdravotníctvo, veda, školstvo a kultúra	9,2 %	6,3 %
Iné	9,9 %	6,3 %
Ekonomicky neaktívni a s vlastným príjmom	16,0 %	11,5 %
Spolu	100,0 %	100,0 %

Uvedené údaje vyjadrujú, že v oblasti výroby, dopravy a služieb pracovalo v roku 1961 asi 65 % zo všetkého zamestnaného obyvateľstva ukrajinskej národnosti, kým v radoch Slovákov bolo v týchto odvetviach zaradených asi 77 % z ich počtu. Ukázalo sa tiež, že počet ľudí pracujúcich v poľnohospodárstve u oboch skupín klesal, avšak počet pracovných miest v priemysle, stavebníctve a doprave v Prešovskom kraji, napriek očividnému rozvoju v tomto smere, nestačil absorbovať voľné pracovné sily, zvlášť z poľnohospodárstva, ktoré sa navyše spravidla vyznačovali nižšou kvalifikovanosťou. Značná časť ľudí z prirodzeného prírastku obyvateľstva ukrajinskej národnosti bola tak objektívne i subjektívne usmerňovaná na prípravu na kvalifikovanejšie povolania a postupne preto posilňovala nevýrobnú sféru. Uľahčovala to skutočnosť, že sociálne skupiny štátnych zamestnancov a inteligencie vôbec sú, okrem iného, charakterizované výraznou tendenciou k samoreprodukcií a z tohto dôvodu zjavne narastajú rýchlejším tempom než iné skupiny povolání. Nemožno taktiež zabúdať na veľmi významnú okolnosť, že ďalší pokles počtosti ukrajinskej menšiny v rokoch 1950 – 1961 (na Slovensku absolútne o 26,6 %) postihoval predovšetkým obyvateľstvo vidieka a rýchlejšie asimilujúcich sa robotníkov.

111 КАПІШОВСЬКИЙ, В. Економічні передумови розвитку української культури. In *Жовтень і українська культура*, s. 492.

Zmeny v odvetvovom členení ekonomicky aktívnych osôb ukrajinskej národnosti našli svoj prirodzený odraz aj v sociálnej štruktúre ukrajinskej národnostnej menšiny. Napokon, vo všeobecnosti sa ukazuje, že spoločenské postavenie, ale aj ekonomické, politické a ideové smery vývoja v určitej relatívne osobitnej skupine obyvateľstva, a takou národnostná menšina rozhodne je, nezávisia ani tak od jej horizontálneho členenia, t. j. zaradenia jej jednotlivých častí do príslušných oblastí národného hospodárstva a nevýrobných odborov, ako skôr od roztriedenia príslušníkov tejto skupiny na základe vertikály povolani a funkcií v príslušnej kategórii, teda fakticky od jej sociálneho zloženia.

Podľa sčítania obyvateľstva k 1. marcu 1961 z 26 550 Ukrajincov a Rusov žijúcich v Československu, ktorí boli zárobkovo činní, bolo 11 773 robotníkov, t. j. 44,3 %, 8 370 zamestnancov, t. j. 31,5 %, 4 297 členov JRD, t. j. 16,1 %, 1 837 jednotlivito hospodáriacich roľníkov (JHR), t. j. 6,9 % a 163 ostatných družstevníkov, teda 0,6 % hospodársky aktívneho obyvateľstva. Len 110 osôb patrilo do kategórie remeselníkov, živnostníkov a príslušníkov slobodných povolani, resp. ich sociálna príslušnosť nebola zistená, čo predstavovalo 0,4 % ekonomicky aktívneho ukrajinského obyvateľstva v republike.¹¹²

Pravda, omnoho vyššiu výpovednú hodnotu má pre nás porovnanie sociálnej štruktúry všetkých národov a národností v Československu, ktoré prináša tabuľka č. 12.¹¹³

Tabuľka č. 12: *Sociálne zloženie obyvateľstva ČSSR v roku 1961 podľa národnosti v %*

Národy a národnosti	Robotníci	Zamestnanci	Členovia JRD	Ost. družstevníci	JHR	Ost. soc. skupiny
Česi	51,66	31,54	13,64	1,69	1,25	0,22
Slováci	52,01	25,26	15,24	1,05	6,19	0,25
Ukrajinci v ČSSR	44,34	31,52	16,18	0,61	6,91	0,44
Ukrajinci v Čechách	62,59	29,10	5,99	1,20	0,61	0,51
Ukrajinci na Slovensku	31,95	33,17	23,11	0,21	11,21	0,35
Poliaci	62,74	24,66	5,63	0,56	6,24	0,17
Maďari	52,81	12,12	31,51	0,93	2,28	0,35
Nemci	83,04	12,97	1,72	1,22	0,90	0,15

112 Vypočítané podľa *Sčítaní lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, II. díl, tab. 4.*

113 BAJCURA, I. KSC a riešenie národnostnej otázky na východnom Slovensku. In *KSC a východné Slovensko. Materiály z celouniverzitnej konferencie, konanej pri príležitosti 50. výročia založenia KSC.* Ed. I. Bajcura et al. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 241; *Sčítaní lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, II. díl, tab. 4.*

Štatistické dáta o sociálnom zložení ekonomicky aktívneho obyvateľstva podľa jeho národnostnej príslušnosti potvrdili, že v rámci ukrajinskej národnosti na Slovensku mali síce robotníci najnižší percentuálny podiel spomedzi oboch národov i všetkých etnických menšín, no na druhej strane bola veľmi silne zastúpená kategória zamestnancov, čo nepochybne vytváralo predpoklady pre veľmi aktívnu účasť Ukrajincov na hospodárskom, politickom i kultúrnom živote vtedajšej spoločnosti. Relatívne vysoký podiel súkromne hospodáriacich roľníkov mal len dočasný charakter a po ukončení kolektivizácie začiatkom šesťdesiatych rokov títo početne doplňovali formujúcu sa vrstvu družstevných roľníkov, robotníku triedu a, samozrejme, naďalej i sociálnu skupinu zamestnancov pracujúcich v riadiacich a technických funkciách, ale v značnom počte aj v humanitnej sfére.

Ekonomicky aktívni občania ukrajinskej a ruskej národnosti evidentne dosiahli vcelku proporcionálne rozdelenie v jednotlivých odvetviach priemyselnej a poľnohospodárskej výroby i nevýrobnej oblasti, čo, okrem iného, podmieňovalo aj progresívny vývin sociálnej štruktúry ukrajinskej menšiny v ďalšom období, hoci postupne začal nadobúdať niektoré neprirodzené, v istom zmysle mierne deformované prvky a tendencie. Od polovice päťdesiatych rokov sa, napríklad, výraznejšie prejavoval paradoxný jav, keď početnosť ukrajinskej inteligencie stále stúpala, zároveň sa zvyšoval aj jej podiel na počte obyvateľov ukrajinskej národnosti, ale na druhej strane, určitá časť menšiny žijúca v severných okresoch Prešovského kraja zápasila so sociálnymi problémami, ktoré boli v iných oblastiach štátu už prekonané a neaktuálne.

Prirodzene, rástla aj životná úroveň obyvateľstva Prešovského kraja, vrátane jeho severnej časti. Jej základným ukazovateľom bola predovšetkým kvantita a kvalita materiálnej spotreby, ktoré boli determinované najmä príjmami ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Tie v povojnových rokoch podstatný nárast oproti minulosti nezaznamenali. Aj v období plnenia prvej päťročnice sa prioritou stali celkom odlišné úlohy a rast spotreby býval skôr vedľajším účinkom ich úspešnej realizácie. Výraznejšie zmeny v tejto oblasti preto nastali až v rokoch 1954 – 1955, čo bezprostredne súviselo aj s cieľmi určenými v ročných národohospodárskych plánoch. Je však potrebné konštatovať, že zaostávanie celého Prešovského kraja, a zvlášť jeho severných okresov, ani v týchto rokoch z aspektu uvedených sociálnych indikátorov nebolo ani zďaleka odstránené, hoci značný nárast zamestnanosti v oblasti priemyslu prinášal oveľa optimistickejšie vízie.

Je pravdou, že mesačná mzda robotníka v roku 1955 (1078 Kčs) bola v porovnaní s priemerom v roku 1953 vyššia o 11,3 % a maloobchodný obrat za to isté obdobie stúpol o 16,9 %.¹¹⁴ Faktom tiež je, že už v roku 1954 vzrástol ročný príjem robotníka v Prešovskom kraji na 13 005 Kčs, aj keď u roľníka to bolo len 4114 Kčs a s pripočítaním jeho naturálnej odmeny 5970 Kčs, čo predstavovalo iba 46 % z príjmu robotníka. V Košickom kraji bol však príjem robotníka v priemere

---

114 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 13.

o 13,7 % a roľníka až o 30,6 % vyšší.¹¹⁵ Priemerná ročná mzda robotníka v roku 1955 v kraji Prešov dosahovala 13 093 Kčs, no slovenský priemer (14 564 Kčs) bol vyšší o 11,2 %. Priemerný ročný plat zamestnanca v kategórii ITHP v Prešovskom kraji bol v tom istom roku 17 317 Kčs a v zaradení úradníka 12 956 Kčs, v celoslovenskom priemere však pracovník ITHP poberal 19 316 Kčs a úradník 13 521 Kčs, teda o 11,5 %, resp. o 10,4 % viac.¹¹⁶

Značné diferencie v životnej úrovni obyvateľstva boli však aj v rámci Prešovského kraja. Porovnateľne zložitejšia situácia bola práve v jeho severných okresoch obývaných tiež ukrajinskou menšinou. Správa z prieskumu, ktorý uskutočnili pracovníci Úradu Predsedníctva Zboru povereníkov začiatkom roku 1956, a to v okresoch Bardejov, Giraltovce, Humenné, Medzilaborce, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov a Svidník, totiž potvrdila, že v týchto okresoch „*sú hospodárske a kultúrne podmienky života obyvateľstva nepriaznivé. Dokonca aj v porovnaní s južnými okresmi kraja je tento rozdiel na prvý pohľad jasný. V uvedených okresoch je zase rozdiel medzi slovenskými a ukrajinskými obcami v neprospech ukrajinských obcí. Tie sú menšie, chudobnejšie, ležiace v neprístupnejších polohách*“.¹¹⁷

Uvedený stav bol zdôvodňovaný tým, že rozhodujúca časť obyvateľstva tejto oblasti sa zaoberala nevýnosným poľnohospodárstvom, pričom za ornú pôdu bola považovaná tiež taká, ktorá by v južných častiach kraja slúžila len na pastviny. V minulosti v tomto regióne nebol vybudovaný ani miestny priemysel a priemyselné podniky postavené až po roku 1948 neboli v severných okresoch, s výnimkou Bardejova a Sniny, rozmiestnené. Ako jedna z príčin nižšej životnej úrovne bola v správe označená nedostačujúca sieť komunikácií, ako aj nedokončená elektrifikácia oblasti.¹¹⁸

Zdá sa však, že hlavnou príčinou istej sociálnej problémovosti a zaostávania životnej úrovne v severných okresoch Prešovského kraja za inými regiónmi bolo to, že príjmy ľudí v týchto okresoch boli relatívne nízke, pretože málo rozvinutý priemysel neposkytoval dostatok pracovných príležitostí a dôchodky z poľnohospodárskej výroby, najmä v neprosperujúcich JRD, boli veľmi nízke. Bolo preto zákonité, že do okresov Prešov a Michalovce, v ktorých žilo 32,8 % obyvateľstva kraja, smerovalo 54 % z celokrajového mzdového fondu, kým do okresov Bardejov, Giraltovce, Medzilaborce, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Stropkov

---

115 KAPIŠOVSKÝ, V. Boj KSČ za likvidáciu rozdielov a zvyšovanie životnej úrovne dvoch základných tried. In *KSČ a východné Slovensko*, s. 150.

116 SNA, f. SŠÚ, inv. č. 51, šk. 50. *Údaje o hospodárskych výsledkoch priemyslu na Slovensku za rok 1955*, ss. 9 a 12. Skratkou ITHP sa vtedy označovali inžiniersko-technickí a hospodárski pracovníci. (Poznámka autorov).

117 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 24. apríla 1956, príloha č. 2 228/56.

118 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 24. apríla 1956, príloha č. 2 228/56.

Tabuľka č. 13: *Priemerný príjem na obyvateľa Prešovského kraja v roku 1958 v Kčs*

Okres (oblasť)	Priemerný príjem na obyvateľa	% z krajského priemeru
Bardejov	4 701	89,9
Giraltovce	3 534	67,5
Humenné	6 157	117,7
Medzilaborce	4 517	86,3
Michalovce	6 161	117,8
Prešov	7 918	151,4
Sabinov	3 509	67,1
Snina	4 260	81,4
Sobrance	4 762	91,0
Spišská Stará Ves	3 482	66,5
Stará Ľubovňa	4 140	79,1
Stropkov	4 260	81,4
Svidník	4 136	79,0
Veľké Kapušany	4 382	83,8
Vranov nad Topľou	4 577	87,5
Prešovský kraj	5 229	100,0
Severné okresy	4 460	85,2

a Svidník dovedna iba 18 % z jeho celkovej výšky, hoci v týchto siedmich okresoch bývalo až 31,15 % z celkového počtu obyvateľstva kraja.¹¹⁹

Plnenie úloh druhej päťročnice a čiastočné zvýšenie efektívnosti poľnohospodárskej produkcie predsa len pozitívne ovplyvnilo životnú úroveň obyvateľstva Prešovského kraja, hoci rástla mimoriadne pozvoľným tempom. Priemerná mesačná mzda robotníka v priemysle sa zvýšila z 1118 Kčs v roku 1956 na 1198 Kčs v roku 1959, t. j. len o 7,1 %, hoci aj maloobchodný obrat za to isté obdobie vzrástol o 12,9 %.¹²⁰ Peňažné dôchodky obyvateľstva v poľnohospodárstve od roku 1954 vzrástli viac ako o dve tretiny, avšak pôvodne boli naozaj neúnosne nízke.¹²¹ V roku 1956 osobná spotreba bola o 117 mil. Kčs vyššia než v roku 1955 a maloobchodný obrat v kraji bol o 2,9 % vyšší než celoslovenský priemer.¹²² Na druhej strane, životná úroveň obyvateľstva v severovýchodných okresoch s podielom ukrajinského obyvateľstva o čosi výraznejšie zaostávala. Tabuľka č. 13

119 *Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960*, s. 70.

120 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 12-13.

121 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 21.

122 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 3. Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove roku 16. – 17. marca 1957, s. 53.

celkom evidentne potvrdzuje, že, s výnimkou okresu Humenné, žiaden z ostatných siedmich okresov, v ktorých žili Ukrajinci, v priemernom príjme na obyvateľa v roku 1958 nedosahoval celokrajský priemer a celkove bol v nich nižší takmer o 15 %.¹²³

O celkovom vzraste životnej úrovne obyvateľstva severovýchodného Slovenska zjavne svedčí porovnanie maloobchodného obratu a osobnej spotreby za roky 1948 – 1959. Maloobchodný obrat v regióne za toto obdobie sa zvýšil zo 729 mil. Kčs na 2,265 mld. Kčs, teda o 310,6 %. V roku 1959 sa v porovnaní s rokom 1948 predalo viac pšeničnej múky asi o 280 %, cukru o 183 %, rastlinného tuku o 363 %, bravčovej masti o 331 %, elektrických práčok o 2240 %, chladničiek o 2971 % a rozhlasových prijímačov o 279 %, aj keď tento percentuálny nárast, zvlášť pri nákupe priemyselných tovarov, je v danom prípade evidentne mimo-riadne skreslený veľmi nízkou východiskovou úrovňou.¹²⁴ V roku 1960 však napokon už pripadalo na 100 domácností 70 rozhlasových prijímačov, 26 práčok, tri televízory, štyri chladničky, päť motocyklov a jedno osobné auto.¹²⁵

Všetky dostupné údaje nasvedčujú tomu, že životná úroveň v Prešovskom kraji počas päťdesiatych rokov minulého storočia bola v podstate priamo úmerná vtedajšej priemyselnej rozvinutosti a nepriamo úmerná podielu poľnohospodárskej malovýroby v hospodárskej štruktúre jednotlivých administratívnych a územných celkov. Práve z tohto dôvodu, a to napriek jej rastu v absolútnych číslach, bola životná úroveň vo všetkých vtedajších okresoch s podielom ukrajinského obyvateľstva relatívne nižšia a nedosahovala nielen celoslovenský, ale ani celokrajský štandard.

---

123 Vypočítané podľa BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 144-145.

124 Vypočítané podľa *Východoslovenské noviny*, roč. 3 (10), 25. február 1960, č. 23, s. 3.

125 КАПШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення*, s. 15.

II. VÝVOJ RIEŠENIA UKRAJINSKEJ OTÁZKY

1. VZNIK A PROBLÉMY KZUP

Relatívne najpriaznivejšie výsledky v rámci riešenia ukrajinskej národnostnej otázky začiatkom päťdesiatych rokov boli dosiahnuté najmä v ekonomickej, sociálnej, ale sčasti aj v kultúrnej oblasti, a to nehľadiac na celý rad deformácií, ktoré ho sprevádzali.¹ Je však aj celkom možné, že toto hodnotenie vzniklo a všeobecne sa ujalo i preto, že ekonomická, resp. sociálna sféra boli zrejme jedinými, v ktorých sa výsledky vtedajšej národnostnej politiky dali, aspoň do určitej miery, dôveryhodnejšie kvantifikovať a porovnávať. Podstatné bolo asi to, že v tom čase bolo riešenie národnostnej otázky priamo stotožňované s plnením plánovaných hospodárskych úloh, ako aj s rozvojom vzdelania a kultúry v sídelných oblastiach národov a národnostných menšín krajiny.

Podľa tejto koncepcie proces industrializácie Slovenska bol zároveň charakterizovaný a vnímaný i ako hlavný spôsob riešenia otázky rovnosti a rovnoprávnosti slovenského národa v republike. V tomto zmysle bolo preto úplne zákonité, že aj konštatovanie istých pozitívnych výsledkov ekonomiky v pohraničných oblastiach na východe a juhu Slovenska zároveň hneď indukovalo uspokojenie sa so stavom riešenia problémov tam žijúcich národnostných menšín, a teda tak ukrajinskej, ako aj maďarskej otázky. V tomto duchu A. Novotný na X. zjazde KSČ roku 1954 konštatoval, že v ľudovodemokratickom Československu majú Maďari, Ukrajinci, Poliaci a Nemci zaistené občianske práva a široké možnosti kultúrneho rozvoja, že KSČ „*bude naďalej uskutočňovať leninskú národnostnú politiku, podporovať hospodársky rozkvet všetkých krajov republiky, upevňovať rovnoprávnosť našich národov, a tak posilňovať jednotu československého štátu*“.²

Podobné vyhlásenia, ktoré sa zakladali na dost' zjednodušenom chápaní národnostných problémov, utvrdzovali jednotlivých straníckych činiteľov, štátnych funkcionárov i úradníkov národných výborov v presvedčení nielen o správnosti svojich postupov a rozhodnutí, ale tiež o účinnosti použitých metód a prostriedkov, čo vlastne znemožňovalo nápravu chýb alebo prípadnú revíziu mylných koncepcií. Z tohto dôvodu záujem o problémy národností, najmä v centre, ochabol

---

1 V tomto duchu vyzneli tiež diskusné príspevky poslanca SNR I. Prokipčaka, ako i člena Predsedníctva SNR V. Biľaka na zasadnutiach SNR v roku 1954. Pozri SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 7. *Stenografický zápis o priebehu 28. zasadnutia SNR, ktoré bolo dňa 4. novembra 1954*, s. 24-25 a SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 8. *Stenografická zpráva o priebehu ustanovujúcej(1.), 2. a 3. schôdzky Slovenskej národnej rady z 18. decembra 1954 v Bratislave*, s. 22-23.

2 Zpráva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa X. sjazdu KSČ, s. 67.

a ich riešenie na úrovni nižších článkov riadenia v politickej aj v kultúrnej oblasti stagnovalo. Závery XI. zjazdu KSČ z roku 1958 tento trend plne potvrdili. Boli ešte výraznejšie koncentrované najmä na zabezpečenie hospodárskeho rozvoja krajiny a situáciu na úseku národnostnej politiky fakticky neovplyvnili. Z hľadiska našej problematiky osobitný význam malo uznesenie o výstavbe Východoslovenských železniarní v Košiciach. Prvý tajomník ÚV KSS K. Bacílek v prejave o výsledkoch XI. zjazdu KSS na ľudovej manifestácii v Košiciach 2. augusta 1958 dokonca vyhlásil, že problém národnostných menšín v Československu bol vyriešený.³

Národnostnú situáciu z tohto hľadiska rovnako hodnotili i príspevky venované rozvoju Slovenska na konferencii k ideologickým otázkam, ktorá sa uskutočnila 11. – 12. apríla 1960, a tiež celoštátna konferencia KSČ zvolaná v tom istom roku. Bolo evidentné, že v dôsledku preceňovania úspechov v rámci extenzívneho ekonomického rozvoja aj štádia spoločenského vývoja došlo zároveň k neprimeranému hodnoteniu skutočného vzťahu ľudí k existujúcemu politickému systému, ale i k sebe navzájom. Teoreticky postulované tézy o morálno-politickej jednote ľudu a zblížovaní všetkých národov i národností v podmienkach socializmu boli však považované za realitu, čo značne komplikovalo riešenie politických, ako i vecných problémov v tejto sfére nielen v druhej polovici päťdesiatych rokov, ale tiež v nasledujúcom období.

Koncepcia národnostnej politiky československého štátu voči etnickým minoritám sa ani v ďalších rokoch v podstate nezmenila a pretrvávali aj formy či mechanizmy kontroly a regulovania národnostných vzťahov, ako aj usmerňovania a podpory ich kultúrneho rozvoja. Reprezentácie národnostných menšín sa adaptovali na politické a spoločenské pomery, boli poučené ideologickým a politickým ťažením voči tzv. buržoáznemu nacionalizmu a národnokultúrny život organizovali podľa predstáv centra a vo vytýčenom rámci. Hoci model, ktorý sa v tomto smere využíval u všetkých etnických menšín, bol jednotný a zakladal sa pritom na fungovaní príslušných národnokultúrnych organizácií, v pozícii jednotlivých národností boli určité rozdiely a špecifiká.

Osobitosti postavenia ukrajinskej menšiny v systéme vtedajšej spoločnosti vyplývali hlavne z toho, že sa k nej naďalej hlásila iba určitá časť východoslovenského obyvateľstva severovýchodného Slovenska, že úroveň ukrajinského národného vedomia bola, obzvlášť vo vidieckej pospolitosti, relatívne nízka a štát i jeho orgány, čo je paradoxné, sa vlastne usilovali presadzovať a propagovať ukrajinskú identitu v radoch minority. Na druhej strane, tie isté ustanovizne sa zároveň snažili orientovať aktivity značnej časti ukrajinskej inteligencie hlavne do kultúrnej sféry a ideovovýchovej činnosti a ambície, ktoré boli jej reakciou na zámery národnostnej politiky, udržiavať výlučne v tejto, aspoň formálne, nepolitickej rovine.

Najširší priestor pre realizáciu úloh a aktivizáciu ľudí a organizácií v oboch týchto naznačených smeroch vytváral Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich

---

3 *Východoslovenské noviny*, roč. 1 (7), 8. august 1958, č. 31, s. 3.

projektovaný síce v plánoch najvyšších orgánov KSCĎ aj KSS od roku 1948 a organizovaný od roku 1951, ktorý však prešiel dlhým, zložitým a protirečivým procesom vzniku a formovania. Názory na jeho ráz, formu, členskú základňu, vedenie, ale sčasti i na náplň činnosti aj na najvyšších miestach bývali rôzne a časom sa i menili. Skutočnosť, že oficiálne založenie spolku tiež niekoľkokrát odložili, že sa menilo zloženie prípravného výboru a pozmeňovali základné ciele, bola, okrem iného, odrazom často kontroverzných politických kampaní charakteristických predovšetkým pre začiatok päťdesiatych rokov. Na druhej strane, dlhodobá príprava aj predbežná činnosť spolku pred jeho formálnym založením priniesli do jeho vienka aj určité skúsenosti, ktoré bolo možné využiť pri koncipovaní programu a hľadaní organizačných foriem práce.

Ustanovujúce valné zhromaždenie Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich sa napokon uskutočnilo 29. – 30. mája 1954 v sále podniku *Pozemné stavby* v Prešove. Ako hostia sa na ňom zúčastnili aj A. Nedvěd, podpredseda Zboru povereníkov, ktorý zastupoval aj ÚV KSS, tajomník KV KSS v Prešove V. Biľak za krajské stranícke orgány, predseda KNV v Prešove L. Gabriel a zástupcovia sesterských organizácií národnostných menšín: P. Pató za Československý kultúrny spolok maďarských pracujúcich (*Csemadok – Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete*) a B. Goj a L. Milerski za Poľský kultúrno-osvetový zväz (*PZKO - Polski Związek Kulturalno-Oświatowy*).⁴

Valné zhromaždenie síce otvoril a všetkých účastníkov privítal predseda prípravného výboru Š. Šteňko, avšak správu o činnosti Prípravného výboru KSUP predniesol Dr. Michal Kudzej. Opisal celý zložitý priebeh formovania organizácie, poukázal na mnohé ťažkosti, ale vyzdvihol aj úspechy dosiahnuté v prípravnom období. Hlavné ciele KSUP, ktoré sa mali plniť pod vedením KSCĎ, sformuloval v šiestich bodoch. V prvom rade sa mal KSUP starať v úzkej spolupráci so štátnymi orgánmi a verejnými organizáciami o všestranné kultúrne povznesenie občanov ukrajinskej národnosti, rozvinúť výchovnú i vzdelávaciu prácu, a tak im približovať výsledky vedy a výtvarníctva socialistickej kultúry. Jeho úlohou bolo aj napomáhať kultúrnemu zblížovaniu ukrajinského ľudu s českým a slovenským ľudom, sprístupňovať mu ich kultúrne hodnoty a bojovať proti národnej ľahostajnosti a nevedomelosti.

Ďalšími cieľmi KSUP bolo u ukrajinských pracujúcich vytvárať a upevňovať vedomie spolupatričnosti k ostatným národom Československa, prehľbovať ich vernosť republike a jej ľudovodemokratickému zriadeniu a systematicky ich vychovávať k spoluúčasti na budovaní socializmu v Československej republike. Jeho piatou úlohou bolo dôsledným bojom proti buržoáznemu nacionalizmu i národnej rozdrobenosti a uzavretosti vstúpiť ukrajinskému obyvateľstvu ideu proletárskeho internacionalizmu a medzinárodnej solidarity s robotníckou triedou na celom svete. Napokon, šiestym zo zámerov spolku bolo v spoluprá-

---

4 Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*. Ред. В. Зозуляк. Пряшів: Видавництво Культурної спілки українських трудящих, 1954, s. 3-4.

ci so Zväzom československo-sovietskeho priateľstva systematicky informovať a oboznamovať ukrajinské obyvateľstvo na východnom Slovensku s hospodárskymi, kultúrnymi a sociálnymi úspechmi národov ZSSR, predovšetkým sovietskej Ukrajiny, a tým posilňovať priateľstvo a oddanosť k Sovietskemu zväzu.⁵

Rozsiahla pasáž správy bola venovaná hodnoteniu činnosti Prípravného výboru KSUP, ale aj všetkých existujúcich ukrajinských kultúrnych inštitúcií a organizácií, a to plne v duchu vystúpení komunistických činníkov a funkcionárov a ideologicky motivovaných a politicky zameraných prejavov začiatku päťdesiatych rokov. Uvedené boli ozaj úctyhodné čísla z úseku prednáškovej činnosti a ľudovej umeleckej tvorivosti, ale charakterizované boli tiež aktivity *Krúžku ukrajinských spisovateľov* pri Spolku slovenských spisovateľov, tlače, *Ukrajinského národného divadla* (UND), rozhlasu, vydavateľskej činnosti a využívania filmu. Popis práce v týchto oblastiach a jej výsledkov bol síce spravidla pozitívne ladený, hoci takmer ako povinnú časť obsahoval aj niekoľko kritických poznámok, ktoré mali skôr formálny ráz či poukazovali najmä na dedičstvo kapitalizmu a chyby buržoáznych nacionalistov.⁶

Preto do istej miery prekvapujúco vyznieva pomerne razantne formulovaná časť, ktorá bola zacielená na analýzu príčin nedostatkov v dovtedajšej práci organizácie. V prvom rade, kritika bola zameraná na činnosť prípravného výboru, najmä tých jeho členov, ktorí evidentne nepochopili ciele novej organizácie, nevedomili si ani zásadné spoločenské zmeny a mali tak ambície pokračovať v aktivitách koncentrovaných na obhajobu hospodárskych, politických a kultúrnych záujmov menšiny v intenciách UNRP. Túto dôležitú úlohu v tom čase údajne už prevzali a vykonávali KSC a orgány ľudovodemokratického štátu, najmä národné výbory. Na druhej strane, Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich by mal mať, okrem iného, povinnosť bojovať proti nesprávnym názorom o triednej nediferencovanosti ukrajinského obyvateľstva a o jeho národnokultúrnej príslušnosti, ktoré sa prejavovali v dožívaní tendencie považovať príslušníkov menšiny buď za Rusínov, alebo za Rusov, ale nie za Ukrajincov.

Vznik rusínskeho smeru autori správy očividne pripisovali maďarskej buržoázii, bol však presadzovaný s pomocou gréckokatolíckej cirkvi, pričom v medzivojnovom období ho reprezentoval A. Bródy. V správe sa zároveň tvrdí, že rusínsky národ vlastne neexistuje a celá táto koncepcia slúži hlavne imperialistickým zámerom. Podobný cieľ tiež sledoval veľkoruský nacionalistický smer, ktorý bol vraj produktom českej buržoázie, a to aj s podporou ruskej porevolučnej emigrácie. Propagoval ho najmä ďalší z politických a verejných činiteľov vtedajšej Podkarpatskej Rusi S. Fencik a spočíval v popieraní existencie Ukrajincov, ktorí boli považovaní len za súčasť veľkého ruského národa. Za predmní-

---

5 Pod vedením Komunistickej strany Československa za šťastný život ukrajinských pracujúcich v socialistickej ČSR. Z referátu tajomníka PÚV KSUP s. M. Kudzeja. In *Nový život*, roč. 3, 2. jún 1954, č. 43, s. 1.

6 Під проводом Комуністичної партії Чехословаччини – за щасливе життя українських трудящих в соціалістичній Чехословаччині. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 22-38.

chovskej republiky tiež pomáhal pri zdôvodňovaní ruského vyučovacieho jazyka v národnostných školách menšiny, avšak od ruského nacionalizmu sa vraj v nových podmienkach posúval viac k antisovietizmu. V správe sa zjavne favorizuje ukrajinská orientácia, preto je trochu paradoxné, že sa v nej za najnebezpečnejší považuje ukrajinský buržoázny nacionalizmus, ktorý do roku 1939 politicky symbolizoval A. Vološin, v správe označený ako „*povestný vatikánsko-hitlerovský agent*“.⁷

M. Kudzej v správe o dovtedajšej činnosti KSUP formuloval zásadné riešenie otázky etnicity, národnostnej príslušnosti a kultúrnej orientácie obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku, ktorého základom mala byť socialistická ukrajinská národná orientácia. Uvádžajúc vyjadrenia I. Franka, N. S. Chruščova i K. Bacílka zdôraznil, že také ukrajinské vlastenectvo nie je protiruské ani inak nacionalisticky zamerané a v podmienkach ľudovej demokracie ani nevyžaduje osobitné právne postavenie menšiny ani autonómiu jej sídelného územia, o čo sa usilovali niektorí predstavitelia UNRP. Za historický moment označil spojenie Zakarpatska so sovietskou Ukrajinou, ale úlohami novej organizácie ukrajinského ľudu na Slovensku bude v internacionálnej spolupráci s českým a slovenským národom budovať socializmus, bojovať proti prejavom nacionalizmu, vychovávať ukrajinských pracujúcich vernosti k ľudovej demokracii a všestranne posilňovať priateľstvo Československa a Sovietskeho zväzu.⁸

Návrh Stanov Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich v Československu predložil ustanovujúcemu valnému zhromaždeniu člen Ústredného výboru KSUP J. Minčič. V mene novej organizácie sa dištancoval od snáh UNRP riadiť celý hospodársky, politický a kultúrny život menšiny a za prekážku v činnosti Spolku v minulosti i súčasnosti označil ľahostajný postoj určitej časti ukrajinského obyvateľstva k národnostnej príslušnosti. Inými slovami, zopakoval, že jeho hlavnými úlohami bude napomáhať kultúrnemu povzneseniu ukrajinských pracujúcich v Československu, oboznamovať národy a národnosti krajiny s ich úspechmi a vytvárať tak predpoklady pre vzájomnú dôveru a spoluprácu všetkých pracujúcich republiky, ako aj posilňovať presvedčenie príslušníkov menšiny, že republika je ich trvalou vlasťou, ktorá im zabezpečí šťastný život.⁹

Otázka členstva v Spolku bola v návrhu stanov riešená veľmi liberálne. Prijímanie členov bolo v kompetencii miestnych alebo závodných organizácií a, čo je veľmi dôležité, nepodmieňovali ho národnostnou príslušnosťou záujemcov, čím sa otváral priestor aj pre tých príslušníkov menšiny, ktorí jej národnokultúrny charakter vnímali omnoho voľnejšie, než bol oficiálne deklarovaný. Proklamované práva a povinnosti členov mali štandardný ráz, aký bol vtedy bežný vo všetkých spoločenských organizáciách. Boli všeobecne, ale logicky koncipované

---

7 Під проводом Комуністичної партії Чехословаччини, с. 38-47. Preklad z ukrajinského jazyka autormi.

8 Під проводом Комуністичної партії Чехословаччини, с. 50-55.

9 Про статут Культурної спілки україньських трудящих. Промова Ю. Минчича, орг. секретаря ЦК КСУТ. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, с. 60-64.

a samé osebe k členstvu príliš nenabádali ani od neho neodrádzali. Veková hranica členov stanovená na 16 rokov však umožňovala prijímanie stredoškolských študentov a učňov, ktorí boli, pochopiteľne, pod značným vplyvom vedenia škôl, čo mohlo do istej miery početnosť členskej základne, ale aj akcieschopnosť a aktivity KSUP ovplyvňovať a tak skresľovať.

V súvislosti s organizačnou štruktúrou projekt predpokladal vytvorenie ústredných, okresných a miestnych orgánov. K ústredným orgánom boli zaradené *valné zhromaždenie KSUP* [Загальні збори КСУТ], *Ústredný výbor KSUP* [Центральний Комітет КСУТ] (ďalej ÚV KSUP), *Predsedníctvo Ústredného výboru KSUP* [Президія Центрального Комітету КСУТ] (ďalej P ÚV KSUP) a *Revízna komisia KSUP* [Ревізійна комісія КСУТ] (ďalej RK KSUP). Na úrovni okresov najvyšším orgánom bolo *okresné valné zhromaždenie* [Окружні загальні збори], ktoré volilo *Okresný výbor KSUP* [Окружний комітет КСУТ] (ďalej OV KSUP) a ten spomedzi seba zvolil *Predsedníctvo Okresného výboru KSUP* [Президія Округного комітету КСУТ] (P OV KSUP). V mestách a obciach valné zhromaždenie miestnej organizácie [загальні збори місцевої організації] volilo Radu miestnej organizácie [Правління місцевої організації].

Najvyšším orgánom KSUP sa teda stalo valné zhromaždenie KSUP, ktoré malo byť dvojročne zvolávané do sídla ÚV KSUP, avšak ten mal možnosť zvolat' ho aj podľa potreby a povinnosť urobiť tak na požiadanie väčšiny okresných organizácií alebo aspoň 40 % všetkých miestnych organizácií. Valné zhromaždenie volilo ÚV KSUP a RK KSUP, preverovalo prácu všetkých organizácií KSUP a ich orgánov, prijímalo direktívy a riešilo ich ideové a finančné otázky. Kvalifikovanou dvojtretinovou väčšinou rozhodovalo o zmenách stanov organizácie a trojštvrтинovou väčšinou o jej rozpustení. Hlasovalo sa spravidla aklamáciou, pričom tajné hlasovanie sa uskutočňovalo v prípade požiadavky najmenej jednej tretiny delegátov.

Ústredný výbor KSUP pozostával z 31 členov a ôsmich kandidátov členstva volených na funkčné obdobie dvoch rokov. Mal zvolávať valné zhromaždenia aj určovať ich program, realizovať uznesenia valného zhromaždenia, kontrolovať činnosť predsedníctva a okresných výborov i miestnych organizácií, spravovať majetok KSUP a riešiť oprávnené podnety, ktoré sa týkali prijímania a vylúčovania členov organizácie. Úlohy P ÚV KSUP určil § 11 Stanov v tom zmysle, že sa malo schádzať najmenej dvakrát mesačne, systematicky realizovať všetky pokyny a uznesenia ÚV KSUP a koordinovať jeho činnosť. Revízna komisia mala za úlohu dozeráť na správne hospodárenie s majetkom a prostriedkami organizácie, uskutočňovať kontroly a informovať P ÚV KSUP o chybách a nedostatkoch. Obdobným spôsobom bola organizovaná práca v okresoch, mestách, obciach, v závodoch a inštitúciách v celom regióne severovýchodného Slovenska.¹⁰

Na valnom zhromaždení vystúpil v mene ÚV KSS a Zboru povereníkov ako hosť jeho podpredseda A. Nedvěd. Vo svojom príspevku síce ako vodcu pracujúcich sveta už menoval Komunistickú stranu Sovietskeho zväzu (KSSZ), nie

---

10 Про статут Культурної спілки українських трудящих, s. 67-71.

J. V. Stalina, ako to bývalo predtým, ale napriek tomu prejav príliš neznel v novom duchu. Osobitne vyzdvihol rozvoj ukrajinského národnostného školstva a kultúry, a to v porovnaní s obdobím predmníchovskej republiky, a za aktuálne nebezpečenstvo označil nacionalizmus spojený s náboženskými predsudkami. Účastníkov valného zhromaždenia vystríhal obzvlášť pred odtrhnutím kultúrno-osvetovej a výchovnej činnosti od výrobných úloh, pred sklonmi viesť organizáciu byrokratickým spôsobom a pred ignorovaním starostlivosti o artefakty histórie.¹¹

Atmosféru, ideový zámer, ale aj dobové limity ustanovujúceho valného zhromaždenia dokresľujú niektoré diskusné vystúpenia prominentných účastníkov. Poslanec SNR a vtedajší riaditeľ *Ukrajinského súboru piesní a tancov* [Український ансамбль пісні і танцю] Ivan Prokipčak sa pokúsil hodnotiť postoj i úlohu inteligencie v rozvoji národného života minority. Jej odsunutie z procesu formovania KSUP síce uznal za politickú chybu, na druhej strane však pasáž o nebyvalej slobode umeleckej tvorby a o možnostiach využívať tvorivé sily v prospech blaha národa v podmienkach socializmu vyznievala, a nielen z dnešného pohľadu, možno až ironicky. Jeho exkurzy do histórie či do problematiky národnej identity boli veľmi povrchné a vyložene tendenčné.¹²

Svojrázny možno nazvať vystúpenie predsedu *Krúžku ukrajinských spisovateľov* [Гурток українських письменників] pri Spolku slovenských spisovateľov I. Macinského. V osobne ladenom príspevku hovoril o historickom poslaní KSUP, o potrebe inkorporovať ukrajinskú kultúru do spoločenského prostredia a národného života rusínskeho obyvateľstva na Slovensku, ktoré považoval za ukrajinské. Stotožnil sa tak s tézou, že etnikum Zakarpatska a severovýchodného Slovenska má korene v Kyjevskej Rusi, pričom dokonca argumentoval i na základe jedného etnografického prvku pohrebného rítu v jednej zo zakarpatských obcí.¹³ Pravda, plne akceptoval činnosť rusínskych národných buditeľov, hoci „boli kňazmi“ a mýlili sa aj v otázke jazyka. Hľadanie a hyperbolizovanie akýchkoľvek kontaktov a vzťahov medzi osobnosťami ukrajinskej kultúry na jednej strane a slovenskými alebo českými kultúrnymi dejateľmi na strane druhej bolo síce vtedy bežným javom, ale I. Macinský akoby vlastne sám vnútorne konfrontoval ruskú a ukrajinskú kultúrnu orientáciu podobným spôsobom. Zdá sa, že sa dost naivne usiloval o integráciu oboch konceptov, a to jednoduchou konjunkciou. Pri-

---

11 На морально-політичну єдність всіх трудящих нашої батьківщини. Промова тов. Антона Недведа. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 73-80.

12 Промова депутата СНР, директора Українського ансамблю пісні і танцю Івана Прокипчака. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 81-86.

13 Sovietsky historik Safonov v knihe *Колокол Говерли* udáva, že expedícia Akadémie vied USSR vyslaná do Zakarpatskej oblasti po pripojení regiónu k ZSSR si všimla, že počas pohrebu v jednej z tamojších horských obcí prevážali mŕtveho na cintorín na saniah v lete, čo sa vraj vyskytovalo len na území Kyjevskej Rusi a popisuje sa to v poéme *Слово о полке Ігореве*.

jal tiež ukrajinskú národnú identitu a dospel k záveru, že mravnou povinnosťou každého literáta je pomáhať formovaniu národného vedomia menšiny nielen obsahom vlastnej tvorby, ale aj ukrajinským jazykom.¹⁴

Valné zhromaždenie prijalo Stanovy KSUP, ktoré vo forme komentovaného návrhu predložil J. Minčič a v krátkosti sme ich charakterizovali. Je však potrebné poznamenať, že uvedené stanovy veľmi dlhé obdobie vôbec neboli schválené kompetentnými orgánmi. Je asi dosť pravdepodobné, že vo vedení strany a medzi funkcionármi štátnej správy predsa len ešte pretrvávali určité obavy, že KSUP bude zase ašpirovať na postavenie politickej reprezentácie ukrajinskej menšiny a v tomto zmysle očakávať adekvátne kompetencie, ako to bolo v prípade UNRP v nedávnej minulosti. Kompromisom bolo potvrdenie stanov Východoslovenským KNV v Košiciach 16. mája 1962.¹⁵ Schválenie výrazne modifikovaných stanov Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich Ministerstvom vnútra Slovenskej socialistickej republiky sa udialo až pred VIII. konferenciou KZUP 15. novembra 1974, teda v období tzv. normalizácie, kedy žiadne politické aktivity bez súhlasu orgánov KSČ a ich priamej kontroly zo strany aparátu už fakticky ani neboli možné.¹⁶

Delegáti valného zhromaždenia zvolili Ústredný výbor KSUP, ktorý pozostával z 31 členov, ôsmich kandidátov členstva a tiež revíznú komisiu. Na prvom plenárnom zasadnutí ÚV KSUP 30. mája 1954 bolo zvolené trinásťčlenné Predsedníctvo ÚV KSUP a na zasadnutí revíznej komisie sa stal jej predsedom A. Jedinak.¹⁷ Predsedníctvo ÚV KSUP na svojom prvom zasadnutí zvolilo za predsedu ÚV KSUP Viktora Kopčaka, prvým tajomníkom sa stal Michal Kudzej a tajomníkom Juraj Minčič.¹⁸

Výsledky valného zhromaždenia boli oficiálne formulované a potvrdené v prijatej rezolúcii. Rezolúcia ustanovujúceho valného zhromaždenia Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich konštatovala, že organizácia sa už podieľa na zvyšovaní národnej hrdosti, ale aj na vytváraní socialistického vlastencstva ukrajinského obyvateľstva východného Slovenska, pričom, napriek viacerým nedostatkom, dosiahla už isté úspechy. Pretrvávajúce národnostnej ľahostajnosti

---

14 Промова тов. Івана Мацінського, голови гуртка українських письменників. Ін *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 87-99. V prvých rokoch svojej literárnej činnosti totiž I. Macinský písal v ruskom jazyku. (Poznámka autorov).

15 КОВАЧ, А. 30 років на ниві народній. In *30 років Культурного союзу українських трудящих ЧССР*. Ред. А. Ковач. Пряшів: Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1982, s. 35.

16 КОВАЧ, А. *30 років на ниві народній. Лекція*. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих в ЧССР, 1981, s. 8.

17 Členmi Predsedníctva ÚV KSUP sa stali V. Kopčak, Š. Šteňko, V. Jarabinský, Dr. I. Krempa, O. Rudlovčaková, M. Kudzej, J. Minčič, V. Franko, V. Holenda, V. Petriľaková, M. Repčík, I. Soroka a I. Macinský. Pozri *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в Чехословаччині*. In *Дружно вперед*, гоґ. 4, јún 1954, č. 6, s. 30.

18 КОВАЧ, А. 30 років на ниві народній, s. 35.

i prežitkov nacionalizmu u časti menšiny boli zdôvodnené nepriaznivými javmi v minulosti, ale aj chybami v kultúrno-osvetovej a ideologickej práci v jej radoch. V záujme prekonania dedičstva histórie a nápravy chýb v dovtedajšej činnosti delegáti uznali za vhodné:

- Rozšíriť existujúci okruh kultúrno-osvetových pracovníkov o ďalších ľudí z obcí a okresov, hlavne z radov ukrajinských učiteľov, a to konkrétne z Prešova, a zapojiť ich do práce, najmä pri mobilizovaní ukrajinských pracujúcich k plneniu budovateľských úloh;
- Živiť vo všetkých vrstvách ukrajinského obyvateľstva pocit hrdej a uvedomelej príslušnosti k veľkému sovietskemu ukrajinskému národu, približovať im jeho kultúrne dedičstvo a viesť ich k prekonaniu národnej dezorientácie. V tejto súvislosti venovať veľkú pozornosť krúžkom ukrajinského jazyka, ukrajinskej tlači, ľudovej umeleckej tvorivosti a miestnej literatúre;
- V súvislosti s formovaním ukrajinského socialistického národného vedomia vychovávať toto obyvateľstvo v duchu československého socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu;
- Bojovať proti buržoáznemu nacionalizmu bez ohľadu na jeho formu a zameranie;
- Rozvinúť úsilie, aby ukrajinské obyvateľstvo na Slovensku získalo základy potrebné k osvojeniu si vedeckého svetonázoru.

Predsedníctvo ÚV KSUP dostalo za úlohu:

- Zabezpečiť do konca júna 1954 vytlačenie správy o činnosti Prípravného výboru KSUP, rezolúcie a ďalších materiálov z ustanovujúceho valného zhromaždenia na ich prerokovanie na členských schôdzach všetkých miestnych organizácií;
- Zaisťiť prerokovanie týchto materiálov tak, aby bolo organicky spojené s kritickým hodnotením činnosti miestnych organizácií;
- Aktívne pomáhať okresným výborom a miestnym organizáciám KSUP pri odstraňovaní nedostatkov v práci miestnych a závodných organizácií KSUP.¹⁹

Na záver zasadania valného zhromaždenia vystúpil predseda ÚV KSUP V. Kopčak. Zhodnotil jeho priebeh a obsah jednotlivých vystúpení veľmi pozitívne s tým, že stanovené úlohy boli splnené. Uviedol, že zástupcovia menšiny kriticky zhodnotili dovtedajšiu činnosť spolku, uznali správnosť prijatých ustanovení, ale aj nutnosť ich rozširovania a prehľbovania. Účastníci vraj vyriešili národnostnú a jazykovú otázku minority a jednomyseľne vyhlásili, že „*naše obyvateľstvo je ukrajinské, že miluje svoj jazyk, že je úprimne rusofílské, že jeho vlast je ľudovodemokratické Československo*“.²⁰ KSUP definoval ako kultúrno-osve-

---

19 Резолюція Установчих загальних зборів Культурної спілки українських трудящих. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 110-118.

20 За виконання радісних завдань. Заключна промова голови Центрального Комітету КСУТ тов. Віктора Копчака на Установчих зборах Спілки. In *Установчі за-*

tovú organizáciu, ktorá pod vedením KSČ pomáha štátnym orgánom pri zvyšovaní kultúrnej úrovne všetkých ukrajinských pracujúcich. Jej hlavnou úlohou bude mobilizovať ich na budovanie socializmu a viesť ich k hrdosti na príslušnosť k veľkému a hrdinskému ukrajinskému národu, ktorý práve slávi 300. výročie zjednotenia Ukrajiny s Ruskom. V podstate to znamenalo definitívny ústup z pozícií, ktoré až do svojho zániku obhajovala UNRP.

Za hlavné príčiny istých nedostatkov a chýb v činnosti KSUP považoval činnosť „triednych nepriateľov“ i „agentov imperialistického Západu“, neznalosť vecí, ale tiež nedostatok poznatkov a skúseností. V. Kopčák poznamenal, že otázka ukrajinského vyučovacieho jazyka vyvolala síce problémy, avšak je v porovnaní s obsahom vzdelávania druhoradá. Vyslovil aj optimistickú víziu, že kultúrni a vzdelaní ľudia z obcí a miest sa budú sami dožadovať zmeny vyučovacieho jazyka v školách na jazyk ukrajinský. Pozitívnym gestom bolo želanie, aby tí predstavitelia menšiny, ktorí boli kritizovaní v rezolúcii Predsedníctva ÚV KSS z júna 1952, kritiku nechápali ako trest, ale ako pomoc pre svoju ďalšiu prácu. Záverom vyjadril nádej, že plnenie úloh KSUP sa stane záležitosťou širokého okruhu kultúrno-osvetových pracovníkov a dobrovoľníkov z radov ukrajinských robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie.²¹

Oficiálnym ustanovením KSUP a jeho orgánov sa však všetky problémy spojené s utváraním novej kultúrno-osvetovej organizácie ukrajinskej menšiny v Československu, ktoré sa viackrát prerokovávali v ústredných politických orgánoch v Prahe aj v Bratislave, nevyriešili. Na druhej strane, na plenárnom zasadnutí ÚV KSUP 21. júla 1955 prvý tajomník M. Kudzej pozitívne hodnotil skutočnosť, že v podmienkach industrializácie Prešovského kraja a rastu kultúrnej úrovne obyvateľstva sa úspešne rozvíjala ľudová umelecká tvorivosť. Zlepšila sa práca lektorského zboru, ktorý v prvom polroku 1955 uskutočnil 435 prednášok. Miernu kritiku zameral na vedenie KSUP v okresoch Giraltovce a Stropkov, na kvalitatívnu stránku edičnej činnosti a na prácu knižnej predajne *Sovietska kniha*, hoci ako potešiteľný jav označil existenciu 4 500 odberateľov sovietskej tlače.²²

Priestor na všeobecnejšie posúdenie činnosti KSUP vytvárali pravidelné hodnotenia plnenia uznesení týkajúcich sa Prešovského kraja, ktoré sa realizovali na úrovni Predsedníctva ÚV KSČ po prerokovaní v slovenských straníckych orgánoch. Na zasadnutí Byra ÚV KSS 9. septembra 1955 však *Správa o plnení úloh v rozvoji Prešovského kraja* bola vrátená na doplnenie o vyhodnotenie plnenia uznesení strany a opatrení vlády o pomoci Prešovskému kraju od roku 1953. Tajomník KV KSS v Prešove V. Biľak dostal za úlohu zvolať plenárne zasadnutie KV KSS k tejto problematike do konca septembra 1955 s tým, že celková správa

---

гальні збори *Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 100-101. Preklad z ukrajinského jazyka autormi.

21 За виконання радісних завдань, s. 102-109.

22 Засідання Пленуму Центрального комітету Культурної спілки українських трудящих. Ін *Дружно вперед*, роč. 5, september 1955, č. 9, s. 26-27.

o plnení uznesení stranických a vládných orgánov o pomoci Prešovskému kraju bude potom predložená Politickému byru ÚV KSS do 15. októbra 1955.²³

KV KSS v Prešove na plenárnom zasadnutí v septembri 1955 zaujal k otázke KSUP kritickejší postoj. Konštatoval určité nedostatky v kultúrno-výchovnej a vzdelávacej práci a kritizoval jeho prílišné zameranie sa na divadelnú činnosť, najmä na prácu profesionálneho UND.²⁴ Na druhej strane, práve táto aktivita mala v radoch menšiny v povojnovom období asi najdlhšiu tradíciu a v podobe UND v Prešove aj profesionálne zázemie. Je však pravdou, že celá činnosť spolku sa tak pred jeho oficiálnym ustanovením, ale aj po ňom, v podstate obmedzovala na organizovanie prednášok a besied, spravidla s politickým či ideologickým podtextom, na veľmi málo prítlačlivú prácu čitateľských krúžkov, ale tiež na takmer povinné zakladanie krúžkov ukrajinského jazyka a záujmových tzv. krúžkov ľudovej umeleckej tvorivosti (LUT). V polovici roku 1955 bolo v rámci Prešovského kraja registrovaných už 531 súborov LUT.²⁵ Podstatne menej sa však darilo orgánom, organizáciám alebo členskej základni spolku realizovať zámer, aby sa samotní členovia KSUP stali aktivistami kultúrno-osvetovej práce v celom okruhu svojej pôsobnosti.

Aj v súlade s týmto zameraním boli postavené nové úlohy pred orgány a organizácie KSUP na základe *Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu* zo dňa 3. decembra 1955. Východiskom sa stal referát tajomníka ÚV KSS A. Michaličku *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, ktorý predložil Byru ÚV KSS.²⁶ Problematika vyvolala veľmi živú diskusiu, v ktorej vystúpili aj O. Jeleň, J. Valló, J. Marko, P. Marušiak, M. Špak, M. Kudzej, J. Čelko, I. Pichanič, J. Kubašovský, E. Sýkora, M. Marko, R. Strechaj, J. Harvát a K. Bacílek. Byro ÚV KSS referát A. Michaličku schválilo, ale uložilo mu upraviť niektoré časti rezolúcie a uznesení na základe diskusie. Zároveň sa tiež rozhodlo vydať pre vnútrostranícku potrebu referát a rezolúciu v slovenskom aj ukrajinskom jazyku.²⁷ Práca ÚV KSUP a jednotlivých okresných výborov tejto organizácie sa totiž mala zamerať hlavne na oživenie činnosti miestnych skupín a na získavanie ďalších príslušníkov ukrajinskej inte-

---

23 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 881. Zápisnica zo zasadnutia Byra ÚV KSS 9. septembra 1955, s. 2.

24 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 4. *Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove rozšíreného o vedúcich tajomníkov OV KSS, predsedov ONV a vedúcich pracovníkov poľnohospodárskeho úseku zo dňa 10. septembra 1955. Záverečné vystúpenie tajomníka ÚV KSS P. Davida*, s. 92.

25 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 4. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove 19. – 20. októbra 1955. Referát tajomníka KV KSS V. Biľaka, s. 134.

26 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 908. Zasadnutie Byra ÚV KSS 3. decembra 1955. Referát A. Michaličku *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 16-44.

27 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 881. Zasadnutie Byra ÚV KSS z 3. decembra 1955. *Zápis z 34. schôdzky byra ÚV KSS, konanej dňa 3. decembra 1955*, s. 3.

ligencie zo závodov, z úradov a zo škôl vhodných realizovať politicko-výchovnú činnosť a kultúrno-osvetovú prácu. Tí by vytvorili aktívy pri OV KSUP v jednotlivých okresoch, ktoré by boli schopné vyslať pripravených ľudí a tí mohli úspešne politicky pracovať aj v menej aktívnych organizáciách a inštitúciách vo všetkých okresoch s ukrajinským obyvateľstvom.

Okrem politicko-organizačných opatrení však Byro ÚV KSS hlavný dôraz položilo na organizovanie krúžkov ukrajinského jazyka. Úlohou KSUP v tomto smere bolo získavať viac dospelých občanov a zabezpečiť pre prácu krúžkov dostatok literatúry. Pre úspešný priebeh kurzov mali byť realizované obvodné semináre a kurzy pre učiteľov, ktorí ukrajinský jazyk neovládali v dostatočnej miere. Druhou najdôležitejšou úlohou sa stala príprava prehliadky súborov LUT vo Svidníku v júni roku 1956. V priebehu tohto procesu mali ale všetky orgány a organizácie KSUP zakladať nové krúžky a súbory LUT, najmä medzi dospelou populáciou, oživovať málo aktívne útvary, poskytovať im metodickú pomoc a taktiež realizovať okresné prehliadky súborov ľudovej umeleckej tvorivosti.²⁸ Sekretariát ÚV KSS 2. februára 1956 na svojom zasadnutí, okrem iného, vyzval vedenie KSUP organizovať schôdze k informovaniu ukrajinského obyvateľstva, získavať lektorov ukrajinskej národnosti a pomáhať aj osvetovej správe pri výbere dôverníkov pre ukrajinskú tlač a literatúru.²⁹

Plenárne zasadnutie ÚV KSUP 25. marca 1956 prerokovávalo plnenie uvedených úloh a opatrení, ako aj Uznesenie Byra KV KSS o skvalitnení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom Prešovského kraja z 18. – 19. januára 1956. V správe o činnosti Predsedníctva ÚV KSUP sa tiež konštatovalo, že v dôsledku nízkej úrovne národného povedomia sa organizácii zatiaľ nepodarilo úplne preniknúť medzi širšie masy pracujúcich, preto ovplyvňovala len obmedzený okruh funkcionárov a mládeže. Objektívnejší pohľad, resp. tvorivejšiu atmosféru snáď ovplyvnili aj prvé informácie o XX. zjazde KSSZ, ktorý sa konal vo februári 1956 a priniesol kritiku kultu osobnosti a iných nesprávnych metód v živote komunistickej strany. V priebehu zasadnutia bol do ÚV KSUP kooptovaný J. Krempa, ktorý sa potom dostal do Predsedníctva ÚV KSUP a vo funkcii prvého tajomníka nahradil Michala Kudzeja, ktorý sa stal podpredsedom KNV v Prešove. Členovia ÚV KSUP zároveň prijali pomerne rozsiahle uznesenie, ktoré reagovalo na úlohy vytýčené v záveroch stranických orgánov v predchádzajúcich mesiacoch.

Väčšia pozornosť bola venovaná najdôležitejším úlohám, za aké boli vtedy pokladané prednášková činnosť, masové rozširovanie krúžkov LUT, príprava II. prehliadky súborov a krúžkov LUT a skvalitňovanie vyučovania v krúžkoch

---

28 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS 28. apríla 1956. *Politicko-organizačné opatrenia na zabezpečenie Uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu*, s. 190.

29 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 130. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 2. februára 1956. *Organizačné zabezpečenie Uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v ČSR*, s. 8.

ukrajinského jazyka. Ďalšie uznesenia sa týkali organizovania múzea, zbierania historických predmetov, získavania literárnych kritikov a zlepšovania práce Krúžku ukrajinských spisovateľov, resp. UND, ako aj zvyšovania úrovne ukrajinských periodík *Дружно вперед* a *Дукля*. Orgány a organizácie KSUP mali vytvárať podmienky pre nadviazovanie družobných vzťahov medzi pracujúcimi Prešovského kraja a Zakarpatskej oblasti USSR. Vo všeobecnosti išlo teda o opatrenia prevažne organizačného charakteru, ktoré boli zamerané na jednorazové akcie, a preto systém práce KSUP nemohli podstatnejšie zlepšiť ani zefektívniť jeho celkovú činnosť.³⁰

Otázka ukrajinskej menšiny však v týchto mesiacoch rezonovala na politickej scéne tiež ako súčasť problematiky Prešovského kraja, ktorá často zamestnávala politické orgány na Slovensku už niekoľko rokov. Byro ÚV KSS na zasadnutí 16. marca 1956, okrem iného, tiež schválilo *Kontrolnú správu o plnení uznesení ÚV KSČ, ÚV KSS a príslušných vládnych orgánov v kraji Prešov za posledné dva roky*, ktorú predložil K. Bacílek. Zároveň uložilo KV KSS v Prešove prerokovať rezolúciu Byra ÚV KSS a rozpracovať jej úlohy na plenárnom zasadnutí, zaoberať sa ňou na plénach okresných výborov a na členských schôdzach, a to vo všetkých straníckych organizáciách, a správu o plnení uznesení straníckych, ako i vládnych orgánov v kraji Prešov predložiť Politickému byru ÚV KSČ.³¹

Na politicko-organizačné a ideovo-výchovné úlohy sa sústreďovala a veľmi často i obmedzovala aktivita orgánov i miestnych organizácií KSUP aj v nasledujúcom období. Zároveň sa naďalej výrazne prejavovala snaha straníckych a štátnych orgánov kraja i okresov zapojiť KSUP do rôznych náborových akcií a početných kampaní, čo jeho popularite medzi pospolitým ľudom, zvlášť na vidieku, v žiadnom prípade príliš neprosperovalo. Takýto typ nátlaku predstavoval napríklad list KV KSS v Prešove II. valnému zhromaždeniu KSUP konanému 13. – 14. apríla 1957 v Prešove, v ktorom otvorene vyžadoval iniciatívnu pomoc KSUP pri združstevňovaní dediny.³²

Na základe správy o činnosti KSUP a diskusie, avšak aj pod vplyvom značného ohlasu smerníc celoštátnej konferencie KSČ II. valné zhromaždenie malo formulovať úlohy spolku na najbližšie obdobie, ale neprekročilo Stanovami určené obecné ciele. Uznieslo sa totiž naďalej viesť občanov ukrajinskej národnosti k národnému vedomiu a hrdosti, ale zároveň i k vernosti Československej republike a k jej ľudovodemokratickému zriadeniu, súčasne tiež mobilizovať ich na účasť na budovaní socializmu. V spolupráci so zodpovednými štátnymi orgánmi a spoločenskými organizáciami sa mal spolk starat' aj o všestranný kultúrny rast ukrajinskej menšiny a bojovať s buržoáznym nacionalizmom a so všetkými prežitkami minulosti. KSUP dostal tiež za úlohu v súčinnosti so Zväzom československo-sovietskeho priateľstva informovať ukrajinských pracujúcich na Slo-

30 Відбувся Пленум ЦК КСУТ. In *Дружно вперед*, roč. 6, máj 1956, č. 4, s. 7.

31 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 912. Zápis zo zasadnutia Byra ÚV KSS dňa 16. marca 1956, s. 3-4.

32 List KV KSS v Prešove II. valnému zhromaždeniu KSUP. In *Nový život*, roč. 6, 20. apríl 1957, č. 31, s. 4.

vensku o sociálnych a kultúrnych úspechoch sovietskej Ukrajiny, a tak posilňovať ich lásku a oddanosť ZSSR a uvedomenie si spolupatričnosti k ukrajinskému socialistickému národu.

Podstatne konkrétnejšie úlohy stanovilo uznesenie II. valného zhromaždenia KSUP na úseku metód, obsahu a foriem práce:

- vychovávať a vzdelávať pracovníkov a funkcionárov KSUP schopných úspešne pracovať medzi ukrajinským obyvateľstvom;
- dobudovať čo najširší okruh aktivistov a lektorov pre prácu v obciach a závodoch a poskytovať im účinnú pomoc;
- rozširovať členskú základňu a za pomoci volených orgánov zvyšovať vplyv organizácií KSUP na pracujúcich ukrajinskej národnosti;
- venovať zvýšenú pozornosť prednáškovej činnosti, aby dostupnou formou aktívnejšie mobilizovala ľudí na budovanie socializmu, ale tiež prezentovala históriu národa, najmä jeho revolučné, národné a kultúrne tradície;
- vstepovať lásku k veľkému kultúrnemu dedičstvu ukrajinského národa a k ukrajinskému jazyku prostredníctvom krúžkov ukrajinského jazyka a kultúry, naďalej ich vytvárať medzi robotníkmi, roľníkmi aj inteligenciou a systematicky zvyšovať kvalitu a zdokonaľovať metódy ich práce;
- obrátiť pozornosť na rozvoj všetkých žánrov ľudovej umeleckej tvorivosti a repertoár LUT vo väčšej miere zamerať na budovateľské úlohy;
- zlepšiť prácu s knihou a s tlačou a zabezpečiť pre čitateľské krúžky dostatok ukrajinskej literatúry vo verejných knižniciach a predajniach;
- usmerniť inteligenciu na rozpracovanie otázok našej minulosti a sprístupniť masám ukrajinských pracujúcich jej pokrokové revolučné a kultúrne tradície;
- žiadať, aby SAV ešte v roku 1957 vytvorila oddelenie ukrajiniistiky v Prešove, ktoré by zbieralo a spracovávalo historické, literárne a etnografické materiály z minulosti a súčasnosti ukrajinských pracujúcich;
- vytvoríť predpoklady pre široký nábor predplatiteľov ukrajinskej tlače, a to *Дружно вперед, Духля і Нове життя*, zlepšiť ich obsah i formu a docieľiť, aby sa stali bojovnými, aktuálnymi a prístupnými ukrajinským pracujúcim;
- viac ako doteraz využívať predstavenia a pracovníkov UND v činnosti spolku, posilniť spoluprácu s divadlom aj súborom a ich zájazdy organizovať tak, aby obsiahli čo najviac, najmä vzdialených obcí;
- zlepšiť úroveň a pestrosť rozhlasových relácií prešovského ukrajinského rozhlasového vysielania prostredníctvom reportáží z pracovných oblastí a zapojenia do relácií širokého spektra interpretov, spolupracovníkov a autorov z radov školskej mládeže i pracujúcich. Zároveň získavať nových poslucháčov, rozširovať rady korešpondentov a optimalizovať vysielací čas;
- urobiť kultúrno-osvetovú činnosť populárnejšou, využívať názornú agitáciu, prácu s filmom, besedy, kultúrne brigády, literárne a kultúrne večery i miestny rozhlas, aby sa stala rozmanitejšou, organizovanejšou a zaujímavejšou;
- naďalej zapájať členov sekcie ukrajinských spisovateľov do práce KSUP, v rámci práce s knihou sa viac zamerať na domáчих literátov a snažiť sa, aby boli prezentovaní v školských učebniciach;

- využívať všetky možnosti spolupráce s vedeckými, pedagogickými, kultúrno-osvetovými i verejnými inštitúciami a zariadeniami, aby lepšie uspokojovali kultúrne potreby ukrajinských pracujúcich východného Slovenska;
- v spolupráci s KNV urobiť všetko pre to, aby ukrajinské múzeum čo najskôr získalo potrebné priestory a začalo svoju činnosť. Dozrieť, aby hroby ukrajinských činiteľov a iné historické pamiatky boli reštaurované a aby pre školy a kultúrne domy boli zakúpené portréty a busty významných ukrajinských kultúrnych dejateľov.

V súlade s vtedajšou praxou II. valné zhromaždenie v závere uznesenia uistilo KSČ a vládu Národného frontu, že KSUP vynaloží všetky sily na to, aby pod vedením strany všetky náročné úlohy splnil. Zároveň sa obrátilo s výzvou na všetkých pracujúcich ukrajinskej národnosti v Československu, aby sa ešte tesnejšie zomkli okolo KSČ a vlády NF a ešte viac zamerali svoje úsilie na výstavbu socializmu a posilnenie mieru medzi národmi.³³

Možno však uviesť, že napriek istým kritickým prvkom v predloženej výročnej správe o činnosti KSUP aj v diskusných vystúpeniach, ale aj dosť široko koncipovaným úlohám smerujúcim k možnému skvalitneniu práce na všetkých úsekoch, II. konferencia KSUP, ako sa valné zhromaždenie začalo nazývať neskôr, výraznejšie zmeny v celkovej koncepcii spolku a v jeho jednotlivých aktivitách nepriniesla. Potvrďuje to, okrem iného, i zloženie najvyšších orgánov KSUP, ktoré boli na tomto valnom zhromaždení zvolené. Ústredný výbor KSUP mal naďalej 31 členov, navyše, ďalší deväti členovia sa stali kandidátmi členstva. V ústredí boli preto už osvedčení funkcionári z minulých rokov (V. Kopčák, I. Krempa, J. Krempa, M. Kudzej, M. Mindoš, J. Minčič, I. Prokipčak), žurnalisti (napr. F. Ivančov, O. Rudlovčaková) i umelci (I. Macinský, M. Šmajda, V. Zozulak) a ďalší. Už 14. apríla 1957 sa uskutočnilo prvé zasadnutie novozvoleného pléna ÚV KSUP, ktoré spomedzi seba zvolilo až jedenásťčlenné predsedníctvo. Jeho členmi sa stali V. Kopčák, J. Krempa, M. Hirňak, M. Kudzej, I. Macinský, I. Koc, M. Mindoš, I. Pichanič, M. Pavličková, O. Rudlovčaková a J. Sedlak.³⁴ Predsedom ÚV KSUP síce zostal V. Kopčák a prvým tajomníkom J. Krempa, J. Minčiča však vo funkcii tajomníka vystriedal M. Mindoš.³⁵

Prvé hodnotenie plnenia úloh vytýčených II. valným zhromaždením sa uskutočnilo na plenárnom zasadnutí ÚV KSUP 5. novembra 1957. Bolo konštatované, že pri realizácii istých častí uznesenia sa urobilo málo, najmä ohľadom zvyšovania členskej základne spolku a počtu predplatiteľov ukrajinskej tlače. Nedostatky v práci krúžkov ukrajinského jazyka členovia pléna navrhovali riešiť návratom k osvedčenej forme: predčítavaní úryvkov z ukrajinských kníh, čo sa v minulosti využívalo pri odstraňovaní negramotnosti. V dnešnej dobe si už len veľmi ťažko dokážeme predstaviť v praxi využívať návrh, aby sa na priadkach a večier-

33 Постанова II загальних зборів КСУТ. In *Дружно вперед*, ро. 7, апріл 1957, ч. 8, s. 6-7.

34 Склад Центрального комітету КСУТ. In *Дружно вперед*, ро. 7, апріл 1957, ч. 8, s. 7.

35 КОВАЧ, А. *30 років на ниві народній. Лекція*, s. 9.

koch z rôznych príležitostí recitovali ukrajinské verše alebo deklamovala próza. Pravda, zjavne pomýlené bolo už to, že činnosť KSUP v jednotlivých okresoch bola hodnotená podľa počtu novozaložených jednotných roľníckych družstiev.³⁶

Pretrvávajúce prežitých predstáv o riešení problémov, ktoré bolo navyše fixované dominantným postavením straníckych orgánov a organizácií v celom systéme spoločnosti a v štruktúre jej jednotlivých sfér, charakterizovalo spoločenskú reprezentáciu ukrajinskej menšiny aj v nasledujúcom období. Usmerňovala okresné výbory, ako aj miestne organizácie Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich, aby všetkými formami a danými prostriedkami kultúrno-osvetovej práce pomáhali národným výborom všetkých stupňov úspešne získavať pracujúcich ukrajinskej národnosti predovšetkým na aktívne plnenie hospodárskych úloh.³⁷

Potvrdila to tiež III. konferencia KSUP, ktorá sa uskutočnila 25. – 26. apríla 1959 za účasti 250 delegátov a hostí. Slávnostnú atmosféru malo dotvoriť ohlásenie prevahy socialistickeho sektoru v poľnohospodárstve v podmienkach kraja, ale aj príprava na zjazd socialistickej kultúry. Správu o činnosti predniesol prvý tajomník ÚV KSUP J. Krempa, po nej odznelo 33 diskusných vystúpení, spravidla formálneho charakteru, ktoré viac-menej z pseudokritického hľadiska komentovali činnosť KSUP, jeho orgánov alebo jednotlivých organizácií. Delegáciu KV KSS Prešovského kraja viedol J. Harvát.³⁸

Prijatá rezolúcia ako hlavný cieľ KSUP pre nasledujúce obdobie vytýčila „*pomáhať strane so všetkou zodpovednosťou mobilizovať a aktivizovať ukrajinských pracujúcich k plneniu a prekračovaniu úloh v poľnohospodárstve a v ďalších odvetviach ekonomického a kultúrneho života*“. Cesta týmto smerom mala viesť cez skvalitňovanie práce volených orgánov k usmerňovaniu a riadeniu činnosti základných organizácií v obciach, mestách i v závodoch tak, aby aj zo strany pracujúcich ukrajinskej národnosti boli v prvom rade splnené výrobné plány, ako aj zábery socialistickej kultúrnej revolúcie obsahujúce boj proti prežitkom minulosti aj výchovu nového človeka. V tejto súvislosti chcel KSUP pomáhať ukrajinským národnostným školám hlavne pri polytechnizácii vzdelávania i v mimoškolskej činnosti, učiteľom pri osvojovaní si ukrajinskej socialistickej kultúry a vydavateľstvu najmä pri vydávaní učebníc.

Veľké očakávania sa spájali so skvalitnením prednáškovej činnosti, rozšírením zborov lektorov, s organizovaním čitateľských konferencií o dielach miestnych autorov a s rozvojom ľudovej umeleckej tvorivosti. Kvalitatívny posun sa požadoval tiež od ukrajinskej periodickej tlače, od rozhlasového vysielania a najmä od UND, ktoré do repertoáru malo zaradiť viac predstavení s aktuálnejšou tematikou. Ústredie KSUP pritom sľubovalo užšiu spoluprácu s Krúžkom ukrajinských spisovateľov a s ukrajinskou redakciou *Slovenského vydavateľstva ume-*

---

36 Глибше і ширше розготати роботу КСУТ. In *Дружно вперед*, roč. 7, november 1957, č. 22, s. 1.

37 DANKO, J. – SZEDLÁKOVÁ, L. Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v oblasti výstavby socializmu*. Ed. M. Gajdoš. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 136.

38 *Дружно вперед*, roč. 9, máj 1959, č. 5, s. 1.

leckej literatúry, malo sa usilovať o založenie pobočky *Spolku slovenských skladateľov* a spojiť sily vedeckých pracovníkov na výskum minulosti a súčasnosti ukrajinskej menšiny. Na úseku kultúrno-osvetových zariadení sa predpokladala väčšia angažovanosť KSUP pri skvalitňovaní práce ľudových knižníc a ukrajinského oddelenia Krajského múzea v Prešove, aby cestou historického a etnografického bádania sprístupnilo dedičstvo minulosti i súčasnú tvorivosť ukrajinského obyvateľstva a napomáhalo prehľbovaniu jeho národného vedomia.³⁹

Súčasťou konferencie boli voľby najvyšších orgánov Kultúrneho spolku ukrajinských pacujúcich, z ktorých vzišli 31-členný Ústredný výbor KSUP, sedem kandidátov členstva a päťčlenná revízna komisia, avšak nepriniesli mnoho personálnych zmien. Na prvom zasadnutí novozvoleného pléna ÚV KSUP 26. apríla 1959 bolo zvolené opäť 11-členné Predsedníctvo ÚV KSUP, v ktorom sa oproti minulosti uskutočnili štyri zmeny: M. Hirňaka, I. Koca, M. Kudzeja a J. Sedlaka vystriedali I. Červeňak, I. Humeník, L. Olear a S. Šestak. Predsedom ÚV KSUP sa stal opäť V. Kopčák, funkciu prvého tajomníka ÚV KSUP prevzal po J. Krempovi I. Humeník.⁴⁰

Zo všeobecného hľadiska možno konštatovať, že celkové zamerania, ale aj konkrétne aktivity KSUP v päťdesiatych rokoch jednoznačne dokazujú, že spolok, na rozdiel od UNRP, nepretendoval a v daných podmienkach sa ani nemohol usilovať plniť funkciu viac či menej oficiálnej reprezentácie ukrajinského obyvateľstva v Československu. V tom čase nemohla existovať ani žiadna taká organizácia, ktorá by presadzovala alebo ochraňovala jeho národné či politické záujmy. V zmysle § 1 zákona č. 68/1951 Zbierky zákonov z 12. júla 1951 o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach totiž KSUP, rovnako ako kultúrne zväzy maďarskej a poľskej národnostnej menšiny v republike, jestvoval a pôsobil len v záujme upevnenia ľudovodemokratického zriadenia a podpory úsilia o budovanie socializmu.⁴¹

V týchto politických podmienkach a za daného stavu právnych pomerov KSUP bol prakticky len ideovo ovládaným a centrálné riadeným pomocníkom orgánov KSČ a štátu na úseku politicko-výchovnej, teda ideologickej, a kultúrno-osvetovej práce, a to medzi občanmi a mládežou ukrajinskej národnosti, ktorý vlastne len imitoval ich účasť i na riešení problémov súvisiacich s ich národnostnou príslušnosťou a medzietnickými vzťahmi. V skutočnosti sa KSUP na koncipovaní národnostnej politiky podieľal len veľmi symbolicky a formálnym spôsobom, a to prostredníctvom svojho členstva v Národnom fronte Čechov a Slovákov.⁴² Národný front sa však od februára 1948 do svojho zániku

---

39 Резолюція III конференції Культурної спілки українських трудящих. In *Дружно вперед*, roč. 9, máj 1959, č. 5, s. 2-3. Preklad z ukrajinského jazyka autormi.

40 *Дружно вперед*, roč. 9, máj 1959, č. 5, s. 4.

41 68/1951 Sb. Zákon ze dne 12. července 1951 o dobrovoľných organizáciách a shromáždění. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1951, částka 34. Vydána dne 30. července 1951, s. 215.

42 BAJCURA, I. Národnostné menšiny v politike KSČ. In *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Ed. J. Briškár. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 26.

2. apríla 1990 z pôvodnej koalície protifašistických politických strán stal skôr pomocným nástrojom, resp. prevodovou pákou uplatňovania rozhodujúceho vplyvu KSČ vo verejnom živote Československej republiky a ovládania celého spoločenského systému v štáte.

2. MENŠINA V POLITICKEJ A VEREJNEJ SFÉRE

Prešovský kraj, a zvlášť jeho severné okresy s istým podielom obyvateľstva, ktoré sa hlásilo k ukrajinskej národnosti, zaostával v porovnaní s regiónmi západného, ba i stredného Slovenska nielen vo všetkých sektoroch ekonomického života, ale tiež v oblasti štátnej a verejnej správy. Hoci vládna moc a verejná správa boli organizované, riadené a realizované v jednotlivých častiach republiky na základe totožnej legislatívy úplne jednotným spôsobom, predsa len úroveň administratívnej stránky v tejto sfére závisela od vzdelanostnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva, od jeho sociálnej štruktúry, ale aj od podielu osôb s istými skúsenosťami z politickej a verejnej činnosti. Prešovský kraj vo všetkých uvedených ohľadoch evidentne zaostával, pričom problémy sa zvlášť prejavili po vzniku novej garnitúry úradníkov, ktorí sa mohli a chceli v tejto oblasti angažovať.

Ako ukázal osobitný prieskum v orgánoch štátnej správy, ktorý v dňoch 8. – 12. marca 1954 uskutočnili pracovníci Povereníctva financií, bolo vraj potrebné do Prešovského kraja hneď premiestniť minimálne 60 špecialistov, z toho 51 na pracovné pozície v KNV v Prešove a deviatich referentov do okresných národných výborov, aby boli aspoň najdôležitejšie funkcie obsadené kvalifikovanými zamestnancami, a tak mohli byť nahradené osoby bez adekvátneho vzdelania a uvoľnení tí pracovníci, ktorí sa dovtedy neosvedčili.⁴³ Tieto predpoklady sa však z veľkej časti nenaplnili, aj keď metodická a personálna pomoc, ktorá bola vtedy poskytovaná jednotlivým krajom a okresom zo strany povereníctiev a ústredných úradov, sa predsa len do istej miery zvýšila.⁴⁴

Činnosť orgánov štátnej moci a správy v Prešovskom kraji v prvej polovici roku 1954 charakterizovala predovšetkým aktivita, ktorá súvisela s prípravou a realizáciou prvých volieb do národných výborov (NV). Bol totiž prijatý ústavný zákon č. 12/1954 Zb. z 8. marca 1954 o národných výboroch, ktorý ich definoval ako miestne orgány štátnej moci pracujúceho ľudu Československa opierajúce sa o zväzok robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie v krajoch, okresoch a obciach. Boli volenými orgánmi na obdobie troch rokov na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva a pri tajnom hlasovaní. Mali za úlohu viesť a kontrolovať činnosť rád, referátov a iných orgánov, dbať na dodržiavanie zákonov a nariadení, chrániť práva občanov a riadiť hospodársky a kultúrny

---

43 SNA, f. ÚP ZP, Zasadnutia PZP, inv. č. 47, šk. 37. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva Zboru povereníkov dňa 6. apríla 1954.

44 ŠA Prešov, f. KNV – P, ZO, i. č. 263, šk. 71. Správa o plnení uznesení Politického sekretariátu ÚV KSČ, Predsedníctva ÚV KSS a Zboru povereníkov o mimoriadnej pomoci Prešovskému kraju.

rozvoj v okruhu svojej pôsobnosti a v tomto zmysle mohli podľa osobitného zákona vydávať vlastné nariadenia. Výkonným orgánom národného výboru bola rada NV volená spomedzi jeho členov, ktorá na Slovensku bola podriadená Zboru povereníkov, vlastnému národnému výboru, ako aj rade NV vyššieho stupňa.⁴⁵

V ten istý deň Národné zhromaždenie taktiež prijalo zákon č. 13/1954 Zb. o národných výboroch obsahujúci 35 paragrafov, ktoré upravovali hlavne záležitosti týkajúce sa miestnych orgánov štátnej moci, územných správnych jednotiek, úloh a činnosti NV, ich stálych komisií, práv i povinností členov, výkonných orgánov NV a pravidiel ich pracovného postupu. V tejto súvislosti je zaujímavé, že zákon nadobudol účinnosť dňa 17. mája 1954, teda fakticky po voľbách, aby sa ešte nemuseli uplatňovať niektoré nové ustanovenia a lehoty.⁴⁶ Riadne voľby do MNV, ONV a KNV boli vypísané na 16. mája toho istého roku vládou republiky, a to na základe § 62 zákona č.14/1954 Zb. z 3. marca 1954 o voľbách do národných výborov.⁴⁷ Mali predovšetkým z procedurálneho hľadiska odstrániť dlhodobé, asi jedenásťročné provizorium ustanovovania členov národných výborov menovaním, a týmto spôsobom zvýšiť aj autoritu územných a miestnych orgánov štátnej moci a správy. Navyše, voľbami sa malo demonštrovať ich proklamované spojenie s ľudom, ktoré bolo dovtedy príliš sprostredkované. Pravda, voľby nemali demokratický charakter a v plnej miere preto naplno odrážali aj všetky protirečenia, ktoré každý formálne demokratický inštitút v podmienkach totality nevyhnutne produkuje.⁴⁸

Jednotné kandidátky oficiálne zostavovali príslušné výbory Národného frontu a schvaľovali ich územné orgány komunistickej strany. Vo všeobecnosti mohli kandidovať len členovia KSČ alebo politicky „spoľahlivé“ a režimu oddané osoby. Mnohí navrhovaní, a, vzhľadom na volebný mechanizmus a celkovú atmosféru volieb eo ipso zvolení kandidáti, už boli členmi, funkcionármi či pracovníkmi národných výborov v predchádzajúcich rokoch. Po formálnej stránke boli návrhy kandidátov pomerne starostlivo pripravené tak, aby triedne, sociálne i národnostné zloženie členov národných výborov volených len na trojročné obdobie zodpovedalo štruktúre obyvateľstva v príslušných administratívnych celkoch. Prírodzene, výnimku predstavovalo jednoznačné preferovanie komunistov, aj keď väčšie alebo menšie odchýlky sa vyskytovali aj v iných smeroch. Jedným z uka-

---

45 12/1954 Sb. Ústavný zákon ze dne 3. března 1954 o národních výborech. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1954, částka 6. Vydána dne 9. března 1954, s. 23-24.

46 13/1954 Sb. Zákon ze dne 3. března 1954 o národních výborech. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1954, částka 6. Vydána dne 9. března 1954, s. 24-31.

47 14/1954 Sb. Zákon ze dne 3. března 1954 o volbách do národních výborů. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1954, částka 6. Vydána dne 9. března 1954, s. 32-45.

48 V celoštátnom meradle jednotná kandidátka NF do KNV získala 96,6 % hlasov, do ONV 93,8 % hlasov a do MNV 94,2 % hlasov. BUCHVALDEK, M. et al. *Československé dějiny v datech*. Praha: Svoboda, 1986, s. 510.

zovateľov, pri ktorom sa úplná proporcionálnosť takmer nikdy nedodrжала, bola aj národnostná príslušnosť poslancov.

Do KNV v Prešove z celkového počtu 61 kandidátov bolo 17, t. j. 27,8 % ukrajinskej národnosti a zo 61 náhradných kandidátov ukrajinskú národnosť udávali pätnásť, t. j. 24,5 % z ich súhrnného počtu.⁴⁹ Do okresných a miestnych národných výborov kandidovalo celkom 662 kandidátov, z ktorých sa k ukrajinskej národnosti hlásilo 179, t. j. 27 %.⁵⁰ Percentuálny podiel Ukrajincov z celkového počtu kandidátov registrovaných k voľbám do ONV a MNV v Prešovskom kraji podľa jednotlivých okresov ukazuje tabuľka č. 14.⁵¹

Tabuľka č. 14: Podiel kandidátov ukrajinskej národnosti na členov ONV a MNV v Prešovskom kraji v roku 1954 v %

Okres	Podiel Ukrajincov na počte obyvateľov	Podiel Ukrajincov na počte kandidátov
Bardejov	19,7	32,9
Giraltovce	3,5	20,0
Humenné	4,5	14,2
Michalovce	0,1	2,0
Medzilaborce	51,7	85,7
Prešov	1,2	8,0
Sabinov	7,9	35,5
Snina	27,7	65,7
Sobrance	0,0	11,4
Spišská Stará Ves	1,0	22,8
Stará Ľubovňa	12,4	45,7
Stropkov	20,3	45,7
Svidník	64,0	85,7
Veľké Kapušany	0,0	---
Vranov nad Topľou	0,0	2,8
Prešovský kraj	10,6	27,0

V roku 1954 sa končilo šesťročné volebné obdobie Národného zhromaždenia, ktoré vzišlo z nedemokratických volieb 30. mája 1948, keď za jednotnú kandidátku Národného frontu bolo odovzdaných 86,6 % platných hlasov. Práve v tejto sú-

49 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 3. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove zo dňa 18. marca 1954, s. 15.

50 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 3. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove zo dňa 18. marca 1954. *Celkový prehľad o návrhu kandidátov do ONV a MNV v Prešove*, s. 1.

51 Porovnaj SNA, f. PV-adm., ZO – 1952, inv. č. 908, šk. 1122 a *Celkový prehľad o návrhu kandidátov do ONV a MNV v Prešove*, s. 2 a n.

vislosti bol prijatý Ústavný zákon č. 26/1954 Zb. z 26. mája 1954 o voľbách do Národného zhromaždenia a o voľbách do Slovenskej národnej rady, ktorý v siedmich paragrafoch určoval pre oba zákonodarné orgány šesťročné funkčné obdobie, voliteľnosť a odvolateľnosť na základe všeobecného, priameho a rovného volebného práva a za tajného hlasovania, a to vo volebných obvodoch zriadených pre každých 35 000 obyvateľov. Vyhlásenie volieb bolo zverené vláde s lehotou 60 dní.⁵²

Národné zhromaždenie súčasne schválilo zákon č. 27/1954 Zb. zo dňa 26. mája 1954 o voľbách do Národného zhromaždenia, ktorý obsahoval 53 paragrafov rozdelených do deviatich častí. Z nášho hľadiska je dôležité, že podľa § 21 za Národný front do Národného zhromaždenia mohol, podobne ako vo voľbách do národných výborov, kandidovať i nominant KSUP. V odseku (1) uvedeného paragrafu 21 je to vyjadrené formuláciou, že kandidátov navrhujú aj „ostatné organizácie pracujúceho ľudu“, teda tie, ktoré, na rozdiel od KSC, ROH, Československého zväzu mládeže a nekomunistických strán v republike, expressis verbis nie sú v ňom vymenované. Navyše, v zmysle § 27 tohto zákona mala každá organizácia aj občan právo agitovať za ktoréhokoľvek registrovaného kandidáta, a to v tlači, na schôdzach či iným spôsobom.⁵³

Voľby do najvyšších zákonodarných orgánov, teda Národného zhromaždenia a SNR, sa napokon uskutočnili 28. novembra 1954 na rovnakých princípoch, obdobným spôsobom a s podobným výsledkom ako voľby do národných výborov. Za kandidátov NF do Národného zhromaždenia bolo v rámci republiky odovzdaných 97,89 % platných hlasov a za kandidátku poslancov do SNR 97,27 % zo súhrnného počtu platných hlasov voličov na Slovensku.⁵⁴ V súlade s volebným kľúčom, ktorý bol stanovený Politickým sekretariátom ÚV KSC, boli za Prešovský kraj do Národného zhromaždenia zvolení 12 poslanci, z toho dvaja boli ukrajinskej národnosti, t. j. 16,6 %.⁵⁵ V Prešovskom kraji občania volili i dvanástich kandidátov do SNR, z ktorých traja boli ukrajinskej národnosti, t. j. 25 %.⁵⁶ V celoslovenskom meradle bolo do SNR zvolených 103 poslancov, z ktorých bolo 84 Slovákov, 13 Maďarov, traja Česi a traja Ukrajinci, t. j. 2,9 %.⁵⁷ Vo vzťahu

---

52 26/1954 Sb. Ústavní zákon ze dne 26. května 1954 o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1954, částka 15. Vydána dne 2. června 1954, s. 89.

53 26/1954 Sb. Zákon ze dne 26. května 1954 o volbách do Národního shromáždění. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1954, částka 15. Vydána dne 2. června 1954, s. 92-93.

54 BUCHVALDEK, M. et al. *Československé dějiny v datech*, s. 511.

55 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 3. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove 19. septembra 1954. *Stenografický záznam zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove zo dňa 19. IX. 1954*, s. 4.

56 *Stenografický záznam zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove zo dňa 19. IX. 1954*, s. 5.

57 SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 8. Stenografický zápis o priebehu ustanovujúcej (1.), 2. a 3. schôdzky Slovenskej národnej rady z 18. decembra 1954 v Bratislave. *Zpráva mandátového výboru o návrhu tohto výboru na overenie platnosti voľby poslancov Slovenskej národnej rady*, s. 33.

k ukrajinskej menšine, jej zastúpenie v radoch poslancov SNR bolo viac než dvakrát vyššie než podiel Ukrajincov na počte obyvateľstva Slovenska, ktorý v roku 1950 predstavoval asi 1,4 %.⁵⁸

Činnosť národných výborov v oblasti výkonu štátnej moci a verejnej správy sa napriek personálnym zmenám realizovaným v dôsledku volieb roku 1954 z kvalitatívneho aspektu ani na severovýchodnom Slovensku príliš nezmenila, pretože vzdelanosť a odborná zdatnosť neboli pri výbere členov národných výborov, ale ani pracovníkov ich aparátov jedinými, ba ani rozhodujúcimi kritériami. Situáciu na úseku štátnej a verejnej správy v Prešovskom kraji, ktorá vznikla po voľbách roku 1954, prerokovávala komisia pre otázky všeobecného riadenia národných výborov 24. marca 1955. Dospela k záveru, že viaceré špecifické problémy kraja pretrvávajú naďalej, že vedúci funkcionári, najmä na KNV, sa spoliehajú na pomoc „zhora“, a tak neriešia veci vo vlastnej kompetencii. Ukázalo sa tiež, že prekážkou skvalitnenia práce bola tiež nízka kvalifikovanosť aparátu KNV i ONV. Z celkového počtu 339 pracovníkov KNV požadované vzdelanie nemalo 170 z nich, t. j. 50,1 %, a v aparátoch ONV z 1282 zamestnancov v kraji podmienky vzdelania na funkčné miesta neplnilo 824 osôb, t. j. 62,4 %. Predpísanú prax na KNV nemalo 33,6 % a na ONV 39,4 % z celkového počtu pracovníkov týchto inštitúcií.⁵⁹

Na zasadnutí Zboru povereníkov 12. apríla 1955 bola prerokovaná *Zpráva o činnosti a pracovných metódach národných výborov, ich rád a aparátu v Prešovskom kraji*. Vo vzťahu k otázke ukrajinského obyvateľstva upozorňovala na skutočnosť, že príčinou menej kvalitnej práce MNV v severovýchodných okresoch nie je ich národnostná štruktúra, ale skutočnosť, že v okresoch Medzilaborce, Humenné, Stropkov, Snina a Spišská Stará Ves je veľký nedostatok pracovných príležitostí, a tak mnohí ľudia odchádzajú na rôzne brigády, najmä v zime, a to do iných krajov. Medzi nimi sú dosť často aj viacerí členovia MNV, preto ťažisko verejnej práce v obciach sa presúva na rady miestnych národných výborov.

Okrem toho, samo vedenie KNV v Prešove sebakriticky priznalo, že výber kandidátov na poslancov, najmä do KNV, bol neraz nesprávny, pretože skoro 70 % z nich ani nepracovalo vo volebných obvodoch, v ktorých kandidovali. Na druhej strane, správa zároveň uviedla, že v porovnaní s rokom 1953 sa celková úroveň aparátu KNV i ONV zvýšila, aj keď odborná nespôsobilosť pracovníkov bola rozšírená naďalej. Pracovné hodnotenie zamestnancov KNV ukázalo, že iba 65 % z nich je schopných zvládnuť zverené úlohy, 25 % má vraj k tomu určité predpoklady, ale 10 % je pre plnenú funkciu úplne nespôsobilých. Tento zaujímavý pomer bol u pracovníkov aparátu ONV ešte horší a predstavoval 50 % : 35 % : 15 %.⁶⁰

Na zasadnutí Byra ÚV KSS 14. júla 1955 mala byť prerokovaná *Zpráva o činnosti KNV Prešov a opatreniach na jej zlepšenie*, ktorú mal predložiť

---

58 PAUKOVIČ, V. Etnická štruktúra Slovenska, jej vývoj, demografické a sociálne charakteristiky. In *Sociológia*, roč. 26, 1994, č. 5 – 6, s. 426.

59 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 680, šk. 178.

60 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 680, šk. 178.

predseda Zboru povereníkov R. Strechaj. Na základe pripomienok II. oddelenia ÚV KSS táto správa nebola predložená a termín jej prerokovania bol posunutý na jesenné obdobie s tým, že v septembri sa uskutoční nový, aktuálny prieskum. II. oddelenie v tom čase malo vo svojej kompetencii štátnu administratívu a bran- né záležitosti.⁶¹ Správa bola hodnotená ako nedostatočná, keďže neanalyzovala situáciu a neprezentovala vtedajšie pomery v podmienkach kraja. Ukázala sa skôr ako dielo aparátu, bez účasti jednotlivých odborov Úradu Predsedníctva Zboru povereníkov. Práve preto aj navrhované opatrenia smerujúce k doplneniu ľudí na neobsadené funkčné miesta, k stálej príprave funkcionárov aj k pravidelnej kontrole plnenia úloh boli síce vecne správne, avšak koncipované príliš všeobecne.⁶²

Viacere problémy v činnosti štátnych orgánov a niektoré vleklé ťažkosti na úseku verejnej správy v Prešovskom kraji mali za následok, že uvedenou problematikou sa niekoľkokrát zaoberali aj najvyššie vládne a výkonné orgány a pri-jali celý rad osobitných opatrení. Na zasadnutí vlády Československej republiky 15. apríla 1955 bolo prijaté uznesenie č. 991 k plneniu uznesení strany a vlády o Prešovskom kraji. V uznesení sa konštatovalo, že dovtedajšia pomoc poskytnutá Prešovskému kraju zmiernila najvypuklejšie nedostatky, ale dostatočne nepodnietila aktivitu národných výborov, KNV, rezortov ani povereníkov, a preto nebola využitá v plnej miere. Z toho dôvodu bol v zmysle vládneho uznesenia vypracovaný *Plán opatrení Zboru povereníkov na ďalšiu všestrannú konsolidáciu v Prešovskom kraji*, ktorý bol zameraný najmä na skvalitnenie práce národných výborov a prehĺbenie účasti ľudu na správe verejných záležitostí, na zlepšenie práce štátneho aparátu, ale rovnako na upevnenie socialistického vlastníctva a jednoty pracujúceho ľudu Prešovského kraja i na zabezpečenie dôsledného plnenia hospodárskeho plánu.⁶³

Celkové oživenie politického a spoločenského života v druhej polovici päťdesiatych rokov prinieslo relatívne priaznivejšie podmienky aj pre riešenie národnostných problémov, najmä tých, ktoré boli v kompetencii štátnych orgánov. Snaha o odstránenie pretrvávajúceho dogmatizmu v dovtedajších politických a ideologických prístupoch bola evidentným odrazom pokusu o nové, objektívnejšie hodnotenie vývoja a stavu sovietskej spoločnosti, ale nepriamo aj otázok budovania socializmu vôbec. Napriek tomu, pozitívne podnety z XX. zjazdu KSSZ z roku 1956, ktoré sa vzťahovali aj na československú spoločnosť, ÚV KSČ ani celoštátna konferencia nedokázali alebo možno ani nechceli v plnej miere využiť. Na druhej strane, v politických orgánoch KSČ a KSS stúpila vážnosť národnostnej politiky a zvýšila sa ochota národnostnou otázkou sa zaoberať alebo aspoň o nej diskutovať. Napokon, v tajnom referáte N. S. Chruščova v závere

---

61 Pozri Uznesenie Byra ÚV KSS o systemizácii oddelení ÚV KSS zo 17. septembra 1954. In PEŠEK, J. *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska v rokoch 1948 – 1989*. Príloha č. 13, s. 113.

62 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 898. Zasadnutie Byra ÚV KSS 14. júla 1955. *Uznesenie zo 14. schôdzky Byra ÚV KSS zo dňa 14. júla 1955*.

63 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 683, šk. 181.

XX. zjazdu sa ako úplne nesprávne kroky národnostnej politiky Stalina označili iba deportácie Kalmykov, Čečencov, Balkárov a Karačajov.⁶⁴

Rezolúcia ÚV KSČ z 30. marca 1956 uložila Politickému byru ÚV KSČ prijať opatrenia na zvýšenie právomoci slovenských národných orgánov, ale i krajských a okresných národných výborov. Touto záležitosťou sa zaoberala aj celoštátna konferencia KSČ, ktorá sa konala v dňoch 11. – 15. júna 1956. Zvýšenie právomoci slovenských národných orgánov sa oficiálne interpretovalo ako utváranie podmienok pre plánovitý rozvoj ekonomiky a kultúry na Slovensku a upevnenie bratských vzťahov oboch národov, nie ako prejav buržoázneho nacionalizmu, ako by sa hodnotilo takéto úsilie predtým. Práve táto ideologická zmena asi aj umožnila prijatie ústavného zákona č. 33/1956 Zb. o slovenských národných orgánoch, ktorý do novej polohy posunul aj riešenie ukrajinskej otázky.⁶⁵

Jeho súčasťou bol zrejme i silný dôraz na zabezpečovanie rýchlejšieho tempa rozvoja Prešovského kraja, a to hlavne jeho severných okresov s podielom obyvateľstva ukrajinskej národnosti. Návrhy a plány hospodárskeho a kultúrneho rozvoja týchto okresov boli v tomto zmysle celkom logicky považované za presvedčivý dôkaz starostlivosti politických orgánov, výkonnej moci aj národných výborov aj o príslušníkov ukrajinskej menšiny na Slovensku. Z tohto hľadiska aj jej predstavitelia vnímali náročné úlohy a vysoké smerné čísla týkajúce sa rozmachu poľnohospodárskej produkcie, rozširovania priemyselnej výroby, ale aj miestneho hospodárstva, ako aj rozvoja maloobchodnej siete, bytovej výstavby, zdravotníctva, školstva, kultúry aj životného prostredia.⁶⁶

Otvorejšia a kritickejšia spoločenská atmosféra aspoň na istý čas pozitívne pôsobila aj na zvýšenie aktivity a iniciatívy orgánov štátnej moci i verejnej správy na Slovensku, kde bol uvedený ústavný zákon prijatý s veľkým uspokojením. SNR sa stala na šesťročné volebné obdobie oficiálne orgánom štátnej moci a okrem štandardných kompetencií získala právomoc zákonodarnú vo veciach národnej a regionálnej povahy vyžadujúcich na Slovensku osobitnú úpravu. Z nášho hľadiska to bolo významné o to viac, že podľa § 2 ústavný zákon delegoval SNR úlohu „zabezpečiť v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre hospodársky a kultúrny život občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti“.⁶⁷ V čase medzi zasadnutiami SNR istú časť úloh preberalo jedenásťčlenné predsedníctvo volené na obdobie jedného roka. Zbor povereníkov v zmysle § 19 bol definovaný ako národný orgán vládnej a výkonnej moci na Slovensku, ktorý ria-

---

64 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Nakladatelství Prius, 2002, s. 57.

65 VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právne dejiny (1918 – 1992). Text a pramene*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 81.

66 БОЦАК, Я. Перспективи розвитку північних округів Пряшівського краю. In *Дружно вперед*, roč. 7, č. 4, marec 1957, s. 1-2.

67 33/1956 Sb. Ústavný zákon zo dňa 31. júla 1956 o slovenských národných orgánoch. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1956, částka 18. Vydána dne 1. srpna 1956, s. 65.

di všetky odvetvia a úseky štátnej správy s výnimkou tých, ktoré sú celoštátneho charakteru a sú spravované priamo vládou Československej republiky.⁶⁸

Iniciatívnejšie si začali počiňať aj územné štátne orgány. Zvýšená aktivita národných výborov v Prešovskom kraji sa prejavila už v priebehu diskusie o druhom päťročnom pláne rozvoja národného hospodárstva. Miestne i okresné národné výbory, a omnoho koncepcnejšie KNV v Prešove, za podpory tamajších stranických orgánov, vznášali svoje pripomienky, a to hlavne v tom zmysle, že projekt päťročnice nezabezpečuje primeraný ekonomický rozvoj kraja, zvlášť jeho severných okresov, a preto je vraj potrebné v tomto smere návrh doplniť. Zároveň si však musíme uvedomiť, že možnosti národných výborov výraznejšie ovplyvniť hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj príslušných územných celkov boli vo vtedajšom centralizovanom systéme značne obmedzené, preto túto skutočnosť nemohli podstatnejšie zmeniť ani zákony o národných výborov z marca roku 1957.

Boli to zákon č. 10/1957 Zb. zo 6. marca 1957, ktorým sa mení a doplňuje zákon o národných výboroch a zákon č. 11/1957 Zb. zo 6. marca 1957, ktorým sa mení a doplňuje zákon o voľbách do národných výborov. Išlo fakticky o novelizáciu príslušných zákonov prijatých v marci 1954, ktorou sa uskutočnila právna úprava technickej stránky systému zastupiteľstva na krajskej, okresnej i miestnej úrovni, ako aj volieb do národných výborov na týchto stupňoch. Zákony určovali počty členov plén a rád príslušných národných výborov, resp. kľúč na vytváranie volebných obvodov.⁶⁹ V súvislosti s prípravou volieb do národných výborov bolo súčasne formou prílohy k vyhláske ministra spravodlivosti č. 12/1957 Zb. zo 16. marca 1957 publikované tiež úplne znenie novelizovaného zákona č. 14/1954 Zb. o voľbách do národných výborov.⁷⁰

Zachovanie statusu quo v tejto oblasti bolo možné predovšetkým tým, že v danom type „ľudovodemokratického“ zriadenia, ktorý bol uskutočňovaný v našich podmienkach, avšak za foriem jeho uplatňovania v päťdesiatych rokoch zvlášť, bola celá decízna sféra len prevodovou pákou, resp. priamym realizátorom rozhodnutí orgánov komunistickej strany. V tomto zmysle uznesenia ÚV KSČ a ÚV KSS, často len mechanicky presúvané cez územné orgány strany, stelesňovali najvyššiu autoritu a boli záväznými pre všetky existujúce inštitúcie a organizácie spoločnosti. Preto nás ani nemôže prekvapiť, že v istom zmysle zodpovednejší a dôslednejší prístup národných výborov v kraji Prešov k riešeniu otázky

---

68 33/1956 Sb. Ústavný zákon zo dňa 31. júla 1956 o slovenských národných orgánoch, s. 66-67.

69 10/1957 Sb. Zákon ze dne 6. března 1957, kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1957, částka 8. Vydána dne 16. března 1957, s. 89-90; 11/1957 Sb. Zákon ze dne 6. března 1957, kterým se mění a doplňuje zákon o volbách do národních výborů. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1957, částka 8, s. 90-92.

70 14/1954 Sb. Zákon ze dne 3. března 1954 č. 14 Sb. o volbách do národních výborů, ve znění vyplývajícím z pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1957, částka 8., s. 92-107.

ukrajinskej menšiny aj v tomto období vyplýval skôr z ich úsilia aspoň formálne splniť úlohy priamo či nepriamo odvodené najmä z *Uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu* z 3. decembra 1955 než z vlastnej iniciatívy štátnych ustanovizní.

Jedným z klasických opatrení bolo organizovanie školení funkcionárov či členov KSS ukrajinskej národnosti pripravovaných na zastávanie určitých postov v politických a štátnych orgánoch. Na návrh tajomníka ÚV KSS A. Michaličku Byro ÚV KSS už vo februári 1956 schválilo organizovanie dlhodobého školenia tohto typu a jeho učebný program s tým, že po trojtýždňovom internátnom základnom politickom kurze v straníckej škole v Košiciach budú jeho frekventanti školení počas trojmesačného kurzu v Užhorode, a to nielen z marxistickej filozofie, politickej ekonómie, dejín KSSZ, agrotechniky a medzinárodných vzťahov, ale tiež zdokonaľovaní v ukrajinskom jazyku a vedení k zvyšovaniu národného povedomia. Bolo to relatívne nákladné opatrenie, ktoré vyžadovalo aj súhlas Byra ÚV KSČ v Prahe.⁷¹

V tejto súvislosti tiež Rada KNV v Prešove už 29. februára 1956 prijala niektoré opatrenia v oblasti prípravy kádrov. Rozhodla sa zrealizovať počas letných mesiacov školenie v dvoch jednomesačných kurzoch pre sto pracovníkov národných výborov ukrajinskej národnosti, a to s takým obsahovým zameraním, aby jeho absolventi boli schopní viesť celú administratívnu činnosť aj v ukrajinskom jazyku. V tom istom smere chcela využiť i možnosť zriadenia tzv. závodných škôl práce, a to pre pracovníkov KNV a ONV v okresoch s väčším počtom obyvateľov ukrajinskej národnosti. Rada tiež požiadala Zbor povereníkov o súhlas s usporiadaním osemmesačného kurzu pre 40 frekventantov ukrajinskej národnosti, ktorí by sa potom mohli stať tajomníkmi MNV vo väčších ukrajinských obciach, prípadne funkcionármi ONV v okresoch vo väčšej miere obývaných Ukrajincami. Rada KNV tiež žiadala o účelovú dotáciu vo výške 650 000 Kčs, a to na finančné krytie uvedenej akcie.⁷² Osobitný súhlas Zboru povereníkov bol však v tomto prípade nevyhnutný, pretože podľa smerníc vydaných k uzneseniu vlády č. 2401 z 22. decembra 1954 mohli dlhodobé kurzy organizovať iba ústredné orgány, a to navyše len do 30. júna 1956.

Zbor povereníkov sa 24. apríla 1956 zaoberal kontrolnou správou o plnení uznesení ÚV KSČ, ÚV KSS, vlády a Zboru povereníkov o Prešovskom kraji za predchádzajúce dva roky, ktorú predložil predseda ZP R. Strechaj po predbežnom prerokovaní s predsedom KNV v Prešove a vedúcimi odborov. Napriek viacerým kritickým výhradám k práci národných výborov v kraji Zbor povereníkov akceptoval návrh opatrení zo strany Rady KNV v Prešove a prijal niektoré ďalšie rozhodnutia, ktoré mali zabezpečiť skvalitnenie práce národných výborov medzi

---

71 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 912. Zápisnica zo zasadnutia Byra ÚV KSS 14. februára 1956, s. 6.

72 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 24. apríla 1956.

ukrajinským obyvateľstvom.⁷³ Zbor povereníkov pozitívne reagoval aj na *Zprávu o činnosti členov národných výborov v Prešovskom kraji*, ktorú na jeho zasadnutí dňa 16. októbra 1956 predložil predseda KNV v Prešove L. Gabriel.⁷⁴

Problematickou Prešovského kraja z hľadiska ukrajinského obyvateľstva sa zaoberali aj orgány i organizácie Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Na plenárnom zasadnutí ÚV KSUP v marci 1957 bolo konštatované, že výročné valné zhromaždenia miestnych organizácií aj okresné konferencie KSUP veľmi pozitívne hodnotili jeho prácu a do výborov zvolili schopných a aktívnych funkcionárov. Plénum zároveň upozornilo, že podmienkou úspechu je čo najužšie spojenie okresných výborov aj Ústredného výboru KSUP s miestnymi organizáciami a spolupráca so školskými orgánmi a masovými organizáciami. Vyzývalo tiež k zapájaniu mladých ľudí do práce spolku, aby tá nezostávala len na učiteľoch. Na druhej strane, ÚV KSUP za hlavné úlohy spolku určil úspešné zvládnutie kolektivizácie poľnohospodárstva a volieb do národných výborov v Prešovskom kraji, ktorým boli podriadené i ostatné aktivity, vrátane prednáškovej činnosti, výučby ukrajinského jazyka, ale aj rozvoja ľudovej umeleckej tvorivosti.⁷⁵

V rámci predvolebnej kampane v roku 1957 oficiálnym hlavným argumentom KSUP pri pôsobení medzi občanmi ukrajinskej národnosti na východnom Slovensku bolo zvýšenie ich životnej a kultúrnej úrovne v posledných rokoch, výrazný pokrok v prekonávaní kultúrnej zaostalosti, ale aj zvyšovanie národnej hrdosti a posilňovanie socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionizmu v úzkej spolupráci so slovenským a českým národom. V tejto súvislosti bola oceňovaná práca škôl a ďalších inštitúcií pri výučbe ukrajinského jazyka, kým v prednáškovej činnosti sa však očakávala väčšia aktualizácia a v rámci ĽUT revitalizácia organizačnej a metodologickej práce. Redakciám časopisu *Дружно вперед* a almanachu *Для* bolo zase vyčítané slabé využívanie dialektov ukrajinského obyvateľstva, absentovanie širšieho okruhu vlastných dopisovateľov, zlá celková práca s autormi, ale tiež úroveň formálnej stránky oboch periodík.

Podľa vedenia KSUP zvýšeniu národného povedomia a vzrastu kultúrnej úrovne ukrajinskej menšiny by pomohlo vypracovanie a vydanie krátkého náčrtu dejín a literatúry ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku, pričom očakávalo najmä pomoc SAV a vysokých škôl, kým KSUP by zabezpečil jeho populárno-vedeckú verziu pre prednáškovú činnosť. Umeľci z radov ukrajinskej minority sa vraj v plnej miere nezapojili do kultúrnej revolúcie a určité chyby boli nájdené aj v práci ukrajinského rozhlasového vysielania a UND. Ako hlavný nedostatok v činnosti KSUP sa však priznávala skutočnosť, že jeho aktivity ani zďaleka neoplývali na všetkých ukrajinských pracujúcich, pretože mnohých charakterizovalo nízke národné povedomie. Prejavovalo sa v nechote posielat

---

73 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 24. apríla 1956.

74 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 722, šk. 232. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 16. októbra 1956.

75 ГРОЦЬКИЙ, П. З новими силами на дальшу роботу. З пленуму ЦК КСУТ. In *Дружно вперед*, roč. 7, marec 1957, č. 5, s. 21.

deti do ukrajinských škôl, učiť sa ukrajinský literárny jazyk, a hlavne, v ľahostajnom postoji k národnému dedičstvu, k tlači a ku knihe. Napriek tomu, KSUP ako súčasť NF vyjadril odhodlanie zabezpečiť „*radostný a úspešný priebeh volieb v okresoch s ukrajinským obyvateľstvom.*“⁷⁶

Od začiatku roku 1957, najmä vzhľadom na blížiace sa voľby do národných výborov všetkých stupňov, aj ústredné štátne a stranícke orgány venovali osobitnú pozornosť práve tomuto úseku politického života. Činnosť národných výborov na Slovensku v príslušných oblastiach, ale tiež práca jednotlivých poslancov, boli preto hneď na niekoľkých úrovniach, hoci neraz len formálne, ale predsa len často analyzované a hodnotené. Voľby sa uskutočnili 19. mája 1957, prirodzene, za tradične vysokej účasti voličov a za ich manifestačnej podpory jednotným kandidátkam Národného frontu. Na Slovensku sa volieb zúčastnilo 2 404 845 voličov, z ktorých 99,45 % hlasovalo za kandidátku Národného frontu.

V celoslovenskom meradle bolo do miestnych národných výborov zvolených celkom 2804 poslancov ukrajinskej národnosti, čo tvorilo 5,3 % z celkového počtu poslancov, ktorí boli zvolení do MNV na Slovensku.⁷⁷ Do okresných národných výborov v Prešovskom kraji, ako aj do Mestského národného výboru (MsNV) v Prešove na poslanecké miesta kandidovalo spolu 670 občanov, z toho 175 bolo ukrajinskej národnosti, čo predstavovalo 26,1 % z počtu kandidátov NF.⁷⁸ V jednotlivých volebných obvodoch v Prešovskom kraji bolo za poslancov KNV zvolených 75 kandidátov, z toho bolo 17 Ukrajincov, t. j. 22,6 % ich celkového počtu.⁷⁹ Priamymi nominantmi KSUP na jednotnej kandidátke NF v Prešovskom kraji boli M. Kovač, J. Krempa, Ing. A. Kučeravý, M. Kudzej, I. Roháč, V. Labaš, I. Macinský, I. Murcko, ako aj V. Župina.⁸⁰ Členmi krajskej volebnej komisie ukrajinskej národnosti boli L. Krempa za Zbor národnej bezpečnosti a mjr. P. Marcinov za armádu.⁸¹ Podiel poslancov ukrajinskej národnosti v okresných národných výboroch a v KNV, priamo v porovnaní s podielom príslušníkov ukrajinskej národnostnej menšiny na počte obyvateľstva v jednotlivých okresoch, udáva tabuľka č. 15.⁸²

---

76 Више рівень роботи КСУТ! In *Дружно вперед*, roč. 7, apríl 1957, č. 7, s. 2-3. Preklad z ukrajinského jazyka autormi.

77 BARNOVSKÝ, M. et al. *Dejiny Slovenska VI*, s. 417.

78 Vypočítané podľa SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 6. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 11. marca 1957. *Prehľad o návrhu kandidátov pre voľby do ONV a MsNV podľa sociálneho, národnostného zloženia a politickej príslušnosti*, s. 283-299.

79 Vypočítané podľa SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 6. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 11. marca 1957. *Návrh na schválenie kandidátov do KNV na volebné obdobie 1957 – 1960*, s. 224-272.

80 *Návrh na schválenie kandidátov do KNV na volebné obdobie 1957 – 1960*, s. 224-272.

81 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 6. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 11. marca 1957. *Návrh na schválenie krajskej volebnej komisie pre voľby do NV v roku 1957*, ss. 276, 278.

82 Tabuľka zostavená na základe dokumentov *Prehľad o návrhu kandidátov pre voľby do ONV a MsNV podľa sociálneho, národnostného zloženia a politickej príslušnosti*

Tabuľka č. 15: Podiel kandidátov ukrajinskej národnosti na členstvo v ONV a v MNV v Prešovskom kraji v roku 1957 v %

Okres	Podiel Ukrajincov na počte obyv. v %	Podiel poslancov ukrajinskej národnosti za okres v %	
		v ONV	v KNV
Bardejov	19,7	29,7	16,6
Giraltovce	3,5	20,0	25,0
Humenné	4,5	19,2	20,0
Medzilaborce	51,7	88,5	50,0
Michalovce	0,1	-	-
Prešov*	1,2	7,7	15,3
Sabinov	7,9	26,6	28,5
Snina	27,7	65,7	80,0
Sobrance	0,0	14,2	-
Spišská Stará Ves	1,0	22,8	-
Stará Ľubovňa	12,4	40,0	33,3
Stropkov	20,3	37,1	33,3
Svidník	64,0	88,8	66,6
Veľké Kapušany	0,1	-	-
Vranov nad Topľou	0,0	5,7	-
Prešovský kraj	10,6	26,1	22,6

* Údaje za okres Prešov sumarizujú zloženie ONV a MsNV v Prešove. Do ONV v Prešove bolo zvolených päť Ukrajincov, t. j. 9,2 %, a do MsNV v Prešove sedem Ukrajincov, t. j. 7 % z celkového počtu poslancov týchto orgánov. Do KNV za okres Prešov kandidoval jeden Ukrajinec, t. j. 12,5 %, a za Prešov-mesto rovnako jeden Ukrajinec, t. j. 20 % z počtu kandidujúcich za uvedené volebné obvody.

Vysoké zastúpenie získali poslanci ukrajinskej národnosti aj v radoch vedúcich funkcionárov okresných národných výborov Prešovského kraja. Z 15 predsedov ONV boli siedmi ukrajinskej národnosti, čo predstavovalo 46,6 %, z 30 podpredsedov ONV boli šiesti Ukrajinci, t. j. 20 %, a z 15 tajomníkov ONV sa k ukrajinskej národnosti hlásili piati, teda asi 33,3 % z celkového počtu uvedených funkcionárov. Zo súhrnného počtu 60 najvyšších predstaviteľov okresných národných výborov v kraji bolo tak 18 Ukrajincov, t. j. 30 %.⁸³

Novým voľbám do najvyšších zastupiteľských orgánov a národných výborov, ktoré sa stali na niekoľko mesiacov nosnou témou politického diškurzu, nutne

a *Návrh na schválenie kandidátov do KNV na volebné obdobie 1957 – 1960.*

83 Vypočítané podľa SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV, OV, šk. 6. Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 11. marca 1957. *Návrh na schválenie kandidátov do ONV v kraji, s ktorými sa počíta do funkcií predsedov, podpredsedov a tajomníkov ONV*, s. 144-215.

predchádzalo prijatie ústavného zákona č. 35/1960 Zb. z 9. apríla 1960 o zmene ústavného zákona o voľbách do Národného zhromaždenia a do SNR a ústavného zákona o národných výboroch. Ten zakotvil vznik 300 volebných obvodov, funkčné obdobie NZ uzatváral ku 10. júnu 1960 a volebné obdobie poslancov národných výborov predlžoval vlastne do ich utvorenia po realizovaných voľbách.⁸⁴ V ten istý deň bol schválený tiež zákon č. 37/1960 Zb., ktorým sa mení zákon o voľbách do Národného zhromaždenia. Určoval vznik 300 volebných obvodov a podmienky vytvorenia volebných okrskov a príslušných komisií. Národný front, ktorý určoval jednotnú kandidátku, bol definovaný ako združenie organizácií pracujúcich pod vedením KSCĽ, a to bez ich konkrétneho vymenovania.⁸⁵ Zákon SNR č. 38/1960 Zb. SNR z 11. apríla 1960 menil zákon SNR č. 7/1954 Zb. SNR skoro identickým spôsobom, pričom Slovenský národný front označil ako združenie spoločenských organizácií pracujúceho ľudu pod vedením KSS.⁸⁶

Posledným zo zákonov uvedenej série zákonov upravujúcej pripravované voľby bol zákon č. 39/1950 Zb. z 9. apríla 1960 o voľbách do národných výborov. Na rozdiel od tých zákonov, ktoré ho predchádzali, bol širšie koncipovaný a menil viaceré stránky volebných pravidiel. Pozostával z 59 paragrafov, ktoré sa týkali volebnej sústavy, zoznamov voličov, volebných obvodov, okrskov a komisií, kandidátov, aktu volieb ako i odvolávania poslancov národných výborov. Dôležitými sa javia § 55 v záverečných ustanoveniach, ktorý pojednáva o súčasnom konaní volieb do národných výborov a do Národného zhromaždenia, a § 56 upravujúci organizovanie volieb počas zmeny územného členenia republiky.⁸⁷

Voľby do Národného zhromaždenia, SNR a národných výborov sa konali 12. júna 1960. V predvolebnej kampani sa zvyrazňovali pozitívne výsledky v ekonomickej a sociálnej oblasti z posledného obdobia, ako aj odvážne plány do budúcnosti. Za jednotnú kandidátku Národného frontu, teda budúcich poslancov Národného zhromaždenia, bolo v celoštátnom meradle odovzdaných 99,86 % platných hlasov a za poslancov národných výborov hlasovalo 99,76 % zúčastnených voličov.⁸⁸ Na Slovensku kandidovalo a bolo aj zvolených celkom 87 poslancov Národného zhromaždenia a 87 poslancov SNR, ktorých národnostné zloženie nám ukazujú tabuľky č. 16 a č. 17.⁸⁹

---

84 35/1960 Sb. Ústavní zákon ze dne 9. dubna 1960 o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a ustavního zákona o národních výborech. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 15. Vydána dne 11. dubna 1960, s. 97-98.

85 37/1960 Sb. Zákon ze dne 9. dubna 1960, kterým se mění zákon o volbách do Národního shromáždění. In *Sbírka zákonů Republiky československé...*, s. 101-102.

86 38/1960 Sb. Zákon Slovenské národní rady ze dne 11. dubna 1960, kterým se mění zákon Slovenské národní rady o volbách do Slovenské národní rady. In *Sbírka zákonů Republiky československé...*, s. 103-105.

87 39/1960 Sb. Zákon ze dne 9. dubna 1960 o volbách do národních výborů. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 15., s. 106-113.

88 BUCHVALDEK, M. et al. *Československé dějiny v datech*, s. 523.

89 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 201. Materiál pre 9. schôdzu Sekretariátu ÚV KSS dňa 26. februára 1960. Návrh na politické, sociálne a národnostné zloženie kandidá-

Tabuľka č. 16: *Kandidáti na poslancov NZ podľa krajov a národnosti v roku 1960*

Kraje po reforme územného členenia	Počet poslancov spolu	Slováci		Maďari		Ukrajinci	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
Západoslovenský	38	35	92,1	3	7,9	-	-
Stredoslovenský	26	25	96,2	1	3,8	-	-
Východoslovenský	23	19	82,6	2	8,7	2	8,7
Slovensko	87	79	90,8	6	6,9	2	2,3

Tabuľka č. 17: *Kandidáti na poslancov SNR podľa krajov a národnosti v roku 1960*

Kraje po reforme územného členenia	Počet poslancov spolu	Slováci		Česi		Maďari		Ukrajinci	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Západoslovenský	38	33	86,8	-	-	5	13,2	-	-
Stredoslovenský	26	21	80,8	2	7,7	3	11,5	-	-
Východoslovenský	23	18	78,3	1	4,3	2	8,7	2	8,7
Slovensko	87	72	82,8	3	3,4	10	11,5	2	2,3

Do národných výborov všetkých stupňov sa v celoslovenskom meradle dostalo celkom 60 196 poslancov, z toho bolo 5 % ukrajinskej národnosti, viac ako 3000 poslancov. V tom čase sa však podiel Ukrajincov na celkovom počte obyvateľstva Slovenska blížil k 0,9 %, a tak podiel poslancov ukrajinskej národnosti v národných výboroch bol viac než päťkrát vyšší. Ak berieme do úvahy výsledky sčítania obyvateľstva z roku 1961, v celoslovenskom meradle pripadal 1 poslanec NV asi na 70 obyvateľov, kým u ukrajinskej menšiny na 16 osôb, teda išlo o viac než štvornásobne väčšiu reprezentáciu.⁹⁰ Ukázalo sa tak, že zastúpenie ukrajinského obyvateľstva v národných výboroch, ale aj v SNR a v Národnom zhromaždení, sa napriek práve prebiehajúcim zmenám územnosprávnych celkov v porovnaní s predchádzajúcim obdobím nielen neznižilo, ale vzhľadom na celkové zmenšenie počtu Ukrajincov na Slovensku a ich koncentrácie v nových administratívnych jednotkách v relatívnom zmysle v podstate vzrástlo. Počet obyvateľov ukrajinskej

tov NF pre voľby do Slovenskej národnej rady pre jednotlivé kraje a návrh na ústredne kandidovaných poslancov NZ a SNR a ich zaradenie do krajov a volebných obvodov, s. 13. *Tabuľka č. 3: Návrh počtu kandidátov NF, poslancov NZ do jednotlivých krajov na Slovensku – podľa národnostného zloženia; Návrh počtu kandidátov NF, poslancov Slovenskej národnej rady do jednotlivých krajov – podľa národnostného zloženia.*

90 Vypočítané podľa BARNOVSKÝ, M. et al. *Dejiny Slovenska VI*, ss. 458-459, 511.

národnosti a ich podiel na celkovom počte obyvateľstva v novovytvorených okresoch vyjadruje tabuľka č. 18.⁹¹

Tabuľka č. 18: *Počet obyvateľov ukrajinskej národnosti a ich podiel na celkovom počte vo Východoslovenskom kraji v roku 1961 v %*

Okres	Počet obyvateľov ukrajinskej národnosti	Podiel Ukrajincov na počte obyv. okresu
Bardejov	9 315	10,3
Humenné	16 684	17,2
Košice	623	0,3
Michalovce	515	0,4
Poprad	2 115	1,7
Prešov	3 672	2,2
Rožňava	64	0,1
Spišská Nová Ves	92	0,1
Trebišov	253	0,2
Východoslovenský kraj	33 333	3,0

Výsledky výskumu vo všeobecnosti ukazujú, že občania ukrajinskej národnosti mali od roku 1948 počas päťdesiatych rokov minulého storočia trvale veľmi vysoký kredit a silné zastúpenie najmä v orgánoch i aparáte KSS v rámci Prešovského kraja a v jeho severných okresoch, ale neskôr aj Východoslovenského kraja, ktoré v niektorých obdobiach dosahovalo aj 30 %. Pravda, aj v národných výboroch a v štátnom aparáte, a to nielen v miestnom, okresnom a krajskom, ale i v celoslovenskom meradle, participácia Ukrajincov niekoľkokrát prevyšovala ich podiel na celkovom počte obyvateľstva v jednotlivých administratívnych celkoch. V orgánoch národných výborov v okresoch, resp. na krajskej úrovni sa zastúpenie Ukrajincov v národnostnej štruktúre ich členov, resp. funkcionárov, vtedy pohybovalo asi od 27 % do 45,4 %, kým ich podiel na celkovom počte obyvateľstva vtedajšieho Prešovského kraja predstavoval 10,6 % a Východoslovenského kraja 3,3 %. V rámci Slovenska členovia plén a orgánov národných výborov ukrajinskej národnosti tvorili od 4,7 % do 8,2 % z ich celkového počtu, zatiaľ čo podiel Rusínov a Ukrajincov na úhrne obyvateľstva Slovenska podľa sčítania v roku 1950 bol na úrovni 1,6 % a v roku 1961 len 0,9 %.⁹² Tento, na prvý pohľad trochu paradoxný, jav má niekoľko vcelku dosť jednoduchých príčin a je dôsledkom niektorých špecifických okolností.

91 *Sčítaní ľudu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961. I. díl. Demografické charakteristiky obyvatelstva.* Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965, s. 6.

92 GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948 – 1953.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 44-45.

V prvom rade, možno predpokladať, že výrazné zastúpenie Ukrajincov v politických verejných i hospodárskych funkciách bolo v značnej miere podmienené ich pomerne vysokým podielom na členskej základni KSČ vo viacerých severných okresoch východného Slovenska, ako i v rámci celej krajskej straníckej organizácie Prešovského kraja, ktorý sa tak automaticky premietol aj do národnostného zloženia príslušných straníckych orgánov. Napríklad, v okrese Bardejov bolo k 31. decembru 1947 1657 členov KSS, z toho 1352 ukrajinskej národnosti, teda 81,5 %. Z celkového počtu členov OV KSS v Bardejove tvorili komunisti ukrajinskej národnosti v roku 1953 52,3 %, v roku 1954 46,4 %, v roku 1955 až 67,9 % a aj v roku 1957 predstavovali 48,3 % vtedajších členov okresného výboru. Ešte v roku 1957 Ukrajinci tvorili 39 % všetkých členov a kandidátov KSČ v okrese, kým ukrajinská menšina na počte jeho obyvateľstva participovala dvakrát nižším podielom.⁹³ OV KSS v Medzilaborciach ešte v roku 1953 bol zložený výlučne z komunistov ukrajinskej národnosti a v roku 1954 Ukrajinci stále tvorili 89,2 % všetkých členov okresného stranického orgánu.⁹⁴

Z celkového počtu členov KV KSS v Prešove komunisti ukrajinskej národnosti mali v roku 1951 zastúpenie 41,66 %, v roku 1953 51,6 %, v roku 1955 30,23 %, a v rokoch 1957 a 1958 36,06 %, teda v období päťdesiatych rokov v priemere 39 %.⁹⁵ Bolo len prirodzené, že komunisti ukrajinskej národnosti sa podieľali aj na zastúpení krajskej organizácie KSS vo vyšších straníckych orgánoch.⁹⁶ Samozrejme, národnostné zloženie straníckych organizácií v Prešovskom kraji sa premietalo aj v etnickej štruktúre delegátov krajských konferencií KSS.

---

93 Vypočítané podľa SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS. Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove zo dňa 20. apríla 1947; Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 11. – 12. apríla 1953; Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 6. – 7. marca 1954; Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 12. – 13. marca 1955; Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 23. – 24. februára 1957 a Správa revíznej komisie na okresnej konferencii KSS v Bardejove 23. – 24. februára 1957, s. 10.

94 Vypočítané podľa SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS. Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Medzilaborciach z 18. – 19. apríla 1953 a Zápisnica z okresnej a konferencie KSS v Medzilaborciach zo dňa 6. – 7. marca 1954.

95 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 8. – 10. júna 1951, s. 9; Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 16. – 17. mája 1953, s. 278; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 3. Zápisnica z krajskej konferencie KSS 26. – 27. marca 1955, s. 286-289; Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 16. – 17. marca 1957, s. 159; Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 12. – 13. apríla 1958, s. 251. I. Bajcura podľa totožných podkladov dospel k iným výsledkom. Porovnaj BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 106.

96 Napr. na IX. zjazde KSS boli do ÚV KSS z Prešovského kraja zvolení poslanec NZ a poľnohospodársky referent KNV v Prešove P. Babej, poslanec NZ a vedúci kultúrno-propagačného oddelenia KV KSS v Prešove V. Kapišovský, predseda KNV v Prešove L. Medved' a vedúci poľnohospodárskeho oddelenia KV KSS v Prešove M. Špak. Ako náhradníka zvolili Š. Šteňka, poslancu SNR a tajomníka OV KSS v Medzilaborciach. Pozri *Пряшевищина*, roč. 6, 8. jún 1950, č. 25, s. 1.

Tak napríklad v roku 1951 z celkového počtu 334 delegátov s hlasom rozhodujúcim bolo 103 Ukrajincov, teda 30,8 % a zo 48 delegátov s poradným hlasom bolo 16 ukrajinskej národnosti, teda tretina z nich.⁹⁷ Z 290 prítomných delegátov s rozhodujúcim hlasom na krajskej konferencii roku 1953 bolo 88 Ukrajincov, t. j. 30,3 %, a s hlasom poradným ich bolo 14 z 33 zúčastnených, teda 42,4 %.⁹⁸

V roku 1954 sa uskutočnili kadrové zmeny v Krajskom výbore KSS v Prešove. Bolo odvolaných 14 členov, z toho boli štyria Ukrajinci (Š. Kolcún, A. Petrovaj, A. Fufal'ová a J. Džupin), medzi doplnenými členmi KV KSS boli traja, ktorí sa hlásili k ukrajinskej národnosti (V. Biľak, M. Kormaník, I. Pančák).⁹⁹ V roku 1955 zo 43 členov KV KSS bolo celkom 12 komunistov z radov ukrajinskej menšiny, t. j. 27,9 %.¹⁰⁰ V roku 1957 bolo 61 delegátov zvolených za členov KV KSS, z toho bolo 22 členov ukrajinskej národnosti, teda 36 %.¹⁰¹ Situácia v tomto smere sa nezmenila ani v nasledujúcom roku 1958, keď zo 61 členov KV KSS bolo naďalej 22 z nich ukrajinskej národnosti, kým z 20 kandidátov členstva v KV KSS bolo osem Ukrajincov, teda až 40 %.¹⁰²

Presvedčivým ukazovateľom na tomto úseku sú údaje ústredných stranických orgánov, ktoré potvrdzujú túto našu hypotézu. Podľa evidencie ÚV KSS k 1. januáru 1955 bolo na Slovensku 191 690 členov a kandidátov KSČ, z toho 87,7 % slovenskej, 6,9 % maďarskej, 2,9 % ukrajinskej, 2,3 % českej, 0,8 % nemeckej, 0,2 % poľskej a 0,1 % inej národnosti. Podiel Ukrajincov na počte obyvateľstva Slovenska predstavoval v roku 1950 1,4 %, kým podiel komunistov ukrajinskej národnosti na ich celkovom počte bol viac než dvojnásobne vyšší. V rámci Prešovského kraja v tom čase bolo evidovaných 21 615 členov a kandidátov strany, z toho bolo 5248 Ukrajincov, teda 24,27 %, kým podiel obyvateľov ukrajinskej národnosti v kraji predstavoval roku 1950 len 10,4 %.¹⁰³

---

97 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. *Zápisnica napísaná na krajskej konferencii KSS v Prešove, konanej dňa 8. – 9. a 10. júna 1951 v miestnostiach ČSSZ – KZ Prešov na Stalingradskej ulici*, s. 264–266.

98 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS, Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. *Zápisnica napísaná na Krajskej konferencii KSS v Prešove, ktorá sa konala v dňoch 16. – 17. mája 1953 v miestnosti hotelu Dukla v Prešove*, s. 272–273.

99 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS, Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. *Zápisnica napísaná na krajskej konferencii KSS v Prešove, ktorá sa konala v dňoch 16. – 17. apríla 1954 v miestnosti Pozemných stavieb*, s. 266–271.

100 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS, Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 3. *Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove konanej v dňoch 26. – 27. marca 1955*, s. 212–231.

101 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie, šk. 3. *Zápisnica zo zasadnutia krajskej konferencie Komunistickej strany Slovenska v Prešove v dňoch 16. – 17. marca 1957. Stenografický záznam zo zasadnutia Krajskej konferencie Komunistickej strany Slovenska v Prešove, ktorá zasadala v dňoch 16. – 17. marca 1957*, s. 148.

102 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 3. *Zápisnica z Krajskej konferencie KSS v Prešove, konanej v dňoch 12. – 13. apríla 1958*, s. 251.

103 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 111. *Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 18. mája 1955. Zpráva o raste a zložení Komunistickej strany Slovenska k 1. 1. 1955. Príloha*

K posilneniu vplyvu funkcionárov ukrajinskej národnosti od druhej polovice 50. rokov v istom zmysle prispela i čiastočná politická rehabilitácia ukrajinských komunistov, ktorí boli kritizovaní v rámci kampane proti ukrajinským buržoáznym nacionalistom. Na základe listu V. Kapišovského z 30. decembra 1955 Byro KV KSS uznalo jeho odvolanie sa proti obsahu článkov uverejnených v časopise *Дружно вперед* a bulletinu ÚV KSUP v rokoch 1952 aj 1953. Ich autori I. Gabal' a I. Minčič, ako aj I. Macinský a V. Zozul'ak v nich veľmi ostro kritizovali V. Kapišovského a P. Babeja ako nepriateľov ukrajinského ľudu.¹⁰⁴ Vtedajší vedúci tajomník V. Biľak o celej záležitosti referoval v tom zmysle, že v duchu uznesenia pléna KV KSS z 18. – 19. októbra 1955, ktoré akceptoval aj ÚV KSS, aby tí, ktorí sa s touto otázkou vyrovnali, mohli byť volení aj do najvyšších funkcií. Konštatoval, že boj proti buržoáznemu nacionalizmu bol síce správny, ale nevedel sa správnymi formami, pretože sa neriešil problém, ale len kritizovali konkrétne osoby.¹⁰⁵

V roku 1961 bolo na Slovensku 281 918 členov a kandidátov KSC, z toho bolo 87,2 % slovenskej, 8,0 % maďarskej, 2,5 % ukrajinskej, 2,1 % českej, 0,06 % nemeckej, 0,06 % poľskej a 0,08 % inej národnosti. Celkom 7 035 komunistov ukrajinskej národnosti teda tvorilo 2,5 % z ich celkového počtu, kým podiel Ukrajincov na počte obyvateľstva Slovenska predstavoval asi 0,9 %, teda bol skoro trikrát nižší.¹⁰⁶ Na druhej strane, podiel obyvateľstva ukrajinskej národnosti v regióne severovýchodného Slovenska dosahoval asi 7,5 %, avšak v rámci nového Východoslovenského kraja už len 3,3 %. Je preto paradoxné, že Byro ÚV KSS naďalej tvrdošijne požadovalo zvyšovanie nábora občanov ukrajinskej národnosti do KSC, hoci bolo zrejmé, že reálne zdroje v tomto smere boli už z veľkej časti vyčerpané.

Tabuľka č. 19: *Národnostné zloženie členov a kandidátov KSC na Slovensku v rokoch 1955 a 1961*

Národnosť	1955	1961
slovenská	87,7 %	87,2 %
česká	2,3 %	2,1 %
maďarská	6,9 %	8,0 %
nemecká	0,8 %	0,1 %
poľská	0,2 %	0,1 %
ukrajinská	2,9 %	2,5 %
iná	0,1 %	0,1 %

IV/1. Výročné štatistické hlásenie o stave členstva a sociál. zloženie strany ku dňu 1. I. 1955 v rámci celoslovenskom.

104 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 31. Zápisnica zo zasadnutia 7. schôdze byra KV-KSS v Prešove zo dňa 21. februára 1956, s. 104-105.

105 Zápisnica zo zasadnutia 7. schôdze byra KV-KSS v Prešove zo dňa 21. februára 1956, s. 12-13.

106 Prehľad o počte členov a kandidátov podľa národnosti, školského a politického vzdelania k 31. 12. 1961. In PEŠEK, J. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I*, s. 281.

Porovnanie národnostného zloženia členstva KSČ na Slovensku v rokoch 1955 a 1961 nám prehľadnejšie prezentuje tabuľka č. 19.

Pravda, z naznačeného nesúladu medzi podielom ukrajinského obyvateľstva na jeho celkovom počte a zastúpením Ukrajincov v štátnych a straníckych orgánoch nemožno robiť žiadne jednoznačné závery o ich privilegovanom postavení. Kandidáti na poslanecké miesta v zastupiteľských zboroch, ako aj na členstvo, resp. funkcie v politických orgánoch neboli ani v Prešovskom kraji navrhovaní presne podľa národnostného kľúča, hoci sa na sociálny pôvod a národnostnú príslušnosť, neskôr aj na pohlavie kandidátov, v podstate i záväzne, prihliadalo. Prírodné, výsledky formálnych volieb nemohli priniesť pomerné zastúpenie na základe všetkých kritérií, pretože prvoradé boli politické hľadiská. Preto do zastupiteľských orgánov kandidovali zaslúžilí členovia KSČ, stranícki funkcionári, ako i predstavitelia štátnych úradov a inštitúcií, neraz bez ohľadu na príslušné volebné obvody.

Domnievame sa, že relatívne veľký rozdiel medzi podielom obyvateľov ukrajinskej národnosti na ich úhrnnom počte na Slovensku či v jeho severovýchodnej časti na jednej strane a zastúpením Ukrajincov v politickej a verejnej sfére na strane druhej bol dôsledkom toho, že kým veľká časť obyvateľstva východného Slovenska sa k ukrajinskej národnosti nehlásila už pri sčítaní ľudu v roku 1950, a po pravoslávnej akcii a nečakanej ukrajinizácii školstva sa ešte zväčšila, u komunistov či funkcionárov sa to vyžadovalo a už eventúrna váhavosť v tomto smere bola neraz fakticky interpretovaná ako politický prečin.¹⁰⁷ Preto tiež sociálne zloženie ukrajinskej menšiny bolo úplne iné než štruktúra ostatného obyvateľstva Slovenska. Ukrajinskú identitu totiž deklarovali najmä príslušníci inteligencie a politicky či verejne angažovaní zamestnanci, kým bežní ľudia tak urobili zriedka a veľmi často sa hlásili k slovenskej národnosti. Keďže ukrajinskú národnostnú príslušnosť udávala predovšetkým elita minority, účasť Ukrajincov v politickom a spoločenskom živote spoločnosti bola oproti iným národnostiam, ktoré mali vyrovnanjšiu sociálnu štruktúru, podstatne vyššia.

3. ADMINISTRATÍVNA REFORMA A JEJ DÔSLEDKY

Činnosť orgánov štátnej moci a správy v Prešovskom kraji v rokoch 1958 – 1960 bola v značnej miere ovplyvnená závermi XI. zjazdu KSČ z júna 1958, ale aj prípravou na zmeny administratívneho členenia štátu. V tejto súvislosti je však potrebné anticipovať, že „*program dovŕšenia socialistickej výstavby*“ prijatý zjazdom KSČ a čiastočne upresňovaný aj na ďalších zasadnutiach ÚV KSČ a ÚV KSS svojimi cieľmi v ekonomickej, ideologickej ani kultúrnej oblasti vôbec nevytváral optimálny priestor pre riešenie problematiky národnostných menšín,

---

107 V tomto duchu odznali viaceré diskusné príspevky na krajských a okresných konferenciách KSS i na zasadnutiach KV KSS a OV KSS v Prešovskom kraji počas päťdesiatych rokov.

vrátane ukrajinskej národnosti. Stranícke uznesenia síce sústavne zdôrazňovali a žiadali, aby pri realizácii všetkých úloh vytýčených v hospodárskej, politickej i ideovo-kultúrnej sfére boli rešpektované regionálne zvláštnosti, avšak v podstate skôr so zámerom napomáhať želanému a značne idealizovanému trendu, ktorým malo byť upevňovanie ideovej a morálno-politickej jednoty spoločnosti v záujme jej ďalšieho rozvoja.

Na základe toho bolo preto celkom prirodzené, že akékoľvek zvýrazňovanie rozdielov medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva, vrátane sociálnych, etnických alebo kultúrnych diferencií, nezodpovedalo ideologicky vytýčenej, politickej presadzovanej a tiež propagandou popularizovanej tendencii vývoja. Uvedené smerovanie spoločenského vývinu začalo však vyvolávať určité obavy aj u časti politického vedenia na Slovensku, ktorého postavenie voči celoštátnym orgánom sa v druhej polovici päťdesiatych rokov predsa len do istej miery posilnilo a stabilizovalo. Príslušníkov ukrajinskej národnej menšiny, a najmä jej zástupcov v národných výboroch a v ich aparáte, však stále viac znepokojovali správy o pripravovanej reforme krajského zriadenia v republike.

O potrebe nového územného rozdelenia štátu sa však prvýkrát zmienil prvý tajomník ÚV KSČ a prezident republiky A. Novotný až vo svojom prejave na zasadnutí ÚV KSČ dňa 23. septembra 1959 a následne na porade vedúcich straníckych pracovníkov 29. októbra 1959. Vystupoval v tom zmysle, že existencia 19 krajov, dvoch ústredných národných výborov, 306 okresných a obvodných národných výborov a 14 807 miestnych národných výborov znamená neúnosnú rozdrobenosť, ktorá nevyhovuje plneniu výrobných úloh, riadeniu, ale ani princípu demokratického centralizmu.¹⁰⁸ Napokon, administratívna reforma bola politicky schválená až uznesením plenárneho zasadnutia ÚV KSČ v dňoch 13. – 14. januára 1960 *O prestavbe územnej organizácie štátu a ďalšom prehĺbení socialistickej demokracie v činnosti a výstavbe národných výborov*.¹⁰⁹ Uznesenie umožnilo, aby bol Národným zhromaždením prijatý zákon č. 36/1960 Zb. z 9. apríla 1960 o územnom členení štátu.

Zákon síce ponechal v platnosti trojstupňové administratívne členenie štátu na kraje, okresy a obce, ale ich počet a územný rozsah veľmi výrazne zmenil. Československá republika tak bola rozdelená na desať krajov a 108 okresov, ktorých konkrétne vymedzenie pripadlo do kompetencie ministerstva vnútra s tým, aby sa v praxi uplatňovalo najneskôr od 1. júla 1960. Veľmi veľkú zmenu zaznamenalo tiež východné Slovensko. Košický a Prešovský kraj boli spojené do jed-

---

108 K závažným otázkam dovršování socialistickej výstavby. Z projevu soudruha Antonína Novotného na zasedání Ústředního výboru KSČ dne 23. září a na poradě vedoucích stranických pracovníků dne 29. října 1959. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*. Red. A. Šmídová. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 483.

109 O přestavbě územní organizace štátu a dalším prohloubení socialistickej demokracie v činnosti a výstavbě národních výborů. Usnesení plenárního zasedání Ústředního výboru KSČ ze dne 13. – 14. ledna 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu*, s. 625-630.

ného, Východoslovenského kraja, a pôvodný počet 29 okresov bol redukovaný na deväť, čo bol jeden z najvýraznejších zásahov do administratívnej štruktúry v republike. V zmysle § 19 uvedeného zákona sa nové územné členenie súčasne premietlo do organizácie národných výborov a ďalších štátnych orgánov v krajoch, okresoch a obciach.¹¹⁰

Napriek uisteniu, že reorganizácia štátnej správy „*plne zabezpečuje všestranný rozvoj i obyvateľov maďarskej a ukrajinskej národnosti v duchu rovnoprávnosti*“, vyskytovali sa aj v Prešovskom kraji, rovnako ako v iných oblastiach, i zjavné prejavy určitej nespokojnosti.¹¹¹ Občania, ale zvlášť funkcionári ukrajinskej národnosti, vyjadrovali vážne obavy najmä z toho, že plánovaným spojením Prešovského a Košického kraja v jeden Východoslovenský kraj a redukciou počtu okresov integrovaním malých okresov do väčších celkov dostane sa ukrajinská národnosť do silne, ba vo väčšine nových okresov až zanedbateľne menšinového postavenia, čo znemožní vo väčšej miere zohľadňovať jej osobitosti v sociálnom a kultúrnom vývoji a značne skomplikuje aj jej politické zastúpenie, hlavne na úrovni okresov a kraja.

Práve v týchto súvislostiach sa ozývali hlasy, aby okresy vo Východoslovenskom kraji sa kreovali i s prihliadnutím na národnú príslušnosť obyvateľstva. V Prešovskom kraji, najmä niektorí pracovníci ONV vo Svidníku a v Medzilaborciach, sa vyslovovali v tom zmysle, aby vznikol aspoň jeden okres s väčšinou obyvateľstva ukrajinskej národnosti, ktorý by mohol mať sídlo vo Svidníku.¹¹² Pravda, oveľa častejšie sa objavovali určité protestné stanoviská niektorých skupín občanov, ktorí používali rôzne ekonomické, geografické, ale tiež historické argumenty proti existujúcemu návrhu územného členenia, ktoré však niekedy boli motivované skôr z pozícií lokálpatriotizmu.¹¹³

Na základe týchto skutočností orgány KSČ a štátu rozvinuli širokú vysvetľovaciu a presvedčovaciu kampaň, najmä prostredníctvom ústrednej a regionálnej tlače. Zdôrazňovali, že kreovanie okresov podľa národnostnej príslušnosti obyvateľov by bolo nielen prakticky neuskutočniteľné, ale aj protikladné princípom socializmu, ktorého cieľom nie je ľudí, národy a národnosti oddeľovať, ale hlavne spájať. V zmysle tohto postulátu interpretovali vytvorenie Východoslovenského kraja a novovytvorených okresov, okrem iného, ako príspevok k tomu, aby sa

---

110 36/1960 Sb. Zákon ze dne 9. dubna 1960 o územním členění státu. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 15. Vydána dne 11. dubna 1960, s. 98-100.

111 Rezolúcia ÚV KSS o postavení a nových zásadách organizácie a činnosti slovenských národných orgánov prijatá na zasadnutí ÚV KSS dňa 17. marca 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu*, s. 664.

112 1960, 16. 2. 1960. Informatívna správa k otázke novej organizácie územných orgánov. In PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Prílohy. Brno: Nakladatelství Prieus, 2005, s. 126.

113 *Východoslovenské noviny*, roč. 2 (8), 17. november 1959, č. 102, s. 1.

vzájomná dôvera i priateľstvo národov a národností, v úzkej spolupráci počas výstavby východného Slovenska, prehlbovali.¹¹⁴

Na prekonanie určitej nedôvery občanov, organizácií a inštitúcií k reštrukturalizácii správy mali aspoň do určitej miery poslúžiť tiež niektoré kvázi decentralizačné opatrenia, ktoré naznačovalo uznesenie ÚV KSČ *O rozšírení právomoci a zodpovednosti národných výborov v hospodárskej a kultúrnej výstavbe* z 8. apríla 1960.¹¹⁵ Uvedené uznesenie sa stalo tiež jedným z podkladov pre vládne nariadenie č. 71 z 10. júna 1960 o rozšírení právomoci a zodpovednosti národných výborov a o usporiadaní a činnosti ich orgánov, ktoré obsahovalo 78 paragrafov. Priame úlohy národným výborom na úseku národnostných vzťahov síce neboli formulované, avšak právomoci v oblasti školstva a kultúry aj činnosť komisií im poskytovali určité možnosti do nich v istej miere relevantne zasahovať.¹¹⁶ Pravda, všeobecný rámec pre ich pôsobenie v tejto sfére stanovil zákon č. 65/1960 Zb. o národných výboroch z 25. mája 1960, ktorý prostredníctvom ustanovení artikulovaných v 47 paragrafoch upravoval postavenie a úlohy národných výborov, ich sústavu a právomoci na jednotlivých stupňoch, ako aj ich činnosť a organizačnú výstavbu.¹¹⁷

Na druhej strane, protikladnú tendenciu, ktorá niesla isté znaky centralizmu, bolo možné pozorovať v politických orgánoch a vnútrostraníckom živote už od roku 1959. Bola sprevádzaná aj niektorými personálnymi pohybmi smerujúcimi jednak k posilneniu vplyvu českých komunistov v centre, jednak tiež k výmene niektorých funkcionárov v najvyšších orgánoch KSS, ktoré riadil samotný prezident republiky a prvý tajomník ÚV KSS A. Novotný. Oveľa vážnejší zásah predstavoval jeho návrh z októbra 1959, ktorý predchádzal rozhodnutiu Byra ÚV KSS z organizačných dôvodov nezvolávať zjazd KSS, ktorý sa mal konať v roku 1960. Odsúvanie významu zjazdov KSS sa však prejavovalo už od polovice päťdesiatych rokov, keď sa zjazdy KSS od X. zjazdu prestali číslavať. Týkalo sa to zjazdov v rokoch 1955, 1957, aj 1958.¹¹⁸ Na základe zmeny stanov na celoštátnej konferencii KSČ v júli 1960 sa napokon zmenila jeho periodicita na štyri roky tak, aby sa fakticky stal súčasťou prípravy zjazdu KSČ a KSS sa tak otvorenejšie posunula na úroveň územnej organizácie KSČ.¹¹⁹

---

114 *Východoslovenské noviny*, roč. 3 (9), 9. marec 1960, č. 33, s. 2.

115 O rozšírení právomoci a zodpovednosti národných výborů a zvýšení jejich úlohy v hospodářské a kulturní výstavbě. Usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ ze dne 7. – 8. dubna 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu*, s. 720-774.

116 71/1960 Sb. Vládní nařízení ze dne 10. června 1960 o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 27. Vydána dne 13. června 1960, s. 185-207.

117 65/1960 Sb. Zákon ze dne 25. května 1960 o národních výborech. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 24. Vydána dne 7. června 1960, s. 161-171.

118 PEŠEK, J. *Centrum moci*, s. 39-40.

119 PEŠEK, J. *Slovensko na prelome*, s. 17.

Prirodzene, uvedený trend sa celkom nevyhnutne premietol aj do úvah o usporiadaní a štruktúre štátnej správy. O asymetrickom systéme v Československu sa začalo diskutovať hlavne v súvislosti s prípravou novej ústavy republiky, najmä z iniciatívy pražského centra, napokon však príslušný návrh zmien v postavení a štruktúre slovenských národných orgánov prerokovávalo Byro ÚV KSS 23. apríla 1960. V podstate sa navrhovalo nielen zrušenie Zboru povereníkov a jednotlivých povereníctiev, ale dokonca aj niekoľkých štátnych úradov, ktoré mali celoslovenskú pôsobnosť. Slovenská národná rada sa v zmysle návrhu stávala jednotným orgánom štátnej moci a štátnej správy ako súčasť štátneho aparátu Československej republiky. Výkonná moc zo ZP bola formálne presunutá na Predsedníctvo SNR, ktoré malo koordinovať a riadiť komisie a povereníkov SNR. Kompetencie povereníctiev by prevzali najmä príslušné ministerstvá, čiastočne KNV a komisie SNR, ktorých agendu by viedlo osem odborov SNR.

Podľa návrhu novej organizácie SNR záležitosti týkajúce sa národnostných menšín mal zabezpečovať odbor SNR pre školstvo a kultúru, ktorý, okrem iného, mal sledovať aj špecifickú slovenskú problematiku a v jej rámci predkladať tiež návrhy na riešenie niektorých otázok týkajúcich sa občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti žijúcich na Slovensku.¹²⁰ Nová Ústava ČSSR z 11. júla 1960, ktorá, okrem iného, reorganizáciu štátnej správy právne zakotvovala, túto povinnosť preniesla priamo na Slovenskú národnú radu. V hlave šiestej, ktorá bola venovaná SNR, sa totiž v čl. 74 o pôsobnosti SNR, v odseku g) ako jedna z jej úloh uvádza „zabezpečovať v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre všestranný rozvoj života občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti.“¹²¹ V takmer totožnom znení to potvrdil aj zákon SNR č. 113/1960 Zb. zo 14. júla 1960 o rokovacom a pracovnom poriadku Slovenskej národnej rady v § 3 odsek g).¹²²

Konkrétne územné, organizačné, kádrové aj personálne zmeny v štátnych, ale tiež v straníckych orgánoch, ktoré vyplývali z uvedených právnych ustanovení, sa uskutočňovali aj na východnom Slovensku v relatívne pokojnej atmosfére a bez rušivých momentov. Týkalo sa to uskutočnenia ustanovujúcich konferencií okresných organizácií KSS v novokreovaných okresoch v dňoch 19. – 20. marca 1960, ustanovujúcej konferencie krajskej organizácie KSS v Košiciach pre Východoslovenský kraj v dňoch 26. – 27. marca 1960, ale aj priebehu volieb do Národného zhromaždenia, SNR a národných výborov, ktoré sa konali už podľa nových volebných zákonov 12. júna 1960.

---

120 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 1032. Zasadnutie Byra ÚV KSS z 23. apríla 1960. *Návrh novej organizácie Slovenskej národnej rady a začlenenia ostatných orgánov štátnej správy na Slovensku do systému celoštátnych orgánov.*

121 100/1960 Sb. Ústavní zákon ze dne 11. července 1960. Ústava Československé socialistické republiky. In *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Ročník 1960, částka 40. Vydána dne 11. července 1960, s. 304. Preklad z českého jazyka autormi.

122 113/1960 Sb. Zákon Slovenské národní rady ze dne 14. července 1960 o jednacím a pracovním řádu Slovenské národní rady. In *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Ročník 1960, částka 44. Vydána dne 14. července 1960, s. 338.

Zmena územného členenia priamo zasiahla aj organizačnú štruktúru Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Sekretariát ÚV KSČ síce už 9. decembra 1959 prerokoval návrh na uskutočnenie územných zmien niektorých spoločenských organizácií s tým, že v druhej polovici roku 1960 sa bude zaoberať systemizáciou ich aparátov, avšak politické strany a organizácie pôsobiace výhradne na Slovensku ponechal v kompetencii ÚV KSS. Sekretariát ÚV KSS 29. januára 1960 tak riešil hlavne otázku reorganizácie Strany slobody, Strany slovenskej obrody, Csemadoku a Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Uložil pracovníkom aparátu A. Kretovej a P. Porubenovi zabezpečiť, aby predsedovia organizácií v druhej polovici roku 1960 predložili návrhy na systemizáciu ich aparátov.

Vo všeobecnosti bola akceptovaná zásada, že počet členov volených orgánov, teda plén a predsedníctiev, v nových okresných a krajských výboroch by sa mal zvýšiť približne o tretinu, aby sa vytvorili isté predpoklady pre kvalitnejšie plnenie úloh v nových územných celkoch. Počet platených funkcionárov a pracovníkov aparátu by sa oproti dovtedajšiemu stavu nemal meniť. Určitá výnimka dodržiavania tohto princípu sa pripúšťala iba v niektorých okresných výboroch, a to v záujme zlepšenia ich politicko-organizačnej činnosti a pomoci organizáciám, zvlášť na dedine. V sídlach nových okresov i krajov sa mali zároveň ustanoviť prípravné výbory, ktoré spravidla pozostávali z dovtedajších funkcionárov okresov a krajov, ktorých hlavnou úlohou bolo pripraviť ustanovujúce okresné a krajské konferencie daných spoločenských organizácií.

Pokiaľ išlo o Kultúrny spolok ukrajinských pracujúcich, ÚV KSUP pozostával z 31 členov a siedmich náhradníkov, pričom v aparáte pracovalo 64 zamestnancov, z toho 43 politických a 21 administratívno-technických pracovníkov. ÚV KSUP v Prešove pritom zamestnával 10 politických a 11 administratívnych pracovníkov a v redakciách periodík *Нове життя*, *Дружно вперед* a *Дукля* pracovalo spolu 15 redaktorov a dve administratívne sily. Okresné výbory KSUP boli zriadené v desiatich okresoch, pričom platenými zamestnancami boli osemnásť politickí a ôsmi technickí pracovníci. Pre porovnanie, Csemadok, ktorý mal štyri krajské výbory a 27 okresných výborov, zamestnával len 57 platených pracovníkov. Po zmene územného členenia KSUP vytvoril len štyri okresné výbory, a to v Bardejove, v Humennom, v Poprade a v Prešove, v ktorých pracovalo v priemere 2,6 pracovníkov. Počet členov okresných výborov sa mal mierne zvýšiť tak, aby mali 25 – 31 členov a tiež počet volených náhradníkov sa mal zvýšiť na sedem. Ustanovujúce okresné konferencie KSUP sa konali v období od 3. do 10. apríla 1960. Počet pracovníkov aparátu KSUP v okresoch nebol určený a mal byť prispôsobený pomerom v ostatných spoločenských organizáciách.¹²³

Napriek zmenám v legislatíve Československa s určitým zohľadňovaním špecifických podmienok na Slovensku a relatívne rozsiahlej propagačnej kampani sa reforma štátnej správy a územného členenia odrazila v postavení obyvateľstva ukrajinskej národnosti, ale aj v riešení jeho problémov negatívnym spôsô-

---

123 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 200. *Uznesenie z 5. schôdze sekretariátu ÚV KSS, konanej dňa 29. januára 1960*, ss. 1-3, 9-10.

bom, a to vo väčšej miere, než sa pôvodne rátalo alebo odhadovalo. Potvrdili to už prvé výsledky sčítania obyvateľstva z roku 1961, ktoré aj s porovnaním s rokom 1950 a s prepočtom podľa nového územného rozdelenia východného Slovenska ukazuje tabuľka č. 20.¹²⁴

Tabuľka č. 20: *Podiel obyvateľov ukrajinskej národnosti na ich celkovom počte vo Východoslovenskom kraji v rokoch 1950 a 1961*

Okres	Počet Ukrajincov 1950	Podiel na celkovom počte	Počet Ukrajincov 1961	Podiel na celkovom počte
Bardejov	19 354	26,15 %	9 387	10,39 %
Humenné	18 491	23,81 %	16 973	17,52 %
Košice	388	0,27 %	591	0,32 %
Michalovce	119	0,10 %	474	0,33 %
Poprad	1 843	1,70 %	2 243	1,79 %
Prešov	5 574	4,31 %	3 681	2,18 %
Rožňava	19	0,03 %	43	0,05 %
Spišská Nová Ves	301	0,33 %	82	0,07 %
Trebišov	250	0,28 %	220	0,20 %
Východoslov. kraj	46 339	5,15 %	33 694	3,03 %

Pokles počtu obyvateľstva ukrajinskej národnosti o 12 645 osôb od roku 1950, teda o 27,3 %, bol vo veľkej miere spôsobený pracovnou migráciou do priemyselných aglomerácií v českých krajoch. Úbytok sa tiež oficiálne vysvetľoval najmä prirodzenou asimiláciou, resp. podľa marxisticko-leninského učenia, „zblížovaním národov a národností“. Okrem toho, aj v týchto súvislostiach sa uvádzali bližšie nešpecifikované „nesprávne javy pri uskutočňovaní národnostnej politiky“, ktoré vraj do značnej miery skreslili výsledky sčítania ľudu v roku 1950. Keďže v spojení so sčítaním obyvateľstva v roku 1961 sa zdôrazňovalo dobrovoľné hlásenie sa k národnostnej príslušnosti, nepriamo sa naznačuje, že pri cenzu v roku 1950 tomu tak vždy a celkom nebolo.¹²⁵

Hoci vtedajší výrazný pokles početnosti rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva v porovnaní s rokom 1930 bol preverovaný revíziou, ktorá nepreukázala relevantné nedostatky, sčítací komisári mohli občanov v tejto záležitosti do istej miery ovplyvniť. Navyše, bolo vtedy možné hlásiť sa aj k rusínskej (ruskej) národnosti, ktorá však bola v celkových výsledkoch interpretovaná ako „ukrajinská“, čo mohlo početnosť oficiálne prezentovanej ukrajinskej národnosti zvýšiť.

124 Národní archiv (NA) Praha, f. ÚV KSČ, S ÚV KSČ, svazek (sv.) 226, arch. j. 382. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSČ 7. 3. 1962, bod 3. *O dosavadních výsledcích a dalších úkolech v práci mezi obyvatelstvem ukrajinské národnosti v ČSSR*, s. 5.

125 *O dosavadních výsledcích a dalších úkolech*, s. 6.

Keď v roku 1961 bolo možné deklarovať len ukrajinskú alebo k ruskú národnosť, značný pokles počtu Ukrajincov (Rusov) sa preto stal skutočnosťou.

Je pravdou, že slovenské orgány a inštitúcie, zvlášť Zbor povereníkov a jednotlivé povereníctva, venovali problematike Prešovského kraja veľkú pozornosť a zaslúžili sa o jej parciálne riešenie, najmä o postupné znižovanie zaostávania kraja za ostatnými oblasťami Slovenska. Otázka obyvateľstva ukrajinskej národnosti sa však pre ne príliš skoro stala iba jedným z aspektov regionálnej problematiky. Sústredili sa na zabezpečovanie ekonomického rastu, pričom celý rad ďalších otázok tunajších Ukrajincov chceli riešiť len prostredníctvom ideologickej práce. Chýbal im komplexný prístup, ich práca bola neraz málo systematická a vyznačovala sa zjavnými prvkami náhodnosti a nárazovitosti, preto mohla často viesť len k čiastkovým a relatívnym úspechom.

Jednotlivé problémy ukrajinského obyvateľstva častejšie priamo riešili krajské, okresné a miestne národné výbory, ale aj stranícke orgány a organizácie Prešovského kraja. Musíme mať však na zreteli, že zvlášť národné výbory vyššiu autoritu, väčšiu dôveru a rozsiahlejšie kompetencie získavali len postupne. V mnohých obciach boli „orgány ľudovej moci“ pasívne a aj v okresoch veci spravídla riešili pracovníci aparátu a nie volené orgány. To úplne prirodzene vytváralo široký priestor pre byrokratický prístup a administratívne metódy v oblasti riadenia a správy vo všetkých sférach života spoločnosti.

MNV a ONV na severovýchodnom Slovensku mali značné starosti aj s personálnym zabezpečením vlastnej práce. Ich poslanci i zamestnanci nie vždy dokázali jednotlivé otázky posudzovať s potrebným prehľadom a odstupom, pričom prijímané opatrenia neraz zabiehali do nepodstatných detailov. Z toho hľadiska aj vyjadrenie tajomníka KV KSS v Prešove V. Biľaka, že „*cez národné výbory, ktoré znamenajú vládu v obci, okrese a kraji, účastní sa náš ľud bez rozdielu národnosti na správe štátu*“, bolo skôr vyjadrením priania, resp. dobovej symboliky než objektívnej reality.¹²⁶ V skutočnosti štátne orgány málokedy dokázali pružne a so znalosťou vecí reagovať na aktuálne dianie a usmerňovať najdôležitejšie spoločenské procesy v národnostne zmiešanej oblasti severovýchodného Slovenska, ich rozhodnutia sa veľmi často neopierali o serióznejšiu analýzu situácie, a preto tiež nemohli vo väčšej miere prihliadať ani na špecifické javy v živote a vývoji ukrajinského obyvateľstva.¹²⁷

---

126 SNA, f. ÚP SNR, Zápisnice SNR, inv. č. 8. *Stenografická zpráva o priebehu ustanovujúcej (1.), 2. a 3. schôdzky Slovenskej národnej rady z 18. decembra 1954 v Bratislave*, s. 23.

127 ZVARA, J. Národnostná (menšinová) politika KSČ v období budovania socializmu. In *Otázky kultúr národnosti v socialistickom Československu. Zborník medzinárodného vedeckého sympózia v Modre-Harmónii v dňoch 12. – 13. júna 1973*. Ed. T. Olík, D. Reptová. Bratislava: Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky; Kabinet teórie a sociológie kultúry, 1973, s. 6.

III. UKRAJINCI V KULTÚRNOM ŽIVOTE REGIÓNU

1. UKRAJINSKÉ NÁRODNOSTNÉ ŠKOLSTVO

Jedným z rozhodujúcich prostriedkov propagovania, presadzovania a posilňovania ukrajinskej národnej identity obyvateľstva severovýchodného Slovenska celkom prirodzene malo byť národnostné školstvo, ktoré sa však od zavedenia ukrajinského vyučovacieho jazyka do tamojších menšinových škôl od 1. septembra 1953 ocitlo v stave permanentnej krízy. Bolo evidentné, že hlavnou príčinou bol nesúhlas rodičov školopovinných detí v tomto regióne, ktorý vyvrcholil bojkotovaním školskej dochádzky, avšak politické a školské orgány pod tlakom z vyšších miest sa často obmedzovali najmä na riešenie organizačných, personálnych a technických problémov. V regióne tak pribúdali školské budovy, modernizovalo zariadenie a skvalitňovalo sa ich vybavenie, prichádzali aj noví učitelia, avšak atraktivnosť ukrajinských škôl a počet žiakov v nich v podstate stagnovali a postupne klesali.¹

Zbor povereníkov v januári 1954 preto, okrem iného, rozhodol tiež o rozšírení počtu pracovníkov IV. referátu KNV v Prešove a ONV v okresoch s národnostne zmiešaným obyvateľstvom tak, aby tam mohli byť ustanovení osobitní školskí inšpektori pre záležitosti ukrajinských škôl. Zároveň sa uzniesol „zabezpečiť, aby sa na všetkých školách v Prešovskom kraji vyučovalo a nepripustil' nijaké kompromisné riešenie v zmene ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský, ale na takéto školy ustanoviť taktných, politicky a odborne vyspelých učiteľov, ktorí by zabezpečili rovnakú úroveň ukrajinskej školy so slovenskou školou.“² Splnenie tejto direktívy však vôbec nebolo jednoduché.

V školskom roku 1953/54 pracovalo 83 materských škôl s 93 triedami a 2151 deťmi, 211 národných škôl s 304 triedami a 8377 žiakmi, 44 osemročných stredných škôl (OSŠ) s 251 triedami a 7193 žiakmi a 6 škôl a tri pobočky na slovenských školách III. stupňa so 70 triedami a 2142 študentmi.³ Na týchto školách pôsobilo 753 učiteľov, z toho 458 bolo bez potrebnej kvalifikácie, t. j. 60,8 %. Podiel nekvalifikovaných učiteľov na materských školách predstavoval 77,7 %, na národných školách 37,2 %, na OSŠ 80,4 % a na jedenásťročných stredných školách

---

1 ŠA Prešov, f. KNV – P, sign. šk/458, šk. 128. *Uznesenia Politického sekretariátu ÚV-KSČ, Predsedníctva ÚV-KSS a Sboru povereníkov o mimoriadnej pomoci Prešovskému kraju.*

2 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 640, šk. 134. *Uznesenie Zboru povereníkov z 26. januára 1954.*

3 RIČALKA, M. *Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR po roku 1945.* In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti*, ss. 85, 87 a 94.

(JSS) 71,7 %.⁴ Hlavným nedostatkom ale bolo to, že ani samotní učitelia neovládali ukrajinský spisovný jazyk. Absolvovali síce šesťtýždňový prázdninový kurz i kontrolované individuálne štúdium ukrajinskej gramatiky a literatúry, ale to na osvojenie ukrajinského jazyka vôbec nestačilo.⁵ Z tohto dôvodu bol prechod na ukrajinský vyučovací jazyk na mnohých školách len formálny a skutočný vyučovací jazyk v podstate závisel od rečových znalostí učiteľov. Napriek tomu, nespojnosť rodičov so zavedením ukrajinského vyučovacieho jazyka bola evidentná. V niektorých obciach regiónu dokonca pristúpili až k bojkotovaniu školskej dochádzky svojich detí a v niekoľkých školách sa nevyučovalo.

Odmietavé stanovisko rodičov v tomto smere sa prejavilo vo viacerých okresoch severovýchodného Slovenska. V okrese Giraltovce išlo o obce Valkovce, Maťaška a Ďurďoš, v okrese Sobrance zase o obce Beňatina, Inovec i Ruský Hrabovec. Tri mesiace žiaci vôbec nenavštevovali vyučovanie v obci Detrik v okrese Vranov a neudržateľnou sa stala aj ukrajinská ľudová škola v Hencovciach v tom istom okrese po návrate tamojších občanov do obce Blažov (okres Sabinov). Nesúhlas s výučbou v ukrajinským jazyku vyjadrovali aj rodičia z Osturňa (okr. Spišská Stará Ves), ktorí vyslali 15-člennú delegáciu k predsedovi vlády V. Širokému, a z obce Stročín (okr. Svidník). Zvlášť napätá situácia vznikla v Stakčíne, okres Snina, kde síce existovala ukrajinská, ale aj slovenská škola, ktorá však na údajný príkaz školského inšpektora odmietala prijať žiakov ukrajinskej národnosti, hoci absolvovali zápis v riadnom termíne.⁶

Negatívne postoje veľkej časti obyvateľstva viedli k tomu, že Byro KV KSS v Prešove 16. marca 1954 po predbežnej dohode s Poverením školstva prijalo uznesenie, podľa ktorého sa mohla v prípade neúspechu „politckej práce“ v obci uskutočniť prípadne aj zmena vyučovacieho jazyka alebo vytvoriť školy s vyučovacím jazykom tak ukrajinským, ako aj slovenským, resp. ak sa rodičov nepodari presvedčiť, umožniť im posielat deti do ľubovoľnej školy.⁷ Počítalo sa s tým, že najlepší učitelia ukrajinskej národnosti by ďalej zostali v týchto školách a súčasne by realizovali národno-vedomovacu prácu v príslušnej obci.⁸ Táto zásada bola však v praxi uskutočnená len veľmi zriedka. Školská správa, ako i orgány KSUP v jednotlivých okresoch sa totiž obávali, že eventuálna zmena vyučovacieho jazyka na niektorej škole vytvorí precedens pre rovnaký postup v ďalších školách a v obciach okresu, preto žiadosti v tomto smere zámerne vybavovali zdĺhavo a často k nim vyjadrovali záporné rozhodnutia.

---

4 URAM, P. K niektorým otázkam vývoja ukrajinského školstva v Československu v rokoch 1945 – 1960. In *Zborník prác učiteľov Ústavu marxizmu-leninizmu UPJŠ* 5. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 249.

5 ŠA Prešov, f. KNV – P, Referát pre organizáciu a činnosť ľudovej správy (ROČES), inv. č. 14, šk. 31.

6 NA Praha, f. Úrad Předsednictva vlády – tajná spisovna (ÚPV – T), šk. 662, č. j. 04465/54 zo dňa 9. marca 1954. *Zpráva o závadách na školách v kraji Prešov*, s. 3-4.

7 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 14. Zápisnica zo zasadnutia Byra KV KSS v Prešove 16. marca 1954.

8 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 155.

Rozhodujúce bolo, že mnohí funkcionári ukrajinskej národnosti, avšak tiež niektoré stranícke a školské orgány v okresoch, považovali zachovanie ukrajinského vyučovacieho jazyka v jednotlivých obciach za principiálnu otázku, preto úsilie o jeho zmenu veľmi často posudzovali ako prejav buržoázneho nacionalizmu, protisocialistických a protisovietskych tendencií, ba neraz mu pripisovali ciele sledujúce oslabenie republiky, čo už nieslo znaky protištátnej činnosti.⁹ Práve z tohto dôvodu, napriek vyššie uvedenej smernici, uskutočnila sa zmena vyučovacieho jazyka na slovenský na jar 1954 iba v jedinej obci, vo Valkovciach, okres Giraltovce. K 1. septembru 1954 však o vytvorenie slovenskej školy požiadali rodičia z obcí Fijaš, Kožany, Štefurov a Vlača z okresu Giraltovce, z obcí Miňovce, Mrázovce, Šandal a Vyšná Olšava (okr. Stropkov), z Roškoviec a Vyšnej Radvane (okr. Medzilaborce), ako aj z obcí Banské (okr. Vranov), Podhorod' (okr. Sobrance) a Stakčín (okr. Snina).¹⁰

Počet ukrajinských škôl sa preto v podstate nezmenil ani v školskom roku 1954/55. Oficiálne fungovalo 89 materských škôl s 2231 deťmi, 46 osemročných stredných škôl so 7152 žiakmi, tri jedenáťročné stredné školy a dve pobočky pri slovenských JSS s 1529 študentmi.¹¹ Rodičia sa však sťažovali na postup regionálnych úradov, so žiadosťami o zmenu vyučovacieho jazyka sa obracali priamo na vyššie stranícke i štátne orgány, pričom odmietali posielat' deti do ukrajinských škôl. V dňoch 19. októbra až 2. novembra 1954 preto Prešovský kraj navštívila osobitná komisia menovaná povereníkom školstva E. Sýkorom, aby prešetrila všetky žiadosti rodičov o zmenu vyučovacieho jazyka z ukrajinčiny na slovenčinu. Dňa 28. októbra 1954 sa prítomnosťou problematikou ukrajinského vyučovacieho jazyka zaoberalo aj Byro ÚV KSS, ktoré v snahe zabezpečiť školskú dochádzku a riadne vyučovanie na severe východného Slovenska uložilo povereníkovi E. Sýkorovi definitívne riešiť žiadosti občanov o zmenu vyučovacieho jazyka podľa týchto zásad:

1. Rozšíriť učebné plány všetkých škôl s vyučovacím jazykom ukrajinským a s maďarským tak, aby zvýšenie počtu hodín slovenského jazyka garantovalo

---

9 Pozri napr. SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS, arch. j. 1 059. *Správa o činnosti na okresnej konferencii KSS v Medzilaborciach 6. – 7. marca 1954*, s. 29-30; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 4. *Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove, konaného v dňoch 31. januára a 1. februára 1955*, s. 52; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS, arch. j. 1 061. *Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Medzilaborciach 17. – 18. marca 1956*, ss. 30-31, 71-72; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk.6. *Zápisnica zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove 11. októbra 1957. Stenografický záznam zo zasadnutia pléna KV KSS v Prešove dňa 11. októbra 1957, rozšíreného o vedúcich tajomníkov OV KSS, inštruktorov KV KSS a vedúcich oddelení KV KSS*, s. 12-14; SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS, a. j. 1028. *Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 22. – 23. marca 1958*, s. 77.

10 NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 02/2, svazek (sv.) 24, arch. j. 34/4. *Správa Byra ÚV KSS Politickému byru ÚV KSČ z roku 1954*, s. 3.

11 *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 154.

také ovládanie slovenského jazyka, ktoré umožní uplatnenie sa absolventov týchto škôl na všetkých úsekoch života spoločnosti;

2. V obciach, v ktorých nebude stačiť takéto riešenie, vyučovať v slovenskom jazyku tiež niektoré ďalšie predmety;

3. V tých obciach, v ktorých občania odmietnu ukrajinskú školu, zmeniť vyučovací jazyk, ale ak ide o zväčša o ukrajinskú obec, v učebnom pláne zaviesť povinnú výučbu ukrajinského jazyka v rozsahu troch – štyroch hodín týždenne.¹²

Z uvedených princípov možno už na prvý pohľad dedukovať, že to bolo predsa len úsilie o isté kompromisné riešenie problému, ktoré však nezaručovalo úspech. Okrem toho, vznikla tým legitímna otázka, ktoré obce možno pokladať za ukrajinské, pretože žiadne jasné pokyny alebo zásady v tomto smere neboli určené. Stranícke orgány však začali ako hlavné kritérium používať výsledky sčítania obyvateľstva z roku 1950, čo bolo nedemokratické, ale i absolútne nekorektné hľadisko. Cenzus v marci 1950 sa totiž uskutočnil za podstatne iných podmienok, keď sa pripúšťala rusínska etnicita časti menšiny, tolerovalo sa tiež jej dvojaké označenie a o národnokultúrnej orientácii bolo síce pripravené politické rozhodnutie, avšak v praxi sa ešte dôsledne nerealizovalo. Navyše, príslušníkov menšiny vtedy ešte spájala najmä príslušnosť ku gréckokatolíckej cirkvi, ktorá mesiac po sčítaní prestala legálne existovať.

Komisia vyslaná na severovýchodné Slovensko napokon riešila žiadosti občanov zo 17 obcí a rozhodovala v zmysle zásad stanovených Byrom ÚV KSS z 28. októbra 1954. V desiatich obciach bol síce vyučovací jazyk zmenený na slovenský, avšak vyučovanie jazyka ukrajinského bolo zachované (Beňatina, Ďurkov, Inovec, Kožany, Matiaška, Miňovce, Podhorod', Štefurov a Vyšná Olšava). V obci Stakčín komisia povolila otvorenie druhej triedy na škole s vyučovacím jazykom slovenským, kým v obciach Fijaš, Maťovce, Roškovec a Ruská Bystrá sa rodičia uspokojili so zvýšením počtu hodín slovenského jazyka a tým, že vo vyšších ročníkoch sa budú v slovenskom jazyku vyučovať aj niektoré ďalšie, z hľadiska ďalšieho štúdia či praxe dôležité, predmety. Po uvedených opatreniach zo strany komisie sa dochádzka žiakov do školy v podstate obnovila, v protestoch najvytrvalejší boli občania zo Stakčína a z Ruskej Bystrej.¹³

Problémami na úseku ukrajinského národnostného školstva sa zaoberalo aj Politické byro ÚV KSČ 15. decembra 1954. Akceptovalo zásadu, že všade tam, kde sa obyvateľstvo roku 1950 prihlásilo k ukrajinskej národnosti, je potrebné zriadiť školy s ukrajinským vyučovacím jazykom, a tam, kde bolo v menšine, vytvoriť pobočné triedy s ukrajinským vyučovacím jazykom. Minister školstva F. Kahuda mal do konca januára 1955 zabezpečiť prepracovanie učebných plánov na národnostných školách, aby žiaci ukrajinskej a maďarskej národnosti dôkladne ovládali slovenský jazyk a plne sa uplatnili v ďalšom štúdiu a v praxi. Do konca apríla mal tiež vyslať delegáciu pracovníkov školskej správy a ukrajinských učiteľov na študijnú cestu do ZSSR, ktorá by v Zakarpatskej oblasti USSR študo-

---

12 Správa Byra ÚV KSS Politickému byru ÚV KSČ z roku 1954, s. 3-4.

13 Správa Byra ÚV KSS Politickému byru ÚV KSČ z roku 1954, s. 4-5.

vala organizáciu a spôsob vyučovania na tamajších školách. Dostal tiež úlohu požiadať sovietsku vládu, aby umožnila 50 – 60 absolventom stredných škôl ukrajinskej národnosti štúdium na tamajších pedagogických školách s ukrajinským vyučovacím jazykom.¹⁴

Na druhej strane, v rokoch 1954 – 1955 sa stranické, štátne i školské orgány usilovali realizovať opatrenia, ktoré boli na úseku ukrajinského školstva prijaté už v predchádzajúcom období, avšak ich uskutočneniu zabránila mimoriadna situácia vyvolaná prejavmi nesúhlasu zo strany rodičov. K začiatku školského roku 1954/55 bolo však do iných krajov preložených ďalších 11 učiteľov z radov optantov a emigrantov. Od 1. decembra 1954 bolo na školskom referáte KNV v Prešove zriadené oddelenie ukrajinského školstva a systemizovali sa miesta inšpektorov pre ukrajinské školy.¹⁵ Oveľa menej úspešná bola snaha o riešenie neuspokojivej situácie ohľadom školských budov a vysokej miery nekvalifikovanosti učiteľov.

V období dvojročnice a plnenia prvého päťročného plánu bolo v Prešovskom kraji vybudovaných 50 nových školských budov, z toho 13 pre národné a päť pre meštianske školy s ukrajinským vyučovacím jazykom.¹⁶ V podmienkach kraja, zvlášť v severných okresoch, bolo však naďalej 94 škôl umiestnených v drevených barakoch a asi 400 škôl ešte fungovalo v nevyhovujúcich prenajatých priestoroch. To sa prirodzene odrazilo na vysokej zmennosti vyučovania, ktorá dosahovala 26,2 %, kým napríklad v kraji Banská Bystrica len 16,3 %.¹⁷

Jedným z hlavných problémov na úseku ukrajinského školstva v tomto období však zostávalo zabezpečenie serióznej prípravy učiteľov, ktorá sa mimoriadne skomplikovala prechodom na ukrajinský vyučovací jazyk. Ukrajiničina sa totiž na žiadnom type učiteľských preparandií v Československu dovtedy nevyučovala a pôvodné predstavy školských orgánov o výraznej pomoci v tomto smere zo strany USSR sa naplnili len čiastočne.

O zriadenie pedagogickej fakulty pre prípravu učiteľov ukrajinských škôl sa usilovala ešte UNRP, avšak jej snahu v značnej miere spochybňovali vtedajšie značné nejasnosti okolo jazykovej otázky. Isté možnosti sa totiž ukazovali, najmä keď v roku 1947 vznikla Pobočka Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity v Košiciach. Skupina zmocencov z radov UNRP vedená I. Macinským už v novembri 1948 pripravila aj návrh zákona o pedagogickej fakulte, avšak pod vplyvom viacerých okolností faktický vývoj prebiehal inak.¹⁸ ÚV KSS v uznesení z 2. júna 1949 podporil myšlienku vytvoriť Katedru ukrajinského jazyka pri Po-

---

14 NA Praha, f. Sekretariat ÚV KSČ 1954-1962 (02/4), arch. j. 86, bod (b.) 6. *Kontrolná zpráva o plnění uznesení politického byra ÚV KSČ z 15. decembra 1954 k problému na školách s vyučovacím jazykom ukrajinským*, s. 1.

15 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 78, šk. 61, spis č. 237/55/55 – taj.

16 Pozri vystúpenie vedúceho tajomníka KV KSS v Prešove I. Rendeka. SNA, f. ÚP SNR, inv. č. 8. *Stenografický zápis o priebehu (24.) zasadnutia Slovenskej národnej rady v Bratislave 26. marca 1954*, s. 40.

17 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 59, šk. 46, spis č. 2 123/54 – taj., s. 7.

18 ŠA Prešov, f. UNR 1945 – 1948, bez signatúry. Protokol zo zasadnutia Predsedníctva UNRP konaného 10. novembra 1948.

bočke PF SU v Košiciach, najmä vzhľadom na zrušenie Štátnej ruskej učiteľskej akadémie v Prešove.

Predsedníctvo ÚV KSS riešenie tejto záležitosti zverilo Povereníctvu školstva, vied a umení aj uznesením z 21. mája 1951 a rezolúciou z 28. júna 1952.¹⁹ V októbri 1952 bola síce pedagogická fakulta premiestnená z Košíc do Prešova, avšak katedru ukrajinského jazyka zriadilo Povereníctvo školstva a osvetu až v roku 1953. V tom čase bola už pedagogická fakulta preformovaná na dvojročnú *Vyššiu pedagogickú školu* pripravujúcu učiteľov škôl II. stupňa základnej školy a *Filologickú fakultu* novozriadenej *Vysokej školy pedagogickej v Bratislave* pre prípravu učiteľov škôl III. stupňa.²⁰ Aj keď záujemcovia o učiteľské povolanie využívali denné štúdium len v menšej miere a preferovali skôr krátkodobé kurzy a formu diaľkového štúdia, fungovanie ukrajinského oddelenia VPŠ a Katedry ukrajinského jazyka FF VŠP v Prešove vytváralo pre prípravu učiteľov ukrajinských škôl a ich plnú kvalifikovanosť podstatne priaznivejšie podmienky, čo sa však mohlo fakticky prejavíť až v ďalších rokoch.

Výrazným zásahom do oblasti ukrajinského národnostného školstva bolo plnenie úloh prijatých v súvislosti s Uznesením Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu z 3. decembra 1955. Byro KV KSS v Prešove v prvom rade prikázalo do konca júna 1956 za súčinnosti s Povereníctvom školstva a *Krajským ústavom pre ďalšie vzdelávanie učiteľov* uskutočniť previerku výchovnovzdelávacej práce na pedagogickej škole pre učiteľov národných škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom. Malo sa sledovať, v akom jazyku učitelia vyučujú, aké je triedne zloženie žiakov, úroveň výchovy k národnej hrdosti, personálna skladba školy, vedomosti žiakov a príčiny vysokého percenta prepádajúcich. Zároveň byro KV KSS požadovalo podľa osobitného plánu inšpekčnej činnosti zintenzívniť krajský pedagogický dozor.

Na úseku zvyšovania odbornej a politickej prípravy učiteľov v ukrajinských školách sa mali cez prázdniny do 15. augusta 1955 realizovať štvortýždňové kurzy pre 250 učiteľov zamerané hlavne na ukrajinský jazyk a históriu. Odbor školstva KNV v Prešove dostal za úlohu vybrať 50 žiakov na vysokoškolské pedagogické štúdium v ZSSR, kde v školskom roku 1956/57 malo študovať tiež 14 adeptov umeleckých žánrov a 15 záujemcov o odbory technického a medicínskeho charakteru. Niektorí študenti ukrajinskej národnosti mali byť s prihliadnutím na potreby kraja prijímaní tiež na tunajšie vysoké školy, ale už s tým, že po absolvovaní prvého ročníka by odišli študovať do ZSSR. Poslucháčom ukrajinciny v ZSSR, ktorí by prejavili záujem a schopnosti, malo byť dovolené prestúpiť na umelecké odbory. ÚV KSČ a ministerstvo školstva sa pritom zvlášť snažili, aby sa pri prideľovaní absolventov vyšších a vysokých škôl prihliadalo hlavne na zvýšenú potrebu učiteľov slovenčiny a dejepisu na ukrajinských školách v Pre-

---

19 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, ss. 152, 154-155.

20 URAM, P. *Rozvoj kultúry na východnom Slovensku v období výstavby socializmu. In Zborník prác učiteľov Ústavu ML UPJŠ II*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 130.

šovskom kraji.²¹ Prirodzene, rovnaký postup sa vyžadoval aj pri realizácii návrhu, aby riaditelia ukrajinských škôl, pedagogickí vedúci a školskí inšpektori prešli trojmesačným školením v *Ústave pre ďalšie vzdelávanie vedúcich školských pracovníkov v Kyjeve*, ktoré by sa uskutočnilo dvakrát v roku 1956 a 1957.

Viacero opatrení bolo prijatých na úseku personálnej práce. Medzi nimi bola tiež požiadavka prijať dvoch vysokoškolských profesorov na obdobie troch rokov. Odbor školstva mal pripraviť návrh na premiestnenie učiteľov ukrajinskej a slovenskej národnosti tak, aby vo vyšších ročníkoch slovenský jazyk i dejiny, okrem ukrajinskej histórie, podľa možnosti učili dobrí slovenskí učitelia. To, rovnako ako príprava návrhu na zvýšenie počtu hodín slovenčiny vo vyšších ročníkoch základných a výberových škôl, malo za cieľ minimalizovať ťažkosti, ktoré mali ukrajinskí študenti po prijatí na slovenské stredné a vysoké školy. Školská správa a spoločenské organizácie mali presviedčať absolventov ukrajinských škôl, aby mohli byť umiestnení práve na ukrajinské školy, čo dovtedy nebolo samozrejmosťou. Do kádrovej oblasti patrí aj návrh na systemizáciu ukrajinského oddelenia odboru školstva KNV v Prešove tak, aby ho tvorili vedúci oddelenia, metodik, krajský školský inšpektor pre ukrajinské školy a pedagogický pracovník pre učebnice a tlač. Rada KNV mala tiež požiadať Povereníctvo školstva o zvýšenie počtu okresných školských inšpektorov pre národnostne zmiešané okresy. V okresoch Bardejov, Medzilaborce, Michalovce, Prešov, Sabinov, Snina, Sobrance a Stará Ľubovňa by boli dvaja školskí inšpektori.²²

V druhej polovici päťdesiatych rokov sa početný stav ukrajinského školstva viac-menej stabilizoval. Pri porovnaní počtu ukrajinských škôl jednotlivých stupňov v školskom roku 1955/56 a v školskom roku 1958/59 výraznejší pokles nastal len v kategórii materských škôl s ukrajinským výchovným jazykom (z 89 na 62), kým početnosť ukrajinských OSŠ oscillovala medzi 46 – 42 a počet neplne organizovaných základných škôl v menších obciach sa v týchto rokoch pohyboval od 209 po 185 škôl. Počet jedenásťročných, ako aj odborných stredných škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom sa dokonca v uvedenom období zvýšil o tri ústavy.²³ V školskom roku 1958/59 pracovalo 62 ukrajinských materských škôl so 70 triedami a 1333 deťmi, 185 nižšie organizovaných základných škôl s 313 triedami a 8261 žiakmi, 43 OSŠ s 272 triedami a 7 180 žiakmi, päť JSŠ a tri ukrajinské pobočky pri slovenských JSŠ so 71 triedami a 1819 študentmi, ako aj tri

---

21 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. Zápisnica z pléna KV KSS v Prešove 28. apríla 1956. *Politicko-organizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu*, s. 179-180.

22 *Politicko-organizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia*, s. 181-182.

23 Porovnaj SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS, arch. j. 1026. Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 17. – 18. marca 1956, s. 101; *Дружно вперед*, roč. 5, september 1955, č. 9, s. 1; *Новый život*, roč. 6, 17. apríl 1957, č. 30, s. 1; КАПШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний розвиток українського населення*, s. 16.

odborné školy s 20 triedami a 640 žiakmi.²⁴ Celkove tak ukrajinské školstvo pozostávalo z 301 škôl so 746 triedami, ktoré navštevovalo spolu 19 233 žiakov, kým v školskom roku 1955/56 to bolo 317 škôl, 888 tried a 19 100 žiakov.²⁵ Celkom prehľadne to potvrdzuje i tabuľka č. 21 zostavená podľa vyššie uvedených údajov a zdrojov.

Tabuľka č. 21: *Počet škôl, tried a žiakov s ukrajinským vyučovacím jazykom*

Školský rok	Počet škôl	Počet tried	Počet žiakov
1953/1954	344	718	19 863
1954/1955	324	690	18 881
1955/1956	317	888	19 100
1958/1959	301	745	19 233

Tabuľka okrem relatívnej stability jednotlivých ukazovateľov početnosti ukrajinského národnostného školstva v prvých rokoch po zavedení ukrajinského vyučovacieho jazyka však zároveň ukazuje, že veľkú väčšinu z celkového počtu škôl tvorili tzv. málotriedne školy, teda jednotriedky alebo dvojtriedky v malých obciach severovýchodného Slovenska, pričom plne organizovaných základných škôl bolo veľmi málo. Počet žiakov v ukrajinských školách však čoraz menej zodpovedal početnosti osôb ukrajinskej národnosti, ktorú deklarovali pri sčítaní obyvateľstva v rokoch 1950, a najmä v roku 1961. Na konci nami sledovaného obdobia, teda v školskom roku 1959/1960, totiž ukrajinský jazyk sa ako vyučovací jazyk ešte používal v 62 materských, v 198 národných (ľudových) a spolu v 48 osemročných a stredných školách.²⁶

Proces postupného znižovania počtu ukrajinských škôl však pomaly predsa len prebiehal. V školskom roku 1958/59 o zmenu ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský požiadali občania zo siedmich obcí kraja a v nasledujúcom školskom roku 1959/60 z ďalších štyroch obcí.²⁷ Pomery v ukrajinských školách ale zostávali i v rokoch 1956 – 1960 veľmi zložené, zvlášť v technickej, v materiálnej a najmä v personálnej oblasti. Išlo najmä o nedostatok a pretrvávajúcu vysokú nekvalifikovanosť učiteľov, aj isté problémy s vhodným umiestnením a vybavením ukrajinských škôl učebnicami a učebnými pomôckami.

24 КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний розвиток українського населення*, s. 16.

25 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 159.

26 MINDOŠ, M. Všetci patríme do jednej rodiny. In *Východoslovenské noviny*, roč. 3 (9), 19. máj 1960, č. 59, s. 2.

27 VIROSTKOVÁ, A. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 26. Українці в прикордонних областях Карпат: Проблеми акультурації, асиміляції, ідентифікації*. Ред. М. Сополига. Свидник: СНМ – Музей української культури у Свиднику; Товариство приятелів Музею української культури у Свиднику, 2011, s. 248.

Povereníctvo školstva, napriek jednoznačným rozhodnutiam Zboru povereníkov, však nedokázalo zabezpečiť presun väčšieho počtu učiteľov do Prešovského kraja, ale len niekoľkých absolventov pedagogických škôl. Tak v roku 1955 bolo do Prešovského kraja presunutých iba 16 učiteľov, kým kraj opustilo 67 pedagógov, väčšinou optantov. V roku 1956 bolo v školách kraja, kde bola situácia najmenej uspokojivá, umiestnených 68 učiteľov s kvalifikáciou pre II. stupeň, z toho však iba 11 na ukrajinské školy z toho však iba 11 na ukrajinské školy. Mimo riadne aktuálne bolo však okamžité prijatie aspoň 50 učiteľov s aprobáciou slovenský jazyk – ruský jazyk alebo slovenský jazyk – ukrajinský jazyk, ktorí by tak mohli vyučovať slovenčinu na ukrajinských školách.²⁸ Prví absolventi VPŠ a VŠP v Prešove začali posilňovať učiteľské zbory až v rokoch 1956, resp. 1957, a aj to v nedostačujúcom počte, ktorý bol limitovaný nedostatkom vysokoškolských pedagógov i obmedzeným počtom maturantov vôbec a z radov ukrajinského obyvateľstva zvlášť. Návrat mladých odborníkov, ktorí absolvovali Pedagogický inštitút M. Gorkého, resp. Univerzitu T. Ševčenka v Kyjeve, predstavoval významnú pomoc, ktorá však v konečnom dôsledku nepostačovala.

V podmienkach Prešovského kraja, no najmä na ukrajinských školách, značná časť učiteľov nemala kvalifikáciu pre ten stupeň škôl, na ktorom vyučovala. Napríklad, v okrese Bardejov podiel nekvalifikovaných učiteľov na tamojších školách v školskom roku 1955/56 dosahoval 60 %.²⁹ V niektorých okresoch, najmä Medzilaborce, Sabinov a Snina, zase prepadávalo veľké percento žiakov, v prvých ročníkoch sa nesprávne klasifikovalo a dochádzka žiakov do školy v lete, kedy pásli dobytok, značne klesala. Školská správa v okresoch i v celom kraji nevenovala ukrajinským školám takú pozornosť, ktorá by bola adekvátna tam existujúcim problémom. Stalo sa, že v okrese Bardejov, kde bola situácia na ukrajinských školách zvlášť komplikovaná, jestvovali školy, ktoré inšpektor nenavštívil celé tri roky. KNV v Prešove tieto javy, okrem iného, odôvodňoval i tým, že ukrajinské školy sú zanedbávané najmä v okresoch Bardejov, Giraltovce, Stropkov, Sabinov a Stará Ľubovňa, v ktorých funkciu inšpektorov vykonávali Slováci. V tomto zmysle Zbor povereníkov uložil povereníkovi školstva a predsedovi KNV v Prešove ustanoviť osobitných inšpektorov pre ukrajinské školy na školských referátoch ONV v Bardejove a v Sabinove a po jednom inšpektorovi pre dvojice okresov Stará Ľubovňa – Spišská Stará Ves a Giraltovce – Stropkov.

Napriek viacerým organizačným opatreniam a postupnému procesu konsolidovania ukrajinských škôl sa však rodičia neprestali dožadovať u kompetentných orgánov zmeny vyučovacieho jazyka. V roku 1955 bola ich snaha úspešná celkom v 13 obciach okresov Giraltovce, Stropkov, Sobrance a Sabinov. Začiatkom školského roku 1955/56 s rovnakou požiadavkou vystúpilo ďalších osem obcí, tá však nebola akceptovaná, aj keď v dvoch obciach niektorí rodičia prestali posilať deti do školy.³⁰ V snahe posilniť postavenie ukrajinských škôl byro KV KSS

---

28 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214, spis č. 2.228/56 z 24. apríla 1956.

29 Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Bardejove 17. – 18. marca 1956, s. 34.

30 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214, spis č. 2.228/56 z 24. apríla 1956.

rozhodlo o zriadení osobitného oddelenia pre ukrajinské školy pri školskom referáte KNV v Prešove.³¹ Bolo ale evidentné, že časť menšinového obyvateľstva severovýchodného Slovenska naďalej neprijímala ukrajinčinu ako svoj vlastný materinský jazyk.

Napokon, dokonalé zvládnutie ukrajinského spisovného jazyka robilo vážne problémy nielen deťom, ale aj učiteľom. Napríklad, v školskom roku 1956/57 vznikla v Prešove III. JSS s vyučovacím jazykom ukrajinským, ktorej pedagogický kolektív v nasledujúcom školskom roku doplnili mladé, plne kvalifikované učiteľské kádre.³² V tomto zmysle III. JSS v Prešove predstavovala elitnú školu, ktorej úroveň bola nepomerne vyššia oproti ukrajinským školám na vidieku. Na druhej strane, v správe o výsledkoch inšpekcie na tejto škole z januára 1958 bolo konštatované, že učitelia neovládajú ukrajinský jazyk, pri výklade často používajú slová z dialektu, slovakizmy a rusizmy, ba dokonca pravopisné chyby sú aj v ukrajinských nápisoch na dverách v budove školy.³³ Zdá sa až paradoxné, že hoci od roku 1953 sa organizovali rôzne jazykové kurzy pre učiteľov, ešte v roku 1959 viac ako 200 učiteľov neabsolvovalo skúšku z ukrajinského jazyka.

Napriek týmto nedostatkom bolo veľkým úspechom, že práve od septembra 1959 bola úplne odstránená nekvalifikovanosť na prvom stupni základných škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom (ročníky 1. – 5.), kým na druhom stupni sa mal tento stav dosiahnuť v roku 1962. V ZSSR totiž vtedy študovalo 52 študentov zo Slovenska a počítalo sa najmä s absolventmi Pedagogického inštitútu a Pedagogickej školy v Prešove. Veľmi pozitívny vplyv na postupné skvalitňovanie riešenia školských záležitostí mal vznik oddelenia ukrajinských škôl na KNV v Prešove i premiestnenie ukrajinskej redakcie *Slovenského pedagogického nakladateľstva* a ukrajinského oddelenia *Výskumného pedagogického ústavu* do Prešova v jeseni roku 1958.³⁴

K priaznivejším výsledkom viedla aj snaha kompetentných orgánov kraja i okresov rýchlejšie a účinnejšie riešiť vleklý problém spojený s akútnym nedostatkom vyhovujúcich školských priestorov v severných okresoch Prešovského kraja. Do konca roku 1955 bolo síce v celokrajskom meradle postavených 63 nových školských budov a uskutočnili sa generálne opravy 460 objektov, no stav, najmä v malých obciach severovýchodných okresov to zlepšilo len čiastočne.³⁵ Veľká časť dedinských škôl bola naďalej umiestnená v provizórnych, na tento účel nevhodných priestoroch alebo v drevených barakoch, ktoré nevyhovovali hygienickým, estetickým, pedagogickým ani psychologickým zásadám.

31 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 30. *Zápisnica zo zasadnutia 4. schôdze byra KV- KSS v Prešove zo dňa 24. januára 1956*, s. 12.

32 ВАНАТ, І. Місце і роль Пряшівської руської гімназії в розвитку української культури. In *50 років Пряшівської української гімназії (1936 – 1986)*. Приурочено заснуванню Російської гімназії в Пряшеві. Ред. Лю. Бабота, А. Тилняк. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1988, s. 28.

33 ŠA Prešov, f. KNV – P, sign. škol/453 – 1, 1958, šk. 63.

34 ХОМА, В. Школа й життя. In *Дружно вперед*, ро. 9, јун 1959, ч. 6, s. 24.

35 *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 164.

Očividné skvalitnenie materiálo-technickej základne ukrajinského školstva, najmä v centrách, ale postupne aj vo vzdialenejších obciach, sa dosiahlo hlavne v druhej polovici päťdesiatych rokov. Jednou z úloh druhého päťročného plánu v kraji Prešov totiž bolo úplne odstrániť 80 drevených konštrukcií využívaných na vyučovanie, vystavať poľnohospodársku školu v Medzilaborciach, strojnícku priemyslovku v Snine a zabezpečiť zodpovedajúce objekty v súvislosti so zriadením JSS s ukrajinským vyučovacím jazykom v Prešove, v Bardejove, v Stropkove a v Starej Ľubovni.³⁶ Pre zlepšenie situácie v tomto smere bola použitá aj časť prostriedkov pridelených Prešovskému kraju zo štátnej investičnej rezervy v roku 1957. V rámci tzv. akcie S/50 bolo rozhodnuté vybudovať osem jednotriednych škôl, dve dvojtriedky a žiacky domov v Snine, čo súhrnne znamenalo odstránenie siedmich drevených barakov ako učebných priestorov.³⁷ Celkovým výsledkom úsilia na tomto úseku bolo to, že v rokoch 1950 – 1960 bolo v obciach s ukrajinským obyvateľstvom postavených celkom 70 škôl s 270 triedami v náklade 80 165 000 Kčs, takže fakticky celá polovica všetkých žiakov sa učila v nových školských budovách.³⁸

Na druhej strane je nespornou skutočnosťou, že napriek zložitému, protirečivému vývoju a veľkým problémom ukrajinského národnostného školstva vzdelanostná úroveň obyvateľstva ukrajinskej národnosti v priebehu päťdesiatych rokov výrazne vzrástla. Práve v tomto období vysokoškolské štúdium úspešne absolvovalo asi 1000 študentov ukrajinskej národnosti a 56 študentov ukončilo vysoké školy v ZSSR.³⁹ Ak roku 1961 v celoslovenskom meradle bolo 45 632 občanov s vysokoškolským vzdelaním, t. j. okolo 1,6 % obyvateľstva, u Ukrajincov to bolo 1,92 %, pričom ešte abstrahujeme od značného počtu takých občanov ukrajinskej národnosti, ktorí vysoké školy ukončili do roku 1950.⁴⁰

Pravda, tento jav nemožno vysvetľovať ani ako dôsledok príslovečnej húževnatosti a ambicióznosti Ukrajincov, ani ich eventuálneho zvýhodňovania na základe príslušnosti k menšine či politickej angažovanosti, a už vôbec nie ako odraz úrovne ukrajinského školstva. Zdá sa, že dôležitým faktorom boli výrazné zmeny v sociálnej štruktúre obyvateľstva, ktoré vytvorili pre vysokoškolské štúdium podnetnejšie prostredie pre percentuálne väčšiu časť obyvateľstva práve u ukrajinskej národnosti. Kým v roku 1950 bolo v pracovných kategóriách „zamestnanci“ a „úradníci“ zaradených 7,92 % z celkového počtu aktívneho obyvateľstva slovenskej národnosti a 7,97 % ukrajinskej národnosti, t. j. existoval takmer úplne rovnaký podiel (u maďarského obyvateľstva predstavoval len 1,75 %), v roku 1961 už len kategória zamestnancov tvorila 25,2 % z celkového počtu zárobkovo činných Slovákov a 31,5 % z počtu Ukrajincov. Zamestnanci maďarskej národnosti tvorili len 12,1 % z celkového počtu ekonomicky aktívneho maďarské-

---

36 Referát k smerniciam II. päťročného plánu rozvoja NH na roky 1956 – 1960.

37 SNA, f. ÚP ZP, Zas. PZP, inv. č. 142, šk. 115, spis č. 3 181/57 z 29. apríla 1957.

38 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 160.

39 URAM, P. K niektorým otázkam vývoja ukrajinského školstva, s. 250.

40 Porovnaj BARNOVSKÝ, M. et al. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*, s. 519, tab. P 21.

ho obyvateľstva v republike.⁴¹ Podľa nášho názoru však rozhodujúcim činiteľom pôsobiacim v naznačenom smere bola skutočnosť, že úbytok počtu Ukrajincov vyvolaný predovšetkým procesom asimilácie bol vo vzdelanejších a spoločensky vyššie postavených kategóriách občanov omnoho pozvoľnejší než v ostatných vrstvách rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva, čo udávané fakty výrazným spôsobom skresľuje a zjavne relativizuje.

Všeobecne charakterizovať vývoj ukrajinského národnostného školstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1960 nie je jednoduché, pretože ho možno posudzovať z viacerých aspektov. Okrem iného, mal niektoré, pre menšinové školstvo netypické, črty, ktoré viedli k evidentným paradoxom. Je nepochybné, že vzdelávanie v rodnom jazyku, ktorý je základným atribútom národnej identity, predstavuje hlavný prostriedok udržania a upevňovania národného vedomia a podmieňuje uchovanie a rozvíjanie národnej kultúry i ďalších etnosociálnych charakteristík, ako aj etnopsychologických znakov. Z tohto hľadiska sa nám môže zdať záujem mocenských štruktúr o kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj ukrajinských škôl na Slovensku ako prejav ich spravodlivého a veľkorysého riešenia menšinovej otázky, ktorému možno vari vyčítať asi len niektoré, skôr z horlivosti a neskúsenosti vyplývajúce, formálne alebo technické chyby a nedostatky.

Pravda, do celkom iného svetla sa dostáva táto stránka národnostnej politiky, ak čo len pripustíme, že značná časť dovtedy prevažne rusínsky cítiaceho obyvateľstva na Slovensku nepovažovala ukrajiničinu za svoj materinský jazyk a z rôznych dôvodov ukrajinskú národnú identitu neakceptovala. V takomto prípade bola ukrajinizácia školstva a kultúry mimoriadne silným zásahom do jej národného povedomia a perspektív ďalšieho etnického a kultúrneho vývoja tejto komunity. Tí, ktorí sa necítili byť Ukrajincami a nemohli byť Rusínmi, zvažovali možnosť, či sa radšej nehlasiať k Slovákom, k štátotvornému národu než k ukrajinskej, hoci aj štátom podporovanej menšine.⁴² V tejto súvislosti sa potom otvára špekulatívna otázka, či takéto razantné administratívne riešenie otázky etnickej identity a kultúrnej orientácie tejto menšiny bolo len dôsledkom nekompetentnosti a politickej krátkozrakosti alebo aktom istého pragmatizmu s centralizačným či dokonca asimilačným cieľom.

---

41 Porovnaj *Sčítaní lidu v Republice československé ke dni 1. března. 1950. Díl II. Věkové složení a povolání obyvatelstva*. Praha: Státní úřad statistický, 1958, tab. 4 A; *Sčítaní lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu. 1961. II. díl*, tab. 4.

42 MAGOCSI, P. R. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: Universum, 2016, s. 407.

2. UKRAJINSKÁ MENŠINA A CIRKEV

Zložitým vývojom v poststalinistickom období prechádzala aj cirkevná politika na Slovensku, ktorú okrem odporu rozhodujúcej časti rímskokatolíckej hierarchie a spontánnej nespokojnosti tej časti veriacich, ktorú náboženské presvedčenie úplne nediskvalifikovalo pri výkone povolania a pri kariérnom postupe v zamestnaní, stále zamestnávala aj pravoslávna cirkev. Tá sa totiž, napriek všestrannej podpore zo strany štátu, samostatne stále nedokázala vnútorne vyrovnat' s inkorporovaním časti duchovných a tisícov veriacich gréckokatolíckej cirkvi, ktorá bola de facto v rozpore s civilným aj kanonickým právom postavená mimo zákon v roku 1950. Pomoc potrebovala preto, že administratívne realizovaný a nedokončený proces pravoslavizácie mal nesporne aj národnostný aspekt a verejnosťou bol vnímaný mimoriadne citlivo. Pravoslávnej cirkvi však vtedy chýbali nielen kňazi a ortodoxnej cirkvi oddaní veriaci, ale aj morálna autorita a prestíž, ktoré charakterizovala skoro všetky cirkevné spoločenstvá a denominácie.

To bol hlavný dôvod, pre ktorý v júni 1953 vykonal kancelár Úradu Metropolitannej rady v Prahe Ing. B. L. Čerkes prieskum v dvoch pravoslávnych eparchiách, ktoré vznikli ešte v roku 1950 na území Slovensku. Sledoval a kontroloval nábor poslucháčov pre Pravoslávnu bohosloveckú fakultu (PBF) v Prešove, rozširovanie ortodoxnej cirkevnej tlače medzi kňazov a veriacich, ako aj frekvenciu a rozsah vizitácií jednotlivých parochií zo strany biskupov či vikárov z Prešova a Michaloviec. Neplnenie plánu v týchto oblastiach však kancelár považoval za dôsledok istých problémov v osobných vzťahoch vo vedení eparchií, istej nezodpovednosti jednotlivcov, formalizmu, slabšej organizovanosti, ale tiež nedostatočujúcej koordinácie vo vedení cirkevných záležitostí na Slovensku. V zázname z prieskumu sa pritom, okrem iného, konštatovalo, že obaja biskupi, ale tiež obe eparchiálne rady v Prešove a v Michalovciach nevyhnutne potrebujú stále operatívne riadenie zo strany vyššej inštalácie, pretože samostatne nezvládali organizačné ani pastoračné úlohy.⁴³

Na prelome rokov 1953 – 1954 sa tiež vyhrotili napäté medziľudské vzťahy obzvlášť medzi skupinami staropravoslávnych duchovných a bývalých gréckokatolíckych kňazov. Došlo preto k niektorým personálnym zmenám, ktoré navonok vyzerali ako snaha odstrániť niektoré nedostatky v práci i v osobnom živote určitých duchovných osôb. J. Hreha, ktorého vo funkcii generálneho vikára Michalovskej eparchie vystriedal A. Macko, referoval potom nadriadeným cirkevným i štátnym orgánom o dosť zložitej minulosti a kontroverznej prítomnosti viacerých exponentov pravoslavia v regióne.⁴⁴ V júli 1954 A. Macka vystrie-

---

43 SNA, f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (SÚC), inv. č. 161, šk. 275. Správa o zázjazde na východné Slovensko zo 6. júla 1953.

44 Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave (A ÚPN) f. Krajská správa Ministerstva vnútra v Košiciach (B 10), inv. j. 15, šk. 5. Odpis listu J. Hrehu predsedovi Slovenského úradu pre veci cirkevné o situácii v Michalovskej eparchii z 24. februára 1954.

dal vo funkcii generálneho vikára P. Spišiak a riaditeľa Úradu Eparchiálnej rady M. Ščerbeja nahradil A. Maršalovič.⁴⁵

Nové problémy pre pravoslávnu cirkev znamenalo vládne uznesenie z 27. júla 1954 o zrušení evidovania náboženského vyznania alebo stavu bez vyznania občanov vo vzťahu k verejnej moci, ktoré však ponechalo v platnosti ustanovenia ešte z roku 1925 o vzájomnom pomere náboženských vyznaní akceptovaných v cirkevných zákonoch z roku 1949.⁴⁶ Mnohí bývalí gréckokatolíci si to ale neuvedomili a pochopili ako otvorenie možnosti prihlásiť sa do rímskokatolíckej cirkvi. Prvé žiadosti s týmto obsahom sa objavili v októbri, no v masovom meradle po Vianociach v roku 1954, keď o prestup požiadali občania asi z tridsiatich dedín Prešovského a Košického kraja.⁴⁷ Vystupovanie z pravoslávnej cirkvi, resp. konvertovanie ľudí na katolícku vieru zároveň signalizovalo, že sa pri vhodnej príležitosti dá očakávať aj ich prechod od ukrajinskej k slovenskej národnosti. Je pritom vhodné poznamenať, že aj napriek tejto úprave, nielen orgány Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ale tiež ONV všetkých duchovných, ale aj aktívnych veriacich naďalej evidovali a viedli o nich podrobné záznamy.

Významný zlom nastal v apríli 1954, keď z iniciatívy skupiny bývalých duchovných gréckokatolíckej cirkvi poverených jej vedením ešte biskupmi P. Gojdičom a V. Hopkom sústredených okolo I. Ljavinca bol napísaný list, a to formou rezolúcie, Štátnemu úradu pre veci cirkevné v Bratislave, v ktorom sa žiadalo povolenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi. Zmienka o pripravovaných voľbách do národných výborov, SNR a Národného zhromaždenia mohla v tejto súvislosti vyznievať ako vyhrážka. Možno aj to rozhodlo, že skupinu ôsmich kňazov začala sledovať ŠtB v rámci skupinového zväzku *Tajný fond*.⁴⁸ To umožnilo obviniť ilegálne vedenie cirkvi z podnecovania na písanie výhražných listov, zo stykov s emigráciou a zo špionáže v prospech nepriateľskej cudziny. V roku 1955 bola celá skupina gréckokatolíckych kňazov na čele s I. Ljavincom, v ktorej boli nielen duchovní rusínskej, ale aj slovenskej národnosti, a to I. Bačinský, J. Hirka, Š. Lazor, M. Majovský, V. Molčányi, M. Sigeti a E. Zorvan, zatknutá a odsúdená za tieto fiktívne trestné činy na tresty odňatia slobody v rozsahu od 16 mesiacov do štyroch rokov.⁴⁹

---

45 SNA, f. SÚC, inv. č. 76, šk.105. Hlásenie M. Onufera, krajského cirkevného tajomníka, Štátnému úradu pro věci církevní z 24. júla 1954.

46 JÄGER, P. Svoboda vyznaní a právni poměry církvi a náboženských společností v letech 1948 – 1989. In *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Eds. M. Bobek, P. Molek, V. Šimíček. Brno: Mezinárodní politologický ústav; Masarykova univerzita, 2009, s. 807.

47 PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 52-53.

48 PEŠEK, J. *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava: Veda, 2000, s. 49.

49 CORANIČ, J. *Z dějin gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém; Centrum církevních dějin a dějin teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017, s. 354-355.

Po dočasnom izolovaní uvedených aktivistov, ktorí ilegálne pracovali na obnovení Únie v Československu, ich úlohu prevzali ďalší trinásť bývalí gréckokatolícki kňazi na východe Slovenska, ktorých viedol M. Petrašovič. Boli medzi nimi tiež T. Rojkovič, M. Székely, A. Zima a ďalší duchovní, ktorí sa, okrem iného, snažili presvedčiť rusínskych roľníkov, aby vstup do JRD podmieňovali obnovením Únie, prepustením gréckokatolíckych biskupov aj kňazov a ich návratom späť do pastoračnej činnosti.⁵⁰ Prirodzene, takéto aktivity nemohli zostať dlho utajené. Zainteresovaní kňazi boli v krátkom čase „rozpracovaní“ prostredníctvom ŠtB, ktorá na nich nasadila agentov či spolupracovníkov ŠtB pochádzajúcich z ich prostredia. Napríklad, informácie získané v rámci akcie s krycím názvom „Dekan“ viedli k zatknutiu celej skupiny aktivistov v roku 1958 a následne k súdnemu procesu.⁵¹

V septembri 1954 prišli na východné Slovensko predseda *Státního úřadu pro věci církevní v Prahe* Dr. J. Havelka a predseda *Slovenského úřadu pro věci církevní* K. Fajnor. Navštívili niektoré obce, v ktorých síce žilo obyvateľstvo patriace do pravoslávnej cirkvi, ale boli z hľadiska konsolidácie situácie charakterizované ako obce s neuspokojivým stavom nábožensko-cirkevných pomerov.⁵² Mohli sa tak na vlastné oči presvedčiť, čo bolo čoraz evidentnejšie, že akcia P, ako nazývali pravoslavizáciu na východnom Slovensku, sa príliš nevydarila. Priznal to aj prvý tajomník ÚV KSS K. Bacílek, ktorý v rozhovore s generálnym konzulom ZSSR v Bratislave V. D. Kariakinom označil za chybu nielen rýchle tempo, ale aj samotný obsah masového konvertovania gréckokatolíckych veriacich.⁵³

Podľa údajov ŠtB vraj hlavnou prekážkou konsolidácie cirkevno-politickej situácie na východnom Slovensku bol návrat 97 bývalých gréckokatolíckych kňazov, ktorí boli odsunutí do českých krajov a pracovali tam v robotníckych povolaniach. Boli údajne v stálom styku so svojimi veriacimi a upevňovali v nich nádej na obnovenie gréckokatolíckej cirkvi i odmietavý postoj k pravoslávii. Nepriaznivá atmosféra pre pôsobenie pravoslávnej cirkvi sa vytvárala predovšetkým v obciach, kde súčasne bývali gréckokatolícki i pravoslávni kňazi, akými boli Vyšná Olšava a Breznica v okrese Stropkov, resp. Závadka a Vyšné Repaše v okrese Spišská Nová Ves.⁵⁴

---

50 PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Brno: Nakladatelství Prieus, 2005, s. 123.

51 A ÚPN, f. Sekretariát federálneho ministra vnútra v Prahe (A 2/1), inv. č. 187, šk. 1. *Zpráva o súčasnej politicko-bezpečnostnej situácii Východoslovenského kraja zo 17. novembra 1960*, s. 9-10.

52 SNA, f. SÚC, inv. č. 76, šk. 105, spis č. 7883/1954.

53 MURAŠKO, G. P. *Osudy gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po druhej svetovej vojne. Pozícia Moskvy vo svetle materiálov ruských archívov*. In *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Eds. M. Barnovský, D. Kodajová. Bratislava: AEPRESS, 2006, s. 134.

54 SNA, f. SÚC, inv. č. 76, šk. 105. Hlásenie M. Onufera, krajského cirkevného tajomníka, Státnímu úřadu pro věci církevní z 24. júla 1954, s. 10.

Pokiaľ išlo o nábor uchádzačov o štúdium na Pravoslávnej bohosloveckej fakulte v Prešove, jednotliví arcidekani hlásili, že len veľmi ťažko možno získať schopných adeptov, pretože absolventi stredných škôl mali lepšie možnosti pre zaistenie svojej životnej existencie. Eventuálni uchádzači o štúdium pravoslávnej teológie sa spravidla vyjadrovali v tom zmysle, že kým oni vyštudujú, nebude už treba kňazov, resp. že nepôjdu za takých kňazov, ktorým sa všetci vysmieávajú a ktorých prehánajú z fary na faru.⁵⁵ Táto skepsa možno súvisela aj s tým, že najmä krátkodobé kurzy na PBF, ktoré boli zrušené, sa vôbec neosvedčili. Na kňazské povolanie frekventantov pripravovali nedostatočne, z vypočítavosti ich absolvovali i mravne narušené a deklasované živly, ktoré pravoslávnej cirkvi priniesli viac morálnej škody než praktického úžitku. Naopak, ako veľký úspech pravoslávia na východnom Slovensku bolo ocenené zvolenie M. Kellyho za biskupa olomoucko-brněnského 2. októbra 1954, ktorý prijal meno Kliment.⁵⁶ Rovnakú publicitu dostala aj voľba špirituála internátu a docenta PBF v Prešove I. I. Kuchtina. Hoci bol ruskej národnosti, stal sa biskupom žateckým a vikárom Pražskej eparchie, pričom prijal meno Jan. Jeho chirotonia sa konala dňa 24. októbra 1954 v Prahe.⁵⁷

Nová etapa povojnového vývoja pravoslávnej cirkvi na Slovensku sa začala zmenou na poste biskupa Prešovskej eparchie. Po návrate dovtedajšieho biskupa Alexija do ZSSR sa totiž 20. októbra 1955 stal novým biskupom Dorotej (D. Filipp), a to v relatívne mladom veku 42 rokov. Na základe analýzy vývoja možno konštatovať, že sa mu do istej miery podarilo stabilizovať nielen vedenie ortodoxnej cirkvi, ale tiež konkrétne cirkevno-politické pomery na východnom Slovensku. Problematika pravoslávnej cirkvi bola síce naďalej vnímaná ako jedna z priorít v politickom diskurze regiónu, avšak jej vnútorné problémy stranícke, ale ani štátne orgány už neriešili s takou naliehavosťou a razantnosťou, ako tomu bolo v predchádzajúcich rokoch. Súviselo to do istej miery i s určitou korekciou v oblasti cirkevnej politiky, ktorá sa začala prejavovať od roku 1956.

Istým problémom bola nižšia dôveryhodnosť pravoslávnej cirkvi medzi bývalými gréckokatolíckymi veriacimi, ktorá súvisela aj s jej značnou politickou angažovanosťou. Prejavovala sa tiež tým, že viacerí pravoslávni duchovní boli členmi KSČ, čo využívala propaganda katolíckej cirkvi na jej kritiku a spochybňovanie jej vernosti kresťanskému učeniu. To viedlo Byro KV KSS v Prešove k tomu, že 22. novembra 1955 na podnet V. Biľaka sa uznieslo vyškrtnúť všetkých pravoslávnych popov, okrem A. Michalova, z radov členov KSČ. Byro KV KSS však 3. januára 1956 zrušilo pôvodné uznesenie a prijalo nové riešenie, ktoré ponechávalo členstvo v KSČ aj J. Hrehovi, J. Huntejovi, B. Komanickému ako i J. Ondovi a ostatných 16 duchovných vyškrtnúť pre neplatenie členských

---

55 SNA, f. SÚC, inv. č. 76, šk.105. Správa krajského cirkevného tajomníka v Prešove z 30. mája 1954.

56 Veľká cirkevná slávnosť v Olomouci. In *Hlas pravoslávia*, roč. 3, 1954, č. 8, s. 141-145.

57 Cirkevná slávnosť v Prahe. Chirotonia biskupa-vikára žateckého, preosvieteného Jána. In *Hlas pravoslávia*, roč. 3, 1954, č. 9, s. 161-163.

príspevkov alebo pre pasivitu. Konštatovalo, že pohovory s týmito kňazmi uskutočnené tajomníkom KV KSS v Prešove J. Harvátom, vedúcim tajomníkom MsV KSS v Prešove B. Bírošom a členom Byra KV KSS J. Kubašovským sa viedli korektne a bez nátlaku.⁵⁸

V súvislosti s kritikou tzv. kultu osobnosti, ktorá sa začala na XX. zjazde KSSZ vo februári 1956, a po dvoch plenárnych zasadnutiach ÚV KSČ sa začali aktívnejšie dožadovať určitých zmien aj cirkevné spoločenstvá, ktoré sa odvolávali na ústupky štátu jednotlivým cirkvám v Maďarsku a v Poľsku. Boli prepustení niektorí uväznení kňazi a rehoľníci, zrušené štátne cirkevné úrady v Prahe i v Bratislave a zmiernili sa zásahy štátu do vnútorných vecí cirkví. *Zásady cirkevnej politiky po XX. zjazde KSSZ a celoštátnej konferencii KSČ* prijaté v septembri 1956 sa bývalých gréckokatolíkov dotkli síce len v malej miere, avšak aktivity požadujúce legalizovanie cirkvi sa rozšírili. Štát prestal striktnie brániť vysluhovaniu sviatostí rímskokatolíckou cirkvou vo vzťahu k niekdajším gréckokatolíkom.⁵⁹

Favorizovanie pravoslávnej cirkvi zo strany vládnych kruhov a jej isté privilegované postavenie v porovnaní s ostatnými cirkvami a náboženskými spoločenstvami však v podstate pokračovali a indukovali určitú konfesiónalnu nevraživosť, ba až intoleranciu a deformovali jednak majetkovo-právne, jednak mravné vzťahy v obciach i cirkevnú politiku vôbec. Zvlášť evidentne sa prejavoval veľmi veľký rozdiel v prístupe štátnych orgánov k rôznym cirkevným akciám a náboženským slávnostiam organizovaným cirkvou pravoslávnu na jednej strane a rímskokatolíckou cirkvou na strane druhej. Všetky podujatia realizované pravoslávnu cirkvou boli totiž chápané ako istá súčasť konsolidovania náboženských pomerov, preto boli režimom nielen tolerované, ale tiež podporované. Z tohto dôvodu i účasť veriacich na nich sa posudzovala pozitívne, ba dokonca sa ešte zvlášť kvitovalo čo najširšie zapojenie sa samotných duchovných.

Tak napríklad, z hlásení bezpečnostných orgánov vyplýva, že účasť 900 veriacich, ale aj viacerých duchovných i samotného biskupa na odpustovej slávnosti v Krásnom Brode dňa 9. júna 1957 v okrese Medzilaborce, resp. v Čertižnom v tom istom okrese, bola zo strany politických, ale aj štátnych orgánov hodnotená v pozitívnom zmysle.⁶⁰ V rovnakom duchu vyznievala správa, že prešovský biskup Dorotej sa koncom júna zúčastnil osláv patróna chrámu v Sabinove. Odbor pre veci cirkevné Rady KNV v Prešove práve v tejto súvislosti dokonca úplne otvorene kritizoval určitú pasivitu mnohých pravoslávnych kňazov aj eparchiálnej rady, ktorú vraj na rozšírenie svojho vplyvu šikovne využívala rímskokatolícka cirkev.

---

58 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 30. *Zápisnica zo zasadnutia 1. schôdzky byra KV-KSS v Prešove zo dňa 3. januára 1956*, s. 5-7.

59 BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko*, s. 90-91.

60 SNA, f. Povereníctvo školstva, prezidiálne spisy (PŠK-prez), inv. č. 1150, šk. 314. *Situačná správa okresného cirkevného tajomníka v Medzilaborciach za mesiac jún 1957 z 2. júla 1957 predložená Odboru pre veci cirkevné Rady KNV v Prešove*, s. 1-2.

Na druhej strane, ani po viacerých rokoch sa ortodoxnej cirkvi nepodarilo zapojiť do aktívneho cirkevného života všetkých bývalých gréckokatolíkov. Nao-pak, boli medzi nimi aj mnohí, ktorí vôbec neprijali pravoslávie, ba v niektorých obciach priamo bránili vykonávať pravoslávne bohoslužby a obrady. Stávalo sa, že miestami došlo aj k fyzickému napadnutiu pravoslávnych duchovných, napr. v Banskom, okres Vranov, v Matysovej, okres Stará Ľubovňa, a v Zubnom, okres Humenné.⁶¹ Prejavy nesúhlasu s pravoslávím sa objavili tiež v okrese Prešov, keď si veriaci nepriali, aby na odpustovú slávnosť do Ľubovca v septembri 1957 prišiel biskup Dorotej. Existuje podozrenie, že práve tento motív bol dokonca v po-zadí odloženia vysviacky novokňaza P. Dancáka vo Varhaňovciach.⁶²

Podstatne zložitejšie pomery na tomto úseku bývali tradične v Košickom kra-ji, kde bola pravoslávna cirkev oficiálne etablovaná aj v slovenských obciach juž-ného Zemplína. Podľa odhadu cirkevného oddelenia KNV v Košiciach z roku 1955, z celkového počtu okolo 52 000 bývalých gréckokatolíkov v kraji ortodoxiu akceptovalo len asi 15 000 z nich, zatiaľ čo asi 25 000 veriacich navštevovalo bo-hoslužby rímskokatolíckej cirkvi a zhruba 12 000 bývalých uniátov vysluhovalo obrady vo vlastnej réžii.⁶³ Veriaci hlásiaci sa k ukrajinskej národnosti sa k pra-vo-slávniu stavali zmierlivejšie. Možno sa častejšie uspokojili používaním cirkev-noslovanského jazyka a obdobným rítom, pričom o vieroučné a cirkevno-organi-záčné otázky sa spravidla ani príliš nezaujímal.

Formálne zjednotení duchovní sa ale podľa hlásenia krajského cirkevného ta-jomníka skoro otvorene pridržiavali katolicizmu. Veľké rozpory pritom jestvova-li obzvlášť medzi tzv. zjednotenými kňazmi a novokňazmi. V niektorých farnos-tiach sa síce po istom čase situácia čiastočne zlepšila, mnohokrát to však záležalo od osobnosti kňaza. Veriaci sa dožadovali skôr starších kňazov, najmä bývalých gréckokatolíkov, a odmietali prijať nových duchovných, teda absolventov PBF, resp. fakultou organizovaných krátkodobých kurzov.⁶⁴

Medzi bývalými gréckokatolíckymi veriacimi sa však vyskytovali aj premys-lenejšie návrhy a postoje. V liste Slovenskej národnej rade parafovanom *Radou gréckokatolíckych veriacich* z marca 1957 sa veľmi skepticky hodnotí pravosláv-na akcia a požaduje náprava toho, čo sa na tomto úseku stalo. Je zaujímavé, že Rada si uvedomovala aj určité súvislosti a navrhovala zriadiť pri SNR hneď dve komisie. Prvá komisia pre riešenie národnostnej otázky by sa venovala problé-mom školstva a kultúry na východnom Slovensku a druhá, určená pre cirkev-nú problematiku, by bola doplnená o zástupcov gréckokatolíckej a pravoslávnej

---

61 SNA, f. Povereníctvo školstva (PŠk), prezidiálne spisy (prez.), inv. č. 1150, šk. 314. Správa cirkevného odboru KNV v Prešove z 9. júla 1957, s. 3-4.

62 SNA, f. PŠk-prez., inv. č. 1150, šk. 314. Situačná správa cirkevného oddelenia Rady ONV v Prešove za mesiac september 1957 z 2. októbra 1957, s. 3-4.

63 MAREK, P. – LUPČO, M. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860 – 1992*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 306-307.

64 SNA, f. PŠk-prez., inv. č. 1150, šk. 314. Správa o cirkevno-politickej situácii za III. štvrťrok 1957 v Košickom kraji z 18. októbra 1957.

cirkvi, ako aj cirkvi rímskokatolíckej a zaoberala by sa otázkami, ktoré sa nepodarilo vyriešiť za sedem rokov.⁶⁵

Vedenie cirkvi, ale aj niektorí duchovní pritom hľadali formy a metódy na prekonanie nedôvery a na získanie bývalých gréckokatolíkov pre dogmatiku a liturgiu ortodoxnej cirkvi. Z okresnej porady pravoslávnych duchovných 10. septembra 1957 v Medzilaborciach vzišiel napríklad iniciatívny návrh, aby jednotlivé farnosti na pečiatkach a v oficiálnych formulároch používali pomenovanie *Pravoslávno-katolícka cirkev*, čo by vraj mohlo vyhovovať bývalým uniatom a ani tzv. staropravoslávni veriaci by voči tomu nemali mať námietky. J. Kokinčák, bývalý kanonik gréckokatolíckej eparchie, v diskusii, okrem iného, tiež navrhoval uvažovať o možnom skrátení pravoslávnych bohoslužieb. Uviedol totiž, že dve hodiny v podmienkach zrýchlenia životného tempa oproti minulosti sú zrejme príliš dlhou dobou, čo by mnohých ľudí mohlo odrádzat' od ich pravidelného navštevovania.⁶⁶

Prirodzene, išlo o nepodstatné záležitosti, ktorých prípadné riešenie nemohlo zvrátiť vývoj v tejto oblasti a už vôbec paralyzovať škody spôsobené vo vedomí ľudí i celej skupiny obyvateľstva v predchádzajúcich rokoch. Na druhej strane, čoraz nástojčivejšie sa ozývali hlasy žiadajúce omyly a chyby v tejto sfére priznať a riešiť generálnym ústupom od takých rozhodnutí, ktoré sa ukázali byť škodlivé nielen v cirkevnej, ale aj v národnostnej politike. Hnutie „zdola“ v tomto smere získavalo skúsenosti a naberalo na intenzite a v nasledujúcom desaťročí si to v zmenených spoločenských podmienkach aj tak vynútilo.

3. OSVETOVÁ ČINNOSŤ A UMELECKÉ AKTIVITY MENŠINY

Kultúrna a osvetová práca mala v radoch rusínskeho obyvateľstva vzhľadom na snahu o podstatné transformovanie národnej identity a kultúrnej orientácie menšiny mimoriadne veľký význam a tomu úmerné boli aj dôraz KSC na jej rozvíjanie a politická podpora, ktorej sa jej koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov zo strany štátu dostávalo. V tejto súvislosti je však potrebné zároveň poznamenať, že tomuto úsiliu nie vždy zodpovedali existujúce podmienky a disponibilné prostriedky. Kultúrna sféra sa síce ocitla pod plnou kontrolou KSC a pod priamym riadením zo strany štátu, ale ich orgánom aj aparátu chýbalo kvalitné personálne zázemie, organizačné skúsenosti i kultivovanosť pri usmerňovaní či pri ovplyvňovaní takých citlivých, v podstate duchovných javov. Pravda, ani inštitúcie a organizácie ukrajinskej minority nepracovali tak intenzívne a nepoužívali také efektívne formy činnosti, aby dosahovali nimi samými vytýčené ciele a tiež očakávania vyšších miest a štruktúr v centre, ako aj v regióne. Viaceré

---

65 ŠTURÁK, P. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999, s. 136-136.

66 SNA, f. PŠk-prez., inv. č. 1150, šk. 314. Cirkevno-politická situačná správa za mesiac september 1957 cirkevného oddelenia Rady ONV v Medzilaborciach z 1. októbra 1957.

z nich, no najmä formujúci sa ukrajinský kultúrny spolok, stali sa terčom kritiky, a to tak pri pohľade zhora, ako aj z vnútra samotnej menšiny.

Hlavné nedostatky v kultúrno-osvetovej práci údajne spočívali v tom, že sa relatívne málo zameriavala na najdôležitejšie otázky výchovy obyvateľstva, že bola príliš odtrhnutá od miestnych problémov, že sa často realizovala apoliticky i formálne a nebola vždy dostatočne koordinovaná. Osvetoví pracovníci pritom neboli primerane vyškolení a navyše okresnými národnými výbormi boli neraz využívaní na iných úsekoch. Za všetko hovorí skutočnosť, že 25 osvetových zariadení slúžilo ako sýpky pre obilie. Jednotlivé formy práce v tejto oblasti sa nerozvíjali plánovite. Okrem toho, v činnosti Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich sa vraj naďalej prejavovala nesprávna orientácia bývalej Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny, a aj preto funkcionári KSUP neudržiavali dostatočný kontakt s ukrajinským obyvateľstvom, ktoré žilo prevažne na vidieku.⁶⁷

Správa o výsledkoch prieskumu z centra dokonca uviedla, že „*masovo-politická práca medzi ukrajinskými pracujúcimi je zanedbaná a nesystematická.*“ KSUP vraj málo pracoval na dedine a preferoval aktivity v mestách a medzi inteligenciou. Veľké nedostatky sa ukázali najmä v informovanosti obyvateľstva. V piatich obciach so značným podielom ukrajinského obyvateľstva v okrese Sobrance o existencii a činnosti KSUP údajne nič nevedeli.⁶⁸ Zdá sa, že KV KSS sa uspokojil s tým, že v oblasti kultúry a osvetu zamestnal množstvo pracovníkov ukrajinskej národnosti. IV. referát KNV v Prešove (školsťvo a kultúra) viedli J. Krempa a V. Olejar, pričom v oddelení osvetu boli ďalší traja Ukrajinci. V Prešovskom kraji vtedy z celkového počtu 25 osvetových a knižničných inšpektorov boli dvanásť ukrajinskej národnosti, teda 48 %.⁶⁹

Už vývoj v rokoch 1948 – 1953 v tejto oblasti však ukázal, že hlásenie sa k ukrajinskej národnosti či dokonca len rusínsky pôvod kultúrnych a osvetových pracovníkov k úspechu pri formovaní ukrajinskej národnej identity etnicky málo vyprofilovaného obyvateľstva na severe východného Slovenska nepostačovali, a to tým menej, že otázka národnej príslušnosti ani im samým nebola úplne jasná či jednoznačná. KSUP pracoval najmä s učiteľmi i medzi učiteľmi a úspechu neposlúžili ani isté rozpory alebo skôr určité napätie medzi pracovníkmi KV KSS v Prešove a Prípravným výborom KSUP. Najviac sa darilo pri zakladaní kolektívov LUT. V roku 1953, teda ešte pred formálnym ustanovením KSUP, pracovalo v regióne východného Slovenska 42 divadelných, 32 speváckych, 25 hudobných, 35 tanečných a 10 bábkarských súborov. Tamojšie rusínske spevy a tance, ktoré v rámci činnosti LUT prevládali, však mnoho typických prvkov ukrajinského fol-

---

67 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 851. *Zpráva o súčasnej politickej a hospodárskej situácii v Prešovskom kraji*, s. 24-25.

68 SNA, f. PV-adm., inv. č. 678, šk. 941. *Zpráva o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach v Prešovskom kraji vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu*, s. 8.

69 *Zpráva o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach*, s. 1.

klóru neobsahovali a prostredníctvom školených vedúcich kolektívov boli do ich programu zaraďované až neskôr.⁷⁰

Naopak, málo folklóru, ale aj literárnej ukrajiničiny, bolo v časovo veľmi obmedzenom vysielaní ukrajinskej odbočky Československého rozhlasu v Prešove, v ktorej pod vedením A. Rudlovčaka pracovalo celkom deväť ľudí. Rozhlas bol pritom veľmi dôležitým prostriedkom výchovného pôsobenia vo vytýčenom smere, lebo z celkového počtu 23 931 koncesionárov v kraji bolo až 4670 Ukrajincov, teda 19,5 %, hoci nie všetky obce boli už elektrifikované. Štúdio žiadalo viac pracovníkov aj vysielacieho času. Nadriadené orgány súhlasili s jeho rozšírením o 50 %, s navýšením počtu zamestnancov za pomoci KSUP a Krajskej odborovej rady, ale žiadali tiež zlepšenie komunikácie s poslucháčmi i reportáži zo života pracujúcich a využívanie miestneho rozhlasu v tzv. ukrajinských obciach.⁷¹ V Prešovskom kraji bol síce miestny rozhlas v 130 obciach, avšak v štvrtine z nich bol pokazený. Problémom bola tiež skutočnosť, že československé stanice v kraji po 18:30 hodine sa z technických príčin nedali počúvať.⁷²

UND v Prešove bolo jednou z prvých kultúrnych inštitúcií ukrajinskej menšiny, vzniklo ešte v roku 1946 na družstevnom základe a po prechode na ukrajinskú orientáciu bolo jej popredným priekopníkom. Postupne sa však aj v divadle nakopili niektoré problémy, ktoré účinnosť jeho pôsobenia znižovali. UND malo pomerne náročný repertoár, ktorý nevyhovoval zájazdovej činnosti divadla, uprednostňovalo preto Prešov, resp. okresné mestá a výkonnosti nepospeli ani nezhody medzi slovenským a ukrajinským súborom. Výsledkom previerky bol návrh, aby sa oba súbory zamerali na pôsobenie na vidieku, aby bol prehodnotený repertoár v prospech hier s roľníckou tematikou, zvýšila sa ideová úroveň protagonistov a posilnila sa práca základných organizácií KSS. Požadovalo sa najmä to, aby UND bolo propagátorom ukrajinského jazyka v jeho čistej podobe a bojovníkom proti dialektizmom z východného Slovenska.⁷³

Ako neuspokojivá bola charakterizovaná situácia na úseku práce s filmom. V kraji síce bolo 70 štátnych kín, z toho 11 v obciach s ukrajinským obyvateľstvom, a k dispozícii boli aj štyri mobilné kiná s agregátmi na výrobu elektrického prúdu a ôsmi premietači, avšak ani to nepokrývalo požiadavky a záujem verejnosti. Nespokojnosť vyvolával tiež výber lokalít na využitie pojazdného kina, hoci o nich v okresoch v rámci operatívnej rozhodovali samotné štvrté referáty ONV. Najžiadanejšie vraj boli akčné sovietske filmy s bojovou problematikou. V správe o výsledkoch kontroly sa od *Povereníctva informácií a osvetly* požadovali ďalšie mobilné kiná a od regionálnych orgánov rovnomernejšie plány zájazdovej činnosti a spájanie premietania filmov s akciami zameranými na riešenie aktuálnych otázok.

---

70 NA Praha, f. Ministerstvo kultury (MK), inv. č. 351, šk. 231. *Kulturně osvětová práce mezi občany jiných národností v Československu*, s. 6.

71 *Zpráva o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach*, s. 2-4.

72 *Zpráva o súčasnej politickej a hospodárskej situácii v Prešovskom kraji*, s. 25.

73 *Zpráva o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach*, s. 4-6.

Knižnice v Prešovskom kraji boli v správe charakterizované ako „silná zbraň, ktorá má v masách ukrajinského obyvateľstva bojovať proti spoločnému triednemu nepriateľovi a zapáľovať ukrajinských pracujúcich za plnenie 5 RP, prebúdzajú v nich horúcu lásku k spoločnej československej vlasti, k strane a súdruhovi Gottwaldovi“. V správe sa zároveň konštatovalo, že v predajniach *Sovietska kniha* v Prešove a v Humennom je len niekoľko kníh v ukrajinčine, hoci je po nich mimoriadny dopyt. Tvrdenie, že v obecných knižniciach majú ľudia veľký záujem o ukrajinskú klasiku, napríklad o diela T. G. Ševčenka, je zrejme značne vzdialené od skutočnosti a bolo skôr „zbožným prianím“ autorov dokumentu. Najnovšie diela ukrajinských spisovateľov v niekoľkých exemplároch dostával z Kyjeva KSUP, ktorý preto zriadil knižnicu i čítareň ukrajinských časopisov. V záujme zlepšenia stavu tvorcovia správy navrhovali, aby KSUP, a to v spolupráci s KNV a Krajskou odborovou radou (KOR), pripravil podklady pre centrálnu objednávku ukrajinských kníh a časopisov, rozšíril prekladateľskú, ale tiež edičnú činnosť a prostredníctvom KNV rozširoval aj fond ukrajinskej literatúry v obciach. Návrh organizovať v obciach kolektívne čítanie ukrajinských kníh nám síce z dnešného hľadiska pripadá ako detinský, no v podstate zodpovedá dobovému koloritu a atmosfére.⁷⁴

Ostrú kritickú analýzu aktivít v tejto oblasti urobil vo svojom vystúpení na krajskej konferencii KSS v Prešove už v apríli 1954 významný spisovateľ, funkcionár a kultúrny pracovník minority V. Zozulák. Uviedol, že KSUP nevyužil všetky možnosti na aktívnu prácu. Tvrdil, že mnohí jeho vedúci činitelia pohádali drobnou prácou medzi ľuďmi, trpeli velikášstvom, citátomániou, karierizmom, krajným ľavičiarstvom a niekedy sa uchýľovali aj k demagógii. Rôznych špekulantov z čias UNRP vraj hneď vystriedali buržoázni nacionalisti, likvidátori, ktorí štváli proti sebe navzájom a poskytovali krytie nepriateľským elementom. Kultúrno-osvetové oddelenie KSUP od začiatku nebolo dostatočne personálne obsadené, čo sa prejavilo aj v jeho práci. Kultúrno-osvetová práca sa rozvíjala nedostatočne, skoro živelne, a to len vďaka iniciatíve zdola. Za pasívnych označil mnohých vedeckých a pedagogických pracovníkov ukrajinskej národnosti, ktorí na prvé literárne diela začínajúcich autorov takmer vôbec nereagovali recenziami, ba niektorí z nich sa dokonca priamo dištancovali od činnosti v KSUP.⁷⁵

Nedostačujúca úroveň národného vedomia tej časti obyvateľstva severovýchodného Slovenska, ktoré bolo od roku 1952 en bloc uznané za ukrajinské, bola známa a neraz aj pertraktovaná na viacerých fórach. Na zjazde KSS v apríli 1955 vtedajší prvý tajomník ÚV KSS K. Bacílek sa o potrebe aktívnej práce smerujúcej k jej zvýšeniu dokonca zmienil aj v správe o činnosti ústredného výboru. Pre KSUP to znamenalo rozvinúť kultúrno-osvetovú a masovopolitickú prácu smerujúcu k prekonaniu národnostnej ľahostajnosti a zaostalosti. Hlavnými pri-

---

74 Zpráva o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach, s. 6-8.

75 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 16. – 17. apríla 1954, s. 73-74.

činami tohto javu údajne bolo to, že v minulosti menšina nemala veľkú možnosť poznať a využívať kultúrne a umelecké hodnoty z územia Ruska, Ukrajiny a Bieloruska, že sa nachádzala pod nadvládou cudzej aj domácej reakcie podporovanej gréckokatolíckou cirkvou, a že istá vrstva inteligencie, vrátane aj časti učiteľov, odmietala akceptovať ukrajinský jazyk. Naznačený ľahostajný postoj k národnej príslušnosti bol pokladaný za základ kozmopolitizmu ako ideológie amerického imperializmu.

Z tejto ideovej bázy sa vyvodzovala nevyhnutnosť bojovať za národnú uvedomelosť a jazykovú kultúru mládeže i proti negramotnosti a neznalosti ukrajčiny v radoch minority vôbec. Prednášková činnosť mala byť zameraná proti antisovietskym, ako aj nacionalistickým koncepciám a na propagovanie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych úspechov národov Československa, Sovietskeho zväzu a zvlášť ukrajinského ľudu. Všetky tieto úlohy boli síce charakterizované ako mimoriadne naliehavé, navrhovali sa však tradičné formy ich plnenia, akými boli kurzy a krúžky ukrajinského jazyka či lekcie propagandistických útvarov KSS a KSUP, ktoré sa už predtým ukázali ako veľmi málo efektívne.⁷⁶

Všetky úlohy v tejto sfére však nespĺnili ani niektoré štátne ustanovizne. Napríklad, uznesenie ÚV KSS z roku 1953 uložilo slovenským národným orgánom na úseku kultúry a osvetu „*zvýšenou kultúrno-osvetovou prácou sústavne dvíhať všeobecnú kultúrnu úroveň a národné povedomie širokých vrstiev ukrajinského a východoslovenského obyvateľstva pri zachovávaní národnej formy so socialistickým obsahom.*“⁷⁷ Kontrola jeho plnenia ukázala, že niekoľko mesiacov prebiehalo rozpracovávanie uznesenia a zdĺhavá bola aj korešpondencia medzi rezortmi, Zborom povereníkov, ale tiež Slovenským plánovacím úradom, a to na úkor plnenia úloh. Povereníctvo kultúry mohlo vo februári 1954 len konštatovať, že sa pripravuje plán rozvoja a výstavby kultúrno-osvetových zariadení v regióne a zatiaľ bol zriadený jediný dom osvetý.⁷⁸

Politické byro ÚV KSČ dňa 14. novembra 1955 prerokovalo Správu Byra ÚV KSS o plnení uznesení Politického byra ÚV KSČ k problematike škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom, ako aj ďalšie otázky práce medzi ukrajinským obyvateľstvom. V tejto súvislosti tiež uložilo Byru ÚV KSS venovať jej oveľa väčšiu pozornosť a v jeho radoch stále organizovať cieľavedomú kultúrno-politickú činnosť. Na základe toho bolo 3. decembra 1955 prijaté *Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu s cieľom analyzo-*

---

76 КУДЗЕЙ, М. Проти національної байдужості. In *Дружно вперед*, roč. 6, березень 1955, č. 6, s. 2-3.

77 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 851. Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 26. novembra 1953. Príloha č. 2: *Návrhy opatrení na úseku práce slovenských národných orgánov*, s. 5.

78 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 856. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 13. februára 1954. *Zpráva o plnění uznesení ÚV KSS o Prešovskom kraji*, s. 17.

vať príčiny nízkej úrovne národného povedomia ukrajinského obyvateľstva a zároveň prijať aj opatrenia na jej zvýšenie.⁷⁹

Byro ÚV KSS za základnú príčinu nepriaznivého stavu v tejto oblasti považovalo javy z obdobia „kapitalistickej minulosti“, ale poukázalo aj na skutočnosť, že stranícke a štátne orgány ešte neurobili všetko pre jeho zlepšenie a dopúšťali sa chýb. Tie spočívali najmä v tom, že buď podliehali tlaku zdola, a tak vlastne pomáhali asimilácii, alebo pristupovali k administratívnym metódam „*pozdvihovania národného povedomia*“.⁸⁰ Uznesenie Byra ÚV KSS bolo analyzované najprv na úrovni III. a V. oddelenia ÚV KSS, aby boli úlohy rozdelené medzi útvary aparátu. Bol vypracovaný *Návrh organizačného zabezpečenia uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovychovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v ČSR*, ktorý prerokoval a vzal na vedomie Sekretariát ÚV KSS 2. februára 1956.

V rámci ideologického oddelenia odbor propagandy dostal za úlohu pripraviť program i obsahovú náplň plánovaných školení či kurzov aj vybrať vhodných lektorov. Územný odbor zaisťoval, aby sa s uznesením oboznámili všetci komunisti v kraji v základných organizáciách KSS a poprední pracujúci prostredníctvom verejných straníckych schôdzí, osobitných aktívov a regionálnej tlače. Odbor tlače mal zároveň zhodnotiť celkovú úroveň a vhodne usmerniť ukrajinské periodiká, ako aj rozhlasové vysielanie. O zlepšenie technickej stránky časopisov a vydávaných kníh a tlačí, vrátane učebníc v ukrajinskom jazyku sa mal postarať odbor vydavateľstiev a polygrafie. Referát názornej agitácie zase zabezpečoval obsah propagačnej brožúry o živote ukrajinskej menšiny v minulosti a súčasnosti, prípravu špeciálnej nástenky v ukrajinskom jazyku a tiež vydanie skladačky s obdobným zameraním.⁸¹

Na úsekoch osvetu a masových organizácií mali zodpovední pracovníci P. Jacko, E. Varga a P. Pilát organizovať práce spojené s putovnou výstavou pre ukrajinské obyvateľstvo, so školeniami, kurzami, dopĺňovaním knižníc vhodnou literatúrou, s besedami o publikáciách a s istým obsahovým zameraním osvetovej tlače. S pomocou KV KSS bola zvolaná stranícka skupina pri ÚV KSUP k otázkam jeho aktivizácie a organizovania LUT, kurzov ukrajinského jazyka a mobilizovania inteligencie v osvetovej práci. KSUP mal byť vedený k angažovaniu sa v prednáškovej činnosti, pri výbere literárnych a tlačových dôverníkov a pri zabezpečovaní účasti na podujatiach. Orgány a organizácie Zväzu československo-sovietskeho priateľstva mali byť užitočnými hlavne v propagačnej a agitáčnej práci.⁸²

Ešte v priebehu decembra 1955 boli rozpracované aj úlohy vyplývajúce z uznesenia ÚV KSS pre oblasť politického riadenia oblastí školstva a kultúry. Z iniciatívy V. oddelenia ÚV KSS týmto spôsobom vznikli osobitné plány ško-

---

79 Pozri *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 141-144.

80 *O národnostnej otázke medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 156.

81 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 130. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 2. februára 1956. *Organizačné zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovychovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v ČSR*, s. 1-5.

82 *Organizačné zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS*, s. 6-9.

lení pre profesionálnych i amatérskych osvetových pracovníkov, ale tiež pre učiteľov pôsobiacich medzi ukrajinským obyvateľstvom v Prešovskom kraji, boli navrhnutí pracovníci pre činnosť medzi občanmi ukrajinskej národnosti v *Slovenskom osvetovom ústredí*, v *Slovenskom ústredí LUT* a v *Krajskej poradni LUT* v Prešove a boli vybratí adepti na štúdium literatúry a umenia v ZSSR a umeleckých odborov na Vysokej škole múzických umení v Bratislave. Do pozornosti stranických orgánov sa dostalo aj UND, a to z hľadiska nárokov na vyššiu kvalitu réžie a dramaturgického plánu, požiadavky družobných vzťahov aj formovania speváckeho a tanečného súboru navrhovaného v dvoch alternatívach. Prostredníctvom Povereníctva školstva sa mal zvýšiť počet študentov ukrajinskej národnosti v *Umeleckej priemyselnej škole*, ako aj na *Vysokej škole výtvarných umení*. Okrem toho, Povereníctvo kultúry, ale tiež umelecké zväzy mali pomáhať pri napredovaní ukrajinskej menšiny v oblasti literárnej tvorby, literárnej kritiky a filmového umenia.⁸³

Na úseku straníckej práce bolo Krajskému výboru KSS v Prešove uložené zvýšiť úroveň masovopolitickej a kultúrno-výchovnej práce v kraji, ako aj v jednotlivých okresoch, rozšíriť počet členov a kandidátov KSČ z radov občanov ukrajinskej národnosti a zabezpečiť prerokovanie uznesenia Byra ÚV KSS vo všetkých základných organizáciách KSS v kraji. Kompetentné osoby a orgány KSS dostali za úlohu vyškoliť sto stranických funkcionárov ukrajinskej národnosti, zvýšiť ideologickú a technickú úroveň ukrajinských kníh a časopisov, v ústrednej tlači publikovať viac článkov o živote Ukrajincov, pripraviť viaceré propagačné materiály, vypracovať vhodné prednášky, skvalitniť prácu s knihou v národnostne zmiešanom regióne a zvlášť podporovať nadväzovanie družby medzi organizáciami a inštitúciami kraja na jednej strane, s adekvátnymi subjektmi v sovietskej Ukrajine na strane druhej.⁸⁴

V oblasti činnosti Zboru povereníkov, resp. národných výborov boli poverení predseda ZP R. Strechaj a vedúci príslušných oddelení ÚV KSS zhodnotením, ale aj zaistením zvýšenia celkovej úrovne práce národných výborov v tomto regióne a zvlášť prostredníctvom školení pripraviť 200 funkcionárov národných výborov spomedzi príslušníkov ukrajinskej menšiny. Početné konkrétne opatrenia v oblasti školstva a kultúry mali v stanovených termínoch splniť povereníci E. Sýkora a O. Klokoč. Zabezpečenie výskumu ľudovej umeleckej tvorivosti ukrajinského obyvateľstva mal na starosti predseda SAV O. Pavlík. Uznesenie Byra ÚV KSS zároveň dalo úlohu prvému tajomníkovi ÚV KSUP M. Kudzejovi zamerať pozornosť orgánov a organizácií KSUP na organizovanie krúžkov ukrajinského ja-

---

83 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 130. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 2. februára 1956. *Rozpracovanie uznesení Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom*, s. 1-7.

84 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV, šk. 5. Zápisnica z pléna KV KSS v Prešove 28. apríla 1956. *Uznesenia orgánov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska*, mimoriadne číslo z 23. decembra 1955. *Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu*, s. 168-170.

zyka a na zakladanie súborov ĽUT, získať pre prácu spolku omnoho viac príslušníkov inteligencie a vytvoriť z nich aktívy pri okresných výboroch KSUP pre propagandistickú a výchovnú činnosť.⁸⁵

Na základe tohto významného a rozsiahleho uznesenia Byro ÚV KSS v Prešove ihneď prijalo *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu*, ktoré najmä konkretizovali úlohy na jednotlivých úsekoch politického a kultúrneho života spoločnosti v podmienkach Prešovského kraja. Zároveň bolo všetkým okresným výborom KSS uložené prerokovať otázku úrovne národného vedomia ukrajinského obyvateľstva v daných regiónoch a zároveň posúdiť kvalitu práce KSS, národných výborov, kultúrno-osvetových zariadení, ako aj spoločenských organizácií pri jej zvyšovaní.⁸⁶

Kultúra a osвета predstavovali najširšiu sféru života spoločnosti pozostávajúcu z viacerých vnútorne prepojených oblastí a disponujúcu množstvom foriem a prostriedkov pôsobenia, avšak s najmenej istým a jednoznačným efektom, preto opatrenia Byra KV KSS v Prešove jej venovali relatívne najväčšiu pozornosť. Predpokladom takej výraznej aktivizácie kultúrnej a osvetovej činnosti zameranej na transformovanie etnickej identity a posilnenie národného vedomia rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva bol dostatok dobre pripravených pracovníkov špecifického zamerania, ktorí neboli k dispozícii. Preto do konca roku 1956 sa malo v štyroch štvordňových turnusoch internátneho školenia vyškoliť 150 ochotníckych osvetových pracovníkov orientovaných na divadelný, spevácky, hudobný a tanečný žáner, ktorí pôsobili na úseku ĽUT v tomto regióne. Zároveň bolo rozhodnuté tou istou formou počas júla a augusta 1956 v Krajskom dome osvety v Prešove vyškoliť 240 pracovníkov pre osvetové zariadenia v obciach s ukrajinským obyvateľstvom na spravovanie osvetových izieb, besied a obecných knižníc. Na úrovni okresov prostredníctvom dvojdňových seminárov mali byť metodicky a odborne pripravovaní amatérski pracovníci najmä na vedenie kroník a prácu miestnych rozhlasov, na premietanie filmov a pre činnosť literárnych a tlačových dôverníkov. V každej obci mal byť prítom verejne prístupný rádioprijímač.

Osvetové zariadenia na severovýchodnom Slovensku mali novej úlohe prispôbiť aj prednáškovú propagandu a názornú agitáciu. Domy osvety dostali za úlohu zahrnúť do plánov prednášky, ktoré mali vypracovať aktivisti KSUP a krajská pobočka *Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov* (SŠPVP), najmä z dejín Ukrajiny a ukrajinskej menšiny na východnom Slovensku, ktoré boli určené pre ukrajinských funkcionárov. K uvedeným témam mali obe inštitúcie povinne organizovať celokrajské, resp. okresné semináre. Úlohy názornej agitácie plnili skladačky propagujúce zmeny v živote ukrajinského obyvateľstva, ktoré, tak ako aj iné propagačné materiály, vydávali odbor kultúry Rady

---

85 *Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 170-172.

86 *Uznesenie Byra Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 173.

KNV, Krajský dom osvetu, poľnohospodárska správa, zdravotnícky odbor, ako aj KSUP a SŠPVP.⁸⁷

Podľa opatrení Byra KV KSS bolo potrebné vzhľadom na nové úlohy posilniť tiež štátny aparát. V tomto zmysle sa mal so súhlasom Zboru povereníkov rozšíriť odbor kultúry Rady KNV v Prešove o dvoch pracovníkov poverených prácou medzi ukrajinskou menšinou, a to pre oblasť LUT a pre kultúrne akcie a zariadenia. Zboru povereníkov bola vtedy určená aj požiadavka rozšíriť systemizáciu odborov kultúry ONV v Bardejove, Gíraltovciach, v Snine, v Sabinove a v Stropkove o jedného pracovníka pre prácu medzi ukrajinským obyvateľstvom. S tým istým cieľom mal byť prijatý osobitný metodik do Krajského domu osvetu v Prešove. Kvalifikovaní pracovníci z radov občanov ukrajinskej národnosti mali obsadiť tiež miesta v krajskej poradni pre LUT, a to pre divadlo, bábkové divadlo, malé javiskové formy, ale aj recitáciu, rozprávanie, umelecký prednes a tanečné súbory. Propagandu a agitáciu v radoch ukrajinskej menšiny mali podporiť aj ďalšie inštitúcie, a to Krajská ľudová knižnica, Krajská správa filmu, ako aj redakcie v ukrajiničine vychádzajúcich periodík a vydavateľstvo ukrajinskej literatúry, ktoré mali byť kvalitatívne posilnené piatimi redaktormi z USSR. Do tejto skupiny patria aj direktívy o zriadení štvorčlenného prekladateľského byra pri ÚV KSUP a o vydaní ukrajinsko-slovenského slovníka.⁸⁸

Detailne rozpracované boli tiež opatrenia, ktoré mali skvalitniť masmediálnu oblasť a posilniť jej pôsobenie v duchu uznesenia Byra ÚV KSS z decembra 1955. Všetky redakcie mali do 15. februára 1956 vypracovať tematické plány príspevkov o živote ukrajinských pracujúcich v minulosti i súčasnosti s dôrazom na prebudovanie dediny. Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu malo denne vysielat' hodinový program a pripraviť plán relácií orientovaných na pohovory s družstevníkmi, ako aj na obce s národnostnými a náboženskými problémami. Údajný nedostatok ukrajinskej beletrie, detskej literatúry a drámy v niektorých obciach malo riešiť vedenie *Sovietskej knihy* a *Slovenskej knihy* vo vlastnej réžii. Uvedené inštitúcie mali aj pripraviť a inštalovať tri putovné výstavy ukrajinskej literatúry v obciach s ukrajinským obyvateľstvom, systematicky vypracovávať populárne recenzie diel pre miestny rozhlas, knižnice, redakcie a tlačových dôverníkov, ktorí by mali byť ustanovení v obecných knižniciach a prostredníctvom seminárov a osobitných aktívov riadne vyškolení.

V záujme skvalitnenia ukrajinských novín a časopisov mali ich redakcie účinnými formami a prostriedkami zvyšovať počet dopisovateľov a spolupracovníkov, najmä z radov malých a stredných roľníkov. Už vo februári 1956 mal KSUP v spolupráci s KNV a s Československým zväzom mládeže (ČZM) uskutočniť nábor predplatiteľov ukrajinskej tlače prostredníctvom osobnej a názornej agi-

---

87 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. Zápisnica z pléna KV KSS v Prešove 28. apríla 1956. *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu*. In *Uznesenia orgánov*, s. 183-184.

88 *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 185-186.

tácie, ako i formou organizovania socialistickej súťaže so zameraním na obce s ukrajinským obyvateľstvom. Pomerne veľa sa pritom očakávalo aj od výstavby okresnej tlačiarne v Stropkove, ktorá už prešla prípravným konaním, bola zahrnutá do príslušných plánov a mala sa špecializovať najmä na tlač roľníckych a závodných novín v ukrajinskom jazyku aj pre susedné okresy Michalovce, Giraltovce a Svidník. Konkrétne úlohy sa týkali aj ďalších kultúrnych inštitúcií pôsobiacich na severovýchodnom Slovensku. UND malo získať režiséra pre činohru z Ukrajinskej SSR na obdobie dvoch rokov a pristúpiť k zriadeniu ukrajinského súboru piesní a tancov. Úlohou krajskej odbočky Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov bolo pripraviť a realizovať prednášky, zvlášť o revolučných tradíciách ukrajinských pracujúcich v Československu a o riešení národnostnej otázky.⁸⁹

Na zvyšovaní úrovne politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom sa mala podieľať i krajská organizácia ČZM aktivitou medzi ukrajinskou mládežou a pioniermi. Okrem všeobecných požiadaviek spojených hlavne s akceptovaním nových úloh v riadiacej a plánovacej činnosti KV ČZM a jeho okresných výborov a zmenami v harmonogramoch akcií sa väčšia pozornosť očakávala v práci s ukrajinskou literatúrou a tlačou. Dôverníci určení v základných organizáciách mali pri ľudových a závodných knižniciach vytvárať mládežnícke krúžky, „v ktorých sa mládež bude učiť svojej rodnej reči“. Využívať v tomto smere mali tiež konferencie a besedy o knihách a o spisovateľoch. Funkcionári ČZM sa v zmysle uvedených pokynov podieľali aj na zakladaní krúžkov LUT a na príprave stretnutí a zrazov ukrajinskej mládeže z viacerých obcí a okresov s kultúrnym a športovým programom.⁹⁰

Byro KV KSS v Prešove stanovilo úlohy týkajúce sa posilňovania národnej identity aj pre organizácie a orgány Revolučného odborového hnutia. Národnostná problematika, a to v spojení s výchovou k hrdosti na príslušnosť k ukrajinskej národnosti sa mala stať aj témou ich rokovaní, akcií tzv. červených kútikov, ako aj kabinetu odborárskej výchovy. Keďže viac ako 40 % príslušníkov orgánov ministerstva vnútra a Verejnej bezpečnosti v Prešovskom kraji boli vraj pôvodom Ukrajinci, ale navonok sa k tejto menšine nehlásili, opatrenia Byra KV KSS smerovali k uskutočneniu osobných pohovorov s nimi, semináru k národnostnej otázke pre veliteľský zbor, kurzu ukrajinského jazyka a k previerke odberu ukrajinskej tlače.⁹¹ Byro KV KSS pri riešení problematiky, sčasti aj z taktických dôvodov, oficiálne neinformovalo plénum KV KSS, čo mu otvorene vytkol dlhoročný funkcionár kraja J. Krempa, a to v súvislosti s prerokovávaním otáz-

---

89 *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 187-189.

90 *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 191-192.

91 *Politickoorganizačné opatrenia na zabezpečenie uznesenia Byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce*, s. 193-194.

ky kultu osobnosti.⁹² Uznesenie Byra ÚV KSS a s ním súvisiace dokumenty boli preto prezentované na nasledujúcom zasadnutí KV KSS 28. apríla 1956.

Je pravda, že *Uznesením byra ÚV KSS o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinskými pracujúcimi v Československu* sa v prvej fáze zaoberalo len Byro KV KSS v Prešove, a to prvýkrát už na jeho zasadnutí 9. decembra 1955. Za neprítomnosti V. Biľaka, E. Gabriela aj M. Kudzeja referoval o ňom tajomník J. Harvát. Byro KV KSS uložilo potom M. Kudzejovi a J. Kubašovskému pripraviť a predložiť Byru KV KSS návrh adekvátnych politickoorganizačných opatrení na zabezpečenie realizácie uznesenia ÚV KSS o ďalšej práci strany vo výchove pracujúcich ukrajinskej národnosti.⁹³ Tento dokument schválilo Byro KV KSS na svojom mimoriadnom zasadnutí 27. januára 1956 a zároveň prijalo spôsob jeho plnenia a jeho kontroly. Po prerokovaní materiálu na úrovni sekretariátu KV KSS mali byť dané opatrenia rozpracované na podmienky okresov a publikované v stranickom bulletine s tým, že celkovú správu o jeho realizácii predloží sekretariát Byru KV KSS do konca októbra 1956. Prílohami uznesenia boli *Návrh na prevedenie školenia 100 funkcionárov ukrajinskej národnosti*, *Návrh na zriadenie Ukrajinského súboru piesní a tancov* (predpokladalo sa, že UND bude mať až 165 zamestnancov) a *Náčrt na posilnenie a prehĺbenie priateľských stykov medzi pracujúcimi Prešovského kraja v ČSR a USSR*.⁹⁴

Uznesenia centrálnych, celoslovenských, ale aj regionálnych stranických orgánov, a to odhliadnuc od dobovej terminológie a ideologických klišé, v podstate objektívne reflektovali skutočný stav národnej identity ukrajinskej menšiny na Slovensku a naznačili aj určité cesty k riešeniu niektorých zjavných problémov. Na druhej strane, prehnaným zdôraznením priamej zodpovednosti KSČ a štátu za charakter, stupeň, ale aj problémy ukrajinskej národnej identity umožnili, aby sa z objektívneho hodnotenia stavu a zvyšovania úrovne národného vedomia ukrajinského obyvateľstva znovu urobila, a to najmä v okresoch a obciach, politická kampaň, v rámci ktorej sa hľadali konkrétni vinníci. Zvlášť v ukrajinských obciach sa vyvíjal istý tlak, predovšetkým na členov strany, pričom boli obviňovaní a osočovaní tí, ktorí síce pochádzali z rusínskeho prostredia, avšak hlásili sa k slovenskej národnosti. Takýto postoj, ktorý mohol mať viacero príčin, bol neraz zo strany miestnych, okresných alebo krajských funkcionárov charakterizovaný ako protisocialistický, a to aj s možným, ba pravdepodobným, okamžitým a vážnym personálnym postihom.⁹⁵

---

92 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. *Stenografický záznam zo zasadnutia KV KSS v Prešove zo dňa 4. apríla 1956*, s. 40.

93 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 29. *Zápisnica zo zasadnutia byra KV-KSS v Prešove zo dňa 9. decembra 1955*, s. 6-7.

94 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Byro KV KSS, šk. 30. *Zápisnica zo zasadnutia mimoriadneho byra KV KSS v Prešove zo dňa 27. januára 1956*, s. 31 a n.

95 Pozri napríklad vystúpenie V. Kopčaka v diskusii. SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Pléna KV KSS, šk. 5. *Zápisnica zo zasadnutia KV KSS v Prešove zo 4. apríla 1956*, s. 247-248. Pozri tiež SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS,

Výsledky snahy o zvýšenie úrovne národného vedomia ukrajinského obyvateľstva do značnej miery negatívne ovplyvnila skutočnosť, že snaha o zintenzívnenie politickovýchovnej práce sa viac-menej koncentrovala do kultúrno-osvetovej oblasti, ktorá sa už predtým zjavne vyznačovala formálnosťou. Tak napríklad, správa o činnosti OV KSS na okresnej konferencii KSS v Medzilaborciach roku 1958 predkladaná A. Markom udávala, že asi 39 % Ukrajincov v okrese sa hlási za Slovákov, avšak za hlavný prostriedok riešenia uvedenej situácie označila zlepšenie kvality prednášok.⁹⁶ Navyše, mnohé úlohy na úseku kultúry a osvetu zostali úplne nespĺnené.⁹⁷ Viaceré inštitúcie sa často uspokojovali s rastom kvantitatívnych ukazovateľov, no efektívnosť vlastného pôsobenia nepoznali, pretože im chýbala spätná väzba. Údaje takého typu, že KSUP v rokoch 1955/56 pripravil 430 výstav, resp. že v rokoch 1957 – 1959 realizoval 2060 prednášok, na ktorých sa zúčastnilo spolu 70 000 občanov, sú síce možno aj pravdivé, avšak o účinnosti týchto akcií nevytvádzajú absolútne nič.⁹⁸ Zdá sa, že Kultúrnemu spolku ukrajinských pracujúcich sa oveľa viac darilo plniť stanovené úlohy ohľadom posilňovania lektorského zboru, a to najmä z radov učiteľov. Už v roku 1956 KSUP disponoval celkom 226 lektormi, ktorí prednášali na rôznych podujatiach pre ukrajinské obyvateľstvo.⁹⁹

Na druhej strane, je nesporné, že kultúrno-osvetové zariadenia v Prešovskom kraji, zvlášť národnokultúrne inštitúcie ukrajinskej menšiny, vlastnú zameranosť svojej činnosti na prehĺbenie národného cítenia, hrdosti a vlastenectva občanov ukrajinskej národnosti evidentne posilnili. Pravda, *Ukrajinské národné divadlo* (UND) a *Poddukliansky ukrajinský ľudový súbor* (PULS) v Prešove, *Múzeum ukrajinskej kultúry* (MUK) v Prešove a v Krásnom Brode, ukrajinská redakcia umeleckej literatúry *Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry*, ale aj masovo-komunikačné prostriedky zriadené pre potreby ukrajinskej menšiny vyvíjali podstatne všestrannejšiu činnosť a plnili aj ďalšie úlohy pri realizácii kultúrnej politiky Komunistickej strany Československa.

V súlade s úlohami vytýčenými v zmysle uznesení Byra ÚV KSS a Byra KV KSS v Prešove sa zaktivizovala aj celková práca Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich. Hlavnú pozornosť v tomto období KSUP venoval zakladaniu a činnosti krúžkov ukrajinského jazyka, ktoré boli podľa náročnosti a vedomostí frekventantov rozdelené do troch stupňov. Prvý stupeň mali navštevovať robotníci a družstevníci, ktorí mohli získať určité poznatky o ukrajinskej kultúre prostred-

---

arch. j. 1 061. Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Medzilaborciach 17. – 18. marca 1956, ss. 29-30, 71-72.

96 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Okresné konferencie KSS, arch. j. 1 063. *Zápisnica z okresnej konferencie KSS v Medzilaborciach konanej 22. – 23. marca 1958*, s. 25.

97 ŠA Prešov, f. KNV – P, sign. Šk/458, 1959, šk. 128. Správa o plnení uznesení ÚV KSS, KV KSS o zlepšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom na úseku kultúrno-osvetovom z apríla 1957.

98 КОВАЧ, А. 30 років на ниві народній, s. 33; *Дружно вперед*, roč. 10, marec 1960, č. 3, s. 12.

99 КОВАЧ, А. 30 років на ниві народній, s. 33.

níctvom čítania kníh, besied a nacvičovania divadelných hier. Krúžky vyšších stupňov sprístupňovali svojim členom aj gramatiku, klasickú, ale aj modernú literatúru a základy praktického slohovania. Vznikali najmä pri úradoch či väčších závodoch a školách, avšak pre malý záujem bol ich počet relatívne nízky. Celkove v druhej polovici päťdesiatych rokov bolo v priemere ročne vykazovaných 181 krúžkov s 2839 poslucháčmi.¹⁰⁰ Zároveň však bolo všeobecne známe, že napriek snahe orgánov KSUP, najmä ich personálnej metodologickej a materiálnej pomoci krúžkom, nie všetky pravidelne pracovali. V podstate ako-tak pracovali tieto krúžky len v tých obciach, v ktorých fungovali osemročné stredné školy s ukrajinským vyučovacím jazykom, a tak ich viedli i navštevovali aspoň učitelia.¹⁰¹

V rámci KSUP sa oživila aj činnosť na úseku ľudovej umeleckej tvorivosti. V roku 1960 v obciach Prešovského kraja s väčším podielom ukrajinského obyvateľstva existovalo už 255 kolektívov LUT, z toho 122 hudobných, resp. spevácko-tanečných a 133 dramatických krúžkov, čo bolo päťkrát viac než v roku 1954.¹⁰² Úsilie jednotlivých orgánov komunistickej strany, národných výborov i KSUP pomáhať pri konštituovaní, resp. upevňovaní národného vedomia obyvateľstva ukrajinskej národnosti však vo všeobecnosti neprinieslo očakávaný úspech. Nemožno ale neuviesť, že určitý podiel na nepresvedčivých výsledkoch utvárania ukrajinskej národnej identity mali aj niektoré objektívne okolnosti.

Jednu z kľúčových úloh pri ukrajinizácii obyvateľstva severovýchodného Slovenska mal od začiatku zohrávať KSUP. Proces jeho vytvárania, ako sme už uviedli, však bol dlhý, mimoriadne zložitý a prebiehal súčasne s postupným odsúvaním UNRP z politickej scény a napokon s jej faktickým likvidovaním, čo plodilo značnú nedôveru k novej organizácii. Dočasné vylúčenie inteligencie pri formovaní KSUP a tlaky vyšších orgánov plne zapojiť jeho miestne organizácie i okresné výbory do plnenia často málo populárnych politických úloh v obciach a mestách severovýchodného Slovenska sa prejavili v organizačnej nepevnosti a v neveľkej autorite spolku, zvlášť medzi vidieckym obyvateľstvom.

Ďalšie, predovšetkým metodologické, ale aj praktické problémy sa v rusínskom prostredí vyskytovali v súvislosti s realizáciou výchovy k internacionalistickým postojom a k národnej hrdosti. Proletársky internacionalizmus a socialistické vlastenectvo boli často interpretované ako hlavné ciele zoštatneného a ideológii podriadeného edukačného systému. Širšie vrstvy obyvateľstva však Leninovu dialektiku internacionalizmu a vlastenectva vôbec nechápali, ukrajinské národné vedomie im bolo vlastne cudzie, a preto výchovným pôsobením takéhoto smerovania boli zaskočené a pomýlené. Ich dezorientácia v tejto sfére bola pritom o to väčšia, že sa od nich súčasne vyžadovala láska k ukrajinskému národu, k sovietskemu ľudu, no rovnako i k československej vlasti, k ľudovodemo-

---

100 МУЛИЧАК, Ю. Масово-політична работа. In *15 років на службі народу*. Ред. Ю. Муличак, Пряшів: Центральний комітет Культурної спілки українських трудящих, 1966, s. 104-105.

101 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Správa o prieskume severných okresov Prešovského kraja, číslo jedn. 2 228/56 z 24. apríla 1956.

102 *Дружно вперед*, roč. 10, marec 1960, č. 3, s. 5.

kratickým štátom a v neposlednom rade aj k celému medzinárodnému proletariátu. Ako pripomenul tajomník KV KSS v Prešove V. Biľak, komunisti ukrajinskej národnosti mali sa okrem toho súčasne ešte usilovať bojovať s buržoáznym nacionalizmom, a to „z hľadiska proletársko-internacionalistického, a nie krikom a nadávkami.“¹⁰³

Prirodzenejšou a efektívnejšou formou vytvárania ukrajinskej národnej identity, ako aj zvyšovania úrovne národného vedomia príslušníkov menšiny bol rozvoj duchovného života produkciou a pôsobením diel rôznych druhov umenia a s tým spojených kultúrno-umeleckých inštitúcií a umelecko-technických činností. Prirodzene, ide o relatívne dlhodobý proces, kým vládny štruktúram vtedy chýbala trpezlivosť. Navyše, v tejto súvislosti je potrebné aj dodať, že sféra umenia, s výnimkou insitných foriem a bohatého folklóru, ktoré sa vyvíjali pomerne nezávisle od presne definovaného etnického substrátu, začala na severovýchode Slovenska samostatne vznikať až po druhej svetovej vojne, a najmä počas realizácie tzv. socialistického experimentu. Okrem geografických a demografických podmienok, ale i zložitých historických okolností, bola determinovaná aj určitými vnútornými faktormi, ako boli najmä nižšia úroveň národného povedomia, nepočetnosť národne uvedomelej inteligencie, existencia viacerých možných smerov národnej a kultúrnej orientácie, dva varianty východnej formy kresťanstva a napokon tiež migračné pohyby obyvateľstva.¹⁰⁴

Určitou výhodou menšinovej kultúry po roku 1945 bolo, že starostlivosť o kultúru a osvetu vrátane umenia v oveľa väčšej miere, a od roku 1948 úplne, prevzal štát. Stalo sa tak na základe dekrétu prezidenta republiky č. 130/1945 Zb. z. a n. z 26. októbra 1945 o štátnej osvetovej starostlivosti, ktorý túto sféru začlenil do štruktúry verejnej správy prostredníctvom miestnych a okresných osvetových rád, ktoré na Slovensku podliehali Povereníctvu školstva a osvetu. V tomto zmysle štát vlastne celú oblasť fakticky nielen finančne dotoval, ale tiež z veľkej časti aj priamo organizoval.¹⁰⁵ Zo živelne sa vyvíjajúceho a diferencovaného celku sa kultúrna a osvetová činnosť zmenila na riadený systém. I organizácie národnostných menšín, ktoré ich zastupovali, boli zaradené medzi „záujmové spoločenské a výberové organizácie združené v Národnom fronte alebo v pôsobnosti ústredných orgánov štátnej správy“.¹⁰⁶

---

103 SNA, f. ÚV KSS, KV KSS Prešov, Krajské konferencie KSS, šk. 2. Zápisnica z krajskej konferencie KSS v Prešove 16. – 17. apríla 1954, s. 200.

104 КУНДРАТ, Ю. Культура східнославацьких українців. Здобутки і втрати. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 26. Українці в прикоронних областях Карпат: проблеми акультурації, асиміляції, ісюнтифікації*. Ред. М. Сополіга. Свидник ЦНМ – Музей української культури у Свиднику; Товариство прятелів Музею українсько-руської культури у Свиднику, 2011, s. 277.

105 130. Dekret presidenta republiky ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 55. Vydána dne 20. listopadu 1945, s. 331-333.

106 KARAS, F. *Organizácia a riadenie kultúrneho života*. Bratislava: Obzor, 1987, s. 89.

Prirodzene, kultúra Rusínov a Ukrajincov mala v porovnaní s ostatnými minoritami značnú výhodu. Mali status slovanskej menšiny, vyhli sa tak reštrikčným opatreniam a na základe dohody uzavretej medzi slovenskými národnými orgánmi a UNRP si vydobyli istý model obmedzenej kultúrnej autonómie v podobe vzniku ukrajinských inštitúcií a osobitných oddelení pri niektorých štátnych orgánoch a verejných ustanovizniach. Vývoj na tomto úseku v rokoch 1948 – 1953 poznačili administratívne zásahy do vývoja etnika, vrátane rozriešenia jazykovej otázky v prospech spisovnej ukrajinčiny. Tvorba sa stala viac spoločenskou než individuálnou činnosťou. Jednoznačne sa síce zlepšili mnohé technické, organizačné, ale aj personálne podmienky na umeleckú produkciu a na jej prezentáciu, avšak politické a ideologické bariéry rozvoj v týchto smeroch limitovali a deformovali.¹⁰⁷

Na začiatku poststalinského obdobia, v rokoch 1954 – 1955, celkom zjavne prebiehal kontinuálny vývoj umeleckej tvorby aj kultúrneho života ukrajinskej menšiny na východnom Slovensku, a to po stránke tematického zamerania, formálnej prezentácie i značnej žánrovej diverzibility. Po roku 1956, najmä v súvislosti so závermi XX. zjazdu KSSZ a celoštátnej konferencie KSC, predsa len na krátky čas nastalo určité politické uvoľnenie. V kultúrnej oblasti bolo sprevádzané objavovaním sa prvkov kritickosti obsahu i formy umeleckých diel i kultúrnych javov a procesov vo vtedajšej spoločnosti. Ideologický front začal totiž verbálne odmietat' dogmatizmus i schematizmus a propagovať teoretickú činnosť, samostatné myslenie aj impulzy z praktického života, čo, prirodzene, ovplyvňovalo i prístup stranických orgánov ku kultúre a umeniu vôbec a k ich národným podobám zvlášť.¹⁰⁸

Kritika kultu osobnosti otvorila široký priestor aj pre objektívnejšie a oveľa vecnejšie hodnotenie iných javov, procesov a kampaní z predchádzajúceho obdobia, ktorý využívala najmä spoločenskovedná a umelecká inteligencia, hoci stranické orgány sa usilovali stanoviť ideové mantinely a celý pohyb udržať pod svojou kontrolou. Práve tejto časti spoločnosti konzervatívne sily ihneď, a celá plejáda normalizátorov aj o 15 rokov neskôr, nepriznávala úprimnú snahu o pokrok, ani žiadne morálne právo uchádzať sa o úlohu „svedomia národa“ a charakterizovala ju ako prázdnych karieristov či priamo triednych nepriateľov. Nádej na posun kultúry a umenia smerom k voľnosti a tvorivosti preto trvala veľmi krátko. Už udalosti v Maďarsku vrátili takmer všetko „do starých koľají“ a závery *Zjazdu socialistickej kultúry* z júna 1959 predstavovali návrat o niekoľko rokov späť.¹⁰⁹ Za takýchto okolností ani nebolo možné očakávať, že ukrajinská národnostná kultúra bude vari patriť k avantgarde kultúrneho frontu, a to tým menej, že všetci

---

107 ХОМА, В. Умови розвитку української літератури Східної Словаччини після 1945 року. In *Жовтень і українська культура*, s. 538-541.

108 ŠŤASTNÝ, J. Príprava a výsledky rokovaní, s. 232.

109 KAMENEC, I. K problematike ideovo-politických postojov inteligencie na Slovensku v druhej polovici päťdesiatych rokov. In *Slovensko v období dobudovania základov socializmu (1956 – 1960)*. Ed. Z. Holotíková. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1978, s. 168-169.

jej nositelia, takmer bez výnimky, sa od začiatku vlastnej tvorby hlásili k ľavicovým hodnotám, politicky podporovali KSC a patrili k priekopníkom angažovaného umenia a kultúrnej revolúcie nielen v regióne, ale v celoslovenskom meradle.

Kontinuita s predchádzajúcim obdobím sa obzvlášť zreteľne prejavovala v literárnej tvorbe autorov z radov ukrajinskej menšiny. Z tematického hľadiska totiž zostala zakotvená v problematike oslobodenia, spoločenských a politických premien a dobových významných výročí, hoci, dovtedy aktuálna, otázka jazyka sa zdala byť už vyriešenou. Všetci spisovatelia a básnici, s výnimkou A. Karabeleša, ale tiež kritici, postupne prijali spisovný ukrajinský jazyk. Ukrajinská literatúra bola relatívne novým kultúrnym fenoménom v Československu, preto sa v nej výraznejšie prejavovali silné impulzy zo sovietskej ruskej, ukrajinskej, českej a, úplne prirodzene, zo slovenskej literatúry.¹¹⁰ Na druhej strane, udržala si síce istú žánrovú a druhovú pestrosť, ale, žiaľ, aj preexponovanú expresívnosť, ktorá niekedy vyznievala až príliš pateticky.¹¹¹

V rámci ukrajinskej poézie aj prózy na Slovensku si dominantné postavenie ďalej udržal Fedor Lazoryk, hoci najlepšie verše napísal asi až v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Napriek evidentnému vplyvu dobových tém a viac alebo menej umeleckých foriem sa sústavne pridržiaval princípov romantizmu, a to vo všetkých svojich dielach. Po povesti *Світанок над селами* [Úsvit nad dedinami] (1953), ktorá čerpala námet z obdobia prieniku ruskej armády na územie severovýchodného Slovenska počas prvej svetovej vojny, ešte v tom istom roku napísal poému *Навік єдині* [Navždy spolu] z príležitosti 300. výročia zjednotenia Ruska a Ukrajiny a v nasledujúcom roku poému *Славна річниця* [Slávne výročie] venovanú jubileu oslobodenia regiónu Červenou armádou. V roku 1955 vyšla tiež jeho druhá básnická zbierka *Велика сила* [Veľká sila]. Okrem cyklu detskej poézie, ktorý je jej súčasťou, obsahuje však i viaceré básne, ktoré sú prvoplánovou oslavou KSC a jej politiky (*Пісня про Лютневу перемогу, Майська пісня, Пісня артільників* [Pieseň o Februárovom víťazstve, Májová pieseň, Pieseň deľostrelcov]).

K päťdesiatym rokom 20. storočia sa obsahovo i časovo viaže povesť F. Lazoryka *Вік наш фестивальний* [Náš festivalový vek] z roku 1958. Na pozadí prípravy jubilejného piateho festivalu piesní a tanca ukrajinských pracujúcich východného Slovenska vo Svidníku zobrazil radosti i starosti ľudí vtedajšej doby, ale tiež problémy, ktoré vznikali pri vytváraní nových tradícií a postojov človeka k človeku a spoločnosti. F. Lazoryk sa venoval i zbieraní ľudových piesní obyvateľstva severovýchodného Slovenska a značné zásluhy mu patria ako redakto-

---

110 РУДЛОВЧАК, О. Проблеми і завдання дослідження літературної спадщини та сучасного стану літератури українців Східної Словаччини. In *Дукля*, roč. 8, 1960, č. 2, s. 101.

111 ROMAN, M. K problematike vývinu ukrajinskej literatúry v Česko-Slovensku po roku 1945. In *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Slavistika*. Roč. 25, zv. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, s. 80-81.

rovi ukrajinských periodík, ktoré vychádzali v Prešove, a autorovi prvých šlabikárov, čítaniek a učebníc pre ukrajinské školy.¹¹²

Vtedy módnym lyrickoepickým skladbám sa počas istého obdobia svojej umeleckej tvorby venoval aj I. Macynskij (1922 – 1987). Inšpirovaný 10. výročím tokejkej tragédie napísal v roku 1954 dokonca dve poémy: *19-ое ноября 1944 г. по руску* a *Токаїцьке весілля* [Tokajčeka svadba] po ukrajinsky. V tom istom roku skoncipoval ešte poému *Балада про Словацьке національне повстання* [Balada o Slovenskom národnom povstaní] a o rok nato ďalšiu pod názvom *Три зустрічі* [Tri stretnutia], v ktorej zobrazil spoločenské konflikty riešené v hektických udalostiach vo februári 1948. V roku 1956 vyšla zbierka I. Macynského *Наша мова* [Naša reč], v ktorej väčšina básní je v ukrajinskom jazyku. V troch cykloch autor prezentoval svoj obdiv k bratstvu a spolupráci národov, k budovateľskému úsiliu pracujúcich, ale aj ku K. Gottwaldovi, ale aj odpor voči fašizmu a smútok nad jeho nevinými obeťami.¹¹³

Vo veršoch F. Lazoryka a I. Macynského, napriek viacerým naznačeným pozitívam, bolo nemálo ospevovania Stalina, prikrášľovania skutočnosti, neumeleckej politickej rétoriky, aj istých dogmatických formulácií.¹¹⁴ Príliš angažovaná poézia, výstižne nazvaná „*novinová politická lyrika*“, sa ale nemohla stať trvalým javom ani v ukrajinskej literatúre na Slovensku. Nesmie sa zabúdať ani na to, že v päťdesiatych rokoch bola všetka poézia deformovaná nielen ideovo, ale i z hľadiska jej formálnych atribútov a socialistický realizmus v najučebnicovejšej podobe sa v plnej miere uplatňoval i vo všetkých prozaických dielach vtedajších slovenských, ako aj ukrajinských autorov.¹¹⁵

K zaujímavým dielam ukrajinskej prózy na Slovensku patrí kniha poviedok J. Borolyča (1921 – 1973) *Дарунок* [Darček], ktorá vyšla v roku 1954. Poviedky boli reakciou na osudy vojakov I. československého armádneho zboru v ZSSR počas bojových operácií. Je pritom evidentné, že autor mnoho čerpal aj zo svojich vlastných skúseností, ale rovnako sa venoval tiež problémom povojnového obdobia, akými boli boj o moc vo februári 1948, industrializácia a kolektivizácia i výchova nového človeka. Dokazujú to hlavne zbierky poviedok *Сторінка життя* [Stránka života] z roku 1956, *Під одним небом* [Pod jedným nebom] z roku 1958 a *Пісня і життя* [Pieseň a život] z roku 1960.¹¹⁶

---

112 РОМАН, М. Fedor Lazorik. In *Fedor Lazorik 1913 – 1969. Personálna bibliografija*. Ed. Z. Džupinková. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2005, s. 15-19.

113 РОМАН, М. *Літературні портрети українських письменників Чехословаччини*. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих ЧССР, 1989, s. 99-100.

114 ВОЛОЩУК, І. Про нове в чехословацькій українській поезії. In *Дукля*, roč. 10, 1962, č. 3, s. 4.

115 ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА, З. Українська поезія в Чехословаччині. In *Дукля*, roč. 16, 1968, č. 3, s. 16-164.

116 РОМАН, М. *Літературні портрети українських письменників Чехословаччини*, s. 14-15.

Priamym účastníkom druhej svetovej vojny bol aj jeho spolubojovník F. Ivančov (1916 – 2007), ktorý bol literárne činný už v medzivojnovom období počas učiteľského pôsobenia na vtedajšej Podkarpatskej Rusi. Po demobilizácii v roku 1948 sa stal redaktorom ukrajinskej tlače v Prešove. V roku 1954 vyšla jeho kniha poviedok *Підіймається хлібороб* [Dvíha sa roľník], ktoré sú venované najmä agrárnej otázke v regióne severovýchodného Slovenska. Hoci nie vždy úplne presvedčivým spôsobom a z umeleckého hľadiska nie bez chýb zobrazil skutočne zložitú sociálnu situáciu roľníckej vrstvy tamojšieho obyvateľstva a jej boj za sociálne a národné oslobodenie.¹¹⁷

Významným predstaviteľom ukrajinskej prózy na Slovensku v tomto období bol tiež M. Šmajda (1920 – 2017), do ktorej relatívne úspešne vstúpil v roku 1953 svojím románom *Паразіти* [Paraziti]. Presvedčivo, hoci ešte v čierno-bielom videní a bez psychologickéj drobnokresby, v ňom ostro odsúdil spoločenské neduhy i mravné zlyhania niektorých ľudí v období vojnového slovenského štátu. Zbierka poviedok z roku 1956 *В'язка ключів* [Zväzok kľúčov] obsahuje poviedky najmä so sociálnym námetom, ktoré sú však na podstatne vyššej ideovo-umeleckej úrovni než predchádzajúce diela autora. Platí to aj pre jeho druhý román *Трицять кригу* [Pukajú ľady] z roku 1957, ktorý pomerne realisticky zobrazuje protirečivé vzťahy a udalosti sprevádzajúce proces kolektivizácie na severovýchodnom Slovensku a v jeho očiach priniesol ekonomický, spoločenský a morálny prerod dediny.¹¹⁸

Vari najobľúbenejším žánrom miestnych literárnych umelcov boli divadelné hry, k čomu ich zrejme inšpirovala existencia *Ukrajinského národného divadla* (UND), resp. tiež *Ukrajinského štúdia Československého rozhlasu*. Išlo o inštitúcie, ktoré mohli diela tohto druhu v krátkom čase inscenovať či odvysielať, a tak vlastne popularizovať. Autorov vtedy motivovali veľké, hlavne historické témy nedávnej minulosti, akými boli vzbura v Čertižnom a v Habure v roku 1935, vypálenie Tokajika v roku 1944, druhá svetová vojna, partizánske hnutie, oslobodenie a február 1948. Podnetom k ich dielam boli tiež niektoré spoločenské problémy a medziľudské vzťahy. Nepôvodnosť jazykového prejavu sa niektorí autori snažili kompenzovať hyperbolizovaním vlastností hlavných hrdinov, ako aj určitým zjednodušením vzťahov. Na druhej strane, štylizovanie postáv a jednostranné charakterizovanie skutočnosti však možno považovať za nedostatky, ktoré boli typické pre literárnu tvorbu päťdesiatych rokov vôbec.¹¹⁹ Najúspešnejšími autormi drámy medzi spisovateľmi menšiny boli v tom čase E. Bissová a V. Zozulák.

---

117 РОМАН, М. *Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 р.* Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділення української літератури, 1979, ss. 62, 122-123.

118 KOVAČ, F. Hlavné tendencie a zjavy ukrajinskej prózy v ČSSR. In *Ukrajinská literatúra v ČSSR*. Ed. K. Rosenbaum. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981, s. 48-50.

119 RUDLOVČÁKOVÁ, H. K vývinu ukrajinskej drámy v ČSSR. In *Ukrajinská literatúra*, s. 62.

E. Biss-Kapišovská (1920 – 2005) bola všestranne nadaná umelkyňa. Angažovala sa aj v politickom živote, čo jej prinieslo viac problémov než úžitku.¹²⁰ Prvé dve hry napísala začiatkom 50. rokov v ruskom jazyku a boli uvedené na scéne UND. Najväčší ohlas mala však jej tretia hra z roku 1954, ktorú napísala po ukrajinsky pod názvom *Барліз* [Brloh]. Zobrazovala v nej pomery v určitých vrstvách rusínskej i ukrajinskej komunity na Slovensku po februári 1948, ktoré sa nedokázali zbaviť malomeštiackych predsudkov. Snažila sa hlavne zosmiešniť „nepriateľov socialistickej výstavby“, ktorým nepomohli ani veľké peniaze ani vyhrážky pri ich snahe zvrátiť spoločenský vývoj. Pravda, nevyhla sa určitým kompozičným chybám, jednostrannosti ani dobovému schematizmu, ktoré vtedajší systém a ideologický aparát aj od umeleckej tvorby očakávali, ale zároveň aj hľadala nové umelecké postupy na prezentovanie skutočnosti a pokúšala sa o charakteristiku postáv cez psychologickú kresbu ich vnútra. Tragikomédii *Білий вовк* [Biely vlk] z roku 1959, ktorá knižne vyšla až v roku 1962 a prezentovala rôzne postoje inteligencie k javom a udalostiam nedávnej histórie, kritika vytkla prílišnú dejovú rozvetvenosť a rozdrobenosť.¹²¹

Veľmi plodným dramatikom menšiny v tomto období bol V. Zozuľak (1909 – 1994). Už v prvej zbierke, ktorá vyšla v ruštine pod názvom *Одноактные пьесы* [Jednoaktovky], kritizoval exekúcie, zradcov, provokatérov, zavražďovanie ľudí a tiež horlil za novú morálku a priateľstvo medzi národmi. Jeho druhá zbierka *Пьесы* [Hry] (1953) obsahovala divadelné hry, z ktorých sú najznámejšie *Навстречу счастью* [V ústrety šťastiu], *Волча стая* [Vlčia svorka] a *Это было накануне* [Stalo sa podvečer]. Všetky čerpajú námet z obdobia protifašistického hnutia, pričom posledná z nich, inscenovaná už pod názvom *Це було напередодні* [Bolo to včera], teda v ukrajinskom jazyku, zobrazuje udalosti v Tokajíku v roku 1944. Mnohé hry V. Zozuľaka boli často inscenované hlavne v amatérskych súboroch. Komédia *Депутат Прокін* (1954) je ostrou satirou neduhov niekdajšieho parlamentného systému a odsúdením nezodpovedných karieristov.¹²² Hoci dráma sa stala veľmi populárnym žánrom ukrajinských prozaikov vtedajšieho obdobia, mala aj mnohé nedostatky, ktoré niekedy znemožnili udržať hry v repertoári UND. Išlo hlavne o chyby v štruktúre, v umeleckom spracovaní a výstavbe konfliktu, hoci idey boli často zaujímavé a z politického hľadiska veľmi aktuálne.¹²³

Nedostatkom v rámci rozvoja literatúry rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku bolo absentovanie početnejšej skupiny erudovaných a skúsených literárnych a divadelných kritikov, ktorí by pomohli odstrániť chyby a omyly a zvyšovať ideovú i umeleckú úroveň literatúry. Hoci sa literárnej kritike venovalo naozaj iba niekoľko ľudí (Il'ja Vološčuk, Vasil' Choma, Juraj Bača, Jozef Šelepec, Michal Moľnar), vykonali veľmi záslužnú prácu. Pravda, niekedy odznali aj veľmi ostré slová. Takými boli tvrdenia, že ukrajinská literatúra sa rozvíja len kvan-

120 РОМАН, М. Худпжній світ Єви Бісс. In *Дукля*, го.ч. 38, 1990, ч. 3, s. 37.

121 ХОМА, В. Драматическое творчество Евы Капишовской-Бисс. In *Дукля*, го.ч. 8, 1960, ч. 3, s. 99-107.

122 RUDLOVČÁKOVÁ, H. K vývinu ukrajinskej drámy v ČSSR, s. 64-66.

123 РУДЛОВЧАК, О. Проблеми і завдання, s. 104.

titatívne, že nemá umeleckú úroveň ani čitateľov, pretože autori obchádzajú reálne problémy.¹²⁴

Pomer kritiky k literárnej tvorbe v sledovanom období však nebol vždy taký otvorený a kategorický. Často sa v prvom rade pozitívne hodnotili námety, vysoká ideovosť i straníckosť diel, ale estetické požiadavky neboli príliš náročne hodnotené. Iba v úzadí sa spomínali veci umeleckého obrazu, otázky videnia spracovávaného materiálu, ako aj problematika umeleckej formy vtedajších autorov.¹²⁵ Prirodzene, neboli to len problémy vtedajšej ukrajinskej tvorby v Československu. Bola však novou oblasťou vtedajšieho literárneho umenia, bez continuity, preto sa jej nedostatky a chyby spravidla vynímali oveľa zreteľnejšie. Napriek ťažkostiam však úroveň literárnych prác miestnych autorov predsa len rástla a vyvolávala istú pozornosť aj na Ukrajine.¹²⁶

Aj z uvedených skutočností vyplýva, že veľmi významnú úlohu v kultúrnom živote ukrajinskej menšiny na Slovensku, ale tiež celého regiónu východného Slovenska naďalej zohrávalo UND, ktoré bolo formou akciovej spoločnosti založené už 24. novembra 1945 v Prešove. Pravda, v prvých ôsmich rokoch UND hrávalo spravidla po rusky, v rokoch 1949 – 1951 výlučne po rusky, a to aj diela ukrajinských autorov, avšak zastúpenie hier a vystúpení v ukrajinskom jazyku sa postupne zvyšovalo. Ešte v sezóne rokov 1952/1953 z jedenástich inscenovaných premiér sa po ukrajinsky hralo len šesť z nich, teda asi 54,5 %, avšak ukrajinizácia sa celkom zákonite premietla aj do tejto oblasti.¹²⁷ Na druhej strane, možno súhlasiť s tým, že používanie ruštiny nebolo preferovaním ideovosti na úkor plnenia úloh národného uvedomovania, ako sa to hodnotilo neskôr a neraz interpretuje dodnes, pretože sa dialo z praktických dôvodov a bez presadzovania ruskej národnej ideológie.¹²⁸ Zaujímavejšie je skôr to, že najúspešnejším predstavením UND v prvej polovici päťdesiatych rokov bola inscenácia Goldoniho komédie *Melódie lásky* v roku 1954, ktorá mala 150 repríz. Pravda, viac ako sto repríz si vynútil záujem divákov aj o hru E. Bissovej-Kapišovskej *Барлиг* v réžii J. Fel'babu, ktorá mala premiéru 7. októbra 1954.¹²⁹

Od roku 1954 sa umelecký profil divadla čiastočne zmenil, keď Povereníctvo kultúry schválilo zriadenie samostatného operetného súboru, ktorý viedol J. Še-

---

124 ВОЛОЩУК, И. О литературе накануне съезда социалистической культуры. In *Дукля*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 101.

125 РУДЛОВЧАК, О. Проблеми і завдання, s. 104.

126 Výber z ľudovej tvorby, ako aj z diel V. Grendžu-Donského, F. Lazorika, I. Macinského, M. Šmajdu, S. Makaru, J. Baču, J. Šelepeca, F. Ivančova, A. Kuska, I. Prokipčaka, J. Borolyča, E. Biss-Kapišovskej a iných, ktorý zostavil Michailo Moľnar, vyšiel pod názvom *Ластівка з Пряшівщини* v Kyjeve v roku 1960 s úvodom M. Ryľského.

127 SNA, f. PŠk, bez čísla, šk. 132. *Správa o osvete, rozhlase, divadle, filme a knižniciach v Prešovskom kraji vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu*, s. 5-6.

128 DUBAYOVÁ, M. Niektoré spoločensko-historické aspekty kultúrno-výchovnej činnosti Ukrajinského národného divadla v Prešove. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s. 179-180.

129 SMATANA, P. *Kronika mesta Prešova II*. Prešov, 1966, s. 473. Strojopis uložený v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove.

regij. Vznikol hlavne posilnením baletnej i vokálnej skupiny a umožnil inscenovať náročnejšie hudobnodramatické diela, ktoré boli medzi divákmi obzvlášť obľúbené. Zároveň to umožnilo, aby sa dramatický súbor mohol viac špecializovať na činohru a zvyšovať tak úroveň hereckých výkonov, réžie aj výpravu.¹³⁰ Do istej miery sa to prejavilo aj pri hodnotení ekonomických ukazovateľov, resp. celkovej efektívnosti UND, a to tak v pozitívnom, ako aj v negatívnom zmysle. V roku 1953 UND odohralo 256 predstavení, ktoré navštívilo asi 58000 divákov. Plán predstavení bol tak splnený na 85,3 % oproti 93 % v celoslovenskom meradle. Percento návštevnosti v UND bolo 75,6 %, čo síce zodpovedalo slovenskému priemeru, avšak jeho sebastačnosť predstavovala len 9 % oproti 20 %, ktoré v priemere dosahovali profesionálne divadlá na Slovensku.¹³¹ V roku 1954 návštevnosť v UND predstavovala 81,4 %, kým na Slovensku 89,5 %. Poklesla sebastačnosť UND, a to na 8,4 %, kým celoslovenský priemer mierne stúpil na 23,3 %.¹³² V tejto nádejnej organizačnej štruktúre však UND pôsobilo len dva roky.

Významným impulzom do ďalšej práce, ale aj istou zárukou politickej a spoločenskej podpory divadla bolo *Uznesenie Politického byra ÚV KSS o zvýšení politickovychovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom*, ktoré bolo vzápätí rozpracované Krajským výborom KSS v Prešove a určovalo konkrétne úlohy aj pre UND. Prirodzene, najväčší dôraz sa kládol na ukrajinský jazyk a vhodný repertoár, a to ako z hľadiska jeho skladby, tak aj kvality. Z tohto dôvodu aj predstavenia diel sovietskych autorov v ruštine sa stali skôr výnimkou. V roku 1954 sa fakticky bilingvizmus v UND skončil. Inscenovanie hry I. Tobilevyča (pseudonym Karpenko-Karyj) *Суета* [Márnosť] 27. januára 1955 symbolizovalo tak začiatok istého hľadania diel klasickej či súčasnej ukrajinskej dramaturgie zodpovedajúcich vtedajším potrebám menšiny, ale tiež aktivizácie domácich tvorivých síl na poli dramatickej tvorby.

Preto v rokoch 1954 – 1956 okrem úspešných diel domácich autorov, akými boli už spomínaný *Барліз* od Evy Bissovej a *Назустріч щастю* [V ústrety šťastiu] V. Zozulaka (23. máj 1955), evidujeme inscenovanie opakovanej premiéry hry O. Kornijčuka *В степах України* [V stepiach Ukrajiny] 10. novembra 1955, lyrickej komédie V. Vakulěnka *Пісня серця* [Pieseň srdca] a aj prvé dielo I. Franka na scéne UND *Украдене щастя* [Ukradnuté šťastie] 24. mája 1956.¹³³ Pravda, celý prechod na ukrajinský spisovný jazyk ako na základnú scénickú reč priniesol nemalé problémy. Hercom preto pomáhali, ako mohli, skoro všetci tí, čo po ukrajinsky vedeli, a to najmä učitelia, optanti zo Zakarpatska či emigranti z Ukrajiny, a pri celkom neznámych výrazoch tiež slovníky. Neraz si aktéri prvých predstavení hraných v ukrajinčine, najmä počas vystúpení v obciach,

---

130 РУДЛОВЧАК, О. До вершин... In 25 УНТ. Ред. Й. Фельбаба. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1971, s. 31-32.

131 SNA, f. Povereníctvo kultúry (PK), bez čísla, šk. 25. Štatistický výkaz o divadle z 30. januára 1954.

132 SNA, f. PK, bez čísla, šk. 32. *Pribeh hodnotiteľských konferencií v divadlách na záver sezóny 1953 – 1954*, s. 3.

133 РУДЛОВЧАК, О. До вершин..., s. 51-52.

vypomáhali aj slovami z dialektu. Táto situácia sa podstatne zlepšila nástupom absolventov divadelného inštitútu v Kyjeve.¹³⁴

V roku 1956 bolo UND znovu reštrukturalizované, keď celý operetný súbor formálne zanikol, avšak v skutočnosti sa transformoval na Poddukliansky ukrajinský ľudový súbor (PUES) [*Піддуклянський український народний ансамбль – ПУНА*]. Zostal síce priamou súčasťou divadla, avšak mal určené osobitné úlohy a plnil vlastné plány. Toto rozhodnutie kompetentných orgánov pôsobí na prvý pohľad ako nepochopiteľný, možno i chybný krok, pretože spevoherné vystúpenia boli spravidla vždy veľmi úspešné a mali vysokú návštevnosť tak na domácej scéne, ako aj v rámci zájazdovej činnosti. Na druhej strane je však potrebné tiež uznať, že diela tohto žánru sa pomerne skoro vyčerpali a opereta ako forma divadelného prejavu úplne nekonvenovala ideologickým úlohám, pre ktoré Ukrajinské národné divadlo vzniklo a dostávalo ekonomickú i spoločenskú podporu posilnenú aj na základe uznesenia Politického byra ÚV KSS z 3. decembra 1955 o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom v Československu.¹³⁵

V klasickej podobe ďalej pôsobil činoherný kolektív, bez baletu a bez orchestra, preto sa takmer výhradne orientoval na realizáciu dramatických diel. V januári 1956 tragicky zahynul dlhoročný riaditeľ UND B. Bavoľar a funkciu prevzal básnik I. Macynskij. Od roku 1960 ho vystriedal I. Pichanyč, rovnako pracovník školstva a kultúry, ktorý potom divadlo viedol desať rokov vo veľmi zložitom období pokusu o demokratizáciu spoločnosti, aj vrátane zmien v dovtedajšom postavení etnických menšín. Pozícia predchádzajúcich riaditeľov UND bola o to ťažšia, že neraz museli viac-menej len provizórne zabezpečovať posty umeleckých vedúcich súborov či akútne riešiť otázku scénografa, lektora aj dramaturga, hoci vzhľadom na špecifický charakter divadla a komplikované jazykové pomery, zvlášť v činohernom súbore, predstavovali dôležité funkcie. Prvým kvalifikovaným dramaturgom UND sa stal až J. Rešovský v roku 1958.¹³⁶ UND sa významne rozrastalo aj počtom zamestnancov, a to najmä z radov umelcov, ale aj administratívnych pracovníkov a technického personálu. Kým v roku 1954 zamestnávalo asi 50 osôb, v roku 1960 UND tvorilo už približne 170 ľudí.

V druhej polovici päťdesiatych rokov sa vzhľadom na zmenu organizačnej štruktúry UND počet premiér ročne znížil približne na polovicu a takmer pravidelne sa striedali „lepšie a horšie“ divadelné sezóny v závislosti od konečného výsledku určitého kompromisu medzi plnením výchovnej a osvetovej funkcie divadla, rešpektovaním jeho umeleckých ambícií a aj istým pragmatizmom

---

134 ЮРИЧКІВ, С. *Театральні метаморфози* [Divadelné metamorfózy]. Пряшів; Хмельова: Видано на власні кошти автора, 2013, s. 73-74.

135 PUKAN, M. *V premenách času. Ukrajinské Centrum moci / Divadlo Alexandra Duchnoviča Duchnoviča*. Bratislava; Prešov: Divadelný ústav; Divadlo Alexandra Duchnoviča, 2007, s. 27.

136 БАБОТА, Лю. *Пряшівський Український національний театр*. In *Збірник Музею української культури у Свиднику 15*. Ред. М. Сополига та ін. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1988, s. 257.

osadenstva UND, pretože len zriedka boli tieto tendencie v rovnováhe. V niektorých sezónach kritika vyčítala divadlu absentovanie nielen hier súdobej sovietskej, ale aj ukrajinskej proveniencie, určitú bezfarebnosť, nacionálnu nevýraznosť a šablónovitosť. V tejto súvislosti potrebným osviežením bola divadelná sezóna 1958/1959, ktorú poznačili najmä myšlienkovy bohaté i umelecky stvárnené hry Karla Čapka *Matka* [Мати], satirickej tragikomédie Gabriely Zápoľskej *Morálka pani Dulskej* [Мораль пані Дульської] a drámy Ericha M. Remarquea *Posledná zastávka* [Остання зупинка].¹³⁷

Obsahová nevyváženosť a nevyrovnanosť umeleckého podania UND v tomto období potom vyvolávala, najmä na začiatku šesťdesiatych rokov, medzi kritikmi aj v tlači diskusiu, v ktorej odznievali rôzne, niekedy až protichodné názory a postoje. Totiž už v druhej polovici päťdesiatych rokov, v súvislosti s miernym politickým uvoľnením a kritikou kultu osobnosti, dochádzalo aj v divadlách na Slovensku k istým pokusom prekonať tematickú obmedzenosť, osvetársky ráz a umeleckú zviazanosť produkcie, ktoré sa výrazne prejavili v nasledujúcom desaťročí. V UND tento pohyb nebol natoľko badateľný a ak vôbec nastal, tak so značným časovým posunom. V tomto kontexte sa často zabúda na to, že UND malo v porovnaní s inými umeleckými scénami na Slovensku z nám veľmi dobre známych dôvodov zvláštne postavenie a plnilo špecifické úlohy, preto jeho národno-výchovný a národnouvedomovací charakter pretrvával aj vtedy, keď v iných divadlách už bol nepotrebný a prekonaný.¹³⁸

Pod záštitou divadla spravidla bývalo aj hudobné a tanečné umenie menšiny vrátane bohatej folklórnej činnosti v radoch rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku, ktorá sa rozvíjala v práci krúžkov ľudovej umeleckej tvorivosti, a to najmä od začiatku päťdesiatych rokov. Pravda, nebol to jednoduchý proces, pretože nácvik, rovnako aj prezentácia hudobných a tanečných vystúpení a folklóru mali vždy svoje špecifiká, ale tiež vyžadovali isté priestorové, technické, ako aj materiálne podmienky. Na druhej strane, práve spojenie činohernej a hudobno-tanečnej zložky vo funkčnej organizácii dovoľovalo nielen rozšíriť počet premiér, obohatiť ponuku, zvýšiť žánrovú pestrosť a inscenovať predstavenia spájajúce obe stránky divadelného umenia, ale i plniť stále náročnejšie kritériá spojené najmä s návštevnosťou a kompenzovaním určitej časti nákladov.

Dôležité bolo, že v januári 1953 vznikol so súhlasom ÚV KSS a pod patronátom vtedajšieho Prípravného výboru KSUP *Український ансамбль пісні і танцю* (УАПТ) – Ukrajinský súbor piesní a tancov (USPT) s centrom v Medzilaborciach. Jeho vznik, podobne ako založenie Maďarského ľudového umeleckého kolektívu pri Csemadoku, bol zdôvodnený tým, že vtedajší *Slovenský ľudový umelecký kolektív* (SLUK) nemal vo svojom repertoári folklór národnostných menšín.¹³⁹ Na základe konkurzu bolo do USPT prijatých mnoho mladých

137 РУДЛОВЧАК, О. До вершин..., s. 53-55.

138 PUKAN, M. *V premenách času*, s. 28.

139 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 882. Zasadnutie P ÚV KSS 14. januára 1955. *Správa oddelenia kultúry o situácii v profesionálnych súboroch ľudovej umeleckej tvorivi*

talentov, ktorí však nemali žiadne hudobné vzdelanie. V jeho rámci bol vytvorený zmiešaný zbor, baletná skupina a orchester ľudových nástrojov, v podstate ruského typu. Po premiére programu 26. júla 1953 v Medzilaborciach nový súbor s úspechom absolvoval prvé zájazdové vystúpenia po východnom Slovensku i mimo neho.¹⁴⁰

Prvýkrát v Prešove uvedený šesťdesiatčlenný súbor vystúpil 13. novembra 1953 v rámci literárno-umeleckého večera v Slovenskom divadle, a to pri príležitosti 10. výročia smrti Júliusa Fučíka, ktorého kult vtedy v Československu vrcholil.¹⁴¹ Za necelý rok 1953 realizoval USPT celkom 45 vystúpení.¹⁴² Na jeseň v roku 1953 bol však USPT premiestnený do Cemjaty neďaleko Prešova, kde sa pripravoval na ďalšiu koncertnú činnosť. Jeho najlepšie vystúpenia boli vysielané v rozhlase, a to nielen v ukrajinskom, ale aj vo východoslovenskom a celoslovenskom vysielaní. Ľudové piesne, ktoré boli najpopulárnejšie, sa zaznamenávali na magnetofónové pásky a boli uložené vo fonotékach Ukrajinského národného divadla, resp. Ukrajinského štúdia Československého rozhlasu.¹⁴³

V druhom polroku 1954 sa dostal súbor do vážnej finančnej krízy. Na základe istého nedorozumenia a očakávaného zvýšenia rozpočtu bol totiž kolektív podstatne rozšírený až na 104 zamestnancov. Išlo o 83 členov súboru, štyroch umeleckých vedúcich, riaditeľa a až 17 administratívnych a technických pracovníkov. K 1. októbru 1954 dosiahol schodok 800 000 Kčs.¹⁴⁴ Celá uvedená záležitosť bola oddelením kultúry ÚV KSS posúdená ako porušenie finančnej disciplíny. V tomto zmysle bol vypracovaný návrh na rozpustenie USPT s tým, že najlepší jednotlivci z kolektívu budú prijatí do SEUK-u a ostatní členovia súboru v podstate reamaterizovaní.

Na základe priamej intervencie tajomníka KV KSS v Prešove V. Biľaka bolo okamžité rozpustenie súboru na istý čas odložené, aby sa hľadalo nejaké vhodnejšie riešenie, a to vzhľadom na evidentne pozitívny vplyv USPT v procese národnej identifikácie ukrajinskej minority, ktorý vtedy stranícke orgány v centre i v regióne sledovali a tiež podporovali.¹⁴⁵ Rozhodnutie o rozpustení Ukrajinské-

---

vosti a návrh na ich reorganizáciu, s. 2.

140 S piesňou za krajší a radostnejší život. In *Nový život*, roč. 3, 17. február 1954, č. 13, s. 5.

141 Из деятельности Кружка украинских писателей при Словацкой секции Союза чехословацких писателей. In *Дукля*, roč. 1, 1953, č. 3, s. 144.

142 Pod vedením Komunistickej strany Československa za šťastný život ukrajinských pracujúcich v socialistickej ČSR. Z referátu tajomníka P ÚV KSUP s. M. Kudzeja. In *Nový život*, roč. 4, 2. jún 1954, č. 43, s. 1.

143 ЦІМБОРА, Ю. ПУНА УНТ – пропагандист народної творчості. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9. Книга перша*. Ред. І. Русинко. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1980, s. 623-624.

144 SNA, f. ÚV KSS, Sekretariát ÚV KSS, šk. 92. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 23. 9. 1954. *Informatívna správa o Maďarskom ľudovom umeleckom kolektíve pri Csemadoku a o Ukrajinskom súbore piesní a tancov pri KZUP-e*, s. 3.

145 SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, šk. 882. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 1. 1955. *Správa III. oddelenia ÚV KSS o porušení finančnej disciplíny v Csemadok-u a KSUT-e*, s. 2-3.

ho súboru piesní a tancov prijal povereník O. Klokoč až 3. apríla 1955, teda až v čase, keď už boli v plnom prúde prípravy na vytvorenie obdobného umeleckého kolektívu na prezentovanie ukrajinského folklóru v súvislosti s reorganizáciou UND. Uznesenie Byra ÚV KSS z 3. decembra 1955 o zvýšení politickovýchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom Československa tak vytvorilo určitý politický základ pre založenie nového hudobno-tanečného súboru, ktorý mal byť súčasťou UND. Tak vznikol *Підду́клянський український народний ансамбль* (ПУНА) – Poddukliansky ukrajinský ľudový súbor (PULS), ktorý do roku 1958 umelecky viedol J. Kost'uk. V nasledujúcich sezónach umeleckými vedúcimi súboru boli E. Poliaková, J. Cimbor a Š. Ladižinský.¹⁴⁶

Aktivizácia národného a kultúrneho života rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku pod vedením UNRP po roku 1945 priniesla na program dňa aj celkom oprávnenú otázku dokumentovania a prezentovania hmotnej i duchovnej kultúry, ale i vývoja uvedeného etnika. Ideu zriadenia múzea podporovala UNRP, Kultúrno-osvetová rada UNRP, neskôr KSUP, Zbor povereníkov, KNV v Prešove, ba aj niektoré ONV v regióne, avšak i tak sa do konca skúmaného obdobia podarilo realizovať skôr len niektoré právne a organizačné kroky a technické práce viac-menej prípravného charakteru, ktoré súviseli prevažne s jeho definitívnym etablovaním, nie s rozvinutím vlastnej múzejnej činnosti. Za založenie múzea historického a etnografického typu sa exponovala tiež *Muzeálna spoločnosť*, ktorú vytvorila inteligencia menšiny už v roku 1947 a jej aktivity od začiatku údajne podporovalo viac než tisíc priaznivcov.¹⁴⁷

V rámci množstva opatrení, ktoré prijímali stranické a štátne orgány v záujme riešenia ekonomických, sociálnych a kultúrnych problémov Prešovského kraja, vrátane národnostnej problematiky, Zbor povereníkov sa v januári 1954, okrem iného, uzniesol zriadiť *Ukrajinské vlastivedné múzeum* v Prešove do 1. októbra 1954.¹⁴⁸ Preto bol vytvorený *Prípravný výbor pre založenie Ukrajinského múzea* pod vedením M. Dubaya, ktorý už počas prvých slávností piesní a tancov Ukrajincov Československa v Medzilaborciach v júni 1954 usporiadal etnografickú výstavu. Vyvolala značnú pozornosť, čo do istej miery tiež urýchlilo proces zriaďovania múzea. Ešte v tom istom roku prijal KNV v Prešove uznesenie o potrebe založenia *Ukrajinského historicko-etnografického múzea*, avšak vtedy ešte viaceré dôležité s tým súvisiace problémy stále čakali na viac kompromisné než optimálne riešenie.

Až začiatkom januára 1956 Povereníctvo školstva a osvetu prerokovalo túto otázku, a tak už 22. februára 1956 Rada KNV v Prešove prijala uznesenie o založení *Ukrajinského etnografického múzea* v Medzilaborciach. Niekoľko mesiacov sa však v podmienkach mesta hľadali vhodné priestory, v ktorých by múzeum aspoň dočasne mohlo sídlieť, ani nehovoriac o depozitároch či dokonca miestnos-

146 ЦИМБОРА, Ю. ПУНА УНТ – пропагандист народної творчості, s. 624.

147 A ÚPN, f. Krajská správa Ministerstva vnútra v Prešove (B 10-7), inv. j. 20. *Pozvánka na osobitné zasadanie členov muzeálneho združenia Prjaševščiny*, č. 384/1949.

148 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 640, šk. 134. Zápisnica zo zasadnutie Zboru povereníkov 26. januára 1954.

tiach vyhovujúcich pre expozíciu, resp. výstavnú činnosť. V priebehu polroka sa takýmto spôsobom priestory pre novozriadené Ukrajinské etnografické múzeum zmenili päťkrát.¹⁴⁹

V máji 1956 sa fakticky jediným pracovníkom múzea stal D. Volkovskij a v júli pribudla O. Hricaková, ktorá bola dočasne menovaná za riaditeľku múzea. Hoci v Krajskom múzeu v Prešove disponovali jedinou kanceláriou, v júni 1956 vo Svidníku počas 3. festivalu piesní a tancov pripravili výstavu prvých exponátov. Uznesením KNV v Prešove z 1. apríla 1957 bol inventár múzea delimitovaný pod správu ONV v Medzilaborciach, z priestorových dôvodov bol však presťahovaný späť do Prešova. V tom istom roku bol rozšírený o istú časť zbierok *Múzea boja za oslobodenie Ukrajiny* v Prahe, hoci bez príslušnej dokumentácie.¹⁵⁰ Pracovníci múzea síce pokračovali v zbierkotvornej činnosti, na registrácii a dokumentácii zbierkových predmetov, avšak múzeum bolo na valnom zhromaždení KSUP podrobené ostrej kritike, ktorá viedla aj k personálnym zmenám.¹⁵¹

Tak koncom roku 1957 nastúpili do múzea noví pracovníci: J. Briškár a V. Zozulák, ktorí pripravili niekoľko tematických výstav, avšak vytvoriť stálu expozíciu sa im, v podstate z objektívnych dôvodov, nepodarilo. Navyše, v roku 1958 bolo ukrajinské múzeum znovu spojené s Krajským múzeom v Prešove ako osobitné oddelenie ukrajinskej kultúry, a to pod vedením J. Briškára. Najvýznamnejším úspechom z tohto obdobia bola výstava *Zo života ukrajinského obyvateľstva východného Slovenska* otvorená 7. novembra 1958, na ktorú bolo použitých 450 exponátov a navštívilo ju asi 8000 ľudí. Etnografická časť tejto expozície bola potom vystavená vo Svidníku počas piatej prehliadky ukrajinských piesní a tancov. V rokoch 1958 – 1959 bola však hlavná pozornosť orientovaná na prípravu stálej expozície v Prešove, pričom v depozitári sa vtedy nachádzalo viac ako dvetisíc predmetov, z ktorých asi štvrtina bola nepoužiteľná.

Od 1. októbra 1959 sa stal vedúcim oddelenia V. Zozulák, ktorý predložil aj veľmi ambicióznou koncepciu rozvoja ukrajinského múzea. Išlo v nej predovšetkým o zabezpečenie adekvátnych priestorov, o rozšírenie počtu pracovníkov, o poskytovanie metodologickej pomoci vlastivedným spolkom, organizovanie historicko-etnografickej expedície v záujme získavania zbierkových predmetov, ich ochranu a vedeckú dokumentáciu, ako i o otváranie okresných výstavných siení, zdokonalenie, resp. vytvorenie expozícií v Čertižnom, Habure a Tokajiku i o rozvinutie publikačnej a vydavateľskej činnosti múzea. Prirodzene, prvým predpo-

---

149 СОПОЛИГА, М. 40 років Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 21*. Ред. М. Сополіга та ін. Пряшів: ЕХСО, s. r. o., 1998, s. 18-19.

150 Pozri MUŠINKA, M. Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny v Praze (1925 – 1948). Dějiny a současné rozmístění jeho fondů. In *Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny. K 80. výročí založení*. Praha: Národní knihovna České republiky; Slovanská knihovna, 2005, s. 25-52.

151 СОПОЛИГА, М. 35 років Музею української культури у Свиднику. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1990, s. 16-17.

kladom plnenia týchto úloh bolo rýchle adaptovanie priestorov letného kaštieľa grófa K. Wollmana v Krásnom Brode, do ktorých bolo múzeum, zvlášť v súvislosti s reformou administratívneho usporiadania premiestnené v roku 1960. Novým riaditeľom Múzea ukrajinskej kultúry sa stal I. Čabyňak a pracovníkom múzea miestny rodák, spisovateľ M. Šmajda.¹⁵²

Osvetová a kultúrno-výchovná činnosť sa nemohli realizovať a umenie produkovať ani prezentovať bez stále významnejšej mediálnej sféry, ktorá okrem sprostredkovateľskej úlohy sa stávala aj dôležitým faktorom spoločenského pohybu a duchovného dozrievania celej spoločnosti. V tom čase išlo predovšetkým o periodickú i neperiodickú tlač a aj o rozhlasové vysielanie, pretože televízia bola vtedy v úplných začiatkoch. Základná štruktúra masovo-komunikačných prostriedkov pôsobiacich osobitne v prostredí ukrajinskej menšiny zákonite vznikla síce ihneď po druhej svetovej vojne, ale v ďalších rokoch sa upravovala, spresňovala aj rozvíjala v závislosti od meniacich sa spoločenských a politických podmienok i finančných možností.

Po zániku tlačového orgánu UNRP *Пряшевицина* základným periodikom menšiny sa stal týždenník *Нове життя*, ktorý vychádzal od 11. augusta 1951 už ako tlačový orgán KV KSS v Prešove v spisovnom ukrajinskom jazyku, avšak diskusie o jazyku či o dvojazyčnosti, resp. aj o jeho profile pokračovali. Od roku 1952 bol ale s nákladom 3 500 exemplárov už len ukrajinskou mutáciou novín *Новый život*, pričom v ich redakcii vzniklo ukrajinské oddelenie. Hlavným redaktorom bol do konca roku 1958 J. Bocak, niekoľko mesiacov J. Počta-Mikula. Istý čas v rokoch 1953 – 1955 *Нове життя* vychádzali dvakrát týždenne.¹⁵³ Je prirodzené, že noviny venovali určitú pozornosť i oblasti kultúry a umenia (10 % obsahu), jednoznačne ale prevládali ekonomické témy (45 %) a vnútropolitická problematika (20 %). Zjavne v súvislosti s plánovaným zánikom Prešovského kraja sa od 2. januára 1959 *Нове життя* stali orgánom KSUP, a to pod vedením šéfredaktora V. Kopčaka. Redakcia sa preto mohla podstatne viac koncentrovať na život a problémy ukrajinského obyvateľstva, hoci istý čas musela hľadať aj koncepciu i metódy, ako to urobiť a neprekrývať sa s obsahovým zameraním iných periodík centrálnej, krajskej a okresnej proveniencie.¹⁵⁴ V snahe rozšíriť okruh čitateľov redakcia tiež otvorila v roku 1960 rubriku *Сторінка на діалекті*, v rámci ktorej boli uverejňované články v miestnych nárečiach.¹⁵⁵

Svoj vlastný spoločensko-politický a literárno-umelecký ilustrovaný časopis, mesačník *Дружно вперед*, KSUP vydával už od septembra 1951 s cieľom, aj podľa vyjadrenia redakcie, duchovne mobilizovať pracujúcich ukrajinskej národnosti k účasti na budovaní socializmu a zároveň byť hovorcom myšlienok, úsilia a práce spolku. Ani netajila, že hlavným poslaním časopisu malo byť propagovanie

---

152 СОПОЛИГА, М. 35 років Музею української культури, s. 18-19.

153 ФОЛЛРИХ, М. Факти з історії української журналістики в Чехословаччині. In *Наукові записки ІІ*. Ред. М. Новак. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих ЧССР, 1985, s. 119-120.

154 КОПЧАК, В. „Новому життю“ – 15 років. In *15 років на службі народу*, s. 113.

155 ФЕЦИШКАНИН, Й. Газета „Нове життя“. In *30 років КСУТ ЧССР*, s. 80.

hospodárskej, sociálnej a kultúrnej politiky KSC, a to medzi príslušníkmi ukrajinskej menšiny na severovýchodnom Slovensku. V tomto zmysle boli v ňom uverejňované najmä rôzne správy a reportáže zo života ľudu na severovýchodnom Slovensku. Časopis rozširoval informácie, ale aj hodnotil miestne organizácie KSUP, krúžky, záujmovú umeleckú činnosť, prácu kultúrnych inštitúcií a v neposlednom rade vytváral tiež priestor pre vedecko-popularizačné články o histórii etnika, ako aj pre ďalšie rubriky, ktoré boli venované mládeži, spoločenským organizáciám a športu.¹⁵⁶

Po prvých rokoch, keď sa pod vedením hlavného redaktora F. Lazoryka časopis vyrovnal s vtedy rozšírenou dvojjazyčnosťou, redakcia sa usilovala o jeho užšie prepojenie s čitateľskou verejnosťou. Preto bola veľká pozornosť venovaná stálej sieti dopisovateľov z jednotlivých častí regiónu, ktorých počet sa v tom čase pohyboval v priemere niekoľkých desiatok osôb. Pravda, korešpondenti sa na redakciu veľmi často obracali s popisom pomerne triviálnej problematiky, vyhýbali sa hlbším a páľčivejším problémom, a preto len veľmi málo prispievali k atraktívnosti časopisu, skôr naopak.¹⁵⁷ Celkový charakter časopisu sa v prvom decéniu svojej existencie v zásade príliš nemenil, určité zmeny sa však prejavili v podieloch prezentovania publicistiky, problematiky KSUP a umeleckej tvorby. Ich vzájomný pomer sa však menil len čiastočne, pričom ich medzníkmi boli vznik almanachu *Дукля*, prechod novín *Нове життя* do kompetencie KSUP a vytvorenie Východoslovenského kraja.¹⁵⁸

Kultúrny život ukrajinskej inteligencie však odrážal a ovplyvňoval aj almanach *Дукля*. Išlo o literárno-umelecký a publicistický štvrťročník, ktorý začal vychádzať v roku 1953. Časopis od začiatku poskytoval možnosť publikovať menšie literárne práce práve miestnych autorov z radov menšiny, porovnávať ich najmä s tvorbou v celoštátnych súvislostiach, ale i v Zakarpatskej oblasti USSR, no zároveň sa stal aj tribúnou literárnej a umeleckej kritiky a tvorivej diskusie, hoci výlučne len v ideologicky presne vymedzenom okruhu problémov.¹⁵⁹ Redigovanie periodika sa v prvých rokoch relatívne často menilo, niekedy dokonca aj po niekoľkých číslach, preto sa vo funkcii šéfredaktora až do začiatku šesťdesiatych rokov vystriedali známi spisovatelia I. Macynskij, J. Borolyč, F. Ivančov, F. Lazoryk, ale aj V. Kopčak. Tieto zmeny mali však tiež pozitívny aspekt, pretože každý z nich do práce redakcie priniesol aj niečo nové a svojím spôsobom progresívne.¹⁶⁰

Obsah periodika v podstate tvorili próza, ktorá mala najväčší podiel, nasledovala poézia a menšiu časť predstavovali publicistické články. V priebehu rokov 1953 – 1960 bolo v časopise uverejnených 140 básní miestnych ukrajinských básnikov, jedenásť ukážok českej a slovenskej básnickej tvorby a 71 diel z ukrajijn-

---

156 ЧАВАРГА, Г. Журнал „Дружно вперед“. In *30 років КСУТ ЧССР*, s. 82.

157 СТЕФАНКО, А. Виразник нашої Спілки. In *15 років на службі народу*, s. 115-116.

158 ФОЛЛПРИХ, М. Факти з історії української журналістики, s. 124-125.

159 КОВАЧ, Ф. Журнал „Дукля“. In *30 років КСУТ ЧССР*, s. 85-86.

160 ІВАНЧОВ, Ф. Літературно-художній журнал „Дукля“. In *15 років на службі народу*, s. 120.

skej sovietskej poézii. Počtom poézia tvorila až 40 % z celkového počtu uverejnených diel, ale rozsahom zaberala menej ako 10 % plochy periodika. Kým redakcia sa usilovala básne publikovať v príslušných rubrikách, prozaické diela boli často uverejňované v blokoch bez označenia. Relatívne slabšie bola prezentovaná kritika a publicistika, ktoré tvorili len 13 % z celkového množstva publikovaných materiálov, ale predstavovali až 20 % z celkového rozsahu periodika.¹⁶¹

Podstatne menší, resp. len vymedzený okruh prijímateľov charakterizoval niektoré ďalšie periodiká vydávané v ukrajinskom jazyku, ktoré mali regionálny charakter alebo boli určené len istým skupinám obyvateľstva. V nami sledovanom období vychádzalo troje okresných roľníckych novín. V rokoch 1951 – 1960 vychádzal v Medzilaborciach týždenník *Лабірські вісти* [Laborecké správy], posledný rok pod názvom *Лабірська газета* [Laborecké noviny]. Od roku 1953 do roku 1961 bol v Bardejove vydávaný týždenník *Піддуклянський хлібороб* [Podduklianský roľník], od roku 1960 *Піддуклянська газета* [Podduklianske noviny], ktorý bol v tom čase hodnotený ako jeden z najlepších v kraji.¹⁶² Tretie okresné noviny však začali vychádzať v Humennom pod názvom *Підвигорлатська газета* [Podvihorlatské noviny] až od roku 1960.¹⁶³ Od roku 1953 v Bratislave vychádzala ako orgán Pionierskej organizácie ČZM *Піонерська газета* [Pionierske noviny], ktorá bola predtým od roku 1951 vydávaná v Brne v ruskom jazyku.¹⁶⁴ Od roku 1958 začala tiež Pravoslávna cirkev v Prešove vydávať v dvoch jazykových verziách mesačník *Заповіт св. Кирила і Мефодія* [Odkaz sv. Cyrila a Metoda] určený veriacim a duchovým, ktorý redigoval Š. Pružinský.¹⁶⁵

Pravda, nemalú úlohu v procese národného uvedomovania určitej časti obyvateľstva severovýchodného Slovenska zohrávala aj neperiodická tlač, ktorú v našom prípade tvorili publikácie osvetového charakteru, učebnice a umelecká literatúra. Reprezentácia menšiny sa o vydavateľskú činnosť usilovala už počas pôsobenia Kultúrno-osvetovej rady UNRP od roku 1947, ktorá mala edičné oddelenie, a hoci jej chýbali prostriedky, v roku 1949 vydala básnické prvotiny F. Lazoryka a I. Macynského. Rozvoj na tomto úseku prinieslo vytvorenie a práca Vydavateľstva KSUP (1952 – 1955), ktoré viedol V. Zozulák, vydávalo hlavne zborníky piesní, preklady divadelných hier českých a slovenských autorov i ukrajinskú klasickú literatúru.

V druhej polovici 50. rokov vydávanie diel miestnych ukrajinských literátov prevzalo *Ukrajinské oddelenie Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry*

---

161 ФОЛІРИХ, М. Факти з історії української журналістики, s. 127.

162 FOLLRICHOVÁ, M. Ukrajinská žurnalistika v Československu. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s. 217-219.

163 ФОЛІРИХ, М. Факти з історії української журналістики, s. 119.

164 V roku 1966 bola redakcia premiestnená do Košíc a v roku 1968 boli noviny premenované na *Веселка* [Dúha]. Pozri Українські медія в Словаччині. In *Український журнал*, roč. 1, 2005, č. 3, s. 6. ISSN 1802-5862.

165 GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. – MUŠINKA, M. *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1948*. Prešov; Užhorod: Universum, 1999, s. 102.

ry v Prešove. Edícia učebníc sa stala záležitosťou *Ukrajinského oddelenia Slovenského pedagogického nakladateľstva* fungujúceho od roku 1952 pod vedením J. Priputeny v Bratislave, ktorého neskôr vo funkcii vystriedal Š. Vico. Od roku 1958 bolo oddelenie dislokované do Prešova a jeho novým vedúcim sa stal A. Semanco. Počas rokov 1954 – 1960 bolo vydaných celkom 209 titulov učebníc v ukrajinskom jazyku. Vydávanie ukrajinskej umeleckej produkcie a ukrajinských učebníc fakticky v dvoch oddeleniach a v dvoch vydavateľstvách sa ukázalo byť neefektívne a nerentabilné, preto sa rozhodlo o racionalizácii edičnej činnosti pre ukrajinskú menšinu. Od 1. apríla 1960 preto vzniklo *Oddelenie ukrajinskej literatúry Slovenského pedagogického nakladateľstva* v Prešove na čele s riaditeľom I. Macynským, ktoré pozostávalo z redakcie učebníc vedenej A. Semancom a z redakcie umeleckej literatúry vedenej F. Kovačom.¹⁶⁶

Vysielanie Československého rozhlasu pre Rusínov a Ukrajincov v Československu bolo obnovené po druhej svetovej vojne z Bratislavy pod vedením A. Rudlovčaka. Nadviazalo na tradíciu z medzivojnového obdobia, avšak významným krokom k posilneniu regionálneho charakteru vysielania a k zblíženiu s poslucháčmi z radov menšiny bolo presťahovanie štúdia do Prešova v roku 1948. Právne podmienky pre uvedené rozhodnutie i jeho realizovanie však stanovoval zákon č. 137/1948 Zb. z 28. apríla 1948 o rozhlase, ktorý jednak vlastne pri niesol znárodnenie rozhlasu a jeho podriadenie ministerstvu informácií, ale zároveň tiež umožňoval zriaďovať, udržiavať a prevádzkovať zariadenia na prípravu a vysielanie rozhlasových, ale aj televíznych relácií fakticky bez kvantitatívneho a priestorového obmedzenia, teda i realizovať regionálne vysielanie.¹⁶⁷

Premiestnenie ukrajinského štúdia z Bratislavy do Prešova v prvých rokoch pri nieslo niektoré organizačné, technické a sčasti aj personálne problémy. Pracovalo sa v podstate len so základným vybavením v provizórnych priestoroch skonfiškovanej vily. Až do roku 1953 sa vlastne realizovalo iba priame vysielanie, a to s minimálnym počtom redaktorov a s jediným technickým pracovníkom. Ukrajinskému štúdiu Československého rozhlasu sa však pomerne skoro podarilo vytvoriť sieť spolupracovníkov a korešpondentov, ako aj dramatickú družinu spomedzi hercov UND, členov krúžkov EUT a študentov vtedajších ruských škôl v meste. Malo tiež podporu zo strany UNRP, neskôr KSUP, ale aj mestských politických a štátnych orgánov, pretože sa stalo jedným z prostriedkov ideologického pôsobenia.¹⁶⁸

Dôležitejšou zmenou bol prechod na používanie ukrajinského spisovného jazyka. Až do roku 1953 totiž viac ako 50 % z celkového počtu relácií odznelo rusky, ba dokonca tiež príspevky dopisovateľov, ktorí sa hlásili k ukrajinskej národnosti, bolo potrebné prekladať, pretože ich odovzdávali spravidla v sloven-

---

166 БЕГЕНІ, П. Лютий і видавничка справа українців Чехословаччини. In *Збірник Музею української культури у Свиднику 15*, s. 263-264.

167 137/1948 Sb. Zákon ze dne 28. dubna 1948 o postátnění Československého rozhlasu. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948, částka 49. Vydána dne 4. června 1948, s. 1 087.

168 ГАЛЕЧКА, Г. Пряшівська українська студія Чехословацького радіо. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 15. Частина перша*, s. 248.

skom jazyku. Vtedy sa zdalo, že najprirodzenejšie pôsobili tie rozhlasové vstupy z rôznych pracovísk, v ktorých ľudia redaktorom na ich otázky odpovedali bezprostredne, teda najčastejšie v dialekte. Na druhej strane, význam a pôsobnosť ukrajinského vysielania výrazne stúpali s rýchlym rastom počtu rozhlasových koncesionárov a elektrifikáciou obcí na severovýchodnom Slovensku. V roku 1953 bolo v Prešovskom kraji už 23 931 rozhlasových koncesionárov, z toho 4 670 sa hlásilo k ukrajinskej národnosti, teda 19,5 %.¹⁶⁹ Riešenie otázky jazyka vo vysielaní bolo preto veľmi naliehavé.

Pravda, z obsahového hľadiska sa príliš veľa nezmenilo, pretože aj štúdio sa muselo podieľať, rovnako ako všetky ostatné inštitúcie, na plnení ideologických a politických úloh vtedajšieho obdobia. Redakcia svoju prácu realizovala najmä cez rubriky politickovýchovnej a kultúrno-osvetovej práce, cez rubriku poľnohospodárstva a priemyslu, no i v programe pre školskú mládež. V centre pozornosti v tomto období boli pracovné úspechy, záväzky, plnenie úloh druhej päťročnice, industrializácia a kolektivizácia. Práve roľnícka otázka bola v popredí záujmu redaktorov a problematike dediny bola venovaná aj jedna z najobľúbenejších relácií štúdia „Подорожування кумів“ [Návštevy kmetrov], ktorá sa udržiavala v programovej ponuke celé desaťročia. Vysielali sa hlavne hry, reportáže zo závodov i dedín, ako aj kultúrne pásma. Evidentne sa posilnila tiež národná stránka vysielaných programov, najmä po roku 1955, ale nevyznievala nacionalisticky, pretože vtedy sa striktné dodržiavali propagované princípy socialistického vlastníctva a internacionalizmu.¹⁷⁰

Relatívne náhly prechod na ukrajinský literárny jazyk nemohol nevyvolať problémy v takej ustanovizni, v ktorej hovorené slovo bolo základným prostriedkom fungovania, preto sa pre hlásateľov, redaktorov, ale i hercov organizovali krúžky ukrajinského jazyka, ktoré najprv riadil známy jazykovedec I. Paňkjevych. Neskôr kurzy dikcie, ortoepie, resp. jazykovej kultúry viedli ďalší filológovia. Veľmi úzka spolupráca redakcie so školami, a to s učiteľmi aj so študentmi, ale i s Ukrajinským národným divadlom a ostatnými kultúrnymi ustanovizňami ukrajinskej menšiny bola v tomto období nevyhnutná a prinášala vcelku pozitívne výsledky. Úroveň jazykovej stránky ukrajinského rozhlasového vysielania postupne rástla a rozširoval sa aj jeho žánrový a tematický diapazón.¹⁷¹

Programová štruktúra ani časová dotácia sa príliš nemenili: spravidla išlo o päť tridsaťminútových relácií a o 60 minút spravodajstva týždenne. V roku 1954 bola polhodina určená mládeži a polhodina informáciám o živote menšiny. Tri polhodinové relácie mali zábavno-výchovný charakter a desať minút bolo

---

169 *Správa o osvete, rozhlase, divadle, filme a knižniciach v Prešovskom kraji*, s. 3.

170 РУДЛОВЧАК, О. – КОВАЧ, А. На порозі другого півстоліття. In *50 років Українського радіомовлення в Чехословаччині*. [50 rokov Ukrajinského rozhlasového vysielania v Československu]. Red. О. Рудловчак. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ уйраїнської літератури, 1984, s. 60-61.

171 КАНТУЛЯК, М. До тридцятиріччя діяльності Українського радіомовлення Чехословацького радіо (1948 – 1978). In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9*, s. 589-590.

určených hudbe a piesňam podľa želania poslucháčov. Spolu so spravodajskými reláciami tak celková týždenná minútáž predstavovala 220 minút.¹⁷² Podstatná zmena nastala až v druhej polovici päťdesiatych rokov. V roku 1956 vysielalo ukrajinské štúdio 290 minút týždenne, kým v roku 1960 to bolo už 420 minút, teda o 144,8 % viac.¹⁷³ V tom čase však výrazný rozvoj zaznamenali všetky elektronické médiá, čo sa odrazilo aj v organizačných zmenách a v decentralizácii riadenia. V roku 1957 vznikol tak *Slovenský výbor pre rozhlas a televíziu* a v roku 1960 došlo k vzniku samostatných inštitúcií: *Československého rozhlasu* a *Československej televízie*.

Ukrajinské štúdio zohralo dôležitú úlohu v snahe o zachovanie kultúrneho dedičstva a formovaní ukrajinskej menšiny, ako aj pri zvyšovaní kultúrnej úrovne obyvateľstva regiónu severovýchodného Slovenska. Jeho protagonisti si uvedomovali, že slovo v materinskej reči v spojení s hudbou a piesňou vplýva na vedomie i podvedomie poslucháča, čo je pri národnej výchove tiež veľmi dôležitá sféra.¹⁷⁴ Na druhej strane, jeho vysielanie malo aj svoje limity. Hlavným z nich bola skutočnosť, že ukrajinskú identitu a spisovný jazyk prijala len asi tretina z počtu obyvateľstva Slovenska, ktoré sa v predvojnovom období hlásilo ku karpatskoruskej, ruskej alebo maloruskej národnosti. Hoci po druhej svetovej vojne ich ambície vzrástli, viedla ich však už iná reprezentácia a celkom iným smerom. Tie vrstvy menšiny, ktoré ukrajinskú národnostnú príslušnosť aj jazyk odmietali, rozhlasové vysielanie, rovnako ako všetky ostatné kultúrne aktivity minority a pre minoritu akceptovali len do tej miery, v akej prezentovala pôvodné prvky rusínskej ľudovej kultúry a umenia.

Prirodzene, určitou prekážkou vyššej počúvanosti ukrajinského vysielania rozhlasu zo strany tých, ktorí sa stotožnili s novou národnokultúrnou orientáciou menšiny, boli i niektoré technické obmedzenia a geografické podmienky. V prvom rade, nepodarilo sa splniť načas veľmi ambiciózný plán čo najrýchlejšie docieľiť elektrifikáciu všetkých obcí, ktoré sa nachádzali na východnom Slovensku. Nie všetci príslušníci menšiny mali rádioprijímač a aj kvalita príjmu v niektorých jeho severných častiach a dolinách nebola ideálna. Okrem toho, vysielanie ukrajinského štúdia malo silnú konkurenciu v slovenských reláciách, ktorým všetci občania úplne a bez problémov rozumeli, ale postupne sa rozširovali iné, možno atraktívnejšie možnosti a formy kultúrneho vyžitia. Rozhlas v tomto zmysle teda mohol zaujať len istými témami a formami blízkymi iba určitému typu alebo okruhu eventuálnych poslucháčov.¹⁷⁵

---

172 SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, šk. 93. Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 14. októbra 1954. *Správa o činnosti krajskej rozhlasovej stanice Košice a redakcií inojazyčného vysielania*, s. 4.

173 KANTUĽAK, M. Úloha a význam ukrajinského vysielania Československého rozhlasu. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti*, s. 134.

174 ВАСИЛЬ, П. Пряшівське радіомовлення і наша національна культура. In *Нове життя*, roč. 53, 2003, č. 23-24, s. 4.

175 KANTUĽAK, M. Úloha a význam ukrajinského vysielania, s. 135.

ZÁVER

Vývoj v radoch rusínskej a ukrajinskej menšiny žijúcej na Slovensku v druhej polovici päťdesiatych rokov minulého storočia, ako i vtedajšia koncepcia riešenia tejto relatívne veľmi komplikovanej problematiky v Československu v podobe, v akej sa prezentovala v politickej praxi, boli už na prvý pohľad determinované viacerými faktormi. Zdá sa, že príliš dogmatické chápanie obecných teoretických princípov spojené s ich mechanickým aplikovaním v priamej realizácii národnostnej politiky bolo len najvšeobecnejším z nich. Nemenšiu úlohu zohrali až úzkostlivo prosovietska zahraničnopolitická orientácia československého štátu, niekedy aj špecifické, občas i diferencované, mocenské záujmy niektorých politických skupín, ktoré neváhali postupovať pragmaticky aj za cenu možných anomálií.

Pravda, aj ukrajinská otázka, rovnako ako celá národnostná problematika v republike, sa riešila najmä redukovaním jednotlivých problémov na ich ekonomické, sčasti aj sociálne, a hlavne kultúrne aspekty. Ich riešenie bolo totiž súčasťou vtedajších celospoločenských úloh, preto nevyžadovalo osobitné politické nástroje, ďalšie materiálne zdroje ani finančné náklady. Podstatne náročnejšia, neistejšia i politicky citlivejšia bola ale snaha o presadenie ukrajinskej národnej identity u tej časti populácie severovýchodného Slovenska, ktorá ju ešte z rôznych dôvodov neakceptovala alebo ju prijala len formálne. Z iniciatívy najvyšších orgánov KSČ a pod patronátom stranických štruktúr v Prešovskom kraji a v jeho severných okresoch sa už od druhej polovice 50. rokov realizoval komplex detailne rozpracovaných úloh a opatrení pre inštitúcie a organizácie politického, verejného a kultúrneho života, ktorých cieľom bolo zvýšiť úroveň národného vedomia občanov ukrajinskej národnosti.

Napriek vysokej prioritě tejto politickej kampane, jej zdanlivej kompletности, ale aj pravidelnej kontrole a hodnoteniu plnenia úloh na príslušných úsekoch a úrovniach bol však jej celkový efekt otázný a i vykazované parciálne úspechy boli niekedy diskutabilné. Okrem toho, vývoj v roku 1956, v ktorom plnenie uznesenia Politického byra ÚV KSS z 3. decembra 1955 vrcholilo, priniesol nielen zmenu politickej stratégie a postupov, ale predovšetkým novú, tvorivejšiu atmosféru, s ktorou dovtedajšie uznesenia „strany a vlády“ neboli vždy v úplnom súlade. V zmenených podmienkach mohli dokonca niekedy objektívne pôsobiť aj v protiklade k vytýčeným cieľom. Na druhej strane, príliš rýchle uspokojenie sa s niektorými úspešnými výsledkami riešenia všetkých národnostných problémov v priebehu päťdesiatych rokov znemožňovalo vypracovať, schváliť a pohotovejšie realizovať ucelenejšiu koncepciu národnostnej politiky. Vo vzťahu k vtedajšej ukrajinskej menšine, ktorá mala oproti iným národnostiam špecifické postavenie, zahľtenie kompetentných orgánov každodennou politikou a pretlak ideologických úloh, okrem iného, spôsobovali, že nedokázali vždy včas, ale hlavne oveľa účinnejšie, reagovať na jej skutočný vývoj a jeho možno i dôležitejšie ukazovatele.

Sčítanie ľudu k 1. marcu 1961 vyvolávalo určité obavy, že pomerne málo úspešné presadzovanie ukrajinskej etnickej identity a národného vedomia medzi časťou obyvateľstva severovýchodných okresov Slovenska ovplyvní oficiálne

hlásenie sa občanov k ukrajinskej národnosti nielen v tomto regióne, ale i v rámci Slovenska a v celoštátnom meradle. Takmer vôbec sa ale nedalo predvídať, aké dôsledky v tomto smere vyvolajú veľmi výrazné premeny v hospodárskom, politickom a kultúrnom živote komunity, v jej sociálnej štruktúre, resp. v jej celkovom postavení v spoločnosti. Výsledky cenzu však úplne evidentne prekonal negatívne očakávania, vyžadovali si zdôvodnenie, hoci objektívnejšie analýzy sa napokon realizovali až so značným časovým posunom.

Na území ČSSR žilo ku dňu sčítania 54 984 Ukrajincov a Rusov, t. j. 0,4 % zo všetkého obyvateľstva republiky.¹ Na Slovensku sa k týmto národnostiam prihlásilo 35 435 obyvateľov, teda 0,8 % obyvateľstva Slovenska.² Vo Východoslovenskom kraji ukrajinskú, resp. ruskú národnostnú príslušnosť uviedlo 33 333 ľudí, t. j. 3,0 % z celkového počtu obyvateľov kraja.³ V podstate to znamenalo to, že v porovnaní s rokom 1950 poklesol počet Ukrajincov a Rusov v republike absolútne o 18,66 % a v relatívnom zmysle, s prihliadnutím na vtedy priemerný prírastok obyvateľstva, ktorý predstavoval asi 11,4 %, dokonca až o 30 %. Je pritom zarážajúce, že to bol úbytok počtu ľudí väčší než u veľmi rýchle sa asimilujúceho zvyšku nemeckej menšiny v Československu.⁴

Počet Ukrajincov a Rusov na Slovensku sa za toto obdobie znížil ešte dramatickejšie. Absolútne to bolo zhruba o 36,1 % a relatívne, teda pri prírastku obyvateľstva na Slovensku 21,2 %, až o 57,3 %.⁵ Na východnom Slovensku počet ukrajinského a ruského obyvateľstva poklesol v rokoch 1950 – 1961 absolútne o 12 999 osôb, t. j. o 28,1 %, a relatívne o 52,3 %, keďže populačný prírastok v tomto regióne činil 24,2 %.⁶ Obyvateľstvo, ktoré sa prihlásilo k ukrajinskej národnosti, žilo aj v tom čase v malých obciach. Celkom 72 % z celkového počtu občanov ukrajinskej národnosti na Slovensku bývalo v obciach do 1 000 obyvateľov, pričom asi tretina z nich v obciach (46), v ktorých tvorili viac než polovicu obyvateľstva.⁷

Uvedené podstatné zníženie početnosti ukrajinského obyvateľstva nemožno zdôvodniť len vnútornou migráciou, aj keď bola pomerne vysoká. Napríklad len v rokoch 1950 – 1953 sa z Prešovského kraja vysťahovalo 39 865 ľudí.⁸ Išlo

---

1 ŠINDELKA, J. *Národnostní politika v ČSSR*. Praha: Orbis, 1975, s. 21.

2 Údaje a fakty o národnostiach žijúcich v Slovenskej socialistickej republike. Bratislava: Úrad vlády SSR, 1984, s. 10.

3 *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1970 vo Východoslovenskom kraji*. Košice: Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Košiciach, 1974, s. 44.

4 Vypočítané podľa ŠINDELKA, J. *Národnostní otázka a socialismus*. Praha: Svoboda, 1966, s. 273.

5 SNA, f. PV-adm., ZO – 1952, inv. č. 908, šk. 1112. *Sčítanie ľudu 1950 ku dňu 1. III. 1950; Údaje a fakty o národnostiach*, s. 10.

6 Vypočítané podľa *Sčítanie ľudu 1950 ku dňu 1. III. 1950; Sčítanie ľudu, domov a bytov 1970 vo Východoslovenskom kraji*, s. 44.

7 PAVLENDÁ, V. *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 290.

8 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 654, šk. 150. Zápisnica zo zasadnutia Zboru povereníkov 27. júla 1954. *Návrh rozvoja hospodárstva*, s. 3.

prítom predovšetkým o emigráciu zo severných okresov kraja, hlavne z okresov Bardejov, Medzilaborce, Svidník, Stropkov, Giraltovce, Stará Ľubovňa a Spišská Stará Ves. Tak napríklad z Bardejovského okresu sa v rokoch 1950 – 1955 odšťahovalo až 6 037 osôb.⁹ Určitú úlohu, najmä pri určovaní národnosti detí, zohrávali dosť rozšírené zmiešané manželstvá, ktoré občania ukrajinskej národnosti uzatvárali častejšie než väčšinová populácia, resp. iné etnické menšiny. Napríklad, v rokoch 1951 – 1953 až 36,1 % z celkového počtu uzavretých manželstiev, z ktorých jeden partner bol ukrajinskej národnosti, bolo heterogamných, kým u Čechov to bolo len 5 %, u Slovákov 10,9 %, v rámci maďarskej minority 18,2 % a celoštátny priemer predstavoval 8,3%. Je prítom zaujímavé, že po desiatich rokoch, teda v rokoch 1961 – 1963, sa tento pomer výrazne zvýšil, a to u Ukrajincov a Rusov na 55,8 %, u Čechov na 6,5 %, u Slovákov na 14,8 %, u maďarskej národnosti už na štvrtinu (24,3 %) a v rámci celej republiky dosiahol 10,7 %.¹⁰

V Československu v druhej polovici päťdesiatych rokov, napriek mnohým v ňom existujúcim politickým deformáciám, nemožno vo vzťahu k ukrajinskej národnosti hovoriť o žiadnom národnostnom útlaku, ale naopak, štát ekonomickému, politickému a kultúrnemu rozvoju ukrajinskej menšiny aktívne a všemožne napomáhal. Prirodzená asimilácia nemohla postupovať takým závratným tempom, preto možno z výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 1961 logicky usudzovať, že snaha KSČ a štátu usmerňovať a urýchľovať národný vývoj ľudu na severovýchode Slovenska nespĺnila veľké očakávania a nevedla k úspechu. Zdá sa, že sa dokonca sčasti podieľala na vyvolaní regresívneho trendu vývoja početnosti menšiny, ktorý sa napriek značnému úsiliu nepodarilo zastaviť ani v ďalších desaťročiach.

Je však vcelku možné, že tento jav má celkom prirodzené príčiny, že nie je v ňom vždy potrebné hľadať politické dôvody, strategické chyby či dokonca tajné zámyery domácich alebo zahraničných nepriateľských síl. Mohlo sa stať, zvlášť v podmienkach totalitného systému, že niektoré spoločenské pohyby, či naopak, ich určité odchýlky pôsobili a vyvolali procesy s nepredvídaným účinkom práve vďaka niektorým špecifikám regiónu a jeho obyvateľstva a aj náhodným okolnostiam. Všimnime si, napríklad, že sama historiografia ukrajinskej menšiny, neraz ešte v rámci tej istej alebo následnej generácie, ba často aj totožnej politickej garnitúry, najrezolútnejšie odmietala a kritizovala práve tie spoločenské javy, akcie a opatrenia, ktoré niekedy navrhovala, vehementne presadzovala a často iniciatívne realizovala reprezentácia minority, ba dokonca to ešte vyzdvihovala ako svoju historickú zásluhu. Išlo, povedzme, i o také kontroverzné fenomény v predchádzajúcich rokoch, ako opcia občianstva ZSSR, migrovanie do južnejších okresov, dekatolizácia, násilná kolektivizácia, nadhodnotená, často nesystémová industrializácia severovýchodu Slovenska, kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu, ale tiež administratívna forma ukrajinizácie, formovanie i činnosť

9 SNA, f. ÚP ZP, Zas. ZP, inv. č. 706, šk. 214. Spis č. 2 228/56 z 24. apríla 1956.

10 SLEZÁK, L. Vývoj národnostní struktury obyvateľstva ČSSR za posledných tricit let. In *Socialistickou cestou 1945 – 1975. Sborník statí k 30. výročí osvobození Československa*. Ed. V. Peša. Praha: Academia, 1975 s. 96-97.

KSUP a iné. Hodnotiace stanoviská k nim sa z jej strany za necelých 50 rokov zmenili aj štyrikrát.¹¹

Skutočnosť, že sa v polovici päťdesiatych rokov v politických dokumentoch vcelku objektívne hovorilo o nedostatočnej úrovni ukrajinského národného vedomia u veľkej časti východoslovenského obyvateľstva severovýchodného Slovenska a o jeho istej ľahostajnosti k etnickej identite vôbec, bola do určitej miery ovplyvnená i tým, že na rozdiel od maďarskej, ba aj nemeckej národnosti mu chýbali dlhšie a silnejšie tradície inštitucionalizovaných foriem národného a politického života, ktoré, zvlášť v krízových a prelomových obdobiach, posilňujú vzájomné väzby vo vnútri etnika a rámcujú tiež interetnické vzťahy v spoločnosti. Ich deficit bol o to citeľnejší, že daný politický systém odovzdal politickú moc i činnosť výhradne do rúk KSČ a ostatným organizáciám dovoľoval, i to pod prísnu kontrolou, vlastne len pomáhať pri jej realizácii. Ukrajinské strany a spolky v medzivojnových rokoch aj počas slovenského štátu mali na Slovensku zanedbateľný vplyv. UNRP bola príliš novou inštitúciou bez právneho zakotvenia a vzhľadom na svoj ráz a ambície pre komunistický režim neprijateľná. Vnútené, ale aj dobrovoľné dištancovanie sa od histórie i niekdajších aktivít rusínskych spolkov, najmä Spoločnosti A. V. Duchnoviča a organizácií pod jeho patronátom, vákuum v tejto sfére iba prehlbovalo.

Prekonať tento zjavný hendikep mala v prvom rade zložiť veľmi aktívna, dôsledná a najmä úspešná hospodárska, sociálna a kultúrna politika štátu pod vedením KSČ. Ich orgány a inštitúcie sa čiastočne poučili z chýb a nedostatkov zo začiatkov plánovaného hospodárenia a z dominancie stalinistických foriem správy a riadenia, ktoré viedli k vážnym ekonomickým a sociálnym disproporciám, k politickým represiam a dogmatickým prístupom k duchovnej sfére spoločnosti. V súlade s marxisticko-leninskou teóriou riešenia národnostnej otázky za socializmu hlavnou úlohou preto zostávala likvidácia hospodárskej a sociálnej zaostalosti severovýchodného Slovenska. V rokoch 1954 – 1955 a sčasti aj počas druhej päťročnice sa síce ťažisko priemyselného rozvoja presunulo na odstránenie istých ekonomických ťažkostí a obnovovanie rovnováhy jednotlivých odvetví, ba riešila sa tiež otázka decentralizácie ich riadenia, plán industrializácie Slovenska sa v podstate zachoval. Štátna investičná politika preto prispievala k medzioblastnému ekonomickému vyrovnávaniu a postupne sa menila aj ekonomika bývalého Prešovského kraja, vrátane jeho severných okresov, hoci tam intenzita priemyselnej výroby naďalej zaostávala za celoslovenským priemerom.

Na druhej strane, práve koncom päťdesiatych rokov vznikali väčšie podniky a závody aj na sídelnom území ukrajinského obyvateľstva, čo napokon zákonnite viedlo aj k prudkému rastu jeho zamestnanosti, zvlášť v sekundárnej sfére národného hospodárstva.¹² Prirodzeným následkom tejto skutočnosti bol odliv

---

11 Pozri napr. БАЧА, Ю. – КАПИШОВСЬКИЙ, В. – КОВАЧ, А. – КОВАЧ. Ф. Умови розвитку української культури в ЧССР після 1945 року. In Жовтень і українська культура, s. 473-483.

12 Pozri PAVLENDА, V. *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky*, s. 290 a n.

ľudí z vidieckych obcí do miest, najmä do okresných a regionálnych centier s výraznou prevahou slovenského obyvateľstva a silnejším pôsobením vonkajšieho prostredia. Asimilačným faktorom bol tiež nábor pracovných síl organizovaný v súvislosti s rastom objemu ťažby a výroby v tradičných priemyselných aglomeráciách, ktorý generoval vnútornú emigráciu do iných okresov a krajov Československej republiky, a tým aj zvýšenie územnej rozptýlenosti občanov hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti.¹³

Nepriaznivé demografické dôsledky pre ukrajinskú menšinu na východe Slovenska mal paradoxne aj vývoj v oblasti poľnohospodárstva. Administratívno-byrokratické metódy, ba aj nezákonné postupy pri zakladaní JRD a ich neúspešné hospodárenie mali v Prešovskom kraji v roku 1953 za následok ich masový rozpad. Kolektivizácia sa preto od nasledujúceho roku vlastne začala znovu, tentoraz oveľa pomalším tempom, so solídnejšou prípravnou fázou a s väčšou štátnou podporou. Výrazné oslabenie malovýroby a rast produktivity práce, okrem iného, znamenali uvoľnenie značného množstva pracovných síl z poľnohospodárskej výroby a spolu s rozvojom priemyslu a služieb zároveň posilňovali vyššie uvedené migračné pohyby i v radoch ukrajinskej národnostnej menšiny a časom priniesli aj úbytok počtu jej príslušníkov.

Narastanie objemu priemyselnej výroby, zvyšovanie poľnohospodárskej produkcie, ale i rozsiahla bytová výstavba, skvalitnenie dopravy, dokončenie elektrifikácie a rozšírenie i modernizácia siete zdravotníckych zariadení charakterizovali spoločenský vývoj v rokoch 1954 – 1960 aj v severných okresoch Prešovského kraja. Determinovali aj podstatné zmeny v stupni ekonomickej aktivity, v odvetvovej a sociálnej štruktúre obyvateľstva ukrajinskej národnosti a podmienili tiež nárast sociálnej mobility a značný vzostup reálnych príjmov i celkový rast jeho životnej, vzdelanostnej a kultúrnej úrovne.¹⁴ Na druhej strane, rozvoj materiálnej stránky života komunity ešte vôbec neznamená, že duchovná oblasť napreduje rovnakou rýchlosťou a vyvíja sa očakávaným či dokonca nami vytýčeným smerom, ako to spravidla bývalo v národnoemancipačných hnutiach v 19. storočí. Neočakávané zastavenie národnouvedomovacieho procesu v istej jeho fáze, zníženie váhy, resp. významu etnickej identity v bežnom živote jednotlivca a v celkovej štruktúre osobnosti, ale tiež jej pokles v hierarchii hodnôt v nových historických podmienkach nemusí byť obzvlášť výnimočným ani abnormálnym javom vo vývoji človeka ani ľudskej komunity.¹⁵

---

13 Pozri BAJCURA, I. Ukrajinská otázka, súčasný stav, dosiahnuté výsledky a problémy. In *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu. Materiály z konference konané v Opavě ve dnech 10. a 11. září 1985*. Ed. Z. Jirásek, E. Malá. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1986, s. 311.

14 Podrobnejšie pozri КАПШОВСЬКИЙ, В. Східна Словаччина вчора і сьогодні. 250 s.

15 VANAT, I. K niektorým otázkam výskumu najnovších dejín Ukrajincov východného Slovenska (1918 – 1970). In *Národnostní otázka v Československu (po roce 1918)*. Ed. M. Gawrecká, E. Malá. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1989, s. 88-92.

V súlade s dobovým chápaním menšinového problému vôbec a vtedajším modelom národnostno-kultúrnych spolkov bola UNRP nahradená Kultúrnym spolkom ukrajinských pracujúcich, hoci sa formoval s nemalými politickými, personálnymi, ako aj organizačnými problémami a v relatívne dlhom časovom horizonte. KSUP mal na základe individuálneho členstva pracovať v oblasti kultúry a osvety s cieľom podporovať všestranný rozvoj života všetkých príslušníkov ukrajinskej menšiny. V skutočnosti však vznikol ako nástroj úplného presunu minority na platformu komunistickej ideológie a ukrajinizmu, preto nezískal masovú podporu. Opieral sa len o autoritu KSC a pomoc zo strany štátnej správy, a tak sa vyznačoval mimoriadnou servilnosťou k politickým štruktúram a štátnym orgánom. Udržoval sa najmä vďaka, často formálnemu, patronátu nad ukrajinskými kultúrnymi inštitúciami a ich aktivitou, kým vo vlastnej činnosti ho fakticky suplovali školy, učitelia a krúžky ľudovej umeleckej tvorivosti, ktorých prácu si neraz priamo vykazoval.

Politický vývoj aj v druhej polovici päťdesiatych rokov ukázal, že ani absentovanie ústavných záruk a iných garancií národnostných práv a zabezpečenia ochrany a kultúrneho rozvoja etnických menšín, ani odmietanie ich oficiálnej politickej reprezentácie a politického spolčovania na národnostných princípoch neznamenali ignorovanie ukrajinskej menšiny zo strany centra či regionálnych alebo miestnych úradov. Preto tieto skutočnosti vo všeobecnosti v žiadnom prípade nevedli k nejakej otvorenej alebo istej skrytej forme nerovnoprávneho postaveniu ukrajinského obyvateľstva na Slovensku. Pravda, praktický dosah tejto skutočnosti značne znižovali objektívne vnútorné protirečenia, ktoré ale charakterizovali celý vtedajší systém riadenia a správy spoločnosti.

Vonkajším prejavom dodržiavania zásady politickej rovnosti a rovnoprávnosti bola široká účasť príslušníkov ukrajinskej menšiny na práci zastupiteľských zborov, volených stranických a štátnych orgánov jednotlivých stupňov i politického aparátu a štátnych úradov, ktorá dokonca z viacerých dôvodov niekoľkonásobne prevyšovala podiel ukrajinského etnika na úhrnnom počte obyvateľstva príslušných správnych celkov. Na druhej strane je však treba zdôrazniť, že významnosť zastúpenia bola veľmi silne degradovaná, ak nie až spochybnená formálnosťou systému ľudového zastupiteľstva, uplatňovaním princípu tzv. demokratického centralizmu, stranickou nomenklatúrou a disciplínou tak, že ukrajinskí poslanci a funkcionári nemohli národnostnú politiku podstatnejšie ovplyvniť, ale iba ju viac alebo menej spoľahlivo vykonávať.

Očividná prevaha výkonnej moci nad mocou zákonodarnou, ktorá posilňovala úlohu byrokratických aparátov národných výborov, síce v tomto smere predstaviteľom ukrajinskej minority poskytovala isté možnosti, avšak ich premena na skutočnosť často stroskotávala už na nekompetentnosti alebo pasivite jednotlivých úradníkov alebo celých skupín pracovníkov. Navyše, riešeniu tejto problematiky v politickej, organizačnej a riadiacej práci v Prešovskom kraji i v okresoch v druhej polovici päťdesiatych rokov nepriali ani istý odsun národnostných problémov do úzadia a stále evidentnejšie redukovanie celej ukrajinskej otázky na regionálny problém. Vyložene nepriaznivý dopad v tomto smere mala najmä reforma územného členenia republiky z roku 1960, ktorá redukováním počtu

krajov a okresov, a to ich spájaním, posilnila majorizáciu maďarskej aj ukrajinskej menšiny, hoci to, na rozdiel od kreovania správnych celkov v rámci reformy v roku 1996, nebolo zámerom. Ústava Československej socialistickej republiky z 11. júla 1960 to v právnom zmysle zovšeobecňovala. Zakotvila síce existenciu etnických menšín aj isté ich základné práva, avšak posunutím tejto agendy do kompetencie národných orgánov význam národnostnej problematiky fakticky znižovala.

V postavení a vývoji rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva v republike, a zvlášť na Slovensku, sa síce najviac nedoriešených problémov z predchádzajúceho obdobia kumulovalo v duchovnej oblasti, ale v mnohých ohľadoch mali pre jeho život kľúčový význam. Súviseli totiž s jeho etnickou identitou a s národnokultúrnou orientáciou, teda s otázkami, ktoré ani dodnes nie sú úplne jednoznačne uzavreté, pertraktujú sa v polemike a riešia nekonsenzuálne. Vedenie KSS z viacerých dôvodov podporovalo a napokon aj presadilo ukrajinský smer, aj keď národnostná príslušnosť menšiny bola istý čas prezentovaná kompromisným spôsobom. Rozhodnutie o ukrajinskej orientácii sa však uskutočnilo bez vedeckej analýzy problému, bez posúdenia existujúcich podmienok, a hlavne, bez ohľadu na vôľu, cítenie alebo presvedčenie väčšiny samotného obyvateľstva.¹⁶ Preto ani jednotlivé opatrenia v jazykovej, školskej, cirkevnej i kultúrnej sfére vôbec, ktoré k ukrajinizácii smerovali alebo jej napomáhali, neboli prijímané so všeobecným súhlasom. Naopak, vyvolávali istú nespokojnosť väčšinou rusínsky cítiaceho obyvateľstva, ale aj rusky orientovanej časti inteligencie, a tak nepriamo prispievali k slovakizácii menšiny.

Ťažiskovú úlohu v procese prechodu menšiny na ukrajinskú orientáciu po roku 1953 malo zohrávať národnostné školstvo. Administratívne zavedenie ukrajinského vyučovacieho jazyka v národnostných školách severovýchodného Slovenska však v prvom momente nebolo prijaté s nadšením, naopak, vyvolalo prekvapenie, ale zároveň aj pocit ďalšieho zasahovania do vnútorných záležitostí minority. Navyše, zaskočení boli aj samotní učitelia, ktorí tento jazyk v spisovnej podobe neovládali a školy na túto zmenu tiež neboli dostatočne pripravené ani po materiálnej, ani po personálnej stránke. Mnohí rodičia s ukrajinčinou ako vyučovacím jazykom nesúhlasili, odmietali posielat' deti do školy a snažili sa ich zapísať do slovenských škôl, resp. docieľiť zmenu vyučovacieho jazyka. Predstavitelia ukrajinského školstva však pod patronátom orgánov KSS na situáciu odpovedali neadekvátnou politizáciou celého problému a kriminalizovaním odporcov ukrajinských škôl.

Ústavné zaručené právo na vzdelanie v materinskom jazyku totiž interpretovali ako povinnosť a školskej otázke vôbec pridávali neadekvátny politický akcent, a tak sa nesúladi medzi úsilím oficiálnych miest a funkcionárov na jednej strane a prianím obyvateľstva na strane druhej prehlboval a vyvolával nespokojnosť

---

16 Роговнай БАЙЦУРА, І. Національна консолідація українського населення в Чехословаччині в умовах будівництва соціалізму. In Жовтень і українська культура, s. 510.

a napätie v celom regióne. Napriek častým administratívnym prekážkam a tlakom došlo v rokoch 1952 – 1960 k zmene ukrajinského vyučovacieho jazyka na slovenský v 24 školách, avšak po roku 1960 sa tento proces značne urýchlil.¹⁷ Po prijatí rezolúcie ÚV KSČ *K niektorým otázkam ďalšieho politického a hospodárskeho rozvoja Východoslovenského kraja* z januára 1961, ktorá proklamovala právo voľby vyučovacieho jazyka rodičmi, uskutočnila sa takáto zmena len v rokoch 1961 – 1963 na 160 školách.¹⁸

Neúspech cirkevnej politiky vo vzťahu k rusínskemu a ukrajinskému obyvateľstvu sa v druhej polovici päťdesiatych rokov prejavil síce v pokojnejšej forme, avšak nebol o nič menší. Zjavne sa ukázalo najmä to, že štátom protežované pravoslávie gréckokatolícku cirkev, napriek niektorým drobným ústupkom zo strany kňazov aj úradov, nedokázalo plne nahradiť ani v náboženskom ohľade a už vôbec nie jej úlohu v národnom a kultúrnom živote menšiny. V podmienkach mierneho politického uvoľnenia už nebolo možné držať gréckokatolíckych kňazov v úplnej izolácii od veriacich a čoraz viac sa osmeľovali aj laici, takže tradícia únie, jej vierouky, obradov, biskupov a obľúbených duchovných sa udržiavala, ba v istom zmysle posilňovala. Tomu napomáhali niektorí bývalí gréckokatolícki kňazi, ktorí prijali ortodoxiu len formálne a zostali v pastorácii.¹⁹ V hnutí za opätovné povolenie gréckokatolíckej cirkvi sa výraznejšie angažovali kňazi a veriaci slovenskej národnosti, oslabil sa tak rusínsky charakter únie, čo sa evidentnejšie prejavilo až po obnovení jej legálneho pôsobenia v roku 1968.

Ukrajinská etnická identita a akceptovanie ukrajinskej národnej kultúry boli popri propagovaní marxistickej ideológie a komunistickej výchove obyvateľstva jedným z cieľov režimu v oblasti kultúry a umenia v regióne severovýchodného Slovenska i v druhej polovici 50. rokov. Istou výhodou tejto svojráznej kombinácie bolo, že na rozdiel od medzivojnového či vojnového obdobia sa tieto prvky nevyklúčovali a mohli byť presadzované ako jeden celok totožnými metódami, formami a prostriedkami. Na druhej strane, hoci vzhľadom na vývoj v predchádzajúcich rokoch nepredstavoval úplné novum, hlbšie znalosti a najmä pozitívne emócie, ktoré by vyvolávali, vo vedomí väčšiny príslušníkov menšiny naďalej absentovali. Negatívnu úlohu zohrávala aj skutočnosť, že osvetovú činnosť neraz vykonávali pracovníci bez poznatkov a skúseností na tomto poli, preto sa pridrižovali brožúrových téz a kopírovali sovietske metódy a formy práce z porevolučného obdobia, ktoré však u dospeljej populácie na Slovensku ani nemohli efektívne fungovať. Politické a odborné prednášky, rozmanité besedy, premietania filmov i divadelné predstavenia sa počítali v stovkách a ich účastníci v tisícoch, ale konkrétny dosah týchto akcií nikto neskúmal ani nehodnotil.

Účinnejšou formou pri formovaní a zvyšovaní národného povedomia sa zdal byť folklór, preto sa aj v týchto rokoch venovala veľká pozornosť rozvoju ľudovej umeleckej činnosti a krúžky či súbory ĽUT sa tešili morálnej aj materiálnej

---

17 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*, s. 158.

18 BAJCURA, I. *Cesta k internacionálnej jednote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1983, s. 201.

19 ŠTURÁK, P. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi*, s. 132.

podpore, hoci nie vždy vznikali na spontánnom základe. Hudobné, spevácke a tanečné skupiny prezentovali však spravidla miestne rusínske ľudové umenie nie vždy plne zodpovedajúce ukrajinskej ľudovej kultúre pestovanej a produkovanej v sovietskej Ukrajine. Festivaly piesní a tancov ukrajinskej menšiny, ktoré sa začali organizovať v týchto rokoch, najmä slávnosti vo Svidníku, stali sa politickou záležitosťou.²⁰ Vážnym hendikepom v tejto sfére bola ale neznalosť ukrajinského literárneho jazyka, ktorého výučba sa stala tiež predmetom jednej z kampaní daného obdobia.

Otázka jazyka zohrávala kľúčovú úlohu nielen pri realizácii kultúrno-osvetovej práce, ale aj pri produkcii a prezentácii umeleckej činnosti, ktoré v nadväznosti na predchádzajúce roky s obdobným ideovým obsahom, žánrovým rozsahom a štandardnou formou prebiehali v radoch umeleckej inteligencie ukrajinskej menšiny. Prirodzenou výnimkou pritom bolo len výtvarné umenie, ktoré v tom čase reprezentovali obzvlášť E. Bissová-Kapišovská, J. Daňo, M. Dubay, O. Dubay, A. Gaj, Š. Hapak, D. Millý, J. Muška, A. Sučka a ďalší umelci.²¹ Medzi literátov sa zaradilo veľmi mnoho mladých autorov všetkých žánrov, ktorých okrem národnej príslušnosti spájali témy odboja, oslobodenia a budovania novej spoločnosti, tzv. socialistický realizmus aj takmer učebnicová poplatnosť dobovej spoločenskej atmosfére, no prezentovaná v rôznej miere a individuálne odlišným spôsobom.

Ukrajinská tlač a vydavateľstvo ukrajinskej literatúry mali vlastne rovnaké postavenie ako slovenské periodiká i knižné edície, taktiež podliehali prísnej cenzúre, navyše však museli prebojovávať ukrajinský spisovný jazyk do verejného a kultúrneho života komunity. Kultúrne inštitúcie, ktorých činnosť mal za úlohu koordinovať KSUP, sa v rokoch 1954 – 1960 až príliš koncentrovali na svoju výstavbu a etablovanie, hoci to bolo do istej miery potrebné. Mnoho času a energie však venovali riešeniu organizačných, technických a personálnych problémov, a hoci dosiahli tiež úspechy, určitý rozvoj vlastných ustanovizní, ba aj spoločenské uznanie, nevyhnutne sa to prejavilo v tempe skvalitňovania obsahu a rastu umeleckej úrovne ich prezentačných aktivít ani nehovoriac pritom o miere naplnenia toho účelu, pre ktorý vznikli a fungovali.

Obdobie rokov 1954 – 1960 z celospoločenského hľadiska predstavuje etapu vývoja, v ktorej dochádzalo k čiastočnej náprave niektorých strategických chýb a tiež k naštartovaniu procesu smerujúceho k dočasnej stabilizácii rovnomernejšieho hospodárskeho napredovania riadenou decentralizáciou, k upevneniu daného politického systému modernizáciou štátneho dirigizmu a k diverzifiká-

---

20 Prvá verejná prehliadka súborov EUT sa uskutočnila v roku 1955 v Medzilaborciach, od nasledujúceho roku sa koná každoročne vo Svidníku. БАБИН, І. – КАРШКО, А. Розвиток народної художньої самодіяльності. In *30 років Культурного союзу українських трудящих*, s. 47.

21 ДАНЬО, Ю. Розвиток птазотворчого мистецтва за вільні роки. Дукля, гоґ. 8, 1960, ґ. 2, s. 78-81. Podrobnejšie pozri ГАПАК, С. Сила ангажованого мистецтва. Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1983. 269 s.

cii kultúrneho života bez narušenia jeho ideologických limitov. V národnostnej politike vo vzťahu k ukrajinskej menšine sa tieto tendencie premietli v oveľa racionálnejších formách industrializácie a kolektivizácie, v nahradení politizujúcich inštitúcií minority vyššou účasťou komunistov ukrajinskej národnosti vo funkciách a v politickom i štátnom aparáte, ako aj v premyslenejšej personálnej práci, v sprostredkovanejšej politickej kontrole a lepšom finančnom zabezpečení menšinových kultúrnych inštitúcií. Vyvolávalo to dojem ustáleného všestranného rozvoja spoločnosti, väčšieho rešpektovania a ochrany národnostných menšín a ich kultúrneho rozvoja.

Z naznačenej charakteristiky priamo vyplýva, že rusínska a ukrajinská menšina zostali objektom politiky KSČ a štátu, hoci modus operandi, ale sčasti i nástroje a prostriedky, ktoré používali, sa zmenili. Menšina sa mala vo veľmi krátkom čase stať pevnou a úplnou súčasťou socializmus budujúcej, homogénnej spoločnosti, a to prostredníctvom realizácie adekvátnych opatrení v ekonomickej, sociálnej a kultúrnej oblasti. Ako sme už uviedli, ich uskutočňovanie viedlo k rastu hospodárskej úrovne, k zmierneniu ekonomického zaostávania Prešovského kraja, k priaznivým zmenám sociálnej a odvetvovej štruktúry jeho obyvateľstva aj k zvýšeniu životnej, vzdelanostnej i kultúrnej úrovne príslušníkov ukrajinskej menšiny. Zároveň sa však ukázalo, že rast hmotnej spotreby, ale aj lepšie uspokojovanie kultúrnych potrieb generovali celý rad faktorov posilňujúcich asimilačné tendencie, ktoré v praxi do istej miery potláčali i etnické špecifiká.

Druhým cieľom národnostnej politiky štátu v týchto rokoch bol totiž vznik vyhranenej ukrajinskej etnickej identity a zvýšenie úrovne národného vedomia, pretože predchádzajúce kroky v tomto smere neboli zvolené najšťastnejšie a nepriniesli očakávaný efekt. K splneniu týchto zámerov však nevedla ani stratégia na úseku školskej a cirkevnej politiky či vo sfére umenia a činnosti kultúrnych inštitúcií ani v ďalších rokoch. Nové úlohy stanovené fakticky pre všetky orgány, organizácie a inštitúcie na jednotlivých stupňoch v roku 1955 mali síce širokospektrálny charakter a sčasti možno aj pozitívny dopad na niektoré stránky života menšiny, ale v podstate nevedli k úspechu ani k zvráteniu negatívneho trendu prejavujúceho sa znižovaním početnosti jej príslušníkov, poklesom počtu ukrajinských národnostných škôl a útlmom aktivít v národnokultúrnom živote minority.

Rusíni a Ukrajinci v Československu po roku 1953 definitívne a na dlhé roky stratili možnosť samostatne organizovať a riadiť svoj národný život a postupne sa o to prestali aj pokúšať. Existujúci totalitný systém to fakticky znemožňoval, preto sa museli prispôbiť daným podmienkam. Navyše, presadenie ukrajinskej národnokultúrnej orientácie so snahou o prijatie ukrajinskej etnickej identity spôsobilo rozdelenie menšiny, ktoré nehľadiac na isté kvantitatívne i kvalitatívne posuny možno pozorovať dodnes a predstavuje hlavnú prekážku jej eventuálneho ďalšieho národného vývoja.

K občanom, ktorí sa už predtým identifikovali s ukrajinským národom, sa pripojila aj časť menšiny, ktorá sa stotožnila s rozhodnutím stranických orgánov a aktívne pomáhala pri uskutočňovaní ukrajinizácie. Vytvoril sa konformný prúd, ktorý tvorili hlavne členovia KSČ, funkcionári národných výborov a spo-

čenských organizácií, vedúci predstavitelia závodov a štátni a verejní zamestnanci. Táto skupina bola dopĺňovaná jednotlivcami i celými rodinami, najmä z radov inteligencie, ktorí sa síce necítili byť Ukrajincami, avšak k ukrajinskej identite zaujali konciliančný postoj. Všetci sa pritom usilovali dať ukrajinskú národnosťnú príslušnosť do súladu s tradičným rusofilstvom nahradeným prosovietskym postojom a akceptovať tézy o revolučnosti a pokrokovosti Ukrajincov a ich intuitívnom komunistickom zmýšľaní.

Rusínska časť menšiny mohla na vývoj situácie reagovať len veľmi obmedzeným spôsobom. Prevažne roľnícke obyvateľstvo, u ktorého etnická identita nikdy nebola prioritou, zaujalo pozíciu pasívnej rezistencie prejavujúcej sa ignorovaním oficiálneho národného, resp. kultúrneho života menšiny a postupnou slovakizáciou. Odpor Rusínov nadobúdal aktívnejší charakter len pri snahách o zmenu vyučovacieho jazyka na školách a čiastočne v hnutí za legalizáciu gréckokatolíckej cirkvi. Menšia časť odporcov ukrajinizácie regrutujúca sa hlavne z rusínskej inteligencie sa prihlásila k slovenskej národnosti okamžite, čo sa niekedy spájalo s dobrovoľným či núteným odchodom z kraja, okresu alebo aspoň obce.

Spoločenský vývoj aj v druhej polovici päťdesiatych rokov mal vnútorne protirečivý charakter a plne to platí tiež pre oblasť národnostných vzťahov a národnostnej politiky. Práve ukrajinská otázka a jej riešenie sú toho veľmi dobrým príkladom. Politické a štátne orgány vyvíjali značné úsilie zlepšiť životné podmienky regiónu, v ktorom žila rozhodujúca časť menšiny, ba usilovali sa, hoci z rôznych dôvodov, aj pomáhať pri konštituovaní, resp. pri afirmovaní jej etnickej identity. Mnohé z prijatých a realizovaných rozhodnutí a opatrení boli účinné, viaceré sa minuli účinkom, ba niektoré sa ukázali byť kontraproduktívne. Dokonca sa zdá, že v konečnom dôsledku príliš dôrazné plnenie oboch vytýčených cieľov v podmienkach Prešovského i Košického kraja objektívne skôr nahrávalo asimilačnému trendu než posilneniu špecifik ukrajinskej menšiny. Pravda, história jej ponúkla ešte niekoľko príležitostí, prvú už v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, ktorá síce tiež priniesla nové nádeje, ale aj ďalšie sklamaná.

PRAMENE A LITERATÚRA

ARCHÍVNE FONDY

Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Levoči (A MV SR):

f. U 5

Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave (A ÚPN):

f. Krajská správa Ministerstva vnútra v Košiciach (B 10)

f. Krajská správa Ministerstva vnútra v Prešove (B 10-7)

f. Sekretariát federálneho ministra vnútra v Prahe (A 2/1)

Národní archiv Praha (NA Praha):

f. Ministerstvo kultury

f. Úřad Předsednictva vlády

f. Ústřední výbor Komunistické strany Československa

f. Sekretariat ÚV KSČ

Slovenský národný archív Bratislava (SNA):

f. Povereníctvo kultúry (PK)

f. Povereníctvo školstva (PŠk)

f. Povereníctvo vnútra, administratívne odbory (PV-adm.)

f. Slovenský štatistický úrad (SŠÚ)

f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (SÚC)

f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR)

f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP)

f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS)

Štátny archív v Prešove (ŠA Prešov):

f. Krajský národný výbor v Prešove (KNV – P)

f. Ukrajinská národná rada 1945 – 1948 (UNR 1945 – 1948)

PUBLIKOVANÉ DOKUMENTY

K závažným otázkám dovršování socialistické výstavby. Z projevu soudruha Antonína Novotného na zasedání Ústředního výboru KSČ dne 23. září a na poradě vedoucích stranických pracovníků dne 29. října 1959. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*. Red. A. Šmídová. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 477-498.

На морально-політичну єдність всіх трудящих нашої батьківщини. Промова тов. Антона Недведа. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*. Red. В. Зозуляк. Пряшів: Видавництво Культурної спілки українських трудящих, 1954, s. 73-80.

O přestavbě územní organizace státu a dalším prohloubení socialistické demokracie v činnosti a výstavbě národních výborů. Usnesení plenárního zasedání Ústředního výboru KSČ ze dne 13. – 14. ledna 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*, s. 625-630.

- O rozšíření právomoci a odpovědnosti národních výborů a zvýšení jejich úlohy v hospodářské a kulturní výstavbě. Usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ ze dne 7. – 8. dubna 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*, s. 720-774.
- Pokyny ÚV KSČ k politickému, organizačnímu a hospodářskému upevnění zůstávajících JZD. Usnesení ÚV KSČ ze dne 9. září 1958. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu do celostátní konference 1960*, s. 109-118.
- Під проводом Комуністичної партії Чехословаччини – за щасливе життя українських трудящих в соціалістичній Чехословаччині. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s 5-59.
- Про статут Культурної спілки українських трудящих. Промова Ю. Минчича, орг. секретаря ЦК КСУТ. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 60-72. *Трудящих в ЧСР*, s. 60-72.
- Промова депутата СНР, директора Українського ансамблю пісні і танцю Івана Прокіпчача. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 81-86.
- Промова тов. Івана Мацінського, голови гуртка українських письменників. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 87-99.
- Rezolúcia ÚV KSS o postavení a nových zásadách organizácie a činnosti slovenských národných orgánov prijatá na zasadnutí ÚV KSS dňa 17. marca 1960. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od XI. sjezdu*, s. 658-664.
- Резолюція Установчих загальних зборів Культурної спілки українських трудящих. In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 110-118.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Ročník 1945, 1948.*
- Sbírka zákonů Československé socialistické republiky. Ročník 1960.*
- Sbírka zákonů republiky Československé. Ročník 1951, 1954, 1956, 1957.*
- Sbírka zákonů Republiky československé. Ročník 1960.*
- Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, I. díl. Demografické charakteristiky obyvatelstva. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965. 350 s*
- Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, II. díl. Sociální, ekonomická a profesijní skladba obyvatelstva. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965. 373 s.*
- Sčítání lidu v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl II. Věkové složení a povolání obyvatelstva. Praha: Státní úřad statistický, 1958. 315 s.*
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 1970 vo Východoslovenskom kraji. Košice: Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Košiciach, 1974. 224 s.*
- Zpráva Ústředního výboru Komunistické strany Československa X. sjezdu KSČ a další úlohy strany. Referát súdruha Antonína Novotného, prednesený dňa 11. júna 1954. In *X. sjezd Komunistické strany Československa. Praha: sine editore, 1954, s. 3-91.*
- За виконання радісних завдань. Заключна промова голови Центрального Комітету КСУТ тов. Віктора Копчача на Установчих зборах Спілки.

- In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 100-109.
- Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР.
In *Установчі загальні збори Культурної спілки українських трудящих в ЧСР*, s. 3-4.
- Uznesenie Byra ÚV KSS o systemizácii oddelení ÚV KSS zo 17. septembra 1954. In PEŠEK, J. *Centrum moci. Aparát Ústředného výboru Komunistické strany Slovenska v rokoch 1948 – 1989*. Príloha č. 13, s. 112-121. ISBN 80-88880-71-8.
- Ústavný zákon č. 33/1956 Sb. zo dňa 31. júla 1956, o slovenských národných orgánoch. In GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II. 1945 – 1960*. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 492-498. ISBN 80-246-1210-0.
- 1960, 16. 2. 1960. Informatívna správa k otázke novej organizácie územných orgánov. In PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Prílohy. Brno: Nakladatelství P rius, 2005, s. 125-127. ISBN 80-7285-059-8.

TLAČ

- Дружно вперед*, 1954, 1955, 1956, 1957, 1959, 1960
Дукля, roč. 1953, 1959, 1960, 1962
Нас православія, roč. 1954
Новый život, roč. 1954, 1956, 1957
Нове життя, roč. 2003
Пряшевщина, roč. 1950
Український журнал, roč. 2005
Východoslovenské noviny, roč. 1958, 1959, 1960

LITERATÚRA

- BAJCURA, I. *Cesta k internacionálnej jednote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1982. 264 s.
- BAJCURA, I. KSC a riešenie národnostnej otázky na východnom Slovensku. In *KSC a východné Slovensko. Materiály z celouniverzitnej konferencie, konanej pri príležitosti 50. výročia založenia KSC*. Ed. I. Bajcura et al. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 223-250.
- BAJCURA, I. Národnostné menšiny v politike KSC. In *Národnostná otázka a mládež v politike KSC*. Ed. J. Briškár. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 9-29.
- BAJCURA, I. Ukrajinská otázka, súčasný stav, dosiahnuté výsledky a problémy. In *Vývoj průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu. Materiály z konference konané v Opavě ve dnech 10. a 11. září 1985*. Ed. Z. Jirásek, E. Malá. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1986, s. 304-318.

- BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967. 216 s.
- BARNOVSKÝ, M. et al. *Dejiny Slovenska VI (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1988. 556 s.
- BARNOVSKÝ, M. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Nakladatelství Prieus, 2002. 184 s. ISBN 80-7285-013-X.
- BUCHVALDEK, M. et al. *Československé dějiny v datech*. Praha: Svoboda, 1986. 715 s.
- БАБИН, І. – КАРШКО А. Розвиток народної художньої самодіяльності. In *30 років Культурного союзу українських трудящих ЧССР*. Ред. А. Ковач. Пряшів: Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1982, s. 47-51.
- БАБОТА, Лю. Пряшівський Український національний театр. In *Збірник Музею української культури у Свиднику 15. Частина перша*. Ред. М. Сополіга та ін. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1988, s. 255-262.
- БАЧА, Ю. – КАПІШОВСЬКИЙ, В. – КОВАЧ, А. – КОВАЧ, Ф. Умови розвитку української культури в ЧССР після 1945 року. In *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з міжнародного симпозіуму*. Ред. М. Ричалка. Пряшів: Культурний союз українських трудящих, 1968, s. 473-483.
- БАЙЦУРА, І. Національна консолидація українського населення в Чехословаччині в умовах будівництва соціалізму. In *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з міжнародного симпозіуму*. Ред. М. Ричалка. Пряшів: Культурний союз українських трудящих, 1968, s. 507-515.
- БЕГЕНІ, П. Лютий і видавничі справи українців Чехословаччини. In *Збірник Музею української культури у Свиднику 15. Частина перша*, s. 263-270.
- БОЦАК, Я. Перспективи розвитку північних округів Пряшівського краю. In *Дружно вперед*, роč. 7, marec 1957, č. 4, s. 1-2.
- CORANIČ, J. *Z dějin gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém; Centrum církevních dějin a dějin teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2017. 527 s. ISBN 978-80-86074-30-6.
- ЦІМБОРА, Ю. ПУНА УНТ- пропагандист народної творчості. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9. Книга перша*. Ред. І. Русинко. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української культури, 1980. s. 623-644.
- ČORNÝ, I. Úspěšné řešení sociálně-ekonomických problémů a životnej úrovně obyvatelstva ukrajinskej národnosti. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti. Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Ed. M. Čorný. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 59-75.
- ЧАВАРГА, Г. Журнал „Дружно вперед“. In *30 років Культурного союзу українських трудящих ЧССР*. Ред. А. Ковач. Пряшів: Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1982, s. 82-84.

- DANKO, J. – SZEDLÁKOVÁ, Ľ. Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v oblasti výstavby socializmu*. Ed. M. Gajdoš. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 133-150.
- DEYL, Z. – SNÍTIL, Z. Výsledky první pětiletky. In DEYL, Z. et al. *K politickým a sociálně ekonomickým přeměnám v ČSR v letech 1948 – 1953*. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1967, s. 177-187.
- DUBAYOVÁ, M. Niektoré spoločensko-historické aspekty kultúrno-výchovnej činnosti Ukrajinského národného divadla v Prešove. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti v období budovania socializmu*. Ed. M. Gajdoš. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 173-196.
- ДАНЬО, Ю. Розвиток образотворчого мистецтва за вільні роки. In *Дукля*, роč. 8, 1960, č. 2, s. 78-81.
- FOLLRICHOVÁ, M. Ukrajinská žurnalistika v Československu. In *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Ed. M. Gajdoš. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 213-228.
- ФЕЦИШКАНИН, Й. Газета „Нове життя“. In *30 років Культурного союзу українських трудящих ЧССР*. Ред. А. Ковач. Пряшів: Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1982, s. 80-81.
- ФОЛЛРИХ, М. Факти з історії української журналістики в Чехословаччині. In *Наукові записки II*. Ред. М. Новак. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих ЧССР, 1985, s. 117-131.
- GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994. 153 s. ISBN 80-85270-36-6.
- GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. – MUŠINKA, M. *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1948*. Prešov; Užhorod: Universum, 1999, 159 s. ISBN 80-967753-5-9.
- ГАЛЕЧКА, Г. Пряшівська українська студія Чехословацького радіо. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 15. Частина перша*, s. 247-254.
- ГАПАК, С. *Сила ангажованого мистецтва*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1983, 269 s.
- ГЕНИК - БЕРЕЗОВСЬКА, З. Українська поезія в Чехословаччині. In *Дукля*, роč. 16, 1968, č. 3, s. 16 -164.
- ГРОЦЬКИЙ, П. З новими силами на дальшу роботу. З пленуму ЦК КСУТ. In *Дружно вперед*, роč. 7, marec 1957, č. 5, s. 21.
- ХОМА, В. Школа й життя. In *Дружно вперед*, роč. 9, jún 1959, č. 6, s. 24-25.
- ХОМА, В. Драматическое творчество Евы Капишовской-Бисс. In *Дукля*, роč. 8, 1960, č. 3, s. 99-107.
- ХОМА, В. Умови розвитку української літератури Східної Словаччини після 1945 року. In *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з міжнародного симпозіуму*. Ред. М. Ричалка. Пряшів: Культурний союз українських трудящих, 1968, s. 536-548.

- ІВАНЧОВ, Ф. Літературно-художній журнал „Дукля“. In *15 років на службі народу Збірник статей та фотодокументів з нагоди 15-річчя КСВТ*. Ред. Ю. Муличак. Пряшів: Центральний комітет Культурної спілки українських трудящих, 1966, s. 118-122.
- Из деятельности Кружка украинских писателей при Словацкой секции Союза чехословацких писателей. In *Дукля*, роč. 1, 1953, č. 3, s. 142-145.
- JÄGER, P. Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948 – 1989. In *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Eds. M. Bobek, P. Molek, V. Šimíček. Brno: Mezinárodní politologický ústav; Masarykova univerzita, 2009, s. 769-810. ISBN 978-80-210-4844-7.
- ЮРИЧКІВ, С. *Театральні метаморфози* [Divadelné metamorfózy]. Пряшів; Хмельова: Видано на власні кошти автора, 2013, 115 s. ISBN 978-80-969650-6-9.
- KAMENEC, I. K problematike ideovo-politických postojov inteligencie na Slovensku v druhej polovici päťdesiatych rokov. In *Slovensko v období dobudovania základov socializmu (1956 – 1960)*. Ed. Z. Holotíková. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1978, s. 163-194.
- KANTUĽAK, M. Úloha a význam ukrajinského vysielania Československého rozhlasu. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti. Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Ed. M. Čorný. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 132-141.
- KAPIŠOVSKÝ, V. Boj KSC za likvidáciu rozdielov a zvyšovanie životnej úrovne dvoch základných tried. In *KSC a východné Slovensko*, s. 139-158.
- KARAS, F. *Organizácia a riadenie kultúrneho života*. Bratislava: Obzor, 1987. 261 s.
- KOVAČ, F. Hlavné tendencie a zjavy ukrajinskej prózy v ČSSR. In *Ukrajinská literatúra v ČSSR*. Ed. K. Rosenbaum. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981, s. 39-56.
- KOZEL, J. *Rozvoj a zblížování našich národů a národností. Závěrečná správa z výskumu*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1980.
- КАНТУЛЯК, М. До тридцятиріччя діяльності Українського радіомовлення Чехословацького радіо (1948-1978). In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9. Книга перша*, s. 571-600.
- КАПШОВСЬКИЙ, В. *Економічно-суспільний та культурний розвиток українського населення в Чехословацькій республіці та його перспективи*. Пряшів: Культурна спілка українських трудящих, 1960, 23 s.
- КАПШОВСЬКИЙ, Василь. Економічні передумови розвитку української культури. In *Жовтень і українська культура. Збірник матеріалів з міжнародного симпозіуму*. Ред. М. Ричалка. Пряшів: Культурний союз українських трудящих, 1968, s. 484-497.
- КАПШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури, 1982. 256 s.

- КОПЧАК, В. „Новому життю“ – 15 років. In *15 років на службі народу Збірник статей та фотодокументів з нагоди 15-річчя КСУТ*. Ред. Ю. Муличак. Пряшів: Центральний комітет Культурної спілки українських трудящих, 1966, с. 111-114.
- КОВАЧ, А. 30 років на ниві народній. In *30 років Культурного союзу українських трудящих ЧССР*. Ред. А. Ковач. Пряшів: Культурний союз українських трудящих ЧССР, 1982, с. 28-46.
- КОВАЧ, А. *30 років на ниві народній. Лекція*. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих в ЧССР, 1981. 23 с.
- КОВАЧ, Ф. Журнал „Дукля“. In *30 років КСУТ ЧССР*, с. 85-86.
- КУДЗЕЙ, М. Проти національної байдужості. In *Дружно вперед*, ро́. 6, березень 1955, ч. 6, с. 2-3.
- КУНДРАТ, Ю. Культура східнословачьких українців. здобутки і втрати. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 26. Українці в прикоронних областях Карпат: проблеми акультурації, асиміляції, ісютифікації*. Ред. М. Сополига. Свидник ЦНМ – Музей української культури у Сциднику; Товариство прятелів Музею українсько-руської культури у Сциднику, 2011, с. 276-289. ISBN 978-80-89392-42-1.
- ЛИПТА́К, Ё. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968. 368 s.
- LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. 287 s. ISBN 978-80-89396-22-1.
- LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1999. 149 s. ISBN 80-224-0570-1.
- MAGOCSI, P. R. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: Universum, 2016. 594 s. ISBN 978-80-89046-97-3.
- MAREK, P. – LUPČO, M. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860 – 1992*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 591 s. ISBN 978-80-7325-293-9.
- MARUŠIAK, J. Postavenie nekomunistických strán v politickom systéme Slovenska v druhej polovici 50. rokov. In *Právna úprava politických strán. Materiály z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 13. – 15. januára 2000 v Piešťanoch*. Ed. E. Bárány. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV; Inštitút pre verejné otázky; Filozofická fakulta Univerzity Komenského; Friedrich Ebert Stiftung, 2000, s. 95-104. ISBN 80-968372-0-6.
- MICHNOVIČ, I. Vznik a formovanie triedy družstevných roľníkov na východnom Slovensku. In *Zborník prác učiteľov Ústavu marxizmu-leninizmu UPJŠ 11*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 209-222.
- MINDOŠ, M. Všetci patríme do jednej rodiny. In *Východoslovenské noviny*, ро́. 3 (9), 19. máj 1960, ч. 59, с. 2.
- MURAŠKO, G. P. Osudy gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po druhej svetovej vojne. Pozícia Moskvy vo svetle materiálov ruských archívov. In *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom obdo-*

- bí. Eds. M. Barnovský, D. Kodajová. Bratislava: AEPRESS, 2006, s. 119-134. ISBN 80-88880-72-6.
- МУЛИЧАК, Ю. Масово-політижна работа. In *15 років на службі народу Збірник статей та фотодокументів з нагоди 15-річчя КСУТ*. Ред. Ю. Муличак. Пряшів: Центральний комітет Культурної спілки українських трудящих, 1966, s. 97-111.
- MUŠINKA, M. Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny v Praze (1925 – 1948). Dějiny a současné rozmístění jeho fondů. In *Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny. K 80. výročí založení*. Praha: Národní knihovna České republiky; Slovanská knihovna, 2005, s. 25-52. ISBN 80-7050-502-8.
- PAUKOVIČ, V. Etnická štruktúra Slovenska, jej vývoj, demografické a sociálne charakteristiky. In *Sociológia*, roč. 26, 1994, č. 5 – 6, s. 425-437. ISSN 0049-1225.
- PAVLENDA, V. *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968. 411 s.
- PERNES, J. Kdy lze v padesátých letech hovořit o krizi komunistického režimu v Československu? In *Kapitolami najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc.* Ed. J. Pešek. Bratislava: Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, s. r. o., 2006, s. 222-237. ISBN 80-969623-6-1.
- PEŠEK, J. *Centrum moci. Aparát Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 1948 – 1989*. Bratislava: AEP, 2006. 268 s. ISBN 80-88880-71-8.
- PEŠEK, J. *Komunistická strana Slovenska – Dejiny politického subjektu I. Na ceste k moci (1945 – 1948), pri moci – od prevratu k pokusu o reformu (1948 – 1968)*. Bratislava: Veda, 2012. 288 s. ISBN 978-80-224-1256-8.
- PEŠEK, J. *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1953 – 1970*. Bratislava: Veda, 2000. 248 s. ISBN 80-224-0662-7.
- PEŠEK, J. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Prílohy. Brno: Nakladatelství Pius, 2005. 179 s. ISBN 80-7285-059-8.
- PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava: Veda, 1999. 292 s. ISBN 80-22405-89-2.
- PUKAN, M. *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo / Divadlo Alexandra Duchnoviča*. Bratislava; Prešov: Divadelný ústav; Divadlo Alexandra Duchnoviča, 2007. 180 s. ISBN 978-80-88987-80-2.
- RAČKO, M. Vyjasňovanie a formovanie koncepcie ďalšieho vývoja socializmu v Československu v postupe KSČ na konci päťdesiatych rokov. In *K niektorým otázkam budovania socializmu*. Ed. L. Grešík. Bratislava: Pravda, 1982, s. 243-315.
- REPČIKOVÁ, J. Industrializácia a proces znižovania rozdielov v priemyselnej rozvinutosti územných celkov na Slovensku v období 1945 – 1960. In *Ekonomický časopis*, roč. 31, 1983, č. 1, s. 55-70.
- RIČALKA, M. Rozvoj vzdelanostnej úrovne ukrajinského obyvateľstva v ČSSR po roku 1945. In *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti. Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Ed. M. Čorný. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 76-104.

- ROMAN, M. Fedor Lazorík. In *Fedor Lazorík 1913 – 1969. Personálna bibliografia*. Ed. Z. Džupinková. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2005, s. 14-20. ISBN 80-85734-60-5.
- ROMAN, M. K problematike vývinu ukrajinskej literatúry v Česko-Slovensku po roku 1945. In *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Slavistika*. Roč. 25, zv. 3. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, s. 75-95. ISBN 80-08-01064-9.
- RUDLOVČÁKOVÁ, H. K vývinu ukrajinskej drámy v ČSSR. In *Ukrajinská literatúra v ČSSR*. Ed. K. Rosenbaum. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981, s. 57-65.
- РОМАН, М. Художній світ Єви Бісс. In *Дукля*, роč. 38, 1990, č. 3, s. 36-39.
- РОМАН, М. *Літературні портрети українських письменників Чехословаччини*. Пряшів: Центральний комітет Культурного союзу українських трудящих ЧССР, 1989. 158 s.
- РОМАН, М. *Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 р.* Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділення української літератури, 1979. 228 s.
- РУДЛОВЧАК, О. До вершин... In *25 УНТ*. Ред. Й. Фельбаба. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1971, s. 20-87.
- РУДЛОВЧАК, О. Проблеми і завдання дослідження літературної спадщини та сучасного стану літератури українців Східної Словаччини. In *Дукля*, роč. 8, 1960, č. 2, s. 100-104.
- РУДЛОВЧАК, О. – КОВАЧ, А. На порозі другого півстоліття. In *50 років Українського радіомовлення в Чехословаччині*. [50 rokov Ukrajinského rozhlasového vysielania v Československu]. Ред. О. Рудловчак. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1984, s. 19-90.
- SKRIP, V. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku po XI. zjazde KSČ (do roku 1960). In *Historica Carpatica 19*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 47-54.
- SLEZÁK, L. Vývoj národnostní struktury obyvatelstva ČSSR za posledních třicet let. In *Socialistickou cestou 1945 – 1975. Sborník statí k 30. výročí osvobození Československa*. Ed. V. Peša. Praha: Academia, 1975, s. 85-100.
- SMATANA, P. *Kronika mesta Prešova II*. Prešov, 1966, s. 473. Strojopis uložený v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. 798 s.
- SNÍTIL, Z. Hlavní problémy 1. pětiletého plánu v letech 1949 – 1953. In DEYL, Z. et al. *K politickým a sociálně ekonomickým přeměnám v ČSR v letech 1948 – 1953*. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1967, s. 43-78.
- СОПОЛИГА, М. *35 років Музею української культури у Свиднику*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1990. 187 s. ISBN 80-08-00749-4.
- СОПОЛИГА, М. 40 років Державного музею українсько-руської культури у Свиднику. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*.

- ку 21. Ред. М. Сополіга та ін. Пряшів: ЕХСО, с. р. о., 1998, с. 17-28. ISBN 80-964733-7-6.
- СТЕФАНКО, А. Виразник нашої Спілки. In *15 років на службі народу. Збірник статей та фотодокументів з нагоди 15-річчя КСУТ*. Ред. Ю. Муличак. Пряшів: Центральний комітет Культурної спілки українських трудящих, 1966, с. 115-118.
- ŠINDELKA, J. *Národnostní otázka a socialismus*. Praha: Svoboda, 1966. 348 s.
- ŠINDELKA, J. *Národnostní politika v ČSSR*. Praha: Orbis, 1975. 150 s.
- ŠŤASTNÝ, J. Příprava a výsledky rokování Celoštátní konference Komunistické strany Československa roku 1956. In *K některým otázkám budování socialismu*. Ed. L. Grešík. Bratislava: Pravda, 1982, s. 200-242.
- ŠURINA, M. Desat' rokov industrializácie Slovenska. In *Príspevok k dejinám ľudovej demokracie v ČSR. Košický vládný program na Slovensku*. Ed. B. Grača. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry; Ústav dejín KSS, 1955, s. 121-148.
- ŠTURÁK, P. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999. 200 s. ISBN 80-967975-4-9.
- Údaje a fakty o národnostiach žijúcich v Slovenskej socialistickej republike*. Bratislava: Úrad vlády SSR, 1984.
- URAM, P. K některým otázkám vývoja ukrajinského školstva v Československu v rokoch 1945 – 1960. In *Zborník prác učiteľov Ústavu marxizmu-leninizmu UPJŠ 5*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 243-252.
- URAM, P. Rozvoj kultúry na východnom Slovensku v období výstavby socializmu. In *Zborník prác učiteľov Ústavu marxizmu-leninizmu UPJŠ 11*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 123-142.
- VANAT, I. K některým otázkám výskumu najnovších dejín Ukrajincov východného Slovenska (1918 – 1970). In *Národnostní otázka v Československu (po roce 1918)*. Ed. M. Gawrecká, E. Malá. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1989, s. 88-92.
- VARTÍKOVÁ, M. *Zjazdy Komunistické strany Československa*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 234 s.
- VIROSTKOVÁ, A. Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia. In *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 26. Українці в прикордонних областях Карпат: Проблеми акультурації, асиміляції, ідентифікації*. Ред. М. Сополіга. Свидник: СНМ – Музей української культури у Свиднику; Товариство приятелів Музею української культури у Свиднику, 2011, с. 239-251. ISBN 978-80-89192-42-1.
- VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právní dějiny (1918 – 1992). Text a pramene*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011. 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.
- ВАНАТ, І. Місце і роль Пряшівської руської гімназії в розвитку української культури. In *50 років Пряшівської української гімназії (1936 – 1986). Приурочено заснуванню Російської гімназії в Пряшеві*. Ред. Лю. Бабота,

- А. Тилняк. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1988, s. 15-30.
- ВАСИЛЬ, П. Пряшівське радіомовлення і наша національна культура. In *Нове життя*, гоґ. 53, 2003, ґ. 23-24, s. 4.
- ВОЛОЩУК, И. О литературе накануне съезда социалистической культуры. In *Дукля*, гоґ. 7, 1959, ґ. 2, s. 101-103.
- ВОЛОЩУК, И. Про нове в чехословацькій українській поезії. In *Дукля*. гоґ. 10, 1962, ґ. 3, s. 3-7.
- ZVARA, J. Národnostná (menšinová) politika KSČ v období budovania socializmu. In *Otázky kultur národností v socialistickom Československu. Zborník medzinárodného vedeckého sympózia v Modre-Harmónii v dňoch 12. – 13. júna 1973*. Ed. T. Ollík, D. Reptová. Bratislava: Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky; Kabinet teórie a sociológie kultúry, 1973, s. 5-10.

Marián Gajdoš – Stanislav Konečný

**UKRAJINSKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU
AKO OBJEKT A SUBJEKT POLITIKY
(1954 – 1960)
III.**

Recenzenti

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.
Doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Jazykové korektúry

PhDr. Anna Švorcová

Sadzba

Ing. Stanislav Kurimai

Pre Spoločenskovedný ústav
Centra spoločenských a psychologických vied SAV v Košiciach vydalo
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, s. r. o.,
Javorinská 26, 080 01 Prešov
(www.universum-eu.sk)

ISBN 978-80-89946-07-5

ISBN 978-80-89946-07-5

9 788089 946075